

WIELKA
PRZYGODA

Program nauczania

1-3

EDUKACJA Wczesnoszkolna

nowa
era

Program nauczania

Program edukacji wczesnoszkolnej w klasach 1–3
„Wielka przygoda” – doświadczam – przeżywam
– poznaję – wyjaśniam – tworzę

1-3

Alina Budniak
Mirosław Kisiel
Małgorzata Mnich

Spis treści

1. Uwagi o realizacji <i>Programu</i>	3
2. Podstawy naukowe <i>Programu</i> w kontekście pracy z młodszym uczniem	4
2.1. Odniesienie naukowych podstaw programu do poszczególnych obszarów edukacji wczesnoszkolnej.....	4
2.2. Zintegrowane działania wychowawcze i profilaktyczne dostosowane do potrzeb edukacyjnych, z uwzględnieniem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i indywidualizacji form kształcenia	9
3. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania	14
4. Planowanie zajęć w klasach 1–3.....	27
5. Treści nauczania–uczenia się i przewidywane efekty edukacyjne w klasach 1–3 w odniesieniu do podstawy programowej z 14 lutego 2017 r.....	31
5.1. Edukacja polonistyczna.....	31
5.2. Edukacja matematyczna	45
5.3. Edukacja społeczna	57
5.4. Edukacja przyrodnicza.....	63
5.5. Edukacje dodatkowe.....	81
6. Opis sposobów osiągania celów kształcenia i wychowania oraz założonych osiągnięć ucznia	97
7. Metody, formy i media dydaktyczne w pracy nauczyciela i ucznia	117
7.1. Charakterystyka metod edukacji wczesnoszkolnej	117
7.2. Metoda projektów w kształtowaniu cech „człowieka jutra”.....	123
7.3. Metody aktywizujące i możliwości ich wykorzystania w pracy z uczniami klas początkowych.....	130
7.4. Formy i organizacja zajęć.....	131
7.5. Media dydaktyczne w procesie edukacji wczesnoszkolnej	133
8. Kryteria oceny i metody sprawdzania osiągnięć ucznia	135
9. Ewaluacja <i>Programu</i>	138
Bibliografia	140

1

Uwagi o realizacji *Programu*

Współczesna edukacja, zwłaszcza dla najmłodszego ucznia, powinna być **wielką przygodą**, początkowo bliską formom i metodom opartej na zabawie pracy przedszkolnej, z czasem stopniowo przygotowującą do samodzielnej pracy w starszych klasach szkoły podstawowej.

Prezentowany *Program* jest propozycją dla każdego ucznia i każdego nauczyciela polskiej szkoły, zakłada szeroko rozumianą indywidualizację i odkrywanie dziecięcych talentów, proponuje skuteczne sposoby zapobiegania trudnościom szkolnym.

Program jest zgodny z podstawą programową wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych wraz z komentarzami¹ z 14 lutego 2017 roku. Wychodzi naprzeciw konieczności takiego organizowania kształcenia zintegrowanego, aby uczniowie mogli płynnie zdobywać kolejne umiejętności, sprawności i kompetencje niezbędne nie tylko w procesie edukacji, lecz także w samodzielnym życiu. Zwraca uwagę na rozwijanie umiejętności komunikowania się, współpracę w grupie, rozumienie przekazów mówionych i pisanych, krytyczne myślenie i samodzielne rozwiązywanie problemów. Uwzględnia także istotne sytuacje dydaktyczne, rozwijające takie umiejętności społeczne, jak odpowiedzialność, skuteczność, kreatywność i innowacyjność. Ważne miejsce zajmuje w nim umiejętność wyszukiwania informacji i zarządzania informacją, rozumienie mediów i korzystanie z technologii informacyjnych.

¹ Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej z komentarzem: wychowanie przedszkolne i edukacja wczesnoszkolna, MEN, ORE, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-przedszkolne-i-edukacja-wczesnoszkolna.-pp-z-komentarzem.pdf> [dostęp: 16.02.2019].

2 Podstawy naukowe *Programu* w kontekście pracy z młodszym uczniem

2.1. Odniesienie naukowych podstaw *Programu* do poszczególnych obszarów edukacji wczesnoszkolnej

Naukowe podstawy *Programu* opierają się na najnowszych badaniach z zakresu psychologii rozwojowej dziecka, edukacji wczesnoszkolnej, psychologii nauczania–uczenia się i neurodydaktyki. W jego zawartości znajduje odbicie najnowszy dorobek tych dziedzin, przede wszystkim uznanie, jak ważne jest znaczenie rozpoznawania indywidualnych stylów uczenia się dzieci, ich preferencji modalnościowych, dominujących typów inteligencji oraz typów umysłów (Gardner 2009), skonfrontowane z potrzebą przełożenia zasad skutecznej edukacji na działania praktyczne (Bąbel i Wiśniak 2016).

Nowoczesna szkoła powinna dążyć do wykształcenia **człowieka pełnomocnego** (Puślecki 2002). To wielowymiarowe pojęcie określa osobę zdolną do współpracy, współdecydowania i współodpowiedzialności, doświadczającą podmiotowości, przygotowaną do dokonywania samodzielnych wyborów. Dzisiejszy świat potrzebuje ludzi, którzy potrafią sprostać trudnym okolicznościom i zadaniom, zdolnych do formułowania i rozwiązywania nowych zadań, mądrych, kompetentnych, odpowiedzialnych i gotowych do solidarnego działania, umiejących krytycznie wybierać i osądzać wedle uniwersalnych wartości i zasad. Tacy ludzie starają się rozwiązywać piętrzące się przed nimi trudności, działają skutecznie i efektywnie, współdziałają z innymi dla dobra wspólnego, bronią uznanego systemu wartości, są współczujący i tolerancyjni, kreatywni, innowacyjni, a jednocześnie elastyczni i zdolni do adaptacji do zmieniających się warunków.

Edukacja powinna promować u dzieci **postawę proaktywną**, nakierowaną na przyjmowanie odpowiedzialności za swoje życie i wybory. Zadaniem nauczyciela powinno być stopniowe rozwijanie u dzieci zdolności do kształtowania środowiska w taki sposób, by stawało się miejscem pełnym możliwości – służącym rozwojowi poszczególnych uczniów, ale również zespołom tworzonym w klasie i poza nią. Zadaniem szkoły powinno być też rozwijanie umiejętności adaptacji do zmian oraz uczenie dokonywania wyborów służących samemu dziecku i jego społecznemu otoczeniu.

Prezentowany *Program* zakłada **zmianę myślenia o szkole**, która coraz częściej jest konfrontowana z pytaniami o przebieg procesu uczenia się i zapamiętywania. Analizując liczne propozycje w tym zakresie, nie można pominąć neurodydaktycznych fundamentów **nauczania i uczenia się przyjaznego mózgowi**. Wiele jest materiałów prezentujących techniki szybkiego uczenia się i zapamiętywania. Nie zawsze jednak „szybko” znaczy „trwale” i „funkcjonalnie”. Zarówno *Program*, jak i związany z nim pakiet edukacyjny proponują uczniom i nauczycielom swoistą wyprawę „w głąb mózgu”, mającą na celu stopniowe rozpoznawanie jednostkowych zdolności i preferencji, możliwości i ograniczeń. **Poszukiwanie optymalnych sposobów doświadczania, poznawania, przeżywania, zapamiętywania, przetwarzania i wykorzystywania w praktyce zdobywanych umiejętności i sprawności, a także podstaw wiedzy, jest wyzwaniem, które sobie wyznaczyli autorzy prezentowanego pakietu.**

Podstawą edukacji w proponowanym pakiecie edukacyjnym jest **doświadczenie sensoryczne** albo **polisensoryczne**, uruchamiające pamięć sensoryczną, ponieważ to wyposażone w zmysły

ciało jest u dziecka w wieku wczesnoszkolnym głównym narzędziem poznawania siebie i świata (Krasoń 2011). Kontakt fizyczny, postrzeganie zmysłowe, ruch, działanie leżą u podstaw poznania w tym okresie rozwoju. Kolejny etap to uruchomienie **celowej koncentracji uwagi**, czyli skupienie na centralnych ogniwach treściowych zajęć edukacyjnych. Poprowadzi to uczniów do podziału materiału na pewne mniejsze porcje informacji, co przyczyni się do **grupowania wprowadzanych treści**. Następnie, w celu zatrzymania informacji w umyśle uczącego się dziecka, rozpocznie się **powtarzanie** – początkowo **podtrzymujące**, zwane często mechanicznym, a następnie głębsze – **opracowujące**, które polega na analizie znaczeń nowych informacji i wiązaniu ich z informacjami już znajdującymi się w pamięci. Świadome organizowanie ćwiczeń mających na celu **uruchamianie coraz głębszych poziomów przetwarzania**, od fizycznego (obrazowego), poprzez akustyczny (dźwiękowy), do semantycznego, gdzie następuje analiza znaczeń, stwarza możliwość **trwałego i funkcjonalnego zapamiętywania**. Łączenie wprowadzanych kolejno elementów na zasadzie skojarzeń i organizowanie tych skojarzeń zmierza do **tworzenia efektu struktury**. Ważna jest również zasada kolejności przyswajania informacji oraz efekt pierwszeństwa i świeżości, a także taki dobór i uporządkowanie treści, by uczeń z łatwością mógł je przetwarzać i wykorzystywać (Bąbel i Baran 2011).

W uczeniu się dziecka istotną rolę odgrywa **wyobraźnia i zasada podwójnego kodowania**, polegająca na łączeniu i dopasowywaniu tekstu i jego wizualizacji. Kształcąc trwałe i funkcjonalne zapamiętywanie, nauczyciel organizuje ćwiczenia werbalizujące obrazy i wizualizujące pojęcia. Początkowo stosuje **strategię percepcyjno-odtwórczą**, która pozwala uczniom na opanowanie podstaw uczenia się poprzez naśladowanie schematów czy, inaczej, uczenie się po śladzie (za Więckowskim można to nazwać strategią zadaniową), z czasem, w miarę zyskania pewnej samodzielności, uczeń zaczyna eksperymentować i odnosić schematy do własnego „ja”, poszukując indywidualnych sposobów uczenia się. Wtedy następuje włączenie do systemu kształcenia **strategii percepcyjno-wyjaśniającej**. Służy temu organizowanie sytuacji o charakterze „okazji edukacyjnych”, czyli „sekwencji zadań otwartych, inaczej ‘okazji’, dających jednostce możliwość, sposobność wyboru spośród wielu możliwości tego, co odpowiada indywidualnym potrzebom podmiotu poznającego” (Więckowski 1998, s. 86). Stosowanie tej strategii w praktyce daje uczniom szansę na stopniowe rozpoznawanie indywidualnego stylu uczenia się, preferencji modalnościowych, skłonności i zdolności charakterystycznych dla różnych typów inteligencji i różnych typów umysłów. Proponowane przez nauczyciela zadania otwarte służą doskonaleniu takich umiejętności, jak wyjaśnianie, porównywanie, zestawianie, rozwiązywanie problemów, polemizowanie, krytyczna ocena. Stawianie ucznia w sytuacjach problemowych pozwala na poszukiwanie rozwiązań różnymi metodami, od metody prób i błędów do samodzielnego dowodzenia opartego na logicznej argumentacji. Takie działania prowadzą do uruchomienia własnej aktywności uczniów, samodzielnie inicjowanej, mającej charakter twórczy. Zewnętrznym tego sprawdzianem będzie – jak zauważa Więckowski – znalezienie się ucznia w sytuacji nowej, zaskakującej, w stosunku do której nie można zastosować wcześniej wyuczonych rozwiązań. Pedagogiczne podejście sytuacyjne nakazuje wtedy wdrożenie **strategii percepcyjno-innowacyjnej**. Niezwykle ważne jest, by działania ucznia były celowe, „aby dziecko działało w takich sytuacjach, podejmowało takie zadania, których rozwiązanie jest ważnym doświadczeniem dla jego drogi rozwojowej i edukacyjnej” (Janssen-Vos; por. Misiorna i Ziętkiewicz 1999, s. 21). Poczucie sensu, a co się z tym nierozzerwalnie wiąże – również sprawstwa, umożliwia dziecku odnoszenie małych i wielkich sukcesów, daje możliwość okazywania emocji, otrzymywania informacji zwrotnych o efektywności swoich działań, zachęca do wysiłku nie tylko intelektualnego, lecz także emocjonalnego, społecznego, a niejednokrotnie również fizycznego.

Fragmentaryzacja wiedzy stała się domeną ludzi dorosłych, ale dla dzieci naturalne jest całościowe postrzeganie świata. Odrzucenie w klasach początkowych nauczania przedmiotowego wiąże się z wyznaczeniem płaszczyzn integracji oraz skupieniem aktywności dzieci wokół tematycznych całości, kluczowych zagadnień, problemów czy sytuacji. Na tym poziomie edukacji można zarysować co najmniej trzy płaszczyzny integracji. Na pierwszej z nich różne wiadomości i umiejętności koncentrują się wokół określonego tematu (także sytuacji), którym może być np. najbliższa okolica czy pora roku. Na drugiej następuje rozwój i kształtowanie się kompetencji poznawczych, społecznych i emocjonalnych uczniów, które następnie znajdują odbicie w sprawnym komunikowaniu się, odczytywaniu i wyrażaniu uczuć i emocji oraz efektywnym funkcjonowaniu w grupie szkolnej. Trzecia płaszczyzna wiąże się ze strategią efektywnego uczenia się, będącego swoistym ośrodkiem integracji, i można ją odnieść do działań związanych z odkrywaniem i doświadczaniem wybranych zjawisk (Klus-Stańska 2005). Żytko, przytaczając w krótkim zarysie wspomniane płaszczyzny wskazuje, że pierwsza z nich (tematyczna) jest najbardziej popularna i prosta do zastosowania w praktyce szkolnej. Bardziej wymagające według niej są płaszczyzny kompetencyjna i poznawcza. Zaznacza jednak, że wszystkie one wymagają nawiązania do treści uporządkowanych i opisanych w ramach określonych dyscyplin wiedzy. W procesie dydaktycznym nie można doprowadzać do chaosu i niepewności, należy też zaakceptować fakt, że dyscypliny naukowe posługują się swoistym językiem. Nauczyciel powinien oswajać z nim uczniów, zachowując jednocześnie zintegrowane podejście do kształcenia, tak aby nie fragmentaryzować obrazu świata postrzeganego przez dziecko. Edukacja początkowa, jak wskazuje Józefa Bałachowicz, polega na swego rodzaju interaktywnym „wejściu” do kultury, polegającym na tym, że uczeń konstruuje swój umysł w relacji z nauczycielem w toku komunikacji i ponownego odkrywania i używania poznanych kodów. Dlatego prymarnym zadaniem w tak zarysowanej strategii jest wspomaganie dziecka w opanowywaniu narzędzi tworzenia znaczeń i twórczym przygotowywaniu się do odbioru otaczającej rzeczywistości, współdziałania z nią, bycia w niej. W procesie komunikowania się język zajmuje miejsce uprzywilejowane, ale nie jest jedynym środkiem wyrażania myśli. Dziecko powinno więc uczyć się rozumienia również innych znaków – kodów niewerbalnych, takich jak: mimika, gest, linia, barwa, kształt, dźwięk itp., obecnych i niosących znaczenia nie tylko w świecie dzieł sztuki, ale również w codziennym życiu.

W budowaniu integrujących relacji na osi dziecko – kultura – społeczeństwo istotną rolę odgrywa aktywność własna dziecka (**doświadczam**). W procesie tym dominantę stanowią nie treści i ćwiczenia podręcznikowe, ale samodzielne poznawanie świata przez doświadczanie, samodzielność w działaniu, umiejętność planowania, chęć odkrywania i przekształcania, sprawność gromadzenia informacji, bystrość obserwowania, zapał w tworzeniu, potrzeba współpracy, nieobawianie się oceny i oceniania, bycie zaradnym i odpowiedzialnym. Pakiet edukacyjny „Wielka przygoda” – *doświadczam – przeżywam – poznaję – wyjaśniam – tworzę* otwiera takie właśnie możliwości. Proponuje, zaprasza, stwarza okazje, inspiruje pracę własną dziecka i nauczyciela. Procesowi doświadczania powinien towarzyszyć zachwyt nad światem, pozytywne emocje, ciekawość, czyli szeroko rozumiane przeżywanie (**przeżywam**).

Dotychczasowa wiedza dziecka, w myśl teorii konstruktywizmu, stanowi strukturę otwartą, która ciągle się przekształca i pozwala dostrzegać nowe całości i części jako elementy szerszej struktury. Aktywność uczniów powinna koncentrować się wokół całościowej problematyki blisko związanej z życiem codziennym dziecka, tak by następnie, w toku nauczania, można było poddawać ją analizie, wyodrębniać w niej części, poszukiwać powiązań, wykonywać działania na konkretnych treściach wyobrażanych oraz pojęciach (**poznaję**). Proces uczenia się wymaga czasu, sprzyjającej atmosfery i zachęty do gruntownego poznawania interesujących dziecko elementów rzeczywistości i powiązań między nimi, ich sprawdzania w działaniu, do poddawania ich krytycznej

analizie w toku wymiany myśli z rówieśnikami. Dzięki temu, że uczeń wielokrotnie analizuje, zestawia, porównuje fakty i zdarzenia, uogólnia i konkretyzuje, szuka argumentów, związków i zależności, nabywana przez niego wiedza staje się zrozumiała (**wyjaśniam**). Zwieńczeniem pracy dziecka jest wykorzystanie wiedzy, umiejętności i doświadczeń w nowym działaniu, ważnym i wartościowym podmiotowo, wymagającym refleksji i zajęcia stanowiska wobec nowej sytuacji. W ten sposób ponownie powraca się do całości, ale już w nowym kształcie (**tworzę**).

Nie bez znaczenia dla wskazanych powyżej płaszczyzn integracyjnych jest tworzenie uczącej się wspólnoty zintegrowanej wokół celów rozwojowych. Dziecko w klasie i poza nią nie uczy się samo. Pracując w grupie czy zespole, podejmuje współdziałanie z rówieśnikami. Istotnym zjawiskiem jest pobudzane lub pojawiające się samoistnie uczenie się rówieśnicze (ang. *peer learning*), które współcześnie nabiera nowego znaczenia w kontekście społecznym, emocjonalnym i poznawczym dziecka (Sławińska 2015). Także nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej jawi się obecnie w innej niż tradycyjna roli – jako animator i osoba integrująca współpracę szkoły, rodziny i środowiska lokalnego. Jako osoba znająca potrzeby rozwojowe dziecka, stwarzająca sytuacje i okazje do działań scalających to, co było w przeszłości, jest w teraźniejszości i będzie w przyszłości, mająca na uwadze również to, żeby owo scalanie uwzględniało indywidualny i społeczny wymiar rozwoju dziecka (Mendel 1999).

Myślenie o przyszłości dziecka przejawia się również w trosce o przygotowanie go do wyzwań przyszłości, o takie wyposażenie go w cechy osobowe i intelektualne, które pozwolą mu w dorosłym życiu podjąć pracę w zawodach, których obecnie jeszcze nie znamy. Człowiek przyszłości to **osoba przedsiębiorcza** – pionier podejmujący nowe, nierutynowe działania, zdolny do niezależnego myślenia i działania, odważny i ambitny, pewny siebie i świadomy swoich mocnych i słabych stron. Dobrze, jeśli również optymistą. Jego niezwykle istotną cechą jest również elastyczność w reagowaniu na zmiany. **Kształcenie przedsiębiorcze** powinno wzmacniać autonomię jednostki, pewność siebie, dynamiczność i śmiałość w podejmowaniu nowatorskich działań, a także umiejętność szacowania „bezpiecznego ryzyka”. Temu celowi służą różnorodne metody i formy pracy z uczniami. Szczególnie cenne są takie metody aktywizujące, jak metody dyskusyjne, metody grupowego podejmowania decyzji, hierarchizacji, a także metoda projektów.

Metody te, stopniowo wprowadzane i wdrażane, są wspaniałą okazją do swoistego treningu pożądanych cech, umiejętności i zachowań człowieka, który ma się cechować przedsiębiorczością i innowacyjnością już w młodszym wieku szkolnym. Dobór problemów i zadań adekwatnych do możliwości rozwojowych i percepcyjnych uczniów pozwala na integrację zespołu klasowego podczas pracy w grupach tworzonych według różnych kryteriów. Uczniowie mogą się wspólnie uczyć poszukiwania informacji w wiarygodnych źródłach wiedzy, korzystać z technologii informacyjnych, zapraszać do współpracy i współtworzenia przedstawicieli różnych środowisk, nie tylko rówieśników, także rodziców czy członków społeczności lokalnej, wykorzystywać zdobytą wiedzę w praktyce. Wybierając takie formy aktywności, jak pisanie, malowanie, muzykowanie, prezentowanie osiągnięć itp., rozpoznają swoje preferencje i zdolności, zaspokajają potrzebę poznawania innych kultur, narodowości, form sztuki, uczą się wyrażać w różnorodnych formach, wykorzystując plastyczne środki wyrazu, muzyczne formy ekspresji, taniec czy ruch. Integracja dokonuje się również w samych dzieciach, które poznają scaloną rzeczywistość w aspekcie intelektualnym, motywacyjnym czy działaniowym (Misiorna i Ziętkiewicz 1999).

Szczególnie metoda projektu sprzyja kształtowaniu **postaw przedsiębiorczych** i jest odpowiedzią systemu edukacji na oczekiwania współczesnego rynku pracy. Gospodarka rynkowa stawia przed poszukującym pracy człowiekiem nowe oczekiwania. W ciągu swojej kariery zawodowej młody człowiek powinien być gotowy na zmianę miejsca pracy, stanowiska, formy zatrudnienia, a nawet zawodu. W takiej sytuacji poza merytorycznym przygotowaniem powinien się wykazywać

takimi cechami, jak: komunikatywność, łatwość nawiązywania relacji, otwartość, samodzielność, odpowiedzialność, umiejętność planowania, osiągania postawionych celów, podejmowania decyzji czy odporność na stres. Ważna jest umiejętność pracy w zespole i zdolności organizacyjne, w tym zdolność do kierowania grupą i motywowania do podejmowania kierunkowych działań.

Uczący we współczesnej szkole nauczyciel powinien uwzględniać różnorodność poznawczą uczniów, która wynika z odmiennych preferencji modalnościowych, ze stopnia rozwinięcia lewej lub prawej półkuli mózgowej, zamiłowania do nauk ścisłych bądź humanistycznych, dominacji określonego typu inteligencji, zainteresowań czy wrodzonych talentów. Uświadomienie sobie, że każde dziecko wymaga innego podejścia, aby osiągnęło ten sam cel, stanowi fundament edukacji w szkole jutra (Mnich 2018). Zmiana sposobu myślenia o edukacji powinna iść w kierunku działań na rzecz rozwoju zdolności i talentów każdego człowieka. W kontekście rozumienia edukacji jako procesu „wydobycia” tych uzdolnień i talentów wracają rozważania o wszechstronnym rozwoju każdego ucznia, rozumianym jako indywidualizacja. Akcentuje się potrzebę personalizacji edukacji i większego szacunku dla różnorodności uczących się umysłów.

Postulat ten ściśle się wiąże z przeciwstawianiem się ciągłemu „podkręcaniu” tempa życia i działań edukacyjnych. Katarzyna Krasoń apeluje, by **dać dziecku czas na poznanie** i nie przytłaczać go informacjami. „Dać czas na działanie stosowny do tempa pracy i potrzeb ucznia” (Krasoń 2011). Warto w tym miejscu podkreślić szczególną rolę tego postulatu w pracy z dziećmi o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

W edukacji wczesnoszkolnej trzeba jak najlepiej wykorzystać możliwości **bezpośredniego poznania, nauczania czynnościowego, doświadczania polisensorycznego**, dając im pierwszeństwo nad poznawaniem pośrednim. „Trzeba pamiętać, że neurony uczą się wolno i potrzebują spokoju oraz koncentracji, a efektywna nauka wymaga operowania informacjami, kreatywności, a także rozwijania analitycznego i syntetycznego myślenia. Wszystko to wymaga czasu. (...) Mózgu nie da się oszukać. Stworzenie nowych wypustek, kolców dendrytycznych, synaps i uprzywilejowanych obwodów neuronalnych wymaga po prostu czasu” (Żylińska 2013, s. 226). Bezpośrednie poznanie opiera się na polisensoryczności, polegającej na angażowaniu różnych kanałów i uaktywnianiu jednocześnie wielu obszarów mózgu. W okresie intensywnego rozwoju, jaki przypada na okres przedszkolny i wczesnoszkolny, jest ona bezcenna i nie dotyczy tylko kręgu problematyki społeczno-przyrodniczej czy dziedzin artystycznych, ale również edukacji matematycznej i polonistycznej.

Współczesna szkoła powinna wrócić do założeń Nurtu Nowego Wychowania. **Dostosowanie wychowania do naturalnego rozwoju dziecka**, rozwijanie potrzeby zdobywania wiedzy, stwarzanie optymalnych warunków rozwoju nie tylko poznawczego, ale przede wszystkim moralnego, emocjonalnego, społecznego i fizycznego, indywidualizacja, pobudzanie aktywności dziecka, rezygnacja z testów osiągnięć na rzecz pomiaru uzdolnień uczniów, współudział dzieci w planowaniu pracy i współdecydowaniu o tym, czego i w jaki sposób będą się uczyć, organizowanie w taki sposób przestrzeni pracy ucznia, by w miarę możliwości ograniczyć pracę w ławkach ustawionych w trzech równych rzędach frontem do tablicy, przewaga zajęć opartych na twórczym działaniu, uczących współpracy i konstruktywnej rywalizacji – to założenia proponowanego przez niniejszy *Program*.

Zapowiadana w *Programie* „wyprawa w głąb mózgu” jest konsekwencją świadomości, która powinna także towarzyszyć nauczycielowi, że niejednokrotnie nauczyciele i uczniowie jakby wywodzą się z dwóch różnych światów, stąd są nazywani cyfrowymi imigrantami i cyfrowymi tubylcami. Rewolucja informatyczna i codzienny kontakt najmłodszych z nowymi technologiami, a także stały ich dostęp do komputerów, internetu, telefonów komórkowych, smartfonów i innych urządzeń cyfrowych, decyduje o trwałym ukształtowaniu połączeń neuronalnych w ich mózgach.

Cyfrowi tubylcy i cyfrowi imigranci – jak zauważa Marzena Żylińska – preferują różne sposoby komunikowania się, przejawiają inne rodzaje aktywności i wreszcie w odmienny sposób poznają świat. Brak zrozumienia uczniów przez nauczycieli często wynika z faktu, że szkoła nadal docelowo dąży do rozwoju pamięci werbalnej, podczas gdy obecnie umiejętność ta staje się zupełnie nieprzydatna, a nawet wręcz szkodliwa. „Za to ważniejsza niż kiedykolwiek wydaje się umiejętność poszukiwania informacji – w formie drukowanej i elektronicznej” (Gardner 2009) oraz umiejętność selekcji i krytycznej oceny materiałów źródłowych.

Uczniowie należący do cyfrowych tubylców nie lubią robić jednej rzeczy po drugiej, za to potrafią wykonywać kilka czynności jednocześnie. Nudzi ich praca z dłuższym tekstem drukowanym, szczególnie z podręcznikiem, gdyż zawiera on informacje zamknięte, podczas gdy internet zawiera informacje otwarte. Już najmłodsi uczniowie o wiele lepiej koncentrują się, gdy nauczyciel wykorzystuje na zajęciach materiały edukacyjne zawierające aplikacje, elementy graficzne, pliki audio do wielokrotnego odtwarzania czy zadania umożliwiające autokontrolę. Propozycje takiej pracy zawiera prezentowany tutaj pakiet edukacyjny.

Nie bez znaczenia są techniczne możliwości, takie jak powiększanie czy pomniejszanie materiałów, kopiowanie czy zaznaczanie za pomocą wyróżników. Jak zauważają niemieccy naukowcy, „długi kontakt z nowymi technologiami spowodował, że wiele [dzieci] ma gorzej rozwinięte płaty czołowe, które odpowiadają za abstrakcyjne myślenie, planowanie, cierpliwość i odsunięcie nagrody” (Żylińska 2013, s. 221). Dzieci te mają silniej rozwiniętą prawą półkulę mózgową, odpowiedzialną za kontakt z mediami, a słabiej półkulę lewą – odpowiedzialną za kontakty społeczne i rozwój językowy. Dlatego tak ważne jest racjonalne ograniczanie im kontaktu z mediami, które – nadużywane we wczesnym okresie dzieciństwa – mogą negatywnie wpływać na rozwój sieci neuronalnej w mózgu. Pakiet Wydawnictwa Nowa Era niezwykle trafnie proponuje wykorzystanie technologii informacyjnych w edukacji wczesnoszkolnej. Treści podawane w formie cyfrowej nie dublują zadań podręcznikowych, lecz zapraszają do kreatywnego poszukiwania, przekształcania i tworzenia. Dzięki temu dzieci, które w naturalny sposób lubią działać i samodzielnie dokonywać wyborów, mogą rozwijać aktywność i autonomię.

Przygotowane treści podręcznikowe zachęcają najmłodszych do wyszukiwania informacji, proponują pracę z elementami graficznymi, zdjęciami, schematami czy wykresami, które odbiegają od linearnego porządku tradycyjnych materiałów. Już od początku edukacji rozwiązywanie zadań problemowych dominuje nad zadaniami polegającymi na uzupełnianiu. Wychodzi to naprzeciw oczekiwaniom nowego pokolenia uczniów, którzy są bardziej eksperymentatorami i odkrywcami niż odtwórcami, a ich optymalne środowisko nauki znacznie wykracza poza ramy klasy szkolnej.

2.2. Zintegrowane działania wychowawcze i profilaktyczne dostosowane do potrzeb edukacyjnych, z uwzględnieniem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i indywidualizacji form kształcenia

Środowisko, w którym dziecko wzrasta, jest dla niego miejscem nabywania wielu doświadczeń. Nowoczesność i rozwój techniki wniosły w życie dziecka i jego rodziny wiele sytuacji dezintegrujących, stworzonych przez wszechobecną technologizację. Utrwaliło się przekonanie, że człowiek może osiągnąć w życiu pełny sukces jedynie w otocze wielości i różnorodności informacji, poprzez ciągły kontakt z najnowocześniejszymi nośnikami medialnymi oraz poprzez stałą obecność na

forach internetowych. Nadmierny kontakt z programami telewizyjnymi, komputerem, tabletem czy telefonem komórkowym zaczął kształtować nowe zachowania ich użytkowników, przeprogramowując pracę neuronów w ich mózgach, ograniczając wrażliwość, stymulując jednostronnie i wybiórczo kanały odbioru informacji, przygotowując mózg do odmiennych, tworzonych sztucznie schematów pracy (Żylińska 2013). Duża liczba bodźców docierających do niedoświadczonego odbiorcy, szybkość i zmienność pojawiających się obrazów i sytuacji, agresja kolorów i dźwięków oraz szybkość efektów animacyjnych rozleniwia, zmniejsza zdolność do przetwarzania danych, nie sprzyja refleksji i utrwaleniu, męczy wzrok, przy jednoczesnym odsuwaniu na plan dalszy pozostałych zmysłów. Taki stan w znacznym stopniu zawęża pole doświadczeń w zakresie rozumienia, odczuwania i przeżywania przez dziecko własnych emocji, dostarcza nieograniczoną wielość obrazów i nieodpowiednie wzorce uczuć, często niezrozumiałych i niepotrzebnych dziecku w wieku wczesnoszkolnym. Przebywanie dzieci w wirtualnym świecie zubaża i ogranicza sytuacje sprzyjające bezpośrednim kontaktom rówieśniczym w naturalnym środowisku, co może doprowadzić do zaburzeń rozwoju społecznego. Ponadto chaos i natłok informacji nie pomagają wzrastaniu intelektualnemu, gdyż zakłócają rozwój budującej się świadomości małego dziecka. Efekt „gapienia się” dziecka w ekran, bezruch, utrwalona postawa „pochylonej głowy”, monotonia i jednokierunkowość emisji dźwięku, ograniczona ilość i jakość kontaktów rówieśniczych, a także sztuczność emocjonalna – wszystko to nie sprzyja prawidłowemu całościowemu i wszechstronnemu rozwojowi dziecka.

Mając świadomość wagi zarysowanej tu problematyki, autorzy programu **„Wielka przygoda” – doświadczam – przeżywam – poznaję – wyjaśniam – tworzę** podejmują wyzwanie przeciwdziałania lub choćby łagodzenia skutków obserwowanych zjawisk. Przychodzące do szkoły dziecko wkracza do niej z bagażem własnych doświadczeń oraz wypracowanym w środowisku rodzinnym i przedszkolnym pakietem nawyków, zachowań i oczekiwań. Szkoła jest kolejnym środowiskiem – po środowisku rodzinnym i przedszkolnym – ważnym w jego życiu i edukacji. Prawidłowa współpraca na linii nauczyciel – rodzic staje się gwarantem osiągnięcia zakładanych celów. Wymiana informacji o dziecku to nie tylko tworzenie dobrego klimatu, w którym dziecko będzie się dobrze czuło, lecz także istotny aspekt współpracy obu stron, nacechowany zrozumieniem, troską i partnerstwem w dążeniu do wspólnego rozwiązywania problemów edukacyjnych oraz wychowawczych.

Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej pełni w tej relacji funkcję eksperta, wyposażonego w profesjonalną wiedzę i umiejętności, przygotowanego do pracy z dziećmi w szkole, oraz refleksyjnego pedagoga poszukującego właściwych rozwiązań. Natomiast rodzic powinien być fachowcem od spraw wychowania dziecka w środowisku rodzinnym, ogólnie mówiąc – pozaszkolnym. Wśród dorosłych mających wpływ na rozwój, edukację i wychowanie dziecka należy wymienić też innych nauczycieli (języków obcych czy religii), wychowawców świetlicy i innych specjalistów zatrudnionych w szkole (pedagogów, psychologów, rehabilitantów, terapeutów itp.). Porozumienie tych jakże różnych, ale nieodzownych we współdziałaniu dla dobra dziecka grup wsparcia, będzie procentować pod postacią ogólnego prawidłowego wzrastania wychowanka. Nie bez znaczenia w tym wspólnym dążeniu środowisk wychowawczych staje się redukcja stresu, ograniczenie porażek, zwiększenie akceptacji i zadowolenia z sukcesów edukacyjnych dziecka oraz usprawnienie zadań organizacyjnych klasy. Dla rodzica dziecko jest wyjątkowe, jedyne, niepowtarzalne, natomiast nauczyciel w klasie pracuje z dwudziestką aktywnych jednostek, różniących się pod względem temperamentu, szybkości zdobywania i przyswajania wiedzy oraz kształconych umiejętności. W klasie szkolnej pojawiają się dzieci o nieharmonijnym rozwoju (wolniejszym lub przyspieszonym) oraz dzieci z różnego typu niepełnosprawnościami. Pomimo wymienionych różnic, wszyscy uczniowie danej klasy stają się podmiotami tego samego procesu edukacyjnego realizowanego na

danym poziomie kształcenia. Każde dziecko ujawnia inne predyspozycje i wymaga „odczytania” jego indywidualnego stylu nauczania i uczenia się, a dostrzeżenie odmienności pomiędzy poszczególnymi uczniami i dostosowanie do nich odpowiednich zadań, metod i form pracy stanowi dla nauczyciela jedno z ważniejszych wyzwań i priorytetów.

Działania edukacyjne wymagają od nauczyciela wrażliwości i spostrzegawczości w zakresie sondowania zakresu umiejętności, zdolności, potrzeb i zainteresowań uczniów. Ważne jest przemyślenie, zaplanowanie pracy dydaktycznej oraz tworzenie sprzyjających warunków do wszechstronnego rozwoju najmłodszych. Powinien się on dokonywać w procesie nauczania i uczenia się na drodze odkrywania i dociekania, przeżywania i działania, różnicowania metod, technik, modeli interakcyjnych i tempa pracy stosownie do potrzeb, zainteresowań oraz możliwości umysłowych poszczególnych uczniów. W procesie indywidualizacji procesu edukacyjnego ważne jest, aby dziecko otrzymało zadanie na miarę swoich rzeczywistych możliwości, uzyskało odpowiednią ilość czasu na wykonanie polecenia, ale także mogło liczyć na wsparcie w pokonywaniu trudności. Ważne jest, by miało prawo popełniać błędy i miało czas, by samodzielnie dokonać refleksji i poszukać nowych rozwiązań. Istotne jest, by uszanowano jego potrzeby i emocje, a także dominującą (wybraną nieraz nieświadomie) strategię uczenia się. Najistotniejsze w indywidualizacji jest dostrzeganie potencjału, jaki drzemie w każdym dziecku, i wszechstronne stymulowanie jego rozwoju. Zadaniem nauczyciela w tym założeniu jest rozwijanie potencjału intelektualnego młodego człowieka skierowanego ku proaktywności rozumianej jako zdolność kształtowania środowiska pracy (nauki) tak, by było miejscem pełnym możliwości. Stymulowanie aktywności ucznia w każdej z dziedzin poznania powinno się odbywać z uwzględnieniem doboru odpowiednich metod, narzędzi i mediów dydaktycznych, adekwatnych do aktualnego rozwoju, zainteresowań i zdolności. W omawianej strategii uczeń znajduje się w centrum procesu dydaktycznego, a nauczyciel staje się inspiratorem, pomocnikiem i przewodnikiem. Taka postawa nauczyciela sprzyja chęci współpracy, rozbudza ciekawość, przynosi radość z uczenia się. Celem edukacji proaktywnej jest kształtowanie wśród uczniów najmłodszych klas otwartości, samodzielności, umiejętności współpracy w grupie i radzenia sobie z problemami poprzez działanie i współdziałanie.

Istotna z punktu widzenia strategii włączającej i integracyjnej jest pozycja w klasie dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Dla ucznia mającego właściwą opinię (orzeczenie) poradni psychologiczno-pedagogicznej powinno się dostosować wymagania edukacyjne odpowiednio do jego indywidualnych potrzeb i możliwości, w oparciu o zawarte w orzeczeniu wskazania. W przypadku braku tego typu opinii nauczyciel powinien podjąć działania diagnozujące, oceniające możliwości i predyspozycje dziecka. Pozwoli mu to na rozpoznanie jego sytuacji edukacyjnej, skierowanie do dalszej specjalistycznej diagnozy, udzielenie mu wsparcia i koniecznej pomocy oraz stworzenie odpowiednich warunków, w których będzie mogło uczestniczyć w procesie nauczania i uczenia się, mając możliwość rozwijania swojego potencjału. Ważnym przedsięwzięciem jest nawiązanie współpracy z rodzicami dziecka w zakresie dostrzegania jego starań, motywowania do nauki, dostosowywania wypracowanych oddziaływań do jego specjalnych potrzeb edukacyjnych.

W grupie uczniów zdarzają się również dzieci mające trudności w uczeniu się, które wymagają indywidualnej opieki. Wśród licznych obserwowanych trudności można wymienić: dyskalkulię (specyficzne trudności w liczeniu), dysgrafię (specyficzne problemy z opanowaniem techniki pisanie), dysortografię (specyficzne trudności z opanowaniem poprawnej pisowni pomimo znajomości zasad ortograficznych), dysleksję (specyficzne trudności w czytaniu i pisaniu) i inne (Pilecka 2001). Przyczyn występowania u dzieci trudności w nauce należy poszukiwać nie tylko w obszarze dydaktycznym i wychowawczym, ale także zdrowotnym. Przewlekłe choroby, wady wrodzone, nadmierna pobudliwość, nerwowość, wycofanie, słaby stan zdrowia, częsta absencja szkolna to czynniki mające istotny wpływ na występowanie problemów edukacyjnych. Zadaniem nauczycie-

la w tych przypadkach jest udzielenie wszechstronnej pomocy uczniom, u których odnotowano trudności w nauce, a także zadbanie o to, by dzieci te nie czuły się odrzucone, wyśmiewane czy nieadekwatnie ocenione. Istotna w tym postępowaniu, służąca lepszemu rozpoznaniu przyczyn trudności, jest analiza całościowa przypadku, uwzględniająca warunki środowiskowe ucznia, jego kłopoty szkolne i rodzinne. Dziecko przejawiające trudności w nauce powinno mieć możliwość uczestniczenia w zajęciach wyrównawczych i reedukacyjnych. Wskazana jest także stała współpraca szkoły z rodzicami dziecka oraz specjalistycznymi instytucjami.

Szczegółne warunki edukacyjne powinno się także stworzyć do pracy z uczniem zdolnym. Uzdolnione dziecko wykazuje ogólną łatwość uczenia się oraz rozwiązywania zadań i problemów, a także umiejętność myślenia abstrakcyjnego znacznie wykraczającą poza możliwości pozostałych uczniów z danego przedziału wiekowego. W grupie uzdolnionych dzieci mogą pojawić się jednostki, które ujawniają zdolności rzeczywiste (tzw. naturalne) lub specjalne, ukierunkowane na daną dziedzinę, np. muzyczne, plastyczne, matematyczne itp. (Bates i Munday 2005). Uzdolnione dzieci nie zawsze są pozytywnie odbierane przez rówieśników i nauczycieli. Zdarza się, że w ich przypadku obserwuje się długi okres adaptacji do środowiska szkolnego, pojawiają się trudności w nawiązywaniu relacji z grupą rówieśniczą, gdyż postrzegane są jako osoby przemądrzałe, zarozumiałe, znudzone, słowem – niegrzeczne. Niekiedy taka postawa bywa wynikiem zbyt silnego poczucia własnej wartości, pewności siebie i przekonania o swojej racji. Nadzędnym zadaniem edukacyjnym nauczyciela w stosunku do uzdolnionego dziecka jest rozpoznanie jego zdolności oraz stworzenie odpowiednich warunków i atmosfery do ich rozwijania. Ważne w tym postępowaniu są mądre i konsekwentne działania wspomagające rozwój uzdolnień dziecka nie tylko na obligatoryjnych zajęciach dydaktycznych, lecz także na dodatkowych zajęciach, realizowanych w różnego typu kołach zainteresowań (np. matematycznym, plastycznym, językowym, muzycznym). Dla uczniów uzdolnionych dodatkowym wyróżnieniem i okazją do sprawdzenia swoich umiejętności nie tylko w obszarze wiedzy, lecz także oddziaływania interpersonalnego, będzie pomoc kolegom w nauce czy udział w tworzeniu scenariusza przygotowywanej uroczystości szkolnej. Warto zauważać takich uczniów i przygotowywać dla nich zadania adekwatne do ich możliwości.

Zaakcentowany w tej części rozważań punkt widzenia znajduje swoje umocowanie w kształceniu postrzeganym z perspektywy kultury humanistycznej, gdzie centralne miejsce w edukacji zajmuje rozwijający się człowiek i jego relacje ze światem zewnętrznym i samym sobą (Błachowicz 2000). W takim ujęciu podstawowym zadaniem nauczyciela jest motywowanie i stwarzanie warunków do działania, a zwłaszcza organizowanie takich sytuacji, w których wyzwala się wewnętrzna motywacja dziecka, a ono samo dostrzega swoją subiektywną rolę w procesie edukacji.

Przeciwdziałając destrukcyjnym czynnikom współczesnego środowiska oraz zdając sobie sprawę z zagrożeń wynikających z utrwalanego konsumpcyjnego stylu życia, refleksyjny i twórczy nauczyciel podejmuje działania wychowawczo-profilaktyczne (Borowik 2018), opracowując dla swoich podopiecznych stosowne strategie pomagające rozwiązywać zauważone problemy lub ograniczać zaniedbane obszary. Przykładami takich prewencyjnych działań są ogólnopolskie programy profilaktyczne, między innymi: Szkolna interwencja profilaktyczna (cel: ograniczenie używania przez uczniów środków psychoaktywnych, lepsze funkcjonowanie uczniów w szkole); Bezpieczna szkoła (cel: wczesna profilaktyka agresji i przemocy w szkole, obejmująca uczniów w wieku 10–12 lat); Zdrowy uczeń (cel: promowanie zdrowego stylu życia oraz budowa prozdrowotnego programu dla uczniów 3–4 klasy, obejmującego aktywność fizyczną, zdrowe odżywianie, nawyki żywieniowe, dbałość o prawidłową postawę i masę ciała).

Organizując tak zarysowany, a w rzeczywistości znacznie rozbudowany proces dydaktyczno-wychowawczy, nauczyciel powinien pamiętać o prawidłowym diagnozowaniu aktualnych możliwości i potrzeb swoich uczniów oraz określaniu strefy ich „najbliższego” rozwoju. Wtedy jego

działania zostaną rzeczywiście skupione na dzieciach i ich potrzebach i z dużym prawdopodobieństwem zostaną uwieńczone sukcesem, któremu będzie towarzyszyła radość rozwijającego się harmonijnie i we własnym tempie dziecka.

Prezentowany *Program* jest projektem edukacyjnym opartym na koncepcji konstruktywizmu, w której dziecko znajduje się w centrum kształcenia, uczy się budować i rozwijać swoją wiedzę, zdobywa umiejętności radzenia sobie z zadaniami problemowymi, nabywa umiejętności bycia dobrym obserwatorem, działa sam i przy współudziale innych. Proponuje nauczanie przez działanie, którego podstawą jest diagnoza i indywidualizacja, a przyjęta strategia proaktywnego kształcenia zintegrowanego jest realizowana w optyce ukierunkowanej na dziecko, które rozwija się społecznie, emocjonalnie i poznawczo jako podmiot doświadczający, przeżywający, poznający, wyjaśniający, a wreszcie współtworzący otaczającą go rzeczywistość.

3 Szczegółowe cele kształcenia i wychowania

Celem edukacji wczesnoszkolnej jako I etapu edukacyjnego jest wspieranie całościowego rozwoju dziecka poprzez tak zorganizowany proces wychowania i kształcenia, aby umożliwiał dziecku odkrywanie własnych możliwości i sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń na drodze prowadzącej do prawdy, dobra i piękna. Edukacja na tym etapie jest ukierunkowana na zaspokojenie naturalnych potrzeb rozwojowych ucznia.

Szkoła respektuje podmiotowość ucznia w procesie budowania indywidualnej wiedzy oraz przechodzenia z wieku dziecięcego do okresu dorastania, przygotowując dziecko do podjęcia nauki na II etapie edukacyjnym.

Zadania szkoły w zakresie edukacji wczesnoszkolnej to:

- wspieranie wielokierunkowej aktywności dziecka i stymulowanie jego rozwoju we wszystkich obszarach: fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym, w odpowiednio przygotowanej przestrzeni edukacyjnej, zapewniającej poczucie bezpieczeństwa;
- zapewnienie wszystkim uczniom prawidłowej organizacji zabawy, nauki i odpoczynku;
- wspieranie rozwoju umysłowych procesów poznawczych i mechanizmów uczenia się dziecka, prowadzące do osiągnięcia przez nie kompetencji samodzielnego uczenia się;
- poszanowanie godności uczniów, ich naturalnego indywidualnego tempa rozwoju;
- wspieranie indywidualności, oryginalności, wzmacnianie poczucia wartości, zaspokajanie potrzeby poczucia sensu aktywności własnej i współdziałania w grupie;
- umożliwienie uczenia się poprzez organizowanie sytuacji edukacyjnych wykorzystujących eksperymentowanie, nabywanie doświadczeń oraz poznawanie polisensoryczne, a także zapewnienie dostępu do wartościowych, w kontekście rozwoju ucznia, źródeł informacji i nowoczesnych technologii;
- realizacja programu nauczania opartego na treściach adekwatnych do poziomu rozwoju dzieci, ich możliwości percepcyjnych, wyobrażeń i rozumowania oraz uwzględniającego potrzeby i możliwości uczniów rozwijających się w sposób nieharmonijny, wolniejszy lub przyspieszony;
- organizowanie zajęć dostosowanych do intelektualnych potrzeb i oczekiwań rozwojowych dzieci, wywołujących zaciekawienie, zdumienie i radość odkrywania wiedzy; zajęć umożliwiających rozumienie uczuć własnych i innych osób, sprzyjających utrzymaniu zdrowia psychicznego, fizycznego i społecznego (szeroko rozumiana edukacja prozdrowotna);
- prowadzenie zajęć umożliwiających nabywanie doświadczeń i rozwijanie nawyków poprzez zabawę, wykonywanie eksperymentów naukowych, eksplorację, przeprowadzanie badań, rozwiązywanie problemów w zakresie adekwatnym do możliwości i potrzeb rozwojowych uczniów z uwzględnieniem indywidualnych możliwości każdego dziecka;
- wspieranie kształtowania nawyków i zachowań adekwatnych do poznawanych wartości, takich jak bezpieczeństwo własne i grupy, sprawność fizyczna, zaradność, samodzielność, odpowiedzialność i poczucie obowiązku;
- umożliwienie poznania wartości i norm społecznych, których źródłem jest rodzina, społeczność szkolna, społeczność lokalna i regionalna, naród, środowisko przyrodnicze, oraz rozwijanie zachowań wynikających z tych wartości;

- wspieranie rozumienia doświadczeń wynikających ze stopniowego przechodzenia z dzieciństwa w wiek dorastania;
- wspieranie poznawania kultury narodowej, odbiór sztuki i potrzeby jej współtworzenia; stymulowanie rozwoju wrażliwości estetycznej i poczucia tożsamości, umożliwiających uczniom działalność artystyczną, społeczną i inną wynikającą z programu nauczania oraz programu wychowawczo-profilaktycznego;
- wspieranie dostrzegania środowiska przyrodniczego i jego eksploracji, umożliwienie poznania wartości i wzajemnych powiązań składników środowiska przyrodniczego;
- umożliwienie poznawania kultur innych narodów, w tym krajów Unii Europejskiej;
- współdziałanie z rodzicami uczniów, różnymi środowiskami, organizacjami i instytucjami na rzecz tworzenia warunków umożliwiających harmonijny rozwój dziecka.

Ogólne cele edukacji wczesnoszkolnej należy odnieść do czterech obszarów rozwojowych dziecka: fizycznego, emocjonalnego, społecznego i poznawczego. Uczeń osiąga te cele w procesie wychowania i kształcenia przez rozwój prostych czynności praktycznych i intelektualnych w kierunku czynności bardziej złożonych.

W zakresie fizycznego obszaru rozwoju dziecka uczeń opanowuje sprawności motoryczne i sensoryczne, będące podstawą skutecznego działania i komunikacji oraz umiejętności wykorzystania własnej aktywności ruchowej w różnych sferach działalności (zdrowotnej, sportowej, obronnej, rekreacyjnej i artystycznej); kształtuje świadomość zdrowotną w zakresie higieny, pielęgnacji ciała, odżywiania się i trybu życia, a także rozwija umiejętność organizacji bezpiecznych zabaw i gier ruchowych oraz respektowania ich przepisów i zasad bezpiecznego zachowania się w miejscach publicznych.

Najważniejszymi celami emocjonalnego rozwoju dziecka są: umiejętność rozpoznawania, rozumienia i nazywania emocji i uczuć własnych oraz innych osób, przedstawiania ich za pomocą prostych wypowiedzi ustnych lub pisemnych, różnorodnych artystycznych form wyrazu, a także panowania nad nimi oraz wyrażania ich w sposób umożliwiający współdziałanie w grupie; umiejętność odczuwania więzi uczuciowej i potrzeby jej budowania, w tym więzi z rodziną, społecznością szkoły i wspólnotą narodową; umiejętność rozumienia odczuć zwierząt, wyrażania tych stanów za pomocą wypowiedzi ustnych i pisemnych oraz różnorodnych artystycznych form wyrazu.

W zakresie społecznego obszaru rozwoju dziecko poznaje wartości uznane przez środowisko domowe, szkolne, lokalne i narodowe; kształtuje umiejętność ich nazywania; odczuwa potrzebę aktywności społecznej opartej o te wartości; rozwija umiejętność oceny postępowania innych ludzi w odwołaniu się do przyjętych zasad i wartości; rozwija umiejętność tworzenia relacji, współdziałania, współpracy oraz samodzielnej organizacji pracy w małych grupach, w tym organizacji pracy przy wykorzystaniu technologii; ćwiczy umiejętność samodzielnego wyrażania swoich oczekiwań i potrzeb społecznych oraz przyjmowania konsekwencji swojego postępowania. Wśród celów rozwoju społecznego dziecka w młodszym wieku szkolnym wymienia się ponadto potrzebę i umiejętność identyfikowania się z grupami społecznymi, które dziecko reprezentuje, nazywania tych grup i ich charakterystycznych cech; umiejętność obdarzania szacunkiem koleżanek, kolegów i osób dorosłych oraz okazywania tego szacunku za pomocą prostych form wyrazu i stosownego zachowania; umiejętność przyjmowania konsekwencji swojego postępowania; umiejętność samodzielnego wyrażania swoich oczekiwań i potrzeb społecznych; umiejętność samodzielnej organizacji czasu przeznaczonego na odpoczynek indywidualny i w grupie oraz dbania o bezpieczeństwo własne i innych członków grupy, w tym bezpieczeństwo związane z komunikacją za pomocą nowych technologii oraz bezpieczeństwo uczestnictwa w ruchu drogowym.

W poznawczym obszarze rozwojowym dziecka mieści się: kształtowanie potrzeby i umiejętności samodzielnego, refleksyjnego, logicznego, krytycznego i twórczego myślenia; kształtowanie

umiejętności poprawnego posługiwania się językiem polskim w mowie i piśmie; opanowanie umiejętności czytania na poziomie umożliwiającym samodzielne korzystanie z niej w różnych sytuacjach życiowych, w tym podczas kontynuacji nauki na kolejnym etapie edukacyjnym i rozwijania swoich zainteresowań. W klasach 1–3 uczeń nabywa też umiejętność rozumienia i używania prostych komunikatów w języku obcym; umiejętność rozumienia podstawowych pojęć i działań matematycznych oraz samodzielnego korzystania z nich w różnych sytuacjach życiowych; kształtuje umiejętność czytania prostych tekstów matematycznych (np. zadań tekstowych, łamigłówek i zagadek, symboli). W trakcie nauki uczeń rozwija umiejętność stawiania pytań, dostrzegania problemów, zbierania informacji potrzebnych do ich rozwiązania, planowania i organizacji działania i rozwiązywania problemów; umiejętność obserwacji faktów, zjawisk przyrodniczych, społecznych i gospodarczych, wykonywania eksperymentów i doświadczeń oraz formułowania wniosków i spostrzeżeń; umiejętność dostrzegania zależności pomiędzy składnikami środowiska przyrodniczego. Wśród realizowanych celów poznawczych znalazła się także umiejętność rozumienia faktów historycznych, legend, tradycji, elementów kultury materialnej i duchowej oraz związanych z nimi pojęć i symboli; umiejętność uczestnictwa w kulturze oraz wyrażania swych spostrzeżeń i przeżyć za pomocą plastycznych, muzycznych i technicznych środków wyrazu oraz przy użyciu nowoczesnych technologii; umiejętność samodzielnej eksploracji świata, rozwiązywania problemów i stosowania nabytych umiejętności w nowych sytuacjach życiowych

Proces kształcenia na I etapie edukacji powinien mieć charakter zintegrowany, a zajęcia powinny wyzwać wielokierunkową aktywność dziecka.

Cele kształcenia i wychowania w ramach poszczególnych obszarów edukacji

Edukacja polonistyczna ma na celu kształtowanie następujących umiejętności:

- uważne słuchanie w różnych sytuacjach życiowych;
- wykonywanie zadań zgodnie z usłyszanym poleceniem, instrukcją;
- formułowanie i zadawanie pytań dotyczących sytuacji zadaniowych, wypowiedzi ustnych nauczyciela, uczniów lub innych osób z otoczenia;
- uważne słuchanie lektur i innych tekstów (czytanych przez nauczyciela, uczniów i inne osoby), wypowiedzi podczas uroczystości, koncertów, przedstawień, świąt narodowych i innych zdarzeń kulturalnych, tekstów interpretowanych artystycznie;
- poszukiwanie własnych wzorców poprawnej artykulacji i interpretacji słownej w języku ojczystym;
- udział w dyskusji, rozmowie;
- płynne, wyraziste wypowiadanie się z zastosowaniem adekwatnych do sytuacji technik języka mówionego (pauzy, zmiany intonacji, tempa i siły głosu);
- wypowiadanie się w uporządkowanej i rozwiniętej formie na różnorodne tematy (związane z przeżyciami, zadaniem, sytuacjami szkolnymi, przeczytanymi tekstami czy obejrzanymi ilustracjami, wydarzeniem kulturalnym), samodzielne poprawianie błędów, wykonywanie eksperymentów językowych, tworzenie charakterystycznych dla siebie form wypowiedzi;
- formułowanie ustnych wypowiedzi, np. opowiadania, sprawozdania z wykonanej pracy;
- recytowanie wierszy oraz wygłaszanie z pamięci krótkich tekstów prozatorskich;
- używanie formy komunikacji werbalnej i własnego zachowania wyrażającej empatię i szacunek dla rozmówcy;
- płynne, poprawne i wyraziste czytanie na głos tekstów opracowanych w toku zajęć, czytanie w skupieniu po cichu tekstów zapisanych samodzielnie w zeszycie i tekstów drukowanych;

- wyodrębnianie postaci i zdarzeń w utworach literackich, ustalanie kolejności zdarzeń, ich wzajemnej zależności, odróżnianie zdarzeń istotnych od mniej istotnych, postaci głównych i drugorzędnych;
- wskazywanie cech i ocenianie bohaterów z uzasadnieniem dokonanych ocen;
- określanie nastroju utworu, odróżnianie elementów świata fikcji od realnej rzeczywistości, bytów rzeczywistych od medialnych, realistycznych od fikcyjnych;
- wyszukiwanie w tekstach fragmentów według podanych kryteriów;
- przekształcanie tekstu, eksperymentowanie, układanie opowiadań twórczych, komponowanie tekstu;
- wyróżnianie w czytanych utworach literackich dialogu, opowiadania, opisu;
- samodzielne czytanie wybranych książek;
- odrębne, czytelne, płynne pisanie (zdania i tekst ciągły, w jednej linii); rozmieszczanie tekstu ciągłego na stronie zeszytu, sprawdzanie i poprawianie napisanego tekstu;
- układanie i zapisywanie: opowiadania (złożonego z 6–10 poprawnych wypowiedzi), opisu (np. osoby, przedmiotu, elementu świata przyrody), notatki, życzeń, ogłoszenia, zaproszenia, podziękowania, listu (w tym zapisywanie adresu nadawcy i odbiorcy), krótkich tekstów z wykorzystaniem aplikacji komputerowych;
- pisanie z pamięci i ze słuchu;
- przestrzeganie poprawności ortograficznej w wyrazach poznanych i opracowanych podczas zajęć, poprawne stosowanie znaków interpunkcyjnych i skrótów; poprawny zapis liczebników oraz wybranych pojęć, tytułów utworów, książek, poznanych nazw geograficznych, imion i nazwisk;
- porządkowanie wyrazów w kolejności alfabetycznej według pierwszej i drugiej litery;
- układanie i zapis zdarzeń we właściwej kolejności; układanie i zapis planu wypowiedzi;
- wyróżnianie w wypowiedziach zdań, w zdaniach wyrazów, w wyrazach samogłosek i spółgłosek;
- rozpoznawanie zdań oznajmujących, pytających, rozkazujących w wypowiedziach ustnych i pisemnych; przekształcanie zdań oznajmujących w pytania i odwrotnie oraz zdań pojedynczych w złożone; łączenie wyrazów w wypowiedzenia i poprawne formułowanie zdań pojedynczych i złożonych;
- rozróżnianie rzeczowników, czasowników, przymiotników i stosowanie ich w poprawnej formie;
- rozpoznawanie wyrazów o znaczeniu przeciwnym, wyrazów pokrewnych i o znaczeniu bliskoznacznym;
- odróżnianie utworów wierszowanych od pisanych prozą i ich nazywanie, określanie rodzajów tekstów;
- zapisywanie nowych, samodzielnie poznanych wyrazów i sprawdzanie poprawności ich zapisu w słowniku ortograficznym;
- korzystanie z różnych źródeł informacji w celu rozwijania swoich zainteresowań;
- wykorzystywanie nabytych umiejętności do rozwiązywania problemów i eksploracji świata, własnego rozwoju i tworzenia indywidualnych strategii uczenia się.

W zakresie **edukacji matematycznej** uczeń ćwiczy i rozwija następujące umiejętności:

- określanie i prezentowanie wzajemnego położenia przedmiotów na płaszczyźnie i w przestrzeni, kierunku ruchu przedmiotów oraz osób;
- porównywanie przedmiotów pod względem wyróżnionej cechy wielkościowej, np. długości czy masy;
- dokonywanie klasyfikacji przedmiotów;
- posługiwanie się pojęciami: pion, poziom, skos;

- liczenie (w przód i wstecz) od podanej liczby po 1, po 2, po 10 itp.;
- odczytywanie i zapisywanie, za pomocą cyfr, liczby od zera do tysiąca oraz wybrane liczby do miliona (np. 1500, 10 000, 800 000);
- wyjaśnianie znaczenia cyfr w zapisie liczby; wskazywanie jedności, dziesiątek, setek itd.;
- określanie kolejności z wykorzystaniem liczby porządkowej;
- porównywanie liczb i ich porządkowanie, rozumienie sformułowań typu: liczba o 7 większa, liczba o 10 mniejsza; stosowanie znaków: $<$, $=$, $>$;
- wyjaśnianie istoty działań matematycznych – dodawania, odejmowania, mnożenia, dzielenia, oraz związków między nimi;
- wykonywanie w pamięci dodawania i odejmowania, mnożenia i dzielenia z zastosowaniem własnych strategii obliczeń; posługiwanie się znakiem równości i znakami czterech podstawowych działań;
- rozwiązywanie równań z niewiadomą;
- analizowanie, rozwiązywanie i układanie zadań tekstowych; dostrzeganie problemów matematycznych oraz tworzenie własnych strategii ich rozwiązania; zapisywanie rozwiązań za pomocą działań;
- rozpoznawanie figur geometrycznych i wyodrębnianie ich spośród innych figur;
- kreślenie i mierzenie długości odcinków, boków i obwodów figur geometrycznych;
- klasyfikowanie obiektów, dostrzeganie symetrii i rytmów;
- dzielenie na części i wykorzystanie pojęć do ich opisu;
- korzystanie w sytuacjach szkolnych i życiowych z kompetencji związanych z obliczeniami pieniężnymi; dokonywanie pomiarów: długości, temperatury, ciężaru, pojemności z wykorzystaniem odpowiednich przyrządów i użyciem odpowiednich jednostek pomiaru, ich przeliczanie i wyjaśnianie związków między nimi; dokonywanie obliczeń szacunkowych w różnych sytuacjach życiowych;
- odczytywanie godzin na zegarze, wykonywanie prostych obliczeń dotyczących czasu; posługiwanie się jednostkami czasu i urządzeniami do ich pomiaru; zapisywanie dat z wykorzystaniem kalendarza;
- wykorzystywanie gier planszowych lub logicznych do rozwijania umiejętności myślenia strategicznego, logicznego, rozumienia zasad itd.;
- zastosowanie nabytych umiejętności do rozwiązywania problemów, działań twórczych i eksploracji świata, rozwijania własnych zainteresowań i tworzenia indywidualnych strategii uczenia się.

Edukacja społeczna obejmuje osiągnięcia w zakresie rozumienia środowiska społecznego i orientacji w czasie historycznym i służy kształtowaniu następujących umiejętności:

- identyfikowanie się z grupą społeczną, do której się należy: rodzina, klasa w szkole, drużyna sportowa, społeczność lokalna, naród; respektowanie norm i reguł postępowania w tych grupach;
- wyjaśnianie, że wszyscy ludzie mają prawa i obowiązki, znajomość własnych praw i obowiązków, przestrzeganie ich i stosowanie w codziennym życiu;
- przyjmowanie konsekwencji swojego uczestnictwa w grupie i własnego w niej postępowania w odniesieniu do przyjętych norm i zasad;
- ocenianie postępowania własnego i innych osób w odniesieniu do poznanych wartości;
- przedstawianie siebie i grupy, do której się należy, zapisywanie własnego adresu, adresu szkoły, zawodu i miejsca pracy rodziców; posługiwanie się danymi osobistymi wyłącznie w sytuacjach bezpiecznych dla siebie i reprezentowanych osób;
- rozpoznawanie i nazywanie wybranych grup społecznych, a także innych narodowości;

- opowiadanie ciekawostek historycznych dotyczących regionu, kraju, z wyróżnieniem postaci fikcyjnych i realnych;
- używanie pojęć: porozumienie, umowa, i podawanie przykładów grup społecznych powstałych w efekcie porozumień i umów (np. stowarzyszenia pomocy chorym i niepełnosprawnym dzieciom, organizacje ekologiczne, stowarzyszenia dużych grup społecznych, jak miasta i państwa czy Unia Europejska);
- uczestniczenie w wyborach samorządu uczniowskiego w klasie, w szkole;
- poszanowanie zwyczajów i tradycji różnych grup społecznych i narodów, przedstawianie i porównywanie zwyczajów ludzi, np. dotyczących świąt w różnych regionach Polski, a także w różnych krajach;
- wykorzystywanie pracy zespołowej w procesie uczenia się, w tym przyjmowanie roli lidera zespołu, i komunikowanie się za pomocą nowych technologii.

W zakresie orientacji w czasie historycznym wprowadzane i rozwijane są umiejętności:

- opowiadanie o legendarnym powstaniu państwa polskiego, wyjaśnianie związku legendy z powstaniem godła i barw narodowych, przedstawianie wybranych legend dotyczących regionu zamieszkania lub innych;
- rozpoznawanie: godła, barw, hymnu narodowego, munduru wojskowego, wybranych strojów ludowych, np. związanych z regionem zamieszkania;
- uczestniczenie w świątach narodowych i innych ważnych dniach pamięci narodowej; wykonywanie kokardy narodowej, biało-czerwonego proporczyka; godne zachowywanie się podczas śpiewania i słuchania hymnu, wciągania flagi na maszt itp.;
- rozpoznawanie i nazywanie patrona szkoły, miejscowości zamieszkania, wyjaśnianie pojęcie „patron”, wymienianie imion i nazwisk, np. pierwszego władcy i króla Polski, obecnego prezydenta Polski, wymienianie nazwy pierwszej stolicy Polski;
- wyjaśnianie znaczenia wybranych zwyczajów i tradycji polskich;
- opisywanie znaczenia dorobku minionych epok w życiu człowieka i świadomość korzystania z nich w swoim życiu, np. z cyfr arabskich i rzymskich, papieru, mydła, instrumentów muzycznych itp.;
- opowiadanie historii własnej rodziny, przedstawianie wybranych postaci i prezentowanie informacji o wielkich Polakach (królowa Jadwiga, król Stefan Batory, astronom Mikołaj Kopernik, noblistka Maria Skłodowska-Curie, alpinistka Wanda Rutkiewicz, papież Jan Paweł II, nauczycielka – cichociemna gen. Elżbieta Zawacka „Zo”).

W ramach **edukacji przyrodniczej** kształtowane są umiejętności w zakresie rozumienia środowiska przyrodniczego, funkcji życiowych człowieka, ochrony zdrowia, bezpieczeństwa i odpoczynku oraz rozumienia przestrzeni geograficznej.

Osiągnięcia w zakresie rozumienia środowiska przyrodniczego:

- rozpoznawanie w otoczeniu popularnych gatunków roślin i zwierząt (w tym zwierząt hodowlanych oraz gatunków objętych ochroną i niespotykanych w naturalnych warunkach w polskim środowisku przyrodniczym);
- rozpoznawanie i wyróżnianie cech ekosystemów, takich jak: łąka, jezioro, rzeka, morze, pole, staw, las, las gospodarczy; określanie ich elementów składowych i funkcji na wybranym przykładzie;
- odszukiwanie w różnych dostępnych zasobach (w tym internetowych) informacji dotyczących środowiska przyrodniczego, potrzebnych do wykonania zadania, ćwiczenia;
- prowadzenie prostych hodowli roślin, przedstawianie zasad opieki nad zwierzętami domowymi, hodowlanymi i innymi;

- planowanie i wykonywanie prostych obserwacji, doświadczeń i eksperymentów dotyczących obiektów i zjawisk przyrodniczych; tworzenie notatek z obserwacji; wyjaśnianie istoty obserwowanych zjawisk według procesu przyczynowo-skutkowego i czasowego;
- chronienie przyrody, wskazywanie wybranych miejsc ochrony przyrody oraz parków narodowych, pomników przyrody w najbliższym otoczeniu – miejscowości, regionie;
- segregowanie odpadów i rozwijanie świadomości przyczyn i skutków takiego postępowania.

Osiągnięcia w zakresie znajomości funkcji życiowych człowieka, ochrony zdrowia, bezpieczeństwa i odpoczynku:

- charakteryzowanie wybranych zajęć i zawodów ludzi znanych z miejsca zamieszkania oraz zawodów użyteczności publicznej (nauczyciel, żołnierz, policjant, strażak, lekarz, pielęgniarz czy leśnik); rozumienie istoty pracy w służbach mundurowych i medycznych;
- posługiwanie się numerami telefonów alarmowych, formułowanie komunikatu – wezwania o pomoc: Policji, Pogotowia Ratunkowego, Straży Pożarnej oraz posługiwanie się danymi osobowymi w kontakcie ze służbami mundurowymi i medycznymi, w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia;
- dbałość o higienę oraz estetykę własną i otoczenia;
- reagowanie stosownym zachowaniem w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa, zdrowia własnego lub innej osoby;
- wymienianie wartości odżywczych produktów żywnościowych; rozumienie znaczenia odpowiedniej diety dla utrzymania zdrowia, ograniczanie spożywania produktów o małej wartości odżywczej i szkodzących zdrowiu; zachowywanie umiaru w spożywaniu produktów słodzonych;
- przygotowywanie posiłków służących umacnianiu zdrowia;
- ubieranie się odpowiednio do stanu pogody, umiejętność wyszukiwania informacji na temat pogody, np. w internecie;
- rozróżnianie podstawowych znaków drogowych; przestrzeganie przepisów bezpieczeństwa w ruchu drogowym i miejscach publicznych; przestrzeganie zasad zachowania się w środkach publicznego transportu zbiorowego;
- stosowanie się do zasad bezpieczeństwa w szkole, odnajdywanie drogi ewakuacyjnej, rozpoznawanie znaków i symboli informujących o różnych rodzajach niebezpieczeństw oraz zachowywanie się zgodnie z zawartą w nich informacją; przestrzeganie zasad bezpiecznej zabawy w różnych warunkach i porach roku;
- rozumienie istnienia zagrożeń ze strony środowiska naturalnego (np. nagła zmiana pogody, huragan, ulewne deszcze, burza, susza) oraz ich następstw (np. powódź, pożar, piorun); znajomość odpowiednich sposobów zachowania się człowieka w takich sytuacjach;
- rozumienie istnienia nieprawdziwych informacji np. w przestrzeni wirtualnej, publicznej; umiejętność weryfikowania informacji, np. poprzez zadawanie pytań nauczycielowi, rodzicom, policjantowi;
- stosowanie zasad bezpieczeństwa podczas korzystania z urządzeń cyfrowych, wyjaśnianie pozytywnego znaczenia technologii w życiu człowieka, rozumienie i respektowanie ograniczeń związanych z czasem pracy z takimi urządzeniami oraz stosowaniem zasad netykiety; rozumienie, iż nieodpowiedzialne korzystanie z technologii ma negatywny wpływ na zdrowie człowieka.

Osiągnięcia w zakresie rozumienia przestrzeni geograficznej:

- określanie położenia i warunków naturalnych swojej miejscowości oraz okolicy, opisywanie charakterystycznych form terenu, składników przyrody, charakterystycznych miejsc (np. miejsc pamięci narodowej, najważniejszych zakładów pracy, interesujących zabytków, pomników, terenów rekreacyjnych, parków krajobrazowych, parków narodowych);

- wskazywanie na mapie fizycznej Polski jej granic, głównych miast, rzek, nazw krain geograficznych;
- czytanie prostych planów, wskazywanie głównych kierunków geograficznych na mapie, odczytywanie podstawowych znaków kartograficznych; wyznaczanie np. trasy przejazdu rowerem za pomocą komputera, na podstawie poprawnie wpisanego adresu;
- znajomość nazwy stolicy Polski i charakterystycznych obiektów, wyjaśnianie znaczenia stolicy dla całego kraju, wskazywanie na mapie jej położenia;
- przedstawianie charakterystycznych dla Polski dyscyplin sportowych, gospodarczych lub innych, np. artystycznych;
- wyznaczanie głównych kierunków geograficznych w terenie na podstawie cienia; określanie kierunku wiatru; rozpoznawanie charakterystycznych rodzajów opadów;
- przedstawianie położenia Ziemi w Układzie Słonecznym.

Realizując **edukację plastyczną**, zmierzamy do kształtowania kompetencji w zakresie percepcji wizualnej, obserwacji i doświadczeń, działalności i ekspresji twórczej oraz recepcji sztuk plastycznych. Są to:

- wyróżnianie w obrazach, impresjach plastycznych, na ilustracjach, plakatach, fotografiach: kształtów obiektów – nadawanie im nazwy i znaczenia, podawanie części składowych, wielkości i proporcji; określanie położenia obiektów i elementów złożonych, różnic i podobieństw w wyglądzie tego samego przedmiotu w zależności od kierunku obserwacji, barwy, waloru różnych barw, faktury, cech charakterystycznych i indywidualnych ludzi w zależności od wieku, płci, typu budowy; cech charakterystycznych zwierząt, różnic w budowie, kształcie, ubarwieniu, sposobach poruszania się;
- dostrzeganie w otoczeniu kompozycji obiektów i zjawisk, np. zamknięte – (mozaiki na dywanie, rytmy na przedmiotach użytkowych); otwarte (chmury, papiery ozdobne, pościel, firany), kompozycji o budowie symetrycznej;
- rysowanie kredką, kredą, ołówkiem, patykami (płaskim i okrągłym), piórem, węglem, mazakiem; malowanie farbami, tuszami przy użyciu pędzli (płaskich, okrągłych), palców, stempli;
- wydzieranie, wycinanie, składanie, przylepianie z wykorzystaniem gazety, kolorowego papieru, makulatury, kartonu, ścinków tekstylnych itp.;
- modelowanie (lepienie i konstruowanie) z gliny, modeliny, plasteliny, mas papierowych i innych, zarówno z materiałów naturalnych, jak i przemysłowych;
- powielanie za pomocą kalki, tuszu, farby, stempla (wykonanego np. z korka i innych tworzyw), a także za pomocą prostych programów komputerowych;
- wykonywanie prac, modeli, rekwizytów, impresji plastycznych potrzebnych do aktywności artystycznej i naukowej;
- wykonywanie prac i impresji plastycznych jako form wyrażania uczuć, nastrojów (np. prezent, zaproszenie);
- ilustrowanie scen i sytuacji (realnych i fantastycznych) inspirowanych wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem i muzyką; korzystanie z narzędzi multimedialnych (np. prostej aplikacji komputerowej) do tworzenia np. plakatów, ulotek i innych wytworów;
- nazywanie dziedzin sztuk plastycznych (np. malarstwo, rzeźba), w tym dziedzin sztuki użytkowej (np. meblarstwo, tkactwo, ceramika, hafciarstwo, architektura, grafika komputerowa);
- rozpoznawanie i nazywanie podstawowych gatunków dzieł malarskich i graficznych (pejzaż, portret, scena rodzajowa); nazywanie wybranych przykładów dzieł znanych artystów (malarzy, rzeźbiarzy, architektów z regionu swego pochodzenia lub innych);

- wyjaśnianie pojęć: oryginał, kopia obrazu lub rzeźby; miniatura obrazu lub rzeźby; reprodukcja itp.; wskazywanie miejsc prezentacji sztuk plastycznych.

Zadania **edukacji technicznej** polegają na kształtowaniu i rozwijaniu kompetencji w zakresie organizacji pracy, znajomości informacji technicznej, materiałów i technologii wytwarzania oraz stosowania narzędzi i obsługi urządzeń technicznych. Zakładane osiągnięcia ucznia w tym zakresie to:

- planowanie i realizowanie własnych projektów/prac; współdziałanie w grupie podczas realizowania tych projektów/prac;
- wyjaśnianie znaczenia oraz konieczności zachowania ładu, porządku i dobrej organizacji miejsca pracy ze względów bezpieczeństwa;
- ocenianie projektów/prac z punktu widzenia poznanych i zaakceptowanych wartości (systematyczność działania, pracowitość, konsekwencja, gospodarność, oszczędność, umiar w odniesieniu do korzystania z czasu, materiałów, narzędzi i urządzeń);
- organizacja pracy, korzystanie z urządzeń technicznych i technologii; zwracanie uwagi na zdrowie i zachowanie bezpieczeństwa, z uwzględnieniem selekcji informacji, wykonywania czynności użytecznych lub potrzebnych;
- odczytywanie podstawowych informacji technicznych; wykorzystywanie materiału, narzędzi, urządzeń zgodnie z instrukcją, w tym multimedialną;
- wykonywanie przedmiotów użytkowych, w tym dekoracyjnych i modeli technicznych z zastosowaniem: połączeń nierozłącznych (sklejanie klejem, wiązanie, szycie lub zszywanie zszywkami, sklejanie taśmą itp.), połączeń rozłącznych (spinanie spinaczami biurowymi, wiązanie sznurkiem lub ozdobną wstążką), bez użycia kleju, taśm, zszywek (np. wybrane modele technik origami, nacinane modele kartonowe), z wykorzystaniem prądu elektrycznego (lampion, dekoracja świąteczna);
- stosowanie poznanej technologii przy wykonywaniu przedmiotów użytkowych lub montowaniu wybranych modeli urządzeń technicznych;
- wykonywanie przedmiotu/modelu/pracy według własnego planu i opracowanego sposobu działania;
- wyjaśnianie działania i funkcji narzędzi i urządzeń wykorzystywanych w gospodarstwie domowym i w szkole;
- bezpieczne posługiwanie się prostymi narzędziami pomiarowymi, urządzeniami z gospodarstwa domowego, a także urządzeniami dostępnymi w szkole.

Edukacja informatyczna realizowana w klasach początkowych zmierza do ukształtowania następujących umiejętności:

- układanie w logicznym porządku: obrazków, tekstów, poleceń (instrukcji) składających się m.in. na codzienne czynności;
- tworzenie poleceń lub sekwencji poleceń do określonego planu działania prowadzących do osiągnięcia celu;
- rozwiązywanie zadań, zagadek i łamigłówek prowadzących do odkrywania algorytmów;
- programowanie wizualne: prostych sytuacji lub historyjek według pomysłów własnych i pomysłów opracowanych wspólnie z innymi uczniami, pojedynczych poleceń i ich sekwencji sterujących obiektem na ekranie komputera bądź innego urządzenia cyfrowego;
- tworzenie prostych rysunków, dokumentów tekstowych, łączących tekst z grafiką (np. zaproszenia, dyplomy, ulotki, ogłoszenia); powiększanie, zmniejszanie, kopiowanie, wklejanie i usuwanie elementów graficznych i tekstowych;

- zapisywanie efektów swojej pracy we wskazanym miejscu;
- posługiwanie się komputerem lub innym urządzeniem cyfrowym oraz urządzeniami zewnętrznymi przy wykonywaniu zadania;
- kojarzenie działania komputera lub innego urządzenia cyfrowego z efektami pracy z oprogramowaniem;
- posługiwanie się udostępnioną technologią oraz stronami i zasobami internetowymi zgodnie z ustalonymi zasadami;
- współpraca z innymi uczniami, wymienianie się pomysłami i doświadczeniami;
- wykorzystywanie możliwości technologii do komunikowania się w procesie uczenia się;
- rozróżnianie pożądanych i niepożądanych zachowań innych osób (również uczniów) korzystających z technologii, zwłaszcza w sieci Internet;
- przestrzeganie zasad dotyczących korzystania z efektów pracy innych osób i związanych z bezpieczeństwem w internecie.

W ramach **edukacji muzycznej** kształtowane umiejętności dotyczą słuchania muzyki, znajomości form zapisu dźwięku, ekspresji muzycznej i śpiewu, gry na instrumentach muzycznych oraz improwizacji ruchowej, rytmiki, tańca. Należą do nich:

- słuchanie, poszukiwanie źródeł dźwięku i identyfikowanie ich;
- słuchanie muzyki w połączeniu z aktywnością ruchową, gestami dźwiękotwórczymi: klaskanie, pstrykanie, tupanie, uderzanie o uda itp., oraz z towarzyszeniem prostych opracowań instrumentalnych;
- reagowanie na sygnały muzyczne w różnych sytuacjach zadaniowych;
- odróżnianie dźwięków muzyki (np. wysokich – niskich, długich – krótkich, cichych – głośnych), głosów ludzkich (sopran, bas); odróżnianie i nazywanie wybranych instrumentów muzycznych;
- rozróżnianie muzyki wykonywanej przez solistę, chór, orkiestrę;
- rozróżnianie na podstawie słuchanego utworu muzyki: smutnej, wesołej, skocznej, marszowej itp.;
- słuchanie w skupieniu krótkich utworów muzycznych;
- śpiewanie różnych zestawów głosek, sylab z wykorzystaniem poznanych i stworzonych przez siebie melodii, naśladowanie odgłosów zwierząt;
- nucenie poznanych melodii, śpiewanie piosenek podczas zabawy, nauki, uroczystości szkolnych, świąt, w tym świąt narodowych;
- śpiewanie śpiewanek, piosenek i pieśni charakterystycznych dla tradycji i zwyczajów polskich oraz kilku utworów patriotycznych i historycznych;
- śpiewanie z dbałością o prawidłową postawę, artykulację i oddech, przy zachowaniu naturalnej skali głosu;
- rozpoznawanie i śpiewanie hymnu Polski;
- śpiewanie kilka wybranych krótkich piosenek w języku obcym;
- przedstawianie ruchem treści muzycznej (np. dynamiki, nastroju, wysokości dźwięku, tempa, artykulacji) oraz pozamuzycznej (np. fabuły, odczu, znaczenia słów);
- interpretowanie ruchem schematów rytmicznych, wykonywanie płaśów;
- tworzenie improwizacji ruchowych inspirowanych wyliczankami, rymowankami i rytmizowanymi tekstami;
- poruszanie się i taniec według utworzonych przez siebie układów ruchowych, z rekwizytem, bez rekwizytu, do muzyki i przy muzyce;

- tworzenie sekwencji i układów ruchowych do ulubionych utworów muzycznych, wykorzystywanie ich do animacji i zabawy w grupie;
- taniec według układów ruchowych charakterystycznych dla wybranych tańców (w tym integracyjnych, ludowych polskich oraz innych krajów Europy i świata).
- granie zadanych przez nauczyciela i własnych schematów rytmicznych;
- wykonywanie tematów rytmicznych wybranych znanych utworów muzycznych (ludowych, popularnych, dziecięcych, klasycznych, wokalnych, instrumentalnych, polskich i zagranicznych) z użyciem instrumentów perkusyjnych;
- wykonywanie instrumentów z materiałów naturalnych i innych oraz wykorzystywanie tak powstałych instrumentów do akompaniamentu, realizacji dźwięku podczas zabaw i zadań edukacyjnych, organizacji koncertów i przedstawień teatralnych; realizowanie schematów i tematów rytmicznych, eksperymentowanie przy użyciu np. patyczków, pudełek, papieru, trawy, piszczałek, gwizdków, kogucików na wodę;
- wykonywanie akompaniamentu do śpiewu, stosowanie gestów dźwiękotwórczych (np. tupanie, klaskanie, pstrykanie, uderzanie o uda);
- eksperymentowanie i poszukiwanie dźwięków, fragmentów znanych melodii przy użyciu np. dzwonek, ksylofonu, fletu podłużnego, flażoletu – flecika polskiego;
- granie melodii piosenek i utworów instrumentalnych, do wyboru: na dzwonekach, ksylofonie, flecie podłużnym, flażolecie – fleciku polskim lub innych.
- wyjaśnianie różnych form zapisu dźwięków, muzyki (np. nagranie za pomocą komputera, dyktafonu, telefonu czy zapis przy użyciu notacji muzycznej);
- zapisywanie dźwięków w zabawie z instrumentami perkusyjnymi (np. poprzez układanie piktogramów, klocków rytmicznych, kolorów, liczb czy obrazków); szyfrowanie, kodowanie, wykorzystywanie utworzonych zapisów w zabawie;
- korzystanie z wybranego zapisu melodii w czasie gry na instrumencie: dzwonekach, ksylofonie, flecie podłużnym, flażolecie – fleciku polskim.

Celem **wychowania fizycznego** jest kształtowanie zachowań i umiejętności w zakresie utrzymania higieny osobistej i zdrowia, sprawności motorycznych oraz różnych form rekreacyjno-sportowych, takich jak:

- utrzymywanie w czystości rąk i całego ciała, przebieranie się przed zajęciami ruchowymi i po ich zakończeniu;
- dostosowywanie stroju do rodzaju pogody i pory roku w trakcie zajęć ruchowych, odpowiednio, na świeżym powietrzu i w pomieszczeniu;
- wyjaśnianie znaczenia ruchu w procesie utrzymania zdrowia;
- przygotowywanie we właściwych sytuacjach i w odpowiedni sposób swojego ciała do wykonywania ruchu;
- rozumienie znaczenia systematyczności i wytrwałości w wykonywaniu ćwiczeń;
- uznawanie indywidualnych możliwości każdego człowieka w zakresie sprawności fizycznej;
- przyjmowanie podstawowych pozycji do ćwiczeń (postawa zasadnicza, rozkrok, wykrok, zakrok, stanie jedno nogi, klęk podparty, przysiad podparty, podpór przodem, podpór tyłem, siad klęczny, skrzyżny, skulony, prosty);
- pokonywanie w biegu przeszkód naturalnych i sztucznych, bieganie z wysokim unoszeniem kolan, bieganie w połączeniu ze skokiem, przenoszeniem przyborów (np. piłki, pałeczki) z rzutem do celu ruchomego i nieruchomego, bieganie w różnym tempie, marszobiegi;
- rzucanie i podawanie (jednorącz, w miejscu i ruchu, oburącz do przodu, znad głowy) piłki małej i dużej, rzucanie małymi przyborami na odległość i do celu, skakanie (jedno nogi)

i obunóz ze zmianą tempa, kierunku, pozycji ciała, w dowolnym sposobem, przez skakankę), wykonywanie przeskoku zawrotnego przez ławeczkę, naskoków i zeskoków, skoków zajęczych;

- wykonywanie ćwiczeń zwinnościowych (skłony, skrętoskłony, przetoczenia, czołganie, podciąganie, czworakowanie ze zmianą kierunku i tempa ruchu, wspinanie się, mocowanie się w pozycjach niskich i wysokich, podnoszenie i przenoszenie przyborów);
- wykonywanie przewrotu w przód z przysiadu podpartego;
- wykonywanie ćwiczeń równoważnych bez przyboru i z przyborem, np. na ławeczce gimnastycznej;
- samodzielne wykonywanie ćwiczeń zapobiegających wadom postawy;
- organizowanie zespołowej zabawy lub gry ruchowej z wykorzystaniem przyboru do ćwiczeń lub bez niego;
- zachowywanie powściągliwości w ocenie sprawności fizycznej koleżanek i kolegów – uczestników zabawy, respektowanie ich prawa do indywidualnego tempa rozwoju, radzenie sobie w sytuacji przegranej i akceptowanie zwycięstwa np. drużyny przeciwnej, gratulowanie zwycięskiej drużynie sukcesu;
- respektowanie przepisów, reguł zabaw i gier ruchowych, przepisów ruchu drogowego w odniesieniu do pieszych, rowerzystów, rolkarzy, biegaczy i innych osób;
- uczestniczenie w zabawach i grach zespołowych z wykorzystaniem różnych rodzajów piłek;
- prawidłowe wykonywanie elementów charakterystycznych dla gier zespołowych (rzuty i chwyt ringo, podania piłki do partnera jednorącz i oburącz w miejscu i w ruchu, odbicia piłki, kozłowanie w miejscu i w ruchu, podania piłki w miejscu i w ruchu, prowadzenie piłki, strzał do celu);
- układanie zespołowych zabaw ruchowych i w nich uczestnictwo; rozumienie, iż sukces w takiej zabawie odnosi się dzięki sprawności, zaradności i współdziałaniu;
- jazda na dostępnym sprzęcie sportowym, np. hulajnodze, rolkach, rowerze, sankach, łyżwach.

Edukacja w zakresie rozumienia i stosowania podstawowych zasad i pojęć etyki obejmuje:

- rozumienie, że dziecko jako człowiek ma swoją niezbywalną godność oraz że wszystkie inne osoby mają taką godność; poszanowanie godności każdej osoby ludzkiej oraz własnej, wyrażanie jej za pomocą komunikatów werbalnych i niewerbalnych; uwzględnianie godności i dobra innych osób w trakcie podejmowania decyzji, działania;
- odkrywanie wolności jako wartości przypisanej osobie, także dzieciom;
- dostrzeganie, że granice wolności wytycza godność i dobro innych osób, np. z kręgu rodziny, klasy, rówieśników;
- odkrywanie, że dokonywane przez dziecko wybory rodzą konsekwencje, które dotyczą także samego dziecka;
- dostrzeganie, że każdy powinien brać odpowiedzialność za swoje wybory;
- dostrzeganie, że człowiek lepiej poznaje się siebie, lepiej się rozwija i czerpie szczęście w relacji z innymi osobami niż w samotności;
- odkrywanie, że każdy człowiek współtworzy różne wspólnoty osób, np. rodzinę, klasę, państwo; wchodzenie w relacje z innymi osobami (rówieśnikami, nauczycielami), z poszanowaniem ustalonych wartości;
- rozumienie, że każdej osobie należy się szacunek, że szacunkiem należy obdarzać także wspólnoty osób – rodzinę, klasę, naród (ojczyznę), w tym wspólnotę religijną, a także symbole

tych wspólnot; wyrażanie szacunku wobec osób, wspólnot oraz ich symboli w sytuacjach codziennych i uroczystych poprzez przejawianie wobec nich właściwego zachowania;

- określanie, co jest dobre, a co jest złe w otaczającym świecie i w świecie poznawanych tekstów oraz podawanie uzasadnienia swojego zdania;
- odróżnianie szczęścia od doraźnie odczuwanej przyjemności i poznawanie, że dobro jest źródłem szczęścia własnego oraz innych osób;
- odkrywanie, że wspólnota osób ustanawia swoje zasady (normy) i oczekuje ich respektowania; przestrzeganie zasad obowiązujących we wspólnocie, której dziecko jest członkiem;
- naśladowanie i przyjmowanie za własne dobrych zachowań na podstawie doświadczeń ze świata realnego oraz przykładów z tekstów literackich, filmów i innych źródeł.

4 Planowanie zajęć w klasach 1–3

Naturalne obszary rozwoju dziecka determinują konieczność wdrożenia w procesie edukacyjnym w klasach początkowych taktyki odpowiadającej potrzebom tego okresu rozwojowego. Jej podstawę stanowi dobrze zorganizowany plan edukacyjnego działania, dla którego priorytetowym wyznacznikiem jest dbałość o integralny **rozwój fizyczny, emocjonalny, społeczny i poznawczy ucznia** (por. Harwas-Napierała 2009).

W rozwoju fizycznym dziecka w wieku wczesnoszkolnym obserwuje się potrzebę nabywania sprawności motorycznej i sensorycznej, która stanowi podstawę skutecznego działania i komunikacji. Istotne staje się w tym okresie rozwijanie świadomości zdrowotnej w zakresie higieny i pielęgnacji ciała, odżywiania się i promowanie zdrowego stylu życia. Aktywność ruchowa ucznia to baza wyjściowa dla różnych sfer jego działalności: ruchowej, zdrowotnej, rekreacyjnej, artystycznej, emocjonalnej, społecznej, a także poznawczej. Dzieci w tym okresie poznają zasady kontrolowania i wzmacniania własnego organizmu, zasady bezpiecznego funkcjonowania w środowisku, przepisy poruszania się w miejscach publicznych z zachowaniem bezpieczeństwa oraz przepisy gier i zespołowych zabaw ruchowych.

W aspekcie rozwoju emocjonalnego uczniowie młodszych klas szkoły podstawowej nabywają umiejętność rozpoznawania i rozumienia swoich uczuć i emocji oraz uczuć i emocji innych osób. Uczą się nazywania i wyrażania ich w wypowiedziach ustnych, pisemnych czy działaniach artystycznych. Odczuwają potrzebę, ale też nabywają umiejętność tworzenia więzi (z rodziną, społecznością klasy, szkoły, wspólnotą narodową), nawiązywania relacji (rówieśniczej, z osobami dorosłymi, w tym z osobami z niepełnosprawnościami) oraz współdziałania w grupie i adaptowania się do nowych środowisk i warunków życiowych.

Sukces szkolny dziecka jest możliwy dzięki harmonijnemu rozwojowi emocjonalnemu i społecznemu. On to stanowi bazę dla prawidłowego rozwoju i „działania” w sferze poznawczej. Współczesne dzieci mają często rozległą wiedzę ogólną, ale nierzadko ujawniają deficyty emocjonalne i społeczne. Dlatego tak ważne jest staranie o zrównoważony rozwój dziecka, we wszystkich aspektach jego osobowości.

Młody człowiek wzrasta w środowisku społecznym. Implikuje to konieczność wsparcia go w poznawaniu i rozumieniu wartości uznawanych przez to środowisko oraz w zaspokajaniu potrzeby aktywności społecznej w oparciu o wartości uznane przez otoczenie domowe, szkolne, lokalne czy narodowe. W okresie wczesnoszkolnym zaznacza się też konieczność nabywania sprawności w nazywaniu poznanych wartości, w ocenianiu postępowania innych ludzi oraz w odwoływaniu się we własnych ocenach do przyjętych wartości i zasad postępowania. W okresie tym dzieci nabywają ważną umiejętność społeczną, jaką jest zdolność do samokontroli, samokreacji i wglądu we własne emocje. Realizując potrzebę identyfikowania się z grupami społecznymi (rówieśnikami, osobami dorosłymi, w tym z nauczycielami, szkolnym personelem specjalistycznym, sprzątającym i in.), z którymi nawiązują kontakt, które poznają, charakteryzują i oceniają, rozwijają nie tylko umiejętność współpracy, lecz także zdolności przywódcze i umiejętności mediacyjne. Ważne z wychowawczego punktu widzenia jest nabywanie umiejętności radzenia sobie z porażką i sukcesem, ale także świadomość, że ponosi się konsekwencje swojego postępowania. Tworzenie relacji, współpraca oraz samodzielna organizacja pracy w małych grupach, w tym organizacja pracy przy użyciu nowoczesnych technologii, stają się charakterystycznymi cechami działania w okresie wzrastania. To z kolei

implikuje nabywanie umiejętności w zakresie samodzielnego wyrażania swoich oczekiwań i potrzeb społecznych, obdarzania szacunkiem koleżanek, kolegów oraz osób dorosłych (w tym osób starszych). Przeciwwagą dla pracy szkolnej jest umiejętność samodzielnej organizacji czasu przeznaczonego na odpoczynek indywidualny i w grupie. Nabywanie kompetencji społecznych przez ucznia w młodszym wieku szkolnym wiąże się także z dbałością o bezpieczeństwo własne i innych uczestników grupy/klasy, w tym z ostrożnością w komunikacji za pomocą nowych technologii oraz roztropnością w roli uczestnika ruchu drogowego.

Edukacja wczesnoszkolna podejmuje się zadań wynikających z potrzeby rozwoju poznawczego dziecka. Wśród priorytetów w tym zakresie należy wymienić potrzebę i umiejętność samodzielnego, refleksyjnego, logicznego, krytycznego i twórczego myślenia. Postrzeganie świata jako ciągu zdarzeń, logiczne myślenie i kreatywne rozwiązywanie problemów to umiejętności, z którym mierzy się młody człowiek. W ich realizacji niezbędne jest poprawne posługiwanie się językiem polskim w mowie i piśmie, co otwiera perspektywy na samodzielną aktywność, komunikację i efektywną naukę. Umiejętność czytania na poziomie umożliwiającym samodzielne korzystanie z różnorodnych tekstów, nie tylko podręcznikowych czy tekstów lektur, lecz także tekstów kulturowych – pozajęzykowych, to kolejna sprawność przydatna w szkole, ale także w czasie rozwijania własnych zainteresowań. Przenikanie się kultur, wielokulturowość i możliwość swobodnego podróżowania wyznaczają konieczność zaspokojenia potrzeby rozumienia i używania prostych komunikatów w językach obcych. Z punktu widzenia rozwoju technologii i konieczności radzenia sobie z rzeczywistością informatyczną przydatna staje się umiejętność rozumienia podstawowych pojęć i działań matematycznych, samodzielnego korzystania z nich w różnych sytuacjach życiowych, opanowanie wstępnej matematyzacji wraz z opisem czynności: słowami, obrazem i symbolem. Gromadzenie informacji potrzebnych do rozwiązania problemów, planowania i organizacji działania wiąże się z nabywaniem sprawności w stawianiu pytań, dostrzeganiu alternatyw, czytaniu prostych tekstów matematycznych, np. zadań tekstowych, łamigłówek i zagadek oraz symboli; z rozwijaniem umiejętności myślenia strategicznego, logicznego; z rozumieniem zasad oraz umiejętnością przekształcania np. gry, tworzeniem własnych strategii i zasad organizacyjnych. Istotne jest również, aby uczeń umiał wykorzystać nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów, działań twórczych i eksploracji świata, dbałości o własny rozwój i tworzenia indywidualnych strategii uczenia się. W rozwoju poznawczym ucznia klas 1–3 istotna jest umiejętność obserwowania faktów, zjawisk przyrodniczych, społecznych i gospodarczych, wykonywania eksperymentów i doświadczeń, formułowania wniosków i spostrzeżeń, a także rozumienia zależności pomiędzy składnikami środowiska przyrodniczego. Plastyczne, muzyczne i techniczne środki wyrazu umożliwiają uczniowi obcowanie ze sztuką oraz uczestnictwo w kulturze z możliwością wyrażania swoich spostrzeżeń i przeżyć. Na tym etapie edukacyjnym ujawnia się zaciekawienie dzieci zjawiskami historycznymi, stąd zarysowana potrzeba stworzenia warunków dydaktyczno-wychowawczych do poznania: legend, faktów dziejowych, tradycji, elementów kultury materialnej i duchowej oraz związanych z nimi pojęć i symboli, takich jak rodzina, dom, naród, ojczyzna czy kraj.

Uczniowie kończący etap nauczania początkowego powinni być przygotowani do czekającej ich samodzielnej eksploracji świata, do rozwiązywania problemów i stosowania nabytych umiejętności w nowych sytuacjach życiowych.

Nauczyciel, wykorzystując naturalne potrzeby dziecka i znając fundament w postaci określonych celów kształcenia, powinien tak planować zajęcia dydaktyczne, aby nauczanie odbywało się poprzez działanie i bezpośrednie poznawanie rzeczywistości. W ten sposób pomyślana edukacja stanie się dla ucznia wielką przygodą, w której młody człowiek będzie doświadczał, przeżywał, poznawał, wyjaśniał i tworzył, rozwijając się równomiernie we wszystkich tych obszarach.

Dobrze zaprojektowany projekt edukacyjny wspiera całościowy rozwój dziecka, umożliwiając mu „odkrywanie własnych możliwości, sens działania oraz gromadzenie doświadczeń na drodze prowadzącej do prawdy, dobra i piękna”². Program „Wielka przygoda” respektuje podmiotowość ucznia w procesie gromadzenia indywidualnej wiedzy oraz przechodzenia z wieku dziecięcego do okresu dorastania. W całościowym procesie wzrastania wyróżnia pięć obszarów: doświadczanie, przeżywanie, poznawanie, wyjaśnianie i tworzenie, w których dziecko realizuje własną aktywność, wspierane w różnych sytuacjach edukacyjnych przez refleksyjnego i twórczego nauczyciela. Realizując zadania nakreślone w podstawie programowej, zapewnia prawidłową organizację zabawy, nauki i odpoczynku w celu zachowania ciągłości w procesie adaptacyjnym, z uwzględnieniem potrzeb uczniów rozwijających się w sposób nieharmonijny, wolniejszy lub przyspieszony. Własna aktywność dziecka, w toku której uczy się ono korzystać z rozwijających się kompetencji emocjonalnych, społecznych i poznawczych, niezbędnych do tworzenia własnych modeli zachowania w czasie nauki, zabawy i odpoczynku, wymaga wsparcia. Pomoc w tym dążeniu dotyczy także ewaluacji mechanizmów uczenia się, które wspierają dziecko wczesnoszkolne w zdobywaniu kompetencji samodzielnego uczenia się. Nie bez znaczenia jest zapewnienie uczącym się dostępu do wartościowych z punktu widzenia rozwoju ucznia źródeł informacji i nowoczesnych technologii. W efekcie tych działań dziecko płynnie przechodzi z etapu wychowania przedszkolnego do nauczania początkowego, by następnie osiągnąć dojrzałość do podjęcia nauki na kolejnym etapie kształcenia.

Zaproponowany w niniejszym programie plan edukacyjny jest spójny z wyznaczonymi w podstawie programowej wytycznymi dotyczącymi organizacji zajęć i przestrzeni edukacyjnej³. Zaproponowana w nim konceptualizacja zamierzeń, rozumiana jako proces tworzenia pojęć na podstawie wiedzy ogólnej o świecie, została dostosowana do intelektualnych potrzeb i oczekiwań rozwojowych uczniów, tak by nauczanie/uczenie się wzbudzało zaciekawienie, radość z odkrywania wiedzy, umożliwiało rozumienie uczuć własnych i innych osób, sprzyjało utrzymaniu zdrowia psychicznego, fizycznego, emocjonalnego i społecznego. Projektowane zajęcia umożliwiają uczącym się nabywanie doświadczeń poprzez zabawę, wykonywanie eksperymentów, przeprowadzanie badań i eksploracji, rozwiązywanie problemów w zakresie możliwym do realizacji na tym etapie kształcenia, z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb i możliwości dziecka. Istotne znaczenie w proponowanym przebiegu działań edukacyjnych jest wspieranie aktywności dzieci, rozwijanie nawyków i zachowań adekwatnych do poznawanych wartości w zakresie bezpieczeństwa własnego i grupy, sprawności fizycznej, zaradności, samodzielności, odpowiedzialności i poczucia obowiązku. Stwarzają warunki poznania wartości i norm społecznych, których źródłem jest rodzina, społeczność szkolna, lokalna i regionalna oraz w pewnym zakresie naród, oraz kształtują pożądane zachowania wynikające z tych wartości. Uwzględniając możliwości percepcyjne dziecka w młodszym wieku szkolnym, wspierają poznawanie kultury narodowej, odbiór sztuki oraz potrzebę jej współtworzenia. Prymarnym modułem, w którym dziecko odkrywa siebie jako integralny podmiot środowiska przyrodniczego, są w proponowanym programie zajęcia wspierające eksplorację świata przyrody, poznawanie środowiska przyrodniczego, jego wartości i powiązań jego składników, poznawanie wartości i norm, których źródłem jest zdrowy ekosystem, oraz kształtowanie zachowań wynikających z tych wartości. Interesujące rozwiązania metodyczne, będące w zasięgu możliwości percepcyjnych ucznia klas 1–3, stwarzają organizacyjne ramy umoż-

² Zob. Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej z komentarzem. *Wychowanie przedszkolne i edukacja wczesnoszkolna*, MEN, ORE, <https://www.ore.edu.pl> [dostęp: 17.07.2019].

³ Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej..., Dziennik Ustaw RP poz. 356, Warszawa 2017, s. 31–59.

liwiające zaspokajanie ciekawości wobec kultur innych narodów, różnorodnych zjawisk przyrodniczych, sztuki, zwyczajów.

Planując zajęcia edukacyjne w klasach młodszych szkoły podstawowej należy zadbać o ergonomię sprzętu będącego na wyposażeniu klasy, zapewniającego bezpieczeństwo oraz możliwość osiągania celów edukacyjnych. Nie do przecenienia jest także przestrzeń pozwalająca na nieskrępowaną aktywność ruchową i poznawczą uczniów, a także nabywanie przez nich umiejętności społecznych i właściwy rozwój emocjonalny. Doceniając znaczenie rozwoju wrażliwości estetycznej, należy w toku działań dydaktycznych zadbać o odpowiednie warunki do eksperymentowania i działania w zakresie wskazanych obszarów artystycznych, umożliwiających pracę indywidualną, grupową i zespołową, uwzględniających także potrzeby dziecka o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

W przygotowanym projekcie uczeń został umiejscowiony w centrum procesu dydaktycznego, a nauczyciel przyjął funkcję inspiratora, facylitatora, organizatora i edukatora zaprojektowanych działań. Taki układ pozytywnie wpływa na współpracę na linii nauczyciel – uczeń, rozbudza naturalną ciekawość oraz przynosi radość z uczenia się. Celem proponowanej strategii – edukacji poprzez aktywne działanie – jest wyrabianie u uczniów otwartości, samodzielności, umiejętności współpracy w grupie i radzenia sobie z problemami. Nauczyciel w planowanych i podejmowanych zamierzeniach powinien współpracować z innymi pedagogami, nauczycielami specjalistami, terapeutami z zakresu psychologii, logopedii, rehabilitacji, rodzicami oraz przedstawicielami ośrodków kulturalnych i popularyzatorskich, tak aby wszystkie zainteresowane podmioty mogły systematycznie wspierać mechanizmy uczenia się dziecka, mając na uwadze osiągnięcie przez niego umiejętności samodzielnej nauki.

5 Treści nauczania–uczenia się i przewidywane efekty edukacyjne w klasach 1–3*

*W odniesieniu do podstawy programowej z 14 lutego 2017 r.

Na szaro zaznaczono przewidywane efekty edukacyjne przypisane treściom wykraczającym ponad podstawę programową.

Edukacja polonistyczna

1. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE SŁUCHANIA. UCZENI:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) słucha z uwagą wypowiedzi nauczyciela, innych osób z otoczenia, w różnych sytuacjach życiowych, wymagających komunikacji i wzajemnego zrozumienia; okazuje szacunek wypowiadającej się osobie		
– słucha z uwagą wypowiedzi kierowanych indywidualnie do niego – słucha krótkich informacji kierowanych do większej grupy osób, potrafi je powtórzyć – słucha instrukcji, poleceń, objaśnień potrzebnych do wykonania zadania – słucha krótkiego opowiadania nauczyciela i np. wskazuje, która ilustracja jest zgodna z jego treścią – zachowuje kulturalną postawę podczas słuchania – odczytuje prosty przekaz niewerbalny	– słucha z uwagą wypowiedzi kierowanych indywidualnie do niego i do większej grupy osób – słucha w skupieniu wypowiedzi nauczyciela, wykorzystuje zapamiętane informacje w dalszych działaniach, np. wykonuje lub koloruje rysunek zgodnie z treścią opowiadania – słucha uważnie wypowiedzi koleżanek/kolegów – słucha krótkich informacji przekazywanych podczas rozmowy telefonicznej – zachowuje kulturalną postawę podczas słuchania, uwzględniając kontekst społeczny – odczytuje i interpretuje przekaz niewerbalny	– słucha z uwagą dłuższych wypowiedzi nauczyciela, koleżanek/kolegów, kierowanych do większej grupy osób – słucha w skupieniu wypowiedzi nauczyciela, wykorzystuje zapamiętane informacje w dalszych działaniach, np. wykonując różne prace wielozadaniowe – słucha złożonych informacji przekazywanych podczas rozmowy telefonicznej – słucha wypowiedzi za pośrednictwem komunikatorów (np. Skype'a) – odczytuje, interpretuje i świadomie reaguje na przekaz niewerbalny – stosuje zasady aktywnego słuchania – z uwagą i cierpliwością słucha i stara się zrozumieć osoby przejawiające trudności z komunikowaniem się (np. z wadą wymowy, jakąż się, mające problemy z formułowaniem wypowiedzi itp.) lub komunikujące się w sposób alternatywny – słucha krytycznie; odróżnia fakty od opinii
PP 2) wykonuje zadanie według usłyszanego instrukcji; zadaje pytania w sytuacji braku rozumienia lub braku pewności zrozumienia słuchanej wypowiedzi		
– wykonuje zadanie po wysłuchaniu instrukcji ze wsparciem piktogramów	– wykonuje zadanie zgodnie z wysłuchanym poleceniem składającym się z kilku elementów	– wykonuje zadanie zgodnie z wysłuchaną złożoną instrukcją

– wykonuje zadanie zgodnie z prostą instrukcją podaną przez nauczyciela – uczestniczy w prostej grze/zabawie po wysłuchaniu instrukcji podanej przez nauczyciela – zadaje trafne pytania, gdy nie rozumie lub nie jest pewny zrozumienia instrukcji albo polecenia	– uczestniczy w grze/zabawie po wysłuchaniu instrukcji podanej przez nauczyciela lub innego ucznia – weryfikuje instrukcje/polecenia, zadając pytania	– uczestniczy w grze/zabawie zgodnie z instrukcją podaną przez nauczyciela lub innego ucznia albo wysłuchaną z jakiegoś nośnika – wykonuje sekwencje czynności zgodnie z wysłuchanym poleceniem – słucha krytycznie – wskazuje elementy instrukcji, które są kluczowe/niezbędne do efektywnego wykonania zadania
PP 3) słucha z uwagą lektur i innych tekstów czytanych przez nauczyciela, uczniów i inne osoby		
– uważnie słucha fragmentów lektury czytanej przez nauczyciela, ucznia lub zaproszonego gościa – słucha prostego tekstu czytanego przez nauczyciela w celu zapamiętania najważniejszych informacji zgodnie z poleceniem podanym wcześniej przez nauczyciela – uważnie słucha krótkich tekstów wspieranych obrazem lub serią obrazów	– słucha z uwagą tekstów literackich: opowiadań, wierszy, w celu ich zapamiętania umożliwiającego analizę – słucha tekstów popularnonaukowych, fragmentów encyklopedii i słowników, czytanych przez nauczyciela lub odwarzanych z różnych nośników – uważnie słucha fragmentów lektur wspieranych tekstem, obrazem lub serią obrazów	– uważnie słucha fragmentów lektury czytanej przez nauczyciela, ucznia lub zaproszonego gościa; utrzymuje uwagę przez dłuższy czas – słucha dłuższych tekstów (w tym historycznych) zawierających niestandardowe słownictwo, np. słowa i wyrażenia gwarowe, elementy języka staropolskiego, słownictwo obcojęzyczne – uważnie słucha fragmentów lektur wspieranych tekstem, obrazem lub serią obrazów; wskazuje własne sposoby utrzymania uwagi na czytanim tekście (np. wsparcie słuchanego tekstu obrazem, mapą myśli, wykresem itp.) – w trakcie słuchania tekstu sporządza notatkę ułatwiającą zapamiętanie najistotniejszych treści (także w formie graficznej, np. w postaci mapy myśli)
PP 4) słucha uważnie wypowiedzi osób podczas uroczystości, koncertów, przedstawień, świąt narodowych i innych zdarzeń kulturalnych; przejawia zachowanie adekwatne do sytuacji, słucha tekstów interpretowanych artystycznie, szuka własnych wzorców poprawnej artykulacji i interpretacji słownej w języku ojczystym		
– słucha wypowiedzi osób podczas uroczystości, koncertów, obchodów świąt narodowych i innych zdarzeń kulturalnych, zachowując się adekwatnie do sytuacji – słucha wierszy lub prozy wzorcowo recytowanej przez nauczyciela – słucha tekstów wierszy interpretowanych przez artystów – podejmuje próby naśladowania wzorcowej recytacji	– słucha uważnie wypowiedzi osób podczas uroczystości, koncertów, obchodów świąt narodowych i innych zdarzeń kulturalnych, zachowując się adekwatnie do sytuacji – słucha różnych sposobów interpretacji artystycznej wierszy lub krótkich tekstów pisanych prozą – naśladuje wzorcową recytację	– słucha uważnie wypowiedzi osób podczas uroczystości, koncertów, obchodów świąt narodowych i innych zdarzeń kulturalnych, dokonuje samooceny swojego zachowania – słucha krytycznie różnych sposobów interpretacji wierszy lub krótkich tekstów pisanych prozą – naśladuje wzorcową recytację oraz poszukuje własnych wzorców poprawnej artykulacji i słownej interpretacji tekstów literackich
PP 5) słucha i czeka na swoją kolej, panuje nad chęcią nagłego wypowiedziania się, szczególnie w momencie wskazywania tej potrzeby przez drugą osobę		
– słucha wypowiedzi innych i czeka na swoją kolej zgodnie z ustalonymi zasadami – uczy się odraczać potrzebę nagłego wypowiedziania się, zwłaszcza gdy mówi inna osoba	– uważnie słucha wypowiedzi innych i cierpliwie czeka na swoją kolej zgodnie z ustalonymi zasadami – panuje nad chęcią nagłego wypowiedziania się, szczególnie w momencie wskazywania tej potrzeby przez inną osobę	– uważnie słucha wypowiedzi innych, także podczas dyskusji lub debaty, w sposób umożliwiający nawiązanie do argumentów interlokutora – zachowuje kulturę słuchania (zwłaszcza podczas dyskusji lub debaty); nie przerywa, prezentuje życiwe nastawienie do rozmówcy i szacunek dla odmiennych poglądów

2. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE MÓWIENIA. UCZEŃ:			
PP 1) wypowiada się płynnie, wyraziście, stosując adekwatne do sytuacji techniki języka mówionego: pauzy, zmianę intonacji, tempa i siły głosu			
– naśladuje wykonywane przez nauczyciela ćwiczenia usprawniające narzędzia artykulatoryjne – powtarza ciągi logotomów – wykonuje ćwiczenia wyrabiające właściwe nawyki oddechowe – wykonuje ćwiczenia dykcji, naśladując nauczyciela – wypowiada zdania z różną siłą głosu, zna pojęcie <i>siła głosu</i> – wypowiada zdania w różnym tempie, zna pojęcie <i>tempo mówienia</i>	– pod kierunkiem nauczyciela wykonuje ćwiczenia usprawniające narzędzia artykulatoryjne – powtarza słowa trudne artykulatoryjnie – wykonuje ćwiczenia wydłużające fazę wydechowawą – wykonuje poznane ćwiczenia dykcji pod kierunkiem nauczyciela – wypowiada zdania, stosując pauzy gramatyczne różnej długości, zna pojęcie pauza – wypowiada zdania, zmieniając intonację – interpretuje rymowanki, stosując różne sposoby mówienia (np. mówi jak kosmita, jak robot, jak małe dziecko)	– proponuje i wykonuje ćwiczenia usprawniające narzędzia artykulatoryjne – wypowiada rymowanki i inne teksty zawierające słowa trudne artykulatoryjnie – podczas wypowiedzi oddycha w sposób optymalny dla prawidłowej pracy narządu głosu – wypowiadając się, dobiera właściwą intonację, tempo i siłę głosu, stosuje pauzy gramatyczne, logiczne i psychologiczne – interpretuje wiersz na różne sposoby, np. na wesoło, na smutno – proponuje własne sposoby interpretacji wierszy	
PP 2) formułuje pytania dotyczące sytuacji zadaniowych, wypowiedzi ustnych nauczyciela, uczniów lub innych osób z otoczenia			
– formułuje pytania dotyczące zadań do wykonania, zwłaszcza w sytuacji niepełnego zrozumienia instrukcji – układa proste pytania rozpoczynające się od słów: <i>kto</i>, <i>co</i>, <i>dlaczego</i>, <i>gdzie</i>, <i>kiedy</i>, <i>jak</i>, <i>czy</i> – układa pytania do zdań oznajmujących zadaje pytania potrzebne do rozwiązania zagadki	– formułuje pytania dotyczące niezrozumiałych pojęć i treści – układa pytanie do podanej odpowiedzi – samodzielnie dzieli dłuższy tekst na fragmenty i nadaje im tytuły we wskazanej formie (zdań lub równoważników zdań) – nadaje tytuł i znaczenie obrazom abstrakcyjnym – wypowiada się na podstawie samodzielnie ułożonego planu – samodzielnie formułuje wymagania dotyczące poprawnej wypowiedzi (kryteria sukcesu wg nacobezu) – układa pytania do klasowych konkursów wiedzy, np. o rodzinnej miejscowości, patronie szkoły, Polsce, ekosystemach itp. – prawidłowo formułuje pytania podczas gier i zabaw (takich jak np. kalambury, pięć pytań)	– układa plan działania lub realnego zdarzenia w formie pytań – układa zestaw pytań do klasowego wywiadu z wybraną osobą, np. aktorem, sportowcem, naukowcem itp. – formułuje pytania badawcze, np. <i>Co by było, gdyby...?</i> – prawidłowo formułuje pytania do gry w kalambury oraz do innych gier	
PP 3) wypowiada się w formie uporządkowanej i rozwiniętej na tematy związane z przeżyciami, zadaniem, sytuacjami szkolnymi, lekturą czy wydarzeniem kulturalnym			
– wypowiada się w uporządkowany sposób, prostymi zdaniami na bliskie mu tematy związane z sytuacjami z życia szkolnego i rodzinnego – formułuje kilkuzdaniową wypowiedź dotyczącą tekstu na podstawie pytań – wypowiada się na temat wyglądu przedmiotów lub postaci	– opowiada o ilustracjach oraz przeczytanych tekstach w oparciu o plan wypowiedzi – formułuje dłuższą spójną wypowiedź dotyczącą własnych przeżyć, sytuacji szkolnych oraz wydarzeń kulturalnych – prezentuje i wyjaśnia rozwiązanie zadania w formie kilkuzdaniowej uporządkowanej wypowiedzi – tworzy ustrny opis przedmiotów lub postaci zgodnie z planem	– formułuje dłuższą wypowiedź na temat lektur na podstawie zgromadzonego słownictwa oraz planu wypowiedzi – w wypowiedzi zwraca uwagę na dobór bogatego słownictwa, unika powtórzeń – wypowiada się na temat swojej ulubionej książki zgodnie z zadanymi pytaniami – wypowiada się na wskazane tematy, używając zdań rozwiniętych i złożonych	

	– w wypowiedzi zwraca uwagę na dobór słownictwa, unika powtórzeń – wypowiada się na temat emocji bohaterów utworów – tworzy wypowiedź na temat siebie, prezentuje ją na forum klasy/przygotowuje krótką autoprezentację	– prezentuje w interesujący i zrozumiały sposób samodzielnie przygotowane zagadnienia i ciekawostki naukowe, w tym również podczas pracy metodą projektu – wypowiada się na forum klasy na temat swoich zainteresowań i planów na przyszłość – prezentuje wybrany tekst, wykorzystując różne środki wyrazu, np. elementy dramy	– omawia treści przeczytanych tekstów zgodnie z pytaniami zadanymi przez nauczyciela – zastępuje powtórzenia innymi wyrazami – wskazuje błędy językowe w wypowiedziach innych osób i dokonuje ich korekty – ustala kolejność pytań do tekstu – odpowiada na pytania zgodnie z ustaloną kolejnością – układa do tekstu pytania, na które w tekście nie ma bezpośredniej odpowiedzi – zadaje pytania dotyczące problemów, dla których punktem wyjścia może być przeczytany tekst
PP 4) porządkuje swoją wypowiedź, poprawia w niej błędy, omawia treść przeczytanych tekstów i ilustracji; nadaje znaczenie i tytuły obrazom, a także fragmentom tekstów – ustala kolejność ilustracji w historyjce obrazkowej i nadaje im tytuły – porządkuje plan wypowiedzi – opowiada historyjkę obrazkową, zwracając uwagę na dobór słów i unikanie powtórzeń; zadaje pytania w celu uzupełnienia brakujących fragmentów opowiadania – ustala kolejność pytań do tekstu – odpowiada na pytania zgodnie z ustaloną kolejnością – nadaje alternatywne tytuły obrazom i tekstom – dzieli tekst na fragmenty i nadaje im tytuły – wypowiada się na podstawie podanego planu – analizuje swoją wypowiedź zgodnie z podanymi wymaganiami (kryteria sukcesu wg nacobezu) i dokonuje korekty			
PP 5) układa w formie ustnej opowiadanie oraz składa ustne sprawozdanie z wykonanej pracy – opowiada o sytuacji przedstawionej na ilustracji – wypowiada się na temat historyjki obrazkowej – układa krótkie opowiadanie na temat bliskiego dzieciom – opowiada o wykonanej pracy (zadaniu) – twórczo przetwarza tekst – układa inny początek lub zakończenie opowiadania	– układa opowiadanie na podstawie historyjki obrazkowej – układa dalszy ciąg opowiadania – układa opowiadanie na temat bliskiego dzieciom, używając zdań złożonych – układa opowiadanie o przygodzie konkretnego bohatera, w podanym przez nauczyciela miejscu i czasie – układa opowiadanie z wykorzystaniem podanego słownictwa – układa opowiadanie, używając słów określających następstwo czasowe: <i>najpierw, na początku, potem, później, następnie, w końcu, na zakończenie</i> itp. – opowiadając o wykonanej pracy, używa słów określających następstwo czasowe: <i>najpierw, na początku, potem, później, następnie, w końcu, na zakończenie</i> itp.	– układa opowiadanie inspirowane przeczytanym tekstem – układa opowiadanie z wykorzystaniem podanego słownictwa – ustnie układa twórcze opowiadanie na podany temat – układa opowiadanie na temat bliskiego dzieciom, używając zdań złożonych, stosując bogate słownictwo – składa ustne sprawozdanie z pracy zespołu zgodnie z podanymi wymaganiami (kryteria sukcesu wg nacobezu) – układa opowiadanie, używając słów określających następstwo czasowe: <i>najpierw, na początku, potem, później, następnie, w końcu, na zakończenie</i> itp. – zdając sprawozdanie z wykonanej pracy, używa słów określających następstwo czasowe: <i>najpierw, na początku, potem, później, następnie, w końcu, na zakończenie</i> itp. – układa sprawozdanie z wycieczki, zna pojęcie <i>sprawozdanie</i>	

PP 6) recytuje wiersze oraz wygłasza z pamięci krótkie teksty prozatorskie	- wykonuje ćwiczenia dźwiękonaśladowcze i naśladuje głosy zwierząt - wypowiada jak największą liczbę słów na jednym wydechu - mówi zdania oznajmujące, pytające i rozkazujące z właściwą intonacją - wygłasza z pamięci proste rymowanki - recytuje wiersze z różną siłą głosu - recytuje wiersze w różnym tempie - naśladuje różne sposoby interpretacji wiersza - recytuje wiersz zgodnie z instrukcją nauczyciela - recytuje wiersze podczas konkursów i uroczystości klasowych i szkolnych - odgrywa proste scenki	- wykonuje ćwiczenia dźwiękonaśladowcze i naśladuje głosy zwierząt - wypowiada jak największą liczbę słów na jednym wydechu - recytuje wiersze, uwzględniając akcent logiczny - samodzielnie dobiera repertuar (wiersz, fragment prozy) do prezentacji podczas konkursów lub przeglądów klasowych, szkolnych lub międzyszkolnych - samodzielnie dobiera styl interpretacji, uwzględniając charakter utworu - wygłasza z pamięci teksty prozatorskie, w tym dialogi - odgrywa scenki w parach i grupach - podczas odgrywania scenek stosuje różnorodne środki wyrazu	- wykonuje ćwiczenia dźwiękonaśladowcze i naśladuje głosy zwierząt - wypowiada jak największą liczbę słów na jednym wydechu - recytuje wiersze, uwzględniając akcent logiczny - samodzielnie dobiera repertuar (wiersz, fragment prozy) do prezentacji podczas konkursów lub przeglądów klasowych, szkolnych lub międzyszkolnych - samodzielnie dobiera styl interpretacji, uwzględniając charakter utworu - wygłasza z pamięci teksty prozatorskie, w tym dialogi - odgrywa scenki w parach i grupach - podczas odgrywania scenek stosuje różnorodne środki wyrazu
PP 7) dobiera stosowną formę komunikacji werbalnej i własnego zachowania, wyrażając empatię i szacunek dla rozmówcy	- stosuje na co dzień zwroty grzecznościowe - ślucha tekstów z przykładami rozmowy prowadzonej przez dzieci - ślucha tekstów zawierających przykłady rozmów rówieśników z osobami dorosłymi - określa różnice między rozmowami dzieci a rozmowami z osobami dorosłymi - wypowiada się na temat sposobu komunikacji i zachowania się wobec siebie bohaterów historyjek obrazkowych i utworów literackich	- stosuje na co dzień zwroty grzecznościowe - ślucha tekstów z przykładami rozmowy prowadzonej przez dzieci - ślucha tekstów zawierających przykłady rozmów rówieśników z osobami dorosłymi - wypowiada się na temat sposobu komunikacji i zachowania się wobec siebie bohaterów historyjek obrazkowych i utworów literackich - wyjaśnia pojęcie język potoczny - obdarza szacunkiem rozmówców - w rozmowach z dziećmi i dorosłymi uwzględnia kontekst społeczny - właściwie przyjmuje informacje zwrotne	- stosuje na co dzień zwroty grzecznościowe - ślucha tekstów z przykładami rozmowy prowadzonej przez dzieci - ślucha tekstów zawierających przykłady rozmów rówieśników z osobami dorosłymi - wypowiada się na temat sposobu komunikacji i zachowania się wobec siebie bohaterów historyjek obrazkowych i utworów literackich - podczas dyskusji lub debaty kulturalnie prezentuje swój punkt widzenia - wyjaśnia pojęcie język oficjalny - zna pojedyncze słowa gwarowe i wyjaśnia pojęcie gwara - rozpoznaje języki mieszańców różnych regionów Polski - układa dialog z wykorzystaniem słów i zwrotów gwarowych
PP 8) wykonuje eksperymenty językowe, nadaje znaczenie czynnościom i doświadczeniom, tworząc charakterystyczne dla siebie formy wypowiedzi	- nadaje imiona np. zabawkom, wymyślonym stwórkom, fantastycznym zwierzętom - układa zaszyfrowane wypowiedzi, np. poprzez dodawanie tej samej sylaby - skanduje wypowiedzi - układa zaszyfrowane wypowiedzi zgodnie z instrukcją - układa i wypowiada ciągi logotomów - układa słowa poprzez dodawanie samogłosek do spółgłosek - rozpoznaje rymy	- układa zaszyfrowane wypowiedzi, np. poprzez dodawanie tej samej sylaby - tworzy zaszyfrowane wypowiedzi według własnego pomysłu - wymyśla inne nazwy dla przedmiotów codziennego użytku - przestawia sylaby w wyrazach dwu- i trzysylabowych zbudowanych z sylab otwartych - ćwiczy płynność słowną, podając serie słów rozpoczynających się lub kończących się tą samą sylabą	- tworzy zaszyfrowane wypowiedzi według własnego pomysłu - dobiera rymy do podanych słów - nadaje imiona roślinom lub przedmiotom - nadaje nazwy wymyślonym krainom, planetom, tworzy własne nazwy geograficzne - wypowiada nazwiska bez pierwszej głoski - rozpoznaje i tworzy anagramy

	- tworzy i przekształca wypowiedzenia składające się ze słów bezsensownych, zachowując prawidłowe związki gramatyczno-logiczne charakterystyczne dla języka polskiego - ćwiczy płynność ekspresyjną, układając serie zdań, w których kolejne wyrazy zaczynają się na podane litery, np. <i>k... g... l...</i> - tworzy i wypowiada proste rymowanki na dany temat - układa i recytuje wiersze na dany temat	- wypowiada słowa np. bez pierwszej głoski - dobiera rymy do podanych słów - rozpoznaje i wypowiada anagramy	- tworzy i przekształca wypowiedzenia składające się ze słów bezsensownych, zachowując prawidłowe związki gramatyczno-logiczne charakterystyczne dla języka polskiego - ćwiczy płynność ekspresyjną, układając serie zdań, w których kolejne wyrazy zaczynają się na podane litery, np. <i>k... g... l...</i> - tworzy i wypowiada proste rymowanki na dany temat - układa i recytuje wiersze na dany temat
3. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE CZYTANIA. UCZENI:			
PP 1) czyta płynnie, poprawnie i wyraziście na głos teksty zbudowane z wyrazów opracowanych w toku zajęć, dotyczące rzeczywistych doświadczeń dzieci i ich oczekiwań poznawczych			
- rozumie, dlaczego koduje się i dekoduje informacje - odczytuje uproszczone rysunki, piktogramy, znaki informacyjne, napisy - rozpoznaje i odczytuje wszystkie litery alfabetu (małe i wielkie; drukowane i pisane) - czyta na głos techniką całościową - poprawnie czyta własne imię oraz imiona dzieci z klasy - płynnie i poprawnie czyta opracowane na zajęciach wyrazy jedno-, dwu- oraz wielosylabowe o różnym typie i układzie sylab - płynnie i poprawnie czyta zdania złożone z wyrazów opracowanych na zajęciach - czyta rytmicznie rymowanki - czyta zdania lub teksty słowno-obrazkowe, zastępując obrazki odpowiednimi wyrazami - czyta tekst z lukami literowymi - czyta kilka zdań z lukami wyrazowymi - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta opracowany na zajęciach tekst złożony z kilku krótkich zdań - podejmuje próby czytania z podziałem na role	- płynnie, poprawnie i wyraziście czyta fragment opracowanego tekstu - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta fragment lektury oraz czasopisma dla dzieci - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta opracowany tekst z podziałem na role - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta fragment wiersza opracowanego na zajęciach - poprawnie czyta tekst zawierający wyrazy o złożonej budowie głoskowo-literowej - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta tekst przygotowany na konkurs pięknego czytania - czyta tekst z lukami literowymi - czyta tekst z lukami wyrazowymi	- płynnie, poprawnie i wyraziście czyta fragment tekstu - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta wiersz lub jego fragment - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta nowy tekst z podziałem na role - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta dłuższy tekst przygotowany na konkurs pięknego czytania - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta tekst zawierający nieznaną mu wyraz, w tym nazwy własne i zwroty obcojęzyczne - czyta nowy tekst z aktorską interpretacją	- płynnie, poprawnie i wyraziście czyta samodzielnie ułożone zdania i teksty - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta fragment tekstu - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta wiersz lub jego fragment - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta nowy tekst z podziałem na role - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta dłuższy tekst przygotowany na konkurs pięknego czytania - płynnie, poprawnie i wyraziście czyta tekst zawierający nieznaną mu wyraz, w tym nazwy własne i zwroty obcojęzyczne - czyta nowy tekst z aktorską interpretacją
PP 2) czyta w skupieniu po cichu teksty zapisane samodzielnie w zeszytach oraz teksty drukowane			
- czyta po cichu proste polecenia do zadania - czyta po cichu treść zadania - czyta po cichu podpisy i dopasowuje je do obrazków - czyta po cichu krótkie teksty drukowane z podręcznika	- czyta po cichu polecenia i wyodrębnia w nich potrzebne informacje - czyta w skupieniu po cichu treść zadania - czyta po cichu tekst z lukami uzupełnianymi podanymi wyrazami - czyta po cichu tekst drukowany w podręczniku - czyta po cichu zdania i ustala ich kolejność zgodnie z przedstawionymi w tekście wydarzeniami	- czyta po cichu złożone polecenia do zadania - czyta po cichu zdania i ustala ich kolejność zgodnie z przedstawionymi w tekście wydarzeniami - uważnie czyta po cichu serie zadań, np. w karcie pracy - czyta po cichu zagadki i podaje ich rozwiązania - czyta w skupieniu po cichu instrukcję gry lub obsługi urządzenia	- czyta po cichu złożone polecenia do zadania - czyta po cichu zdania i ustala ich kolejność zgodnie z przedstawionymi w tekście wydarzeniami - uważnie czyta po cichu serie zadań, np. w karcie pracy - czyta po cichu zagadki i podaje ich rozwiązania - czyta w skupieniu po cichu instrukcję gry lub obsługi urządzenia

	– czyta po cichu zagadki i podaje ich rozwiązania – czyta w skupieniu tekst własnoręcznie napisany zeszyt – czyta po cichu krótką lekturę przeznaczoną do samodzielnego czytania	– czyta uważnie i analizuje tekst napisany przez rówieśnika w celu sformułowania koleżeńskej oceny (zgodnej z kryteriami sukcesu wg nacobezu) – czyta po cichu lekturę przeznaczoną do samodzielnego czytania
PP 3) wyodrębnia postacie i zdarzenia w utworach literackich, ustala kolejność zdarzeń, ich wzajemną zależność, odróżnia zdarzenia istotne od mniej istotnych, postacie główne i drugorzędne; wskazuje cechy i ocenia bohaterów, uzasadnia ocenę, wskazuje wydarzenie zmieniające postępowanie bohatera, określa nastroj w utworze; odróżnia elementy świata fikcji od realnej rzeczywistości, były rzeczywiste od medialnych, były realistyczne od fikcyjnych	– wskazuje na ilustracji postacie występujące w opowiadaniu – wskazuje postacie główne i drugoplanowe – podaje cechy bohaterów – ocenia bohaterów – ustala kolejność zdarzeń w krótkich tekstach – wskazuje postacie i wydarzenia fikcyjne i realne – określa nastrój utworu – czyta proste ogłoszenia, np. o zgubieniu/znalezieniu czegoś lub o wydarzeniach (koncertach, festynach, przedstawieniach itp.)	– wskazuje postacie występujące w opowiadaniu, określa relacje pomiędzy nimi – samodzielnie ustala kolejność zdarzeń – uzasadnia swoją ocenę postępowania bohatera na podstawie tekstu i/lub własnych doświadczeń – wskazuje związki przyczynowo-skutkowe między zdarzeniami – wyodrębnia zdarzenia istotne i mniej istotne – wyjaśnia pojęcia <i>świat realny</i> i <i>świat fikcyjny</i>; wyróżnia elementy świata fikcyjnego i realnego w baśniach i legendach – wyciąga prawidłowe wnioski na podstawie tekstu – wskazuje zawarty w tekście morał – czyta reklamy, ogłoszenia i zaproszenia
PP 4) wyszukuje w tekstach fragmenty według niego najpiękniejsze, najważniejsze, trudne do zrozumienia lub określone przez nauczyciela	– wyszukuje w tekstach wyrażenia niezrozumiałe, wymagające wyjaśnienia – wyszukuje w tekście wyrażenia zgodnie z warunkiem podanym przez nauczyciela (np. wyrażenia z daną literą, o podanej liczbie liter) – wyszukuje w tekście zdania zgodnie z warunkiem podanym przez nauczyciela (np. zdania o podanej liczbie wyrazów, zdania pytające) – wyszukuje w tekście zdania będące odpowiedziami na pytanie nauczyciela	– wskazuje postacie główne, drugoplanowe i epizodyczne, określa ich znaczenie dla fabuły – uzasadnia swoją ocenę postępowania bohatera na podstawie tekstu i/lub własnych doświadczeń – odróżnia postacie realistyczne od fikcyjnych, uzasadnia swoją opinię – ustala kolejność zdarzeń w samodzielnym czytaniu lektur – wskazuje związki przyczynowo-skutkowe między zdarzeniami – wskazuje wydarzenia zmieniające postępowanie bohatera – wyciąga wnioski, które nie zostały bezpośrednio podane w tekście – wskazuje zawarty w tekście morał – samodzielnie tworzy uogólnienie, w którym zawarta jest myśl przewodnia – krytycznie ocenia fakty, zdarzenia, postawy, uzasadnia opinię – odróżnia były rzeczywiste od medialnych – krytycznie czyta reklamy – krytycznie czyta teksty popularnonaukowe i publicystyczne (w tym publikowane w internecie), odróżnia fakty od opinii
	– wyszukuje w tekście niezrozumiałe wyrażenia i/lub zwroty wymagające wyjaśnienia – wyszukuje w tekście fragmenty trudne do zrozumienia – wyszukuje w tekście najpiękniejszy jego zdaniem fragment – wyszukuje w tekście najwesejszy lub najsmutniejszy jego zdaniem fragment – wyszukuje w tekście zdania opisujące wskazane zdarzenie lub bohatera – wyszukuje w tekście fragment opisujący cechy bohaterów – wskazuje w tekście wiersza rymujące się wyrażenia – wskazuje fragment zawierający płynącą z tekstu naukę	– wyszukuje w tekście niezrozumiałe wyrażenia i/lub zwroty (w tym związki frazeologiczne) wymagające wyjaśnienia – wyszukuje w tekście fragment charakteryzujący bohatera – wyszukuje w tekście najważniejszy, kluczowy dla fabuły fragment – wyszukuje w tekście fragmenty uzasadniające jego opinię dotyczącą faktów, postaci lub zdarzeń – wskazuje w utworze poetyckim tropy stylistyczne: epitety, porównania, przenośnie (bez podawania terminów) – wskazuje fragment zawierający morał lub sentencję

PP 5) eksperymentuje, przekształca tekst, układa opowiadania twórcze, np. dalsze losy bohatera, komponuje początek i zakończenie tekstu na podstawie ilustracji lub przeczytanego fragmentu utworu			– wymyśla kolejne przygody bohaterów przeczytanego opowiadania – tworzy alternatywne zakończenia do przeczytanego opowiadania – tworzy kilka alternatywnych początków opowiadania – udziela dobrych rad bohaterom opowiadania – wprowadza postać fantastyczną do przeczytanego opowiadania i wymyśla związane z nią wydarzenia	– wymyśla dalsze przygody bohaterów przeczytanego opowiadania – udziela dobrych rad bohaterom opowiadania i uzasadnia własne zdanie/własną opinię – zmienia miejsce lub czas opowiadania – zamienia bohaterów opowiadania i ich świat, np. zwierzęta na ludzi lub przedmioty na ludzi – przekształca tekst wiersza w opowiadanie – wprowadza dialogi do opowiadania
PP 6) wyróżnia w czytanych utworach literackich dialog, opowiadanie, opis			– wyróżnia dialogi w utworach literackich – wyróżniania w czytanych opowiadaniach wstęp, rozwinięcie i zakończenie – wyszukuje w tekstach opisy postaci, przedmiotów, przyrody	– ustnie przekształca dialogi w opowiadanie – ustnie przekształca fragmenty opowiadania w dialogi – wyszukuje opisy w samodzielnie czytanych lekturach – wyróżnia w czytanych utworach fragmenty stanowiące charakterystykę postaci – rozpoznaje w utworach literackich cechy gatunkowe; wskazuje narratora, opisuje fabułę, wyodrębnia wątki
PP 7) czyta samodzielnie wybrane książki			– czyta samodzielnie wybraną książkę zgodnie z zainteresowaniami czytelnictwami – reklamuje przeczytaną książkę – uczestniczy w konkursie czytelnictwa	– czyta systematycznie różne książki (w tym komiksy) – wybiera książkę do wspólnego czytania w klasie – prezentuje przeczytaną książkę według własnego pomysłu – współorganizuje konkurs czytelnictwa – uczestniczy w zajęciach kółka/klubu czytelniczego
4. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE PISANIA. UCZEŃ:				
PP 1) pisze odręcznie, czytelnie, płynnie, zdania i tekst ciągły, w jednej linii; rozmieszcza właściwie tekst ciągły na stronie zeszytu, sprawdza i poprawia napisany tekst			– czytelnie przepisuje wyrazy i zdania, zachowując właściwy kształt i wielkość liter oraz ich połączenia w trzech liniach; wykonuje płynne, rytmiczne, ciągłe ruchy pisarskie – właściwie rozmieszcza tekst na stronie zeszytu – dokonuje samokontroli zapisu, poprawia napisany tekst	– czytelnie, w dobrym tempie przepisuje tekst ciągły – pisze w jednej linii – właściwie rozmieszcza tekst na stronie zeszytu – stosuje akapity, wydzielając logiczne części tekstu – samorutnie dokonuje samokontroli i korekty zapisu – sprawdza tekst dodatnie, niedociągnięcia/błędy i określa sposoby ich poprawy (w ramach koleżeńskej oceny)
– pisze po śladzie, pogrubia kontury, wykonuje szlaczki literopodobne i obrazkowe – prawidłowo pisze wszystkie litery polskiego alfabetu, małe i wielkie – odwzorowuje litery, zachowując ich właściwy kształt, proporcje i wielkość – przepisuje sylaby, wyrazy, zdania w tunelach, w powiększonej liniaturze o trzech polach oraz w standardowej liniaturze o trzech polach, zgodnie z podanym wzorem				

– prawidłowo łączy litery – przepisuje, dokonując transpozycji z tekstu drukowanego na tekst pisany – właściwie rozmieszcza litery, sylaby, wyrazy i zdania w linijkach – dokonuje samokontroli zapisu przez porównanie ze wzorem		
PP 2) układa i zapisuje opowiadanie złożone z 6–10 poprawnych wypowiedzeń w ramach zagadnień opracowanych podczas zajęć; opisuje np. osobę, przedmiot, element świata przyrody na podstawie własnych obserwacji lub lektury – podpisuje ilustracje i poszczególne obrazki w historyjkach obrazkowych – nadaje tytuły opowiadaniom – gromadzi słownictwo potrzebne do ułożenia wypowiedzi pisemnej – układa kilkuzdaniową wypowiedź pisemną (3–4 zdania) z rozsypanki zdaniowej; zapisuje podane zdania we właściwej kolejności – uzupełnia luki w zdaniach tworzących opowiadanie – rozwija zdania – układa zdania opisujące – grupuje wyrazy i związki frazeologiczne wokół podanego tematu – tworzy komiks – spontanicznie pisze opowiadanie na interesujący go temat, zastępując wyrazy, których nie potrafi napisać, rysunkami (piktogramami)	– stosuje trójczłonową budowę opowiadania: wstęp, rozwinięcie, zakończenie – uczestniczy w zbiorowym redagowaniu opowiadania i opisu w oparciu o plan i zgromadzone słownictwo – samodzielnie redaguje z podanych zdań opowiadanie i opis; porządkuje zdania we właściwej kolejności zgodnie z podanym planem opisu lub wydarzeń – samodzielnie dopisuje do podanego fragmentu opowiadania wstęp lub zakończenie – uzupełnia opis zgromadzonymi lub własnymi określeniami – stosuje różnorodne określenia stosunków czasowych i przestrzennych – samodzielnie pisze krótkie opowiadanie (4–5 zdań) zgodnie z podanymi wymaganiami (kryteria sukcesu wg nacobezu) – tworzy swobodny tekst; uczestniczy w zbiorowym omawianiu i korygowaniu wybranego tekstu	– zapisuje plan opowiadania w różnych formach (zdania oznajmujące, równoważniki zdań) – wyjaśnia pojęcia opowiadanie i opis; wskazuje różnice – samodzielnie redaguje zainspirowane lekturą opowiadanie twórcze, np. przedstawiające dalsze losy bohatera – układa opowiadanie (6–10 zdań) na podstawie historyjki obrazkowej, lektury lub własnych doświadczeń – redaguje opis na podstawie bezpośredniej obserwacji bądź ilustracji, z wykorzystaniem planu i zgromadzonego słownictwa – redaguje opis porównawczy – tworzy charakterystykę realnej postaci lub bohatera utworu literackiego – wzbogaca opowiadanie epitetami, porównaniami, przeobrażeniami, wplata w nie poznane związki frazeologiczne – redaguje opowiadanie z wykorzystaniem dialogów – współtworzy powieść klasową, dopisując własny fragment do tekstu ułożonego przez koleżanki/kolegów
PP 3) pisze notatkę, życzenia, ogłoszenie, zaproszenie, podziękowanie, list – uzupełnia luki w tekście życzeń, ogłoszenia, zaproszenia, listu – podejmuje próby samodzielnego układania i zapisywania krótkich życzeń, np. na laurkach, kartkach świątecznych – układa podziękowanie i/lub gratulację (np. w formie dyplomu uznania) – redaguje treść esemesa	– adresuje kopertę; stosuje pojęcia: <i>nadawca i odbiorca</i> – poprawia niewłaściwie zredagowane teksty użytkowe (życzenia, ogłoszenie, zaproszenie, podziękowanie, list) zgodnie z podanymi wymaganiami (kryteria sukcesu wg nacobezu) – indywidualnie i zbiorowo układa życzenia, ogłoszenie, podziękowanie – indywidualnie i zbiorowo redaguje zaproszenie, np. na uroczystość szkolną – samodzielnie układa list, np. do św. Mikołaja, na podstawie zgromadzonego słownictwa – pisze życzenia, ogłoszenie, zaproszenie, korzystając z prostych aplikacji komputerowych	– samodzielnie redaguje życzenia, ogłoszenie, zaproszenie, list – zapisuje ciekawe informacje z życia klasy (notatki kronikarskie) i publikuje je na stronie internetowej szkoły – układa i pisze instrukcję do gry opracowanej samodzielnie lub w zespole – samodzielnie układa i pisze recenzję z przedstawienia teatralnego – pisze list oficjalny, zawierający np. prośbę, podziękowanie, gratulację – redaguje e-mail

PP 4) pisze z pamięci i ze słuchu; przestrzega poprawności ortograficznej w wyrazach poznanych i opracowanych podczas zajęć	- pisze z pamięci i ze słuchu (w tym wypadku z komentarzem) wyrazy i zdania w zakresie opracowanego słownictwa - przejawia czujność ortograficzną, dokonuje samokontroli zapisu - ilustruje ortogramy, tworzy słowniczkę tematyczne z trudnymi wyrazami - prawidłowo przenosi wyrazy - prawidłowo pisze wyrazy ze spółgłoskami miękkimi: <i>ś-si, ż-zi, ć-ci, dź-dzi, ś-ni</i> - pisząc wyrazy z utratą dźwięczności w środku lub na końcu, uzasadnia ich pisownię, podając inne formy tych wyrazów lub ich zapis w liczbie mnogiej	- prawidłowo pisze <i>ą</i> i <i>ę</i> w wybranych wyrazach niezgodnie z wymową, np. <i>trąbka, święta, kąpać</i> - pisze wyrazy z <i>ó, h, ch, ż, rz</i> opracowane na zajęciach - poznaje: • zasadę wymiany <i>ó</i> na samogłoski (<i>o, e, a</i>) • pisownię <i>ó</i> w zakończeniach <i>-ów, -ówka</i> • pisownię <i>ch</i> na końcu wyrazów, wyjątek <i>druh</i> • pisownię <i>u</i> na końcu wyrazów • zasadę wymiany <i>rz</i> na <i>r</i> • pisownię <i>rz</i> po spółgłoskach	- pisze ze słuchu wyrazy i zdania w oparciu o poznane ortogramy i zasady ortograficzne - przejawia czujność ortograficzną, dokonuje samokontroli zapisu oraz sprawdza zapisy koleżanek/kolegów w ramach oceny koleżeńskiej - stosuje wprowadzone zasady ortograficzne oraz pisze poprawnie poznane ortogramy w samodzielnie skonstruowanej wypowiedzi pisemnej - korzysta ze słownika ortograficznego oraz aplikacji komputerowych służących do kontroli poprawnego zapisu - pisze wyrazy z <i>ó, h, ch, ż, rz</i> trudnymi do objaśnienia, opracowanymi na zajęciach; poszerza ich zakres - pisze <i>ą</i> na końcu czasowników w czasie teraźniejszym i przyszłym w 3. osobie liczby mnogiej, np. <i>rysują, malują, namalują</i>, oraz <i>ę</i> w 1. osobie liczby pojedynczej, np. <i>rysuję, maluję, namaluję</i> - pisze <i>ą, ę</i>, przed literami <i>l, ł</i> w zakończeniach form osobowych czasowników w czasie przeszłym, np. <i>wziął, wzięli</i> - pisze <i>om</i> w zakończeniach celownika liczby mnogiej rzeczowników wszystkich rodzajów: np. <i>domom, sąsiadom</i> - wyjaśnia pisownię wyrazów poznanych zasadami ortograficznymi - zna i na ogół stosuje zasady pisowni: • wyrazów z <i>ó</i> wymiennym na <i>o, a, e</i> • <i>rz</i> wymiennego na <i>r</i> • <i>ó</i> w końcówkach <i>-ów, -ówka, -ówna</i> • <i>rz</i> po spółgłoskach • <i>ż</i> wymiennego na <i>g</i> • <i>ch</i> wymiennego na <i>sz</i> • nie z czasownikami • nie z przymiotnikami • <i>sz</i> po spółgłoskach w pisowni przymiotników w stopniu wyższym i najwyższym • <i>u</i> w końcówkach czasowników <i>-uje, -uję, -ują</i> • <i>u</i> w końcówkach <i>-unek, -unka</i> - zna niektóre wyjątki w pisowni: <i>sz</i> po spółgłoskach (<i>pszczoła, pszenica, kształt, wszyscy, wszędzie</i>) oraz <i>u</i> w wyrazach <i>skuwka, zasuwka</i>
---	--	---	---

PP 5) stosuje poprawnie znaki interpunkcyjne na końcu zdania i przecinki przy wyliczaniu, zapisuje poznane i najczęściej stosowane skróty, w tym skróty matematyczne	– kończy zdanie kropką, pytajnikiem lub wykrzyknikiem – dostrzega i wyróżnia w zdaniach przecinek i dwukropek – dostrzega i wyróżnia cudzysłów w tytułach książek i tekstów literackich – stosuje skróty: <i>kg, cm, l, godz., zł, ul., s</i>	– stosuje dwukropek i przecinek przy wyliczaniu – używa cudzysłowu w tytułach książek, piosenek, czasopiśmie i tekstów literackich – stosuje skróty: <i>kg, dag, g, km, m, cm, l, godz., min, s, zł, gr, ul., nr, np., pt., itd., itp., mgr, dr, prof.</i> – wyjaśnia, dlaczego po niektórych skrótach nie stawia się kropek – używa skrótowców – tworzy skrótowce własnego pomysłu	– stosuje wielokropek i myślnik – zapisuje dialogi z użyciem znaków interpunkcyjnych – używa cudzysłowu, zapisując cytaty – stosuje skróty: <i>kg, dag, g, km, m, cm, l, godz., min, s, zł, gr, ul., nr, np., pt., itd., itp., mgr, dr, prof.</i> – wyjaśnia, dlaczego po niektórych skrótach nie stawia się kropek – używa skrótowców – tworzy skrótowce własnego pomysłu
PP 6) porządkuje wyrazy w kolejności alfabetycznej według pierwszej i drugiej litery	– zna kolejność alfabetyczną liter w wersji podstawowej (24 litery) – porządkuje litery alfabetu	– porządkuje wyrazy według pierwszej litery alfabetu – tworzy ilustrowany słowniczek, np. ortograficzny (według pierwszej litery alfabetu) – układa listę nazwisk w kolejności alfabetycznej	– zna kolejność alfabetyczną liter w wersji ze znakami diakrytycznymi i dwuznakami (32 litery) – porządkuje wyrazy w kolejności alfabetycznej według pierwszej i drugiej litery alfabetu – porządkuje wyrazy w kolejności alfabetycznej według drugiej i kolejnych liter – wykorzystuje znajomość alfabetu w praktyce, np. podczas pracy ze słownikami, encyklopedią
PP 7) zapisuje poprawnie liczebniki oraz wybrane, poznane w trakcie zajęć pojęcia dotyczące różnych dyscyplin naukowych	– zapisuje liczebniki główne do 10 – poprawnie przepisuje słowa związane z różnymi dyscyplinami naukowymi – układa i zapisuje zdania z poznanymi wyrazami	– zapisuje liczebniki główne i porządkowe do 100 – tworzy ortograficzne słowniczki tematyczne dotyczące różnych dyscyplin naukowych	– zapisuje liczebniki główne i porządkowe do 1000 – poprawnie przepisuje, pisze z pamięci i ze słuchu terminy związane z różnymi dyscyplinami naukowymi
PP 8) stosuje poprawną wielkość liter w zapisie tytułów utworów	– rozpoczyna zdanie wielką literą – zapisuje wielką literą imiona i nazwiska – stosuje wielką literę w poznanych nazwach geograficznych: głównych rzek (Wisła, Odra), gór (Tatry), morza (Morze Bałtyckie, Bałtyk), nazwach państw (Polska, Rzeczpospolita Polska); nazwie rodzinnej miejscowości, najbliższego miasta – stosuje poprawną wielkość liter w zapisie swojego adresu	– stosuje poprawną wielkość liter w zapisie tytułów utworów i piosenek – zapisuje wielką literą nazwy geograficzne rzek, gór, mórz, nazwy państw, z którymi Polska graniczy, nazwy astronomiczne, nazwy miast w Polsce, nazwy ulic	– stosuje poprawną wielkość liter w zapisie tytułów utworów muzycznych, dzieł malarskich, czasopiśmie – poprawnie zapisuje poznane nazwy geograficzne i administracyjne (w tym nazwy województw) – stosuje właściwą wielkość liter w pisowni nazw obiektów, zabytków, instytucji – poprawnie pisze nazwy mieszkańców kontynentów, krajów, regionów, miejscowości
PP 9) układa i zapisuje zdarzenia we właściwej kolejności, układa i zapisuje plan wypowiedzi	– układa i zapisuje zdarzenia we właściwej kolejności, układa i zapisuje plan wypowiedzi	– nadaje tytuły wyodrębnionym wydarzeniom – porządkuje podane tytuły wydarzeń we właściwej kolejności	– zapisuje plan wydarzeń w różnych formach (zdania oznajmujące, równoważniki zdań)

– dobiera podpisy do ilustracji – układa plan wydarzeń z rozsypanki zdaniowej – uzupełnia plan wydarzeń czasownikami	– ustala i zapisuje plan wydarzeń, zaznacza wydarzenia na osi czasu – porządkuje plan wypowiedzi – zapisuje plan wypowiedzi pisemnej	– przekształca plan wypowiedzi (zamienia zdania oznajmujące na równoważniki zdań i na odwrót) – samodzielnie układa i zapisuje plan wypowiedzi
5. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA JĘZYKOWEGO. UCZEŃ:		
PP 1) wyróżnia w wypowiedziach zdania, w zdaniach wyrazy, w wyrazach samogłoski i spółgłoski		
– wyodrębnia zdania w mowie i w tekście – określa liczbę zdań w tekście – określa liczbę wyrazów w wypowiedzeniach i w zdaniach – dzieli wyrazy na sylaby – dzieli wyrazy na głoski i litery – porównuje liczbę głosek i liter w wyrazach – wyróżnia w wyrazach samogłoski i spółgłoski	– biegle wyodrębnia zdania w mowie i w tekście; określa liczbę wyrazów w zdaniach – sprawnie dzieli wyrazy na głoski i litery; porównuje liczbę głosek i liter w wyrazach; wskazuje różnicę między głoską a literą – rozdziela wyrazy w zdaniach zapisanych bez spacji – wskazuje litery i wyrazy niepasujące do pozostałych w podanych zestawach – rozwija zdania	– rozróżnia zdania i równoważniki zdań – przekształca zdania w równoważniki zdań i równoważniki w zdania – rozwija zdania i ogranicza liczbę wyrazów w zdaniu – wskazuje najważniejsze wyrazy w zdaniu (bez używania terminów) – zapisuje wypowiedzi o wskazanej liczbie zdań – prawidłowo artykułuje głoski, które nie występują w języku polskim, np. <i>Ö</i> w wyrazach <i>Ölle, Öre</i> (<i>Dzieci z Bullerbyn</i>)
PP 2) rozpoznaje zdania oznajmujące, pytające, rozkazujące w wypowiedziach ustnych i pisemnych		
– rozpoznaje w wypowiedziach ustnych pytania i nakazy – wyróżnia w tekście zdania zakończone kropką, pytajnikiem, wykrzyknikiem – wypowiada zdania z odpowiednią intonacją	– rozpoznaje, układa i wypowiada z odpowiednią intonacją zdania oznajmujące, pytające, rozkazujące – uzupełnia tekst odpowiednimi rodzajami zdań	– rozpoznaje i układa zdania oznajmujące, pytające, rozkazujące; dobiera rodzaj zdań do intencji komunikacyjnej – wykorzystuje w dialogu zdania oznajmujące, pytające, rozkazujące
PP 3) przekształca zdania oznajmujące w pytania i odwrotnie oraz zdania pojedyncze w złożone		
– układa odpowiedzi na pytania, przekształcając zdania pytające w oznajmujące – przekształca zdania oznajmujące w zdania pytające za pomocą intonacji	– układa pytania do podanych zdań oznajmujących – przekształca zdania oznajmujące w zdania pytające i odwrotnie – łączy dwa zdania pojedyncze w zdanie współzrędnie złożone – przekształca zdanie współzrędnie złożone w dwa zdania pojedyncze	– sprawnie przekształca zdania oznajmujące w zdania pytające i odwrotnie – tworzy zdania złożone poprzez łączenie w pary zdań pojedynczych – uzupełnia zdania złożone odpowiednimi spójnikami – łączy dwa zdania pojedyncze w zdania współzrędnie i podrzędnie złożone – rozkłada zdania złożone współzrędnie i podrzędnie na zdania pojedyncze – dopisuje zdanie podrzędne w celu dokończenia zdania złożonego
PP 4) rozróżnia rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki i stosuje je w poprawnej formie		
– wyodrębnia nazwy ludzi, roślin, zwierząt i rzeczy – definiuje rzeczownik jako część mowy określającą nazwy ludzi, roślin, zwierząt i rzeczy	– definiuje rzeczownik jako część mowy określającą nazwy ludzi, roślin, zwierząt, rzeczy i zjawisk przyrodniczych – określa rodzaj rzeczowników w liczbie pojedynczej	– definiuje rzeczownik jako część mowy określającą ludzi, rośliny, zwierzęta, rzeczy, zjawiska przyrodnicze, uczucia – uzupełnia zdania częściami mowy w odpowiedniej formie

– wskazuje wyrazy oznaczające nazwy czynności – tworzy liczbę pojedynczą i mnogą rzeczowników – wskazuje wyraz, który nie pasuje do pozostałych, np. czasownik w zestawie rzeczowników, rzeczownik w liczbie mnogiej w zestawie rzeczowników w liczbie pojedynczej	– wskazuje rzeczowniki w zdaniu i w tekście – definiuje czasownik jako nazwę czynności – dobiera określenia do podanych rzeczowników	– rozumie pojęcia: <i>czas teraźniejszy, czas przeszły, czas przyszły</i> – definiuje czasowniki jako nazwy czynności i stanów – definiuje przymiotniki jako nazwy cech – wskazuje w tekście poznane części mowy
PP 5) rozpoznaje wyrazy o znaczeniu przeciwnym, wyrazy pokrewne i o znaczeniu bliskoznacznym		
– podaje antonimy do podanych wyrazów – łączy w pary wyrazy podobne znaczeniowo – podaje przykłady wyrazów wieloznacznych – tworzy proste wyrazy pochodne od wyrazu podstawowego (np. <i>kot – kotek</i>)	– rozumie pojęcia: <i>wyrazy pokrewne, rodzina wyrazów</i> – podaje przykłady wyrazów pokrewnych – wskazuje wyrazy pokrewne w podanym zbiorze wyrazów – wykorzystuje wyrazy pokrewne do uzasadnienia pisowni wyrazów (np. <i>mrówka – mrowisko</i>) – podaje przykłady wyrazów bliskoznacznych – rozumie pojęcia: <i>wyrazy bliskoznaczne, wyrazy o znaczeniu przeciwnym</i>	– samodzielnie tworzy rodzinę wyrazów stosuje wyrazy bliskoznaczne w redagowaniu wielozdaniowych wypowiedzi pisemnych (unikanie powtórzeń w formułowaniu spójnych zdań) – podaje przykłady homonimów (wyrazów o takim samym brzmieniu, ale innym znaczeniu) – stosuje zdrobnienia i zgrubienia
PP 6) łączy wyrazy w wypowiedzenia i poprawnie formułuje zdania pojedyncze i złożone		
– łączy wyrazy w zdania – układa zdania z rozsypanki wyrazowej – układa zdania z podanymi wyrazami – kończy rozpoczęte zdania	– rozwija zdania – układa zdanie z podanymi zwrotami i frazami – kończy rozpoczęte zdania rozwinięte – układa zdania, dobierając odpowiednie wyrazy z podanego zestawu	– poprawnie formułuje zdania złożone – układa zdania rozwinięte; wplata w nie poznane związki frazeologiczne
PP 7) odróżnia i nazywa utwory wierszowane od pisanych prozą, określa, który tekst jest notatką, zagadką, listem, życzeniami, podziękowaniem, ogłoszeniem, opowiadaniem, opisem, listem		
– odróżnia utwory wierszowane od utworów pisanych prozą – wyjaśnia pojęcia: <i>zwrotka, rym</i> – wskazuje rymy w wierszu – wskazuje zwrotki w wierszach i piosenkach – rozpoznaje: zagadkę, życzenia, list	– odróżnia utwory wierszowane od utworów pisanych prozą – określa liczbę zwrotek w wierszu i piosence oraz liczbę wersów w zwrotce – różnicuje pojęcia <i>pisarz, poeta</i> – dobiera w pary rymujące się wyrazy – zna formy <i>wiersza rymowanego i wiersza białego</i> – rozpoznaje: zagadkę, życzenia, list, ogłoszenie, zaproszenie, opis, opowiadanie	– analizując wiersze, posługuje się pojęciami: <i>zwrotka, rym</i> – wyjaśnia różnicę między utworami: wierszowanymi i pisany prozą – rozpoznaje <i>wiersze rymowane i wiersze białe</i> – tworzy rymy do podanych wyrazów – dostrzega cechy języka poetyckiego – stosuje porównania, epitety, metafory – rozpoznaje: zagadkę, życzenia, list, ogłoszenie, zaproszenie, opis, opowiadanie, notatkę, podziękowanie, pozdrowienia, instrukcję, recenzję
6. UMIEJĘTNOŚCI W ZAKRESIE SAMOKSZTAŁCENIA. UCZENI:		
PP 1) Podejmuje próby zapisu nowych, samodzielnie poznanych wyrazów i sprawdza poprawność ich zapisu, korzystając ze słownika ortograficznego		
– podejmuje próby zapisu nowych wyrazów, tworząc samodzielnie lub w zespole książeczki tematyczne, plakaty, prezentacje	– podejmuje próby zapisu nowych wyrazów podczas samodzielnego konstruowania wypowiedzi pisemnych, przygotowywania prezentacji, lapbooków (teczek tematycznych) itp.	– sprawdza poprawność zapisu nowych wyrazów użytych w samodzielnie redagowanych wypowiedziach pisemnych – samodzielnie korzysta ze słownika ortograficznego w wersji elektronicznej i papierowej

– sprawdza poprawność zapisu w słowniku ortograficznym, korzystając ze wsparcia osób dorosłych	– z niewielką pomocą korzysta ze słownika ortograficznego w wersji papierowej lub elektronicznej – tworzy ilustrowany słowniczek ortograficzny	– z niewielką pomocą korzysta ze słownika ortograficznego w wersji papierowej lub elektronicznej – tworzy ilustrowany słowniczek ortograficzny
PP 2) korzysta z różnych źródeł informacji, np. atlasów, czasopisma z domowej biblioteki – prezentuje swoje ulubione książki i czasopisma z domowej biblioteki – korzysta z księgozbioru biblioteki szkolnej – opowiada o swoich zainteresowaniach	– wypowiada się na temat swoich zainteresowań, ulubionych sposobach spędzania wolnego czasu – porządkuje, selekcjonuje przygotowane informacje – wypowiada się o samodzielnie wybranych i przeczytanych książkach, zachęca rówieśników do ich przeczytania – wyszukuje informacje w atlasach, słownikach i encyklopediach, korzystając z pomocy osób dorosłych – korzysta z zasobów internetu z pomocą osób dorosłych	– przygotowuje informacje na temat podany przez nauczyciela – korzysta z różnych źródeł informacji podczas pracy nad projektem badawczym – wyszukuje informacje w atlasach, słownikach, encyklopediach itp. – wskazuje źródła, w których znajdzie potrzebne informacje (atlasy grzybów, drzew i krzewów, słowniki wyrazów obcych, encyklopedie) – sprawnie korzysta z zasobów internetu – krytycznie ocenia i weryfikuje treści zawarte w zasobach internetowych
PP 3) wykorzystuje nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów i eksploracji świata, dbając o własny rozwój i tworząc indywidualne strategie uczenia się – dobiera skojarzenia, wykorzystuje krótkie rymowanki, aby zapamiętać ważne informacje, np. <i>-Uje się nie kreskuje</i> – rozwiązuje zagadki, krzyżówki, rebusy – rozumie rysunki mnemotechniczne ułatwiające zapamiętanie pisowni wyrazów z ortografami – czyta ze zrozumieniem instrukcje i przepisy zapisane w formie piktogramów lub metodą mieszaną, słowno-obrazkową – opowiada, kim chce być w przyszłości oraz czym zajmują się osoby wykonujące opisywany zawód – z pomocą dokonuje samooceny – uczy się rozwiązywania problemów	– ze wsparciem nauczyciela tworzy mapy myśli, lapbooki oraz słowniczek tematyczne dotyczące interesujących go problemów – wspólnie i samodzielnie tworzy rysunki mnemotechniczne ułatwiające zapamiętanie pisowni wyrazów z ortografami – korzysta w życiu codziennym z samodzielnie czytanych prostych instrukcji i przepisów – opowiada o swoich marzeniach dotyczących przyszłego zawodu – wskazuje umiejętności, jakie powinien posiadać osoby wykonujące opisywany zawód – dokonuje samooceny (według kryteriów sukcesu i nacobezu) – planując przedsięwzięcia, potrafi wskazać przeszkody i sposoby ich pokonania	– tworzy samodzielnie lub w zespole mapy myśli, lapbooki oraz słowniczek tematyczne dotyczące interesujących go problemów – samodzielnie tworzy rysunki mnemotechniczne ułatwiające zapamiętanie pisowni wyrazów z ortografami – wskazuje w tekstach informacyjnych najważniejsze informacje, ciekawostki; układa pytania do tekstu – przy wyborze książki lub czasopisma zapoznaje się pobieżnie z jej/jego treścią – zna i stosuje wybrane techniki ułatwiające zapamiętywanie informacji, np. techniki mnemoniczne – prezentuje zdobyte informacje w formie samodzielnie układanych zagadek, krzyżówek, rebusów – opowiada o zawodach, które go interesują; wskazuje w związku z nimi obszary rozwoju osobistego – samodzielnie tworzy instrukcje, przepisy – planując przedsięwzięcia, formułuje cele i określa sposoby ich realizacji – dokonuje samooceny, określając swoje mocne strony i zainteresowania, a także uzdolnienia i kompetencje

Edukacja matematyczna

Klasa 1

Przygotowanie do uczenia się matematyki		
Przygotowanie do rozumienia liczby naturalnej w różnych aspektach, do tworzenia i rozumienia pojęć matematycznych, dostrzegania reguł i regularności. Budowanie odporności emocjonalnej. Wspomaganie rozwoju intelektualnego dziecka w celu osiągnięcia poziomu myślenia operacyjnego. Rozszerzanie zakresu dziecięcego liczenia i utrwalanie zasad poprawnego liczenia. Rozwijanie umiejętności kodowania i dekodowania informacji.		
Umiejętności szczegółowe zaproponowane przez autorki. Uczeń:	Uwagi	
w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – porównuje, segreguje, klasyfikuje przedmioty pod względem wyróżnionych cech (w tym – cech wielkościowych), grupuje obiekty środowiska społeczno-przyrodniczego ze względu na określoną cechę, kilka cech, koduje i dekoduje określone cechy obiektów za pomocą prostego kodu obrazkowego – szacuje liczebność zbioru, przelicza liczbę elementów, stosując zasady poprawnego liczenia w dostępnym dla siebie zakresie – porównuje liczebność zbiorów „na oko”, a także poprzez przeliczanie lub ustawianie w pary – układa obiekty (np. patyczki) w serie rosnące i malejące, numeruje je; koduje ilość obiektów za pomocą stworzonego przez siebie symbolu (np. za pomocą kresek); wybiera obiekt w takiej serii i określa następne obiekty i poprzednie – dostrzega, tworzy, uzupełnia i kontynuuje rytmy w różnych środowiskach, przekłada regularności dostrzeżone w jednej reprezentacji na inną (np. rytmy rysunkowe na rytmy słuchowe, ruchowe) w aspekcie rozwoju osobowości: – uczy się wykonywać zadanie do końca, samodzielnie poszukuje różnych rozwiązań	Szacowanie będzie wykorzystywane jako ćwiczenie w klasach 1–3. Liczbom mogą być wykorzystywane przez ucznia zgodnie z jego potrzebami.	

Umiejętności szczegółowe w odniesieniu do podstawy programowej	Pojęcia i umiejętności przydatne na późniejszych etapach nauki	Uwagi
1. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA STOSUNKÓW PRZESTRZENNYCH I CECH WIELKOŚCIOWYCH. UCZEŃ: PP 1) określa i prezentuje wzajemne położenie przedmiotów na płaszczyźnie i w przestrzeni; określa i prezentuje kierunek ruchu przedmiotów oraz osób; określa położenie przedmiotu na prawo/na lewo od osoby widzianej z przodu (także przedstawionej na fotografii czy obrazku); 2) porównuje przedmioty pod względem wyróżnionej cechy wielkościowej, np. długości czy masy; dokonuje klasyfikacji przedmiotów; 3) posługuje się pojęciami: pion, poziom, skos		
w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – rozróżnia stronę lewą i prawą – słownie określa i prezentuje wzajemne położenie i ruch własnego ciała, przedmiotów w stosunku do własnego ciała, jednych przedmiotów w stosunku do innych na płaszczyźnie i w przestrzeni – określa i prezentuje kierunek ruchu przedmiotów i osób – określa kierunki ze swojego punktu widzenia i punktu widzenia drugiej osoby – planuje i zapisuje drogę za pomocą różnych kodów – porównuje przedmioty pod względem wyróżnionej serii i porządkuje je w serie malejące i rosnące w aspekcie rozwoju osobowości: – samodzielnie dostrzega związki i relacje między obiektami	Rozumowanie przestrzenne – przygotowanie do rozumienia geometrii przestrzennej i płaskiej	

2. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA LICZB I ICH WŁASNOŚCI. UCZEŃ: PP 1) liczy (w przód i wstecz) od podanej liczby po 1, po 2, po 10 itp.; 2) odczytuje i zapisuje, za pomocą cyfr, liczby od zera do tysiąca oraz wybrane liczby do miliona (np. 1 500, 10 000, 800 000); 3) wyjaśnia znaczenie cyfr w zapisie liczby; wskazuje jedność, dziesiątki, setki itd., określa kolejność, posługując się liczbą porządkową; 4) porównuje liczby; porządkuje liczby od najmniejszej do największej i odwrotnie; rozumie sformułowania typu: liczba o 7 większa, liczba o 10 mniejsza; stosuje znaki: <, =, >		
w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – liczy w przód i wstecz po 1 do 20, po 10 do 100 – zapisuje symbolicznie i odczytuje liczby od 0 do 100 – przelicza w zakresie dostępnym dziecku – szacuje wielkości, porównuje wielkości – wskazuje jedność i dziesiątki w zapisie liczby dwucyfrowej – porządkuje liczby od najmniejszej do największej i odwrotnie, używa sformułowań typu: liczba o dwa większa – porównuje liczby w zakresie 20 oraz w dostępnym mu zakresie – stosuje znaki: <, =, > w aspekcie rozwoju osobowości: – nie boi się popełniania błędów, wykorzystuje nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów	Rozumienie pojęcia liczby i jej zapisu w systemie pozycyjnym dziesiętnym, porządkowanie zbioru liczb naturalnych	
3. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE POSŁUGIWANIA SIĘ LICZBAMI. UCZEŃ: PP 1) wyjaśnia istotę działań matematycznych – dodawania, mnożenia, odejmowania, liczbę 10, liczbę 100 oraz wielokrotności 10 i 100 (w prostszych przykładach); 3) mnoży i dzieli w zakresie pamięci i od podanej liczby odejmuje w pamięci: liczbę jednocyfrową, liczbę 10, liczbę 100 oraz wielokrotności 10 i 100 (w prostszych przykładach); 3) mnoży i dzieli w zakresie tabliczki mnożenia; mnoży w pamięci przez 10 liczby mniejsze od 20; rozwiązuje równania z niewiadomą zapisaną w postaci okienka (uzupełnia okienko); stosuje własne strategie, wykonując obliczenia; posługuje się znakiem równości i znakami czterech podstawowych działań; 4) dodaje i odejmuje liczby dwucyfrowe, zapisując w razie potrzeby częściowe wyniki działań lub, wykonując działania w pamięci, od razu podaje wynik; oblicza sumy i różnice większych liczb w prostych przykładach typu: 250 + 50, 180 – 30; mnoży liczby dwucyfrowe przez 2, zapisując, jeśli ma taką potrzebę, częściowe wyniki działań; przy obliczeniach stosuje własne strategie		
w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – rozkłada liczby na składniki w obrębie 10; dopełnia liczby do danej liczby w zakresie 10 – dokonali sprawność rachunkową w zakresie pierwszej dziesiątki – wykonuje dodawanie i odejmowanie do 20 lub w dostępnym sobie szerszym zakresie i na dostępnym mu poziomie – korzysta intuicyjnie z własności działań – praktycznie wykorzystuje związki między dodawaniem i odejmowaniem – posługuje się znakiem równości oraz znakami dodawania, odejmowania i mnożenia – przelicza na przykład po 2, 3, 5 – mnoży w zakresie do 20 lub w zakresie dostępnym dziecku – rozwiązuje równania z niewiadomą zapisaną w postaci okienka – dzieli na dwie i cztery równe części, np. kartkę papieru w aspekcie rozwoju osobowości: – stosuje własne strategie, wykonując obliczenia	Dodawanie i odejmowanie Mnożenie i dzielenie Intuicje ułamka	

4. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE CZYTANIA TEKSTÓW MATEMATYCZNYCH. UCZEŃ: PP 1) analizuje i rozwiązuje zadania tekstowe proste i wybrane złożone; dostrzega problem matematyczny oraz tworzy własną strategię jego rozwiązania, odpowiednią do warunków zadania; opisuje rozwiązywanie za pomocą działań, równości z okienkiem, rysunku lub w inny wybrany przez siebie sposób; 2) układa zadania i je rozwiązuje, tworzy łamigłówki matematyczne, wykorzystuje w tym procesie własną aktywność artystyczną, techniczną, konstrukcyjną; wybrane działania realizuje za pomocą prostych aplikacji komputerowych	w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – dostrzega problem matematyczny w realnej sytuacji, przedstawia sytuację zadaniową w postaci dramy, symulacji na konkretach, rysunku oraz tworzy własną strategię jego rozwiązania, odpowiednią do warunków zadania – opisuje rozwiązanie za pomocą działań, równości z okienkiem, rysunku lub w inny wybrany przez siebie sposób – analizuje i rozwiązuje proste zadania tekstowe – układa zadania (zainspirowany ilustracją, zabawą, sytuacją życiową, prostą historiąkłą sformułowaną słownie) i je rozwiązuje, tworzy łamigłówki matematyczne, wykorzystuje w tym procesie własną aktywność artystyczną, techniczną, konstrukcyjną; wybrane działania realizuje za pomocą prostych aplikacji komputerowych – słucha prostych historyjek matematycznych, tworzy do nich pytania i na nie odpowiada; wymyśla zakończenie historyjki matematycznej w aspekcie rozwoju osobowości: – samodzielnie rozwija umiejętność przedstawiania świata realnego w postaci związków matematycznych	Umiejętność posługiwania się tekstem matematycznym	Krótkie teksty matematyczne w drugim semestrze do samodzielnego czytania
5. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA POJĘĆ GEOMETRYCZNYCH. UCZEŃ: PP 1) rozpoznaje – w naturalnym otoczeniu (w tym na ścianach figur przestrzennych) i na rysunkach – figury geometryczne: prostokąt, kwadrat, trójkąt, koło; wyodrębnia te figury spośród innych figur; kreśli przy linijce odcinki i łamane; rysuje odręcznie prostokąty (w tym kwadraty), wykorzystując sieć kwadratową; 2) mierzy długości odcinków, boków figur geometrycznych itp.; podaje wynik pomiaru, posługując się jednostkami długości: centymetr, metr, milimetr; wyjaśnia związki między jednostkami długości; posługuje się wyrażeniami dwumianowanymi; wyjaśnia pojęcie kilometra; 3) mierzy obwody różnych figur za pomocą narzędzi pomiarowych, także w kontekstach z życia codziennego; oblicza obwód trójkąta i prostokąta (w tym także kwadratu) o danych bokach; 4) dostrzega symetrię w środowisku przyrodniczym, w sztuce użytkowej i innych wytworach człowieka obecnych w otoczeniu dziecka	w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – rozpoznaje – w naturalnym otoczeniu (w tym na ścianach figur przestrzennych) i na rysunkach – figury geometryczne: prostokąt, kwadrat, trójkąt, koło; wyodrębnia te figury wśród figur o innych kształtach – nazywa inne figury zgodnie z własną wiedzą – konstruuje figury z patyczków, na goplanie; składa, rozcina papierowe figury geometryczne tak, by uzyskać figury o określonym kształcie; układa z mniejszych elementów (tangramu, układanki geometrycznej) figury o określonym kształcie; rysuje figury odręcznie na czystej kartce – tworzy różne konstrukcje z klocków, opisuje je – ustala stałość długości danego obiektu mimo zmian sugerowanych wizualnie innym jego ułożeniem – mierzy przedmioty i podaje wyniki pomiarów dokonanych np. stopami, patyczkami – mierzy długości odcinków, boków figur i podaje wyniki pomiarów, posługując się jednostkami długości: centymetr, metr – posługuje się miarką centymetrową – dostrzega symetrię w środowisku przyrodniczym, w sztuce użytkowej i innych wytworach człowieka występujących w otoczeniu dziecka – tworzy symetryczne kompozycje z różnych dostępnych materiałów	Umiejętność analizowania budowy i opisywania figur i brył geometrycznych, rozwijanie intuicji przekształceń geometrycznych	Krótkie teksty matematyczne w drugim semestrze do samodzielnego czytania

w aspekcie rozwoju osobowości: – samodzielnie rozwija umiejętność przedstawiania świata realnego w postaci związków matematycznych	6. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE STOSOWANIA MATEMATYKI W SYTUACJACH ŻYCIOWYCH ORAZ W INNYCH OBSZARACH EDUKACJI. UCZENI: PP 1) klasyfikuje obiekty i różne elementy środowiska społeczno-przyrodniczego z uwagi na wyodrębnione cechy; dostrzega rytm w środowisku przyrodniczym, sztuje użytkowej i innych wytworach człowieka, obecnych w środowisku dziecka; 2) dzieli na dwie i cztery równe części, np. kartkę papieru, czekoladę; używa pojęć: połowa, dwa i pół, cztery równe części, czwarta część lub ćwierć; 3) wykonuje obliczenia pieniężne; zamienia złote na grosze i odwrotnie, rozróżnia nominały na monetach i banknotach, wskazuje różnice w ich sile nabywczej; 4) odczytuje godziny na zegarze ze wskazówkami oraz elektronicznym (wyświetlającym cyfry w systemie 24-godzinny); wykonuje proste obliczenia dotyczące czasu; posługuje się jednostkami czasu: doba, godzina, minuta, sekunda; posługuje się stoperem, aplikacjami telefonu, tabletu, komputera; zapisuje daty np. swojego urodzenia lub datę bieżącą; posługuje się kalendarzem; odczytuje oraz zapisuje znaki rzymskie co najmniej do XII; 5) mierzy temperaturę za pomocą termometru oraz odczytuje ją; 6) dokonuje obliczeń szacunkowych w różnych sytuacjach życiowych; 7) waży; używa określeń: kilogram, dekagram, gram, tona; zna zależności między tymi jednostkami; odmierza płyny; używa określeń: litr, pół litra, ćwierć litra; 8) wykorzystuje warcaby, szachy i inne gry planszowe lub logiczne do rozwijania umiejętności myślenia strategicznego, logicznego, rozumienia zasad itd.; przekształca gry, tworząc własne strategie i zasady organizacyjne; 9) wykorzystuje nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów, działań twórczych i eksploracji świata, dbając o własny rozwój i tworząc indywidualne strategie uczenia się	w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – wykonuje obliczenia pieniężne realizowane w złotychkach; rozróżnia nominały na monetach i banknotach, wskazuje różnice w ich sile nabywczej – odczytuje pełne godziny na zegarze ze wskazówkami oraz elektronicznym – zna następstwo czasu, posługuje się nazwami miesięcy, dni tygodnia – mierzy temperaturę za pomocą termometru i ją odczytuje – dokonuje obliczeń szacunkowych w różnych sytuacjach życiowych (rozróżnia przedmioty lżejsze i cięższe; porównuje ilości płynów; wie, że po przelaniu płynu do naczynia o innym kształcie ilość płynu pozostanie taka sama) – waży, używa określenia <i>kilogram</i> – odmierza płyny, używa określenia <i>litr</i> – wykorzystuje gry planszowe lub logiczne do rozwijania umiejętności myślenia strategicznego, logicznego, rozumienia zasad itd.; stosuje ustalone zasady podczas gier Umiejętność posługiwania się wyrażeniami mianowanymi jako przygotowanie do rozumienia liczby wymiernej
--	---	--

Klasa 2

Kształtowanie umiejętności ułatwiających uczenie się matematyki		
Przygotowanie do rozumienia liczby naturalnej w różnych aspektach, do tworzenia i rozumienia pojęć matematycznych, dostrzegania reguł i regularności. Przygotowanie do tworzenia prostych uogólnień. Przygotowanie do uczenia się zagadnień kombinatorycznych i statystycznych. Budowanie odporności emocjonalnej.		
Umiejętności szczegółowe zaproponowane przez autorki	Uwagi	
w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – porównuje, segreguje, klasyfikuje przedmioty pod względem wyróżnionych cech (w tym cech wielkościowych); grupuje obiekty środowiska społeczno-przyrodniczego ze względu na określoną cechę, kilka cech; koduje i dekoduje określone cechy obiektów za pomocą prostego kodu obrazkowego		

– szacuje liczebność zbioru i przelicza liczbę elementów, stosując zasady poprawnego liczenia w dostępnym dla siebie zakresie – porównuje liczebność zbiorów „na oko”, poprzez przeliczanie lub ustawianie w pary – ustala równoliczność w porównywanych zbiorach mimo obserwowanych zmian w układzie elementów – układa obiekty (np. patyczki) w serie rosnące i malejące, numeruje je; koduje ilość obiektów za pomocą stworzonego przez siebie symbolu (np. za pomocą kresek); wybiera obiekt w takiej serii i określa następne obiekty i poprzednie – dostrzega, tworzy, uzupełnia i kontynuuje rytmy w różnych środowiskach, przekłada regularności dostrzeżone w jednej reprezentacji na inną (np. rytmy rysunkowe na rytmy słuchowe, ruchowe), wskazuje „błędy” (zaburzenia) w przedstawionym rytmie – kontynuuje serie geometrycznych wzorów prowadzące do prostych uogólnień liczbowych (patyczkowe wzory) – układa w różnych konfiguracjach trzy elementy i bada liczbę możliwych konfiguracji – zbiera dane, koduje informacje w tabelach, odczytuje informacje prezentowane w tabelach i na prostych diagramach w aspekcie rozwoju osobowości: – uczy się wykonywać zadanie do końca, samodzielnie poszukuje różnych rozwiązań	
---	--

Umiejętności szczegółowe w odniesieniu do podstawy programowej	Pojęcia i umiejętności przydatne na późniejszych etapach nauki	Uwagi
1. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA STOSUNKÓW PRZESTRZENNYCH I CECH WIELKOŚCIOWYCH. UCZEN: PP 1) określa i prezentuje wzajemne położenie przedmiotów na płaszczyźnie i w przestrzeni; określa i prezentuje kierunek ruchu przedmiotów oraz osób; określa położenie przedmiotu na prawo/na lewo od osoby widzianej z przodu (także przedstawionej na fotografii czy obrazku); 2) porównuje przedmioty pod względem wyróżnionej cechy wielkościowej, np. długości czy masy; dokonuje klasyfikacji przedmiotów; 3) posługuje się pojęciami: pion, poziom, skos		
w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – określa i prezentuje wzajemne położenie przedmiotów na płaszczyźnie i w przestrzeni – określa i prezentuje kierunek ruchu przedmiotów i osób – określa kierunki ze swojego punktu widzenia i punktu widzenia drugiej osoby – planuje i zapisuje drogę za pomocą różnych kodów – porównuje przedmioty pod względem wyróżnionej serii i porządkuje je w serie malejące i rosnące – opisuje różnice w budowie konstrukcji przestrzennych, np. z klocków sześciennych – posługuje się pojęciami: <i>pion, poziom, skos</i> w aspekcie rozwoju osobowości: – samodzielnie dostrzega związki i relacje między obiektami	Rozumowania przestrzenne, przygotowanie do rozumienia geometrii przestrzennej i płaskiej Budowanie intuicji przejścia między geometrią płaską a przestrzenną	
2. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA LICZB I ICH WŁASNOŚCI. UCZEN: PP 1) liczy (w przód i wstecz) od podanej liczby po 1, po 2, po 10 itp.; 2) odczytuje i zapisuje, za pomocą cyfr, liczby od zera do tysiąca oraz wybrane liczby do miliona (np. 1 500, 10 000, 800 000); 3) wyjaśnia znaczenie cyfr w zapisie liczby; wskazuje jednostki, dziesiątki, setki itd., określa kolejność, posługując się liczbą porządkową; 4) porównuje liczby; porządkuje liczby od najmniejszej do największej i odwrotnie; rozumie sformułowania typu: liczba o 7 większa, liczba o 10 mniejsza; stosuje znaki: <, =, >		
w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – liczy w przód i wstecz po 1 do 100, po 10 do 100, po 100 do 1000 – zapisuje i odczytuje liczby od 0 do 100, setkami do tysiąca – szacuje wielkości	Rozumienie pojęcia liczby i jej zapisu w systemie pozycyjnym dziesiętnym, porządkowanie zbioru liczb naturalnych	

– porównuje wielkości – wyjaśnia znaczenie cyfry zapisanej w miejscu jedności, dziesiątek i setek – prezentuje setki, dziesiątki i jedności za pomocą różnych materiałów dydaktycznych – określa kolejność, posługując się liczbą porządkową – porównuje liczby, stosuje znaki: <, =, > – przelicza w zakresie dostępnym dziecku – porządkuje liczby od najmniejszej do największej i odwrotnie, używa sformułowań typu: liczba o ... większa, liczba o ... mniejsza – zna i stosuje liczby rzymskie od I do XII w aspekcie rozwoju osobowości: – nie boi się popełniania błędów, wykorzystuje nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów		
3. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE POSŁUGIWANIA SIĘ LICZBAMI. UCZEŃ: PP 1) wyjaśnia istotę działań matematycznych – dodawania, odejmowania, mnożenia, dzielenia oraz związki między nimi; korzysta intuicyjnie z własności działań; 2) dodaje do podanej liczby w pamięci i od podanej liczby odejmuje w pamięci: liczbę jednocyfrową, liczbę 10, liczbę 100 oraz wielokrotności 10 i 100 (w prostszych przypadkach); 3) mnoży i dzieli w pamięci w zakresie tabliczki mnożenia; mnoży w pamięci przez 10 liczby mniejsze od 20; rozwiązuje równania z niewiadomą zapisaną w postaci okienka (uzupełnia okienko); stosuje własne strategie, wykonując obliczenia; posługuje się znakiem równości i znakami czterech podstawowych działań; 4) dodaje i odejmuje liczby dwucyfrowe, zapisując w razie potrzeby częściowe wyniki działań lub, wykonując działania w pamięci, od razu podaje wynik; oblicza sumy i różnice większych liczb w prostych przypadkach typu: $250 + 50$, $180 - 30$; mnoży liczby dwucyfrowe przez 2, zapisując, jeśli ma taką potrzebę, częściowe wyniki działań; przy obliczeniach stosuje własne strategie		
w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – rozumie istotę dodawania i odejmowania – praktycznie stosuje prawo przemienności i łączności dodawania (w celu ułatwienia wykonania działania); – porównuje sumy i różnice – wyjaśnia związki między dodawaniem i odejmowaniem – posługuje się znakiem równości i znakami czterech podstawowych działań; poprawnie zapisuje przeprowadzone obliczenia – rozkłada liczby na składniki; dopełnia liczbę do danej liczby – dodaje i odejmuje liczby dwucyfrowe, zapisując w razie potrzeby częściowe wyniki działań; stosuje różne strategie dodawania i odejmowania – dodaje i odejmuje w dostępnym sobie szerszym zakresie – mnoży w zakresie tabliczki mnożenia, wykonuje mnożenie przez 0 – praktycznie stosuje prawo przemienności mnożenia – dzieli w zakresie do 30 – mnoży w pamięci przez 10 liczby mniejsze od 20; mnoży liczby dwucyfrowe przez 2, stosując własną strategię – podwaja i potwóży (mnożenie i dzielenie przez 2) – rozkłada liczbę na czynniki w prostych przypadkach – rozwiązuje równania z niewiadomą zapisaną w postaci okienka (wpisuje w okienko) – dzieli na dwie i cztery równe części, np. kartkę papieru w aspekcie rozwoju osobowości: – stosuje własne strategie, wykonując obliczenia; nie boi się popełniania błędów, uzasadnia ewentualny błąd i wskazuje sposób jego poprawienia	Dodawanie i odejmowanie Mnożenie i dzielenie Intuicje ułamka	

4. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE CZYTANIA TEKSTÓW MATEMATYCZNYCH. UCZEŃ:

PP 1) analizuje i rozwiązuje zadania tekstowe proste i wybrane złożone; dostrzega problem matematyczny oraz tworzy własną strategię jego rozwiązania, odpowiednią do warunków zadania; opisuje rozwiązywanie za pomocą działań, równości z okienkiem, rysunku lub w inny wybrany przez siebie sposób; 2) układa zadania i je rozwiązuje, tworzy łamigłówki matematyczne, wykorzystuje w tym procesie własną aktywność artystyczną, techniczną, konstrukcyjną; wybrane działania realizuje za pomocą prostych aplikacji komputerowych

w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej:

- dostrzega problem matematyczny
- dostrzega problem matematyczny w realnej sytuacji, przedstawia sytuację zadaniową w postaci dramy, symulacji na konkretnych, rysunku oraz tworzy własną strategię jego rozwiązania, odpowiednią do warunków zadania
- przedstawia rozwiązanie za pomocą działań, równości z okienkiem, rysunku lub w inny wybrany przez siebie sposób
- analizuje i rozwiązuje proste i złożone zadania tekstowe
- układa zadania (zainspirowany ilustracją, zabawą, sytuacją życiową, prostą historijką sformułowaną słownie) i je rozwiązuje
- tworzy łamigłówki matematyczne, wykorzystuje w tym procesie własną aktywność artystyczną, techniczną, konstrukcyjną; wybrane działania realizuje za pomocą prostych aplikacji komputerowych
- słucha opowiadań matematycznych, odpowiada na pytania do tekstu, wymyśla zakończenie
- samodzielnie czyta historijki (opowiadania) matematyczne, odpowiada na pytania do tekstu, proponuje jeszcze inne pytania

w aspekcie rozwoju osobowości:

- samodzielnie rozwija umiejętność przedstawiania świata realnego w postaci związków matematycznych
- nie boi się popełniania błędów, uzasadnia ewentualny błąd i wskazuje sposób jego poprawienia
- wykorzystuje nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów

Umiejętność posługiwania się tekstem matematycznym

5. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA POJĘĆ GEOMETRYCZNYCH. UCZEŃ:

PP 1) rozpoznaje – w naturalnym otoczeniu (w tym na ścianach figur przestrzennych) i na rysunkach – figury geometryczne: prostokąt, kwadrat, trójkąt, koło; wyodrębnia te figury spośród innych figur; kreśli przy linijce odcinki i łamane; rysuje odręcznie prostokąty (w tym kwadraty), wykorzystując sieć kwadratową; 2) mierzy długości odcinków, boków figur geometrycznych itp.; podaje wynik pomiaru, posługując się jednostkami długości: centymetr, metr, milimetr; wyjaśnia związki między jednostkami długości; posługuje się wyrażeniami dwumianowanymi; wyjaśnia pojęcie kilometra; 3) mierzy obwody różnych figur za pomocą narzędzi pomiarowych, także w kontekstach z życia codziennego; oblicza obwód trójkąta i prostokąta (w tym także kwadratu) o danych bokach; 4) dostrzega symetrię w środowisku przyrodniczym, w sztuce użytkowej i innych wytworach człowieka obecnych w otoczeniu dziecka

w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej:

- rozpoznaje – w naturalnym otoczeniu (w tym na ścianach figur przestrzennych) i na rysunkach – figury geometryczne: prostokąt, kwadrat, trójkąt, koło
- wyodrębnia te figury wśród figur o innych kształtach
- nazywa inne figury zgodnie z własną wiedzą
- konstruuje figury z patyczków, na geoplanie, rysuje odręcznie na czystej kartce
- tworzy różne konstrukcje z klocków, opisuje je
- koduje ułożenie klocków tworzących konstrukcje (w dowolny sposób)
- wykorzystuje sieć kwadratową do rysowania figur o kątach prostych (wprowadzenie terminu)
- wykorzystuje linijkę do rysowania figur

Umiejętność analizowania budowy i opisywania figur i brył geometrycznych, budowanie intuicji przekształceń geometrycznych

– mierzy długość różnymi jednostkami; podaje wyniki – mierzy długości odcinków, boków figur; podaje wyniki pomiarów, posługując się jednostkami długości: <i>centymetr, metr</i> – podaje obwód trójkąta i prostokąta, wykorzystując do mierzenia nitkę lub tasienkę – buduje różne prostokąty z tej samej liczby kafelków (kartoników) – powiększa i pomniejsza figury na sieci kwadratowej o różnych wymiarach – dostrzega symetrię w środowisku przyrodniczym, w sztuce użytkowej i innych wytworach człowieka obecnych w otoczeniu dziecka; tworzy symetryczne kompozycje z różnych dostępnych materiałów – rozpoznaje i tworzy figury osiowo-symetryczne (np. przycinając złożoną kartkę papieru); tworzy mozaiki w aspekcie rozwoju osobowości: – stosuje własne strategie, rozwija kreatywność, wzmacnia poczucie własnej wartości.	Obliczanie obwodów różnych figur Tworzenie intuicji pola figury Definiowanie symetrii osiowej
6. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE STOSOWANIA MATEMATYKI W SYTUACJACH ŻYCIOWYCH ORAZ W INNYCH OBSZARACH EDUKACJI. UCZEN: PP 1) klasyfikuje obiekty i różne elementy środowiska społeczno-przyrodniczego z uwagi na wyodrębnione cechy; dostrzega rytm w środowisku przyrodniczym, sztuce użytkowej i innych wytworach człowieka, obecnych w środowisku dziecka; 2) dzieli na dwie i cztery równe części, np. kartkę papieru, czekoladę; używa pojęć: połowa, dwa i pół, cztery równe części, czwarta część lub ćwierć; 3) wykonuje obliczenia pieniężne; zamienia złote na grosze i odwrotnie, rozróżnia nominały na monetach i banknotach, wskazuje różnice w ich sile nabywczej; 4) odczytuje godziny na zegarze ze wskazówkami oraz elektronicznym (wyświetlającym cyfry w systemie 24-godzinny); wykonuje proste obliczenia dotyczące czasu; posługuje się jednostkami czasu: doba, godzina, minuta, sekunda; posługuje się stoperem, aplikacjami telefonu, tabletu, komputera; zapisuje daty np. swojego urodzenia lub datę bieżącą; posługuje się kalendarzem; odczytuje oraz zapisuje znaki rzymskie co najmniej do XII; 5) mierzy temperaturę za pomocą termometru oraz odczytuje ją; 6) dokonuje obliczeń szacunkowych w różnych sytuacjach życiowych; 7) waży; używa określeń: kilogram, dekagram, gram, tona; zna zależności między tymi jednostkami; odmierza płyny; używa określeń: litr, pół litra, ćwierć litra; 8) wykorzystuje warcaby, szachy i inne gry planszowe lub logiczne do rozwijania umiejętności myślenia strategicznego, logicznego, rozumienia zasad itd.; przekształca gry, tworząc własne strategie i zasady organizacyjne; 9) wykorzystuje nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów, działań twórczych i eksploracji świata, dbając o własny rozwój i tworząc indywidualne strategie uczenia się	Umiejętność posługiwania się wyrażeniami dwumianowanymi jako przygotowanie do rozumienia liczby wymiernej
w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – wykonuje obliczenia pieniężne; rozróżnia nominały na monetach i banknotach; zamienia złote na grosze i odwrotnie, wskazuje różnice w ich sile nabywczej – odczytuje godziny i minuty (15 minut, 30 minut, 45 minut) na zegarze ze wskazówkami oraz godziny i minuty na zegarze elektronicznym; odczytuje rozkłady jazdy i szacuje długość planowanej podróży – zna następstwo czasu, posługuje się nazwami miesięcy, dni tygodni – zapisuje datę z wykorzystaniem znaków rzymskich do XII; posługuje się kalendarzem zgodnie ze swoimi możliwościami, np. wie, ile miesięcy ma rok, pół roku, znajdzie ważną dla siebie datę – wykonuje proste obliczenia kalendarzowe – mierzy temperaturę za pomocą termometru i ją odczytuje; porównuje wartości temperatury – mierzy długość różnymi jednostkami, używa miarki centymetrowej; podaje i porównuje wyniki – dokonuje obliczeń szacunkowych w różnych sytuacjach życiowych – waży; używa określeń: <i>kilogram, dekagram, gram</i>; zna zależności między tymi jednostkami – odczytuje wagi różnych produktów, posługuje się wyrażeniami dwumianowanymi – odmierza płyny; używa określeń: <i>litr, pół litra</i> – wykorzystuje gry planszowe lub logiczne (w tym szachy, warcaby) do rozwijania umiejętności myślenia strategicznego, logicznego, rozumienia zasad itd. – przekształca gry zgodnie z własnymi pomysłami	

w aspekcie rozwoju osobowości: – wykorzystuje nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów, działań twórczych i eksploracji świata, dbając o własny rozwój i tworząc indywidualne strategie uczenia się – nie boi się popełniania błędów, wskazuje sposób naprawienia błędu		
--	--	--

Klasa 3

Przygotowanie do uczenia się matematyki		
Przygotowanie do rozumienia liczby naturalnej w różnych aspektach, do tworzenia i rozumienia pojęć matematycznych, dostrzegania reguł i regularności. Przygotowanie do tworzenia prostych uogólnień. Przygotowanie do uczenia się zagadnień kombinatorycznych i statystycznych. Budowanie odporności emocjonalnej.		
Umiejętności szczegółowe zaproponowane przez autorki		Uwagi
w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – układa obiekty (np. patyczki) w serie rosnące i malejące, numeruje je – wybiera obiekt w serii, wskazuje następne obiekty i poprzednie; ustala równoliczność porównywanych zbiorów mimo obserwowanych zmian w układzie elementów – samodzielnie określa cechy wspólne, kontynuuje serie geometrycznych wzorów prowadzące do prostych uogólnień liczbowych (patyczkowe wzory), układa w różnych konfiguracjach np. trzy elementy, bada liczbę możliwych konfiguracji, wnioskuje na podstawie zauważonej regularności – zbiera dane, koduje informacje w tabelach, odczytuje i interpretuje zakodowane informacje – odczytuje uproszczone rysunki, dekoduje informacje w aspekcie rozwoju osobowości: – uczy się wykonywać zadanie do końca, samodzielnie poszukuje różnych rozwiązań		

Umiejętności szczegółowe w odniesieniu do podstawy programowej	Pojęcia i umiejętności przydatne na późniejszych etapach nauki	Uwagi
1. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA STOSUNKÓW PRZESTRZENNYCH I CECH WIELKOŚCIOWYCH. UCZENI: PP 1) określa i prezentuje wzajemne położenie przedmiotów na płaszczyźnie i w przestrzeni; określa i prezentuje kierunek ruchu przedmiotów oraz osób; określa położenie przedmiotu na prawo/na lewo od osoby widzianej z przodu (także przedstawionej na fotografii czy obrazku); 2) porównuje przedmioty pod względem wyróżnionej cechy wielkościowej, np. długości czy masy; dokonuje klasyfikacji przedmiotów; 3) posługuje się pojęciami: pion, poziom, skos		
w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – określa i prezentuje wzajemne położenie przedmiotów na płaszczyźnie i w przestrzeni – określa kierunki ze swojego punktu widzenia i punktu widzenia drugiej osoby – podaje, co widać z danego punktu, patrząc w określonym kierunku – określa i prezentuje kierunek ruchu przedmiotów oraz osób; planuje i zapisuje drogę za pomocą różnych kodów; odczytuje drogę zakodowaną w inny sposób; odczytuje plany, porusza się zgodnie z planem – porównuje wysokości „na oko” oraz za pomocą różnych wielkości, np. liczby klocków	Rozumowania przestrzenne, przygotowanie do rozumienia geometrii przestrzennej i płaskiej Budowanie intuicji przejścia między geometrią płaską a przestrzenną	

– opisuje różnice w budowie konstrukcji przestrzennych, np. konstrukcji z klocków sześciennych – posługuje się pojęciami: <i>pion, poziom, skos</i> w aspekcie rozwoju osobowości: – samodzielnie dostrzega związki i relacje między obiektami			
2. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA LICZB I ICH WŁASNOŚCI. UCZEŃ: PP 1) liczy (w przód i wstecz) od podanej liczby po 1, po 2, po 10 itp.; 2) odczytuje i zapisuje, za pomocą cyfr, liczby od zera do tysiąca oraz wybrane liczby do miliona (np. 1 500, 10 000, 800 000); 3) wyjaśnia znaczenie cyfr w zapisie liczby; wskazuje jedności, dziesiątki, setki itd., określa kolejność, posługując się liczbą porządkową; 4) porównuje liczby; porządkuje liczby od najmniejszej do największej i odwrotnie; rozumie sformułowania typu: liczba o 7 większa, liczba o 10 mniejsza; stosuje znaki: <, =, > w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – liczy w przód i wstecz po 1 do 100, po 100 do 1000 – liczy od ... do ..., przelicza w dostępnym mu zakresie – określa kolejność, posługując się liczbą porządkową – zapisuje i odczytuje liczby od 0 do 1000 oraz wybrane liczby do 1 000 000 – prezentuje tysiące, setki, dziesiątki i jedności, używając różnych materiałów dydaktycznych – wyjaśnia znaczenie cyfr w zapisie liczby, wskazuje jedności, dziesiątki, setki itd. – porównuje liczby, stosuje znaki: <, +, > – opisuje związki między liczbami – porządkuje liczby od najmniejszej do największej i odwrotnie; używa sformułowań typu: liczba o tyle większa, o tyle mniejsza – rozpoznaje liczby podzielne przez 10, 5, 2 w aspekcie rozwoju osobowości: – nie boi się popełniania błędów, wykorzystuje nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów	Rozumienie pojęcia liczby i jej zapisu w systemie pozycyjnym dziesiętnym, porządkowanie zbioru liczb naturalnych		
3. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE POSŁUGIWANIA SIĘ LICZBAMI. UCZEŃ: PP 1) wyjaśnia istotę działań matematycznych – dodawania, odejmowania, mnożenia, dzielenia oraz związki między nimi; korzysta intuicyjnie z własności działań; 2) dodaje do podanej liczby w pamięci i od podanej liczby odejmuje w pamięci: liczbę jednocyfrową, liczbę 10, liczbę 100 oraz wielokrotności 10 i 100 (w prostszych przypadkach); 3) mnoży i dzieli w pamięci w zakresie tabliczki mnożenia; mnoży w pamięci przez 10 liczby mniejsze od 20; rozwiązuje równania z niewiadomą zapisaną w postaci okienka (uzupełnia okienko); stosuje własne strategie, wykonując obliczenia; posługuje się znakiem równości i znakami czterech podstawowych działań; 4) dodaje i odejmuje liczby dwucyfrowe, zapisując w razie potrzeby częściowe wyniki działań lub, wykonując działania w pamięci, od razu podaje wynik; oblicza sumy i różnice większych liczb w prostych przykładach typu: $250 + 50$, $180 - 30$; mnoży liczby dwucyfrowe przez 2, zapisując, jeśli ma taką potrzebę, częściowe wyniki działań; przy obliczeniach stosuje własne strategie w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – wyjaśnia istotę działań matematycznych – praktycznie stosuje prawo przemienności i łączności dodawania (w celu ułatwienia wykonania działania) – wyjaśnia związki między dodawaniem i odejmowaniem – posługuje się znakiem równości i znakami czterech podstawowych działań – rozkłada liczby na składniki, dopełnia liczbę do danej liczby – dodaje do podanej liczby w pamięci i odejmuje od podanej liczby w pamięci: liczbę jednocyfrową, liczbę 10 – dodaje i odejmuje liczby dwucyfrowe, zapisując w razie potrzeby częściowe wyniki działań; stosuje różne strategie dodawania i odejmowania – dodaje i odejmuje liczby trzycyfrowe, proste przypadki; stosuje różne strategie dodawania i odejmowania	Umiejętność posługiwania się tekstem matematycznym		

	– mnoży i dzieli w zakresie tabliczki mnożenia; mnoży w pamięci przez 10 liczby mniejsze od 20; mnoży liczby dwucyfrowe przez 2, stosując własną strategię; rozkłada liczbę na czynniki w prostych przypadkach – intuicyjnie stosuje prawo rozdzielności mnożenia i dzielenia względem dodawania i odejmowania, wykonując obliczenia; liczy z wykorzystaniem zaokrągleń (szacuje) – rozwiązuje równania z niewiadomą zapisaną w postaci okienka (wpisuje w okienko) – szacuje wielkości; porównuje wielkości – dzieli na dwie i cztery równe części, np. kartkę papieru w aspekcie rozwoju osobowości: – stosuje własne strategie, wykonując obliczenia – nie boi się popełniania błędów, uzasadnia ewentualny błąd i wskazuje sposób jego poprawienia	
4. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE CZYTANIA TEKSTÓW MATEMATYCZNYCH. UCZEŃ: PP 1) analizuje i rozwiązuje zadania tekstowe proste i wybrane złożone; dostrzega problem matematyczny oraz tworzy własną strategię jego rozwiązania, odpowiednią do warunków zadania; opisuje rozwiązanie za pomocą działań, równości z okienkiem, rysunku lub w inny wybrany przez siebie sposób; 2) uклада zadania i je rozwiązuje, tworzy łamigłówki matematyczne, wykorzystuje w tym procesie własną aktywność artystyczną, techniczną, konstrukcyjną; wybrane działania realizuje za pomocą prostych aplikacji komputerowych	w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – dostrzega problem matematyczny, przedstawia sytuację zadaniową w postaci dramy, symulacji na konkretnych, rysunku oraz tworzy własną strategię jego rozwiązania, odpowiednią do warunków zadania – przedstawia rozwiązanie za pomocą działań, równości z okienkiem, rysunku lub w inny wybrany przez siebie sposób – analizuje i rozwiązuje proste i złożone zadania tekstowe – uклада zadania (zainspirowany ilustracją, zabawą, sytuacją życiową) i je rozwiązuje; tworzy łamigłówki matematyczne, wykorzystując w tym procesie własną aktywność artystyczną, techniczną, konstrukcyjną; wybrane działania realizuje za pomocą prostych aplikacji komputerowych – samodzielnie czyta historyjki (opowiadania) matematyczne, odpowiada na pytania do tego tekstu, uклада własne pytania w aspekcie rozwoju osobowości: – nie boi się popełniania błędów; uzasadnia ewentualny błąd i wskazuje sposób jego poprawienia; wykorzystuje nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów	Umiejętność posługiwania się tekstem matematycznym
5. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA POJĘĆ GEOMETRYCZNYCH. UCZEŃ: PP 1) rozpoznaje – w naturalnym otoczeniu (w tym na ścianach figur przestrzennych) i na rysunkach – figury geometryczne: prostokąt, kwadrat, trójkąt, koło; wyodrębnia te figury spośród innych figur; kreśli przy linijce odcinki i łamane; rysuje odrębnie prostokąty (w tym kwadraty), wykorzystując sieć kwadratów; 2) mierzy długości odcinków, boków figur geometrycznych itp.; podaje wynik pomiaru, posługując się jednostkami długości: centymetr, metr, milimetr; wyjaśnia związki między jednostkami długości; posługuje się wyrażeniami dwumianowanymi; wyjaśnia pojęcie kilometra; 3) mierzy obwody różnych figur za pomocą narzędzi pomiarowych, także w kontekstach z życia codziennego; oblicza obwód trójkąta i prostokąta (w tym także kwadratu) o danych bokach; 4) dostrzega symetrię w środowisku przyrodniczym, w sztuce użytkowej i innych wytworach człowieka obecnych w otoczeniu dziecka	w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – rozpoznaje – w naturalnym otoczeniu (w tym na ścianach figur przestrzennych) i na rysunkach – figury geometryczne: prostokąt, kwadrat, trójkąt, koło; wyodrębnia te figury wśród figur o innych kształtach; nazywa inne figury zgodnie z własną wiedzą; konstruuje figury z patyczków, na geoplanie, rysuje odrębnie na czystej kartce, tworzy różne konstrukcje z klocków, opisuje je; kodyduje ułożenie klocków tworzących konstrukcje (w dowolny sposób)	Umiejętność analizowania budowy i opisywania figur i brył geometrycznych, budowanie intuicji przekształceń geometrycznych

– przekształca konstrukcje z klocków kierowany instrukcją słowną; modeluje z papieru lub plasteliny inne bryły geometryczne – wykorzystuje sieć kwadratową do rysowania figur o kątach prostych (posługując się tym terminem) – wykorzystuje linijkę do rysowania figur; kreśli figury geometryczne, korzystając z przyrządów kreślarskich (linijka, egierek, cyrkiel) – mierzy długość różnymi jednostkami; podaje wyniki pomiarów – mierzy długości odcinków, boków figur; podaje wyniki pomiarów, posługując się jednostkami długości: milimetr, centymetr, metr, kilometr; wyznacza obwód trójkąta i prostokąta oraz dowolnych innych figur, wykorzystując nitkę lub taśmę; oblicza obwody figur, posługując się miarką – buduje różne prostokąty z tej samej ilości kafelków (kartoników) – powiększa i pomniejsza figury na sieci kwadratowej o różnych wymiarach – dostrzega symetrię w środowisku przyrodniczym, w sztuce użytkowej i innych wytworach człowieka obecnych w otoczeniu dziecka; tworzy symetryczne kompozycje z różnych dostępnych materiałów; rozpoznaje i tworzy figury osiowo-symetryczne (np. przycinając złożoną kartkę papieru); tworzy mozaiki – rozpoznaje linie równoległe i prostopadłe w aspekcie rozwoju osobowości: – stosuje własne strategie, rozwija kreatywność, wzmacnia poczucie własnej wartości	Obliczanie obwodów różnych figur Tworzenie intuicji pola figury i obwodu figury Definiowanie symetrii osiowej, intuicja skali – powiększania i pomniejszania figur	
6. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE STOSOWANIA MATEMATYKI W SYTUACJACH ŻYCIOWYCH ORAZ W INNYCH OBSZARACH EDUKACJI. UCZENI: PP 1) klasyfikuje obiekty i różne elementy środowiska społeczno-przyrodniczego z uwagi na wyodrębnione cechy; dostrzega rytm w środowisku przyrodniczym, sztuce użytkowej i innych wytworach człowieka, obecnych w środowisku dziecka; 2) dzieli na dwie i cztery równe części, np. kartkę papieru, czekoladę; używa pojęć: połowa, dwa i pół, cztery równe części, czwarta część lub ćwierć; 3) wykonuje obliczenia pieniężne; zamienia złote na grosze i odwrotnie, rozróżnia nominały na monetach i banknotach, wskazuje różnice w ich sile nabywczej; 4) odczytuje godziny na zegarze ze wskazówkami oraz elektronicznym (wyświetlającym cyfry w systemie 24-godzinny); wykonuje proste obliczenia dotyczące czasu; posługuje się jednostkami czasu: doba, godzina, minuta, sekunda; posługuje się stoperem, aplikacjami telefonu, tabletu, komputera; zapisuje daty np. swojego urodzenia lub datę bieżącą; posługuje się kalendarzem; odczytuje oraz zapisuje znaki rzymskie co najmniej do XII; 5) mierzy temperaturę za pomocą termometru oraz odczytuje ją; 6) dokonuje obliczeń szacunkowych w różnych sytuacjach życiowych; 7) waży; używa określeń: kilogram, dekagram, gram, tona; zna zależności między tymi jednostkami; odmierza płyny; używa określeń: litr, pół litra, ćwierć litra; 8) wykorzystuje warcaby, szachy i inne gry planszowe lub logiczne do rozwijania umiejętności myślenia strategicznego, logicznego, rozumienia zasad itd.; przekształca gry, tworząc własne strategie i zasady organizacyjne; 9) wykorzystuje nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów, działań twórczych i eksploracji świata, dbając o własny rozwój i tworząc indywidualne strategie uczenia się	w aspekcie rozwoju wiedzy matematycznej: – wykonuje obliczenia pieniężne; rozróżnia nominały na monetach i banknotach, zamienia złote na grosze i odwrotnie, wskazuje różnice w ich sile nabywczej – odczytuje godziny i minuty na zegarze ze wskazówkami oraz elektronicznym, odczytuje rozkłady jazdy i szacuje długość planowanej podróży – wykonuje proste obliczenia związane z czasem – posługuje się stoperem, aplikacjami w telefonie, komputerze – zna następstwo czasu, posługuje się nazwami miesięcy, dni tygodnia; zapisuje datę z wykorzystaniem znaków rzymskich do XII; posługuje się kalendarzem zgodnie ze swoimi możliwościami, np. wie, ile miesięcy ma rok, pół roku, znajduje ważną dla siebie datę, wykonuje proste obliczenia kalendarzowe – mierzy temperaturę za pomocą termometru oraz ją odczytuje; porównuje wartości temperatury – mierzy długość różnymi jednostkami, używa miarki centymetrowej, podaje i porównuje wyniki – dokonuje obliczeń szacunkowych w różnych sytuacjach życiowych	

– waży; używa określeń: kilogram, dekagram, gram, zna zależności między tymi jednostkami; odczytuje wagi różnych produktów; posługuje się wyrażeniami dwumianowanymi – dokonuje obliczeń prowadzących do intuicji kolejności działań (typu: 2 kg po 5 zł i 3 po 7 zł – ile to razem kosztuje?) – odmierza płyny; używa określeń: litr, pół litra, dwa i pół litra, czwarta część lub ćwierć – odczytuje i zapisuje znaki rzymskie do XII oraz w dostępnym mu zakresie – wykorzystuje gry planszowe lub logiczne (w tym szachy, warcaby) do rozwijania umiejętności myślenia strategicznego, logicznego, rozumienia zasad itd. w aspekcie rozwoju osobowości: – wykorzystuje nabyte umiejętności do rozwiązywania problemów, działań twórczych i eksploracji świata, dbając o własny rozwój i tworząc indywidualne strategie uczenia się; nie boi się popełniania błędów	
---	--

Edukacja społeczna

1. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA ŚRODOWISKA SPOŁECZNEGO. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) identyfikuje się z grupą społeczną, do której należy: rodzina, klasa w szkole, drużyna sportowa, społeczność lokalna, naród; respektuje normy i reguły postępowania w tych grupach – zna imiona i nazwiska koleżanek i kolegów z klasy – prosi o pomoc – uczestniczy w klasowych uroczystościach: (Pasowanie na Ucznia, Dzień Dziewczyny, Dzień Chłopaka) – zna i respektuje podstawowe normy obowiązujące w szkole – identyfikuje się ze swoją rodziną – określa podstawowe relacje w najbliższej rodzinie: ojciec, matka, rodzice, syn, córka, dzieci, brat, siostra, rodzeństwo, dziadek, babcia, wnuk, wnuczka – przestrzega zasad obowiązujących w rodzinie – wie, jakiej jest narodowości i że mieszka w Polsce – opowiada o grupach, do których należy (drużyna sportowa, drużyna harcerska, zespół artystyczny itp.)	– opowiada o koleżankach i kolegach z klasy; wie czym się interesują, w co lubią się bawić – uczestniczy w przygotowaniu klasowych uroczystości – tworzy drzewko rodowe – rozumie pojęcie <i>więzi rodzinne</i> – podaje pomysły na wspólne spędzanie czasu – wie, że każdy członek rodziny powinien wypełniać swoje obowiązki; pomaga rodzicom – respektuje normy i reguły postępowania w grupach, do których należy – wspólnie spędza czas z koleżankami i kolegami na podwórku – projektuje podwórkę marzeń	– rozumie, dlaczego należy utrzymywać dobre relacje z koleżankami i kolegami oraz sąsiadami w miejscu zamieszkania – planuje i współorganizuje uroczystości klasowe – opowiada o ulubionych zabawach z dzieciństwa rodziców i dziadków – podaje przykłady zwyczajów i tradycji rodzinnych – podaje przykłady, w jaki sposób dba o swoje miejsce zamieszkania – uczestniczy w akcjach społecznych w miejscu swojego zamieszkania – wie, czym zajmują się mieszkańcy jego miejscowości – podaje przykłady, jak mieszkańcy dbają o swoją miejscowość – poznaje wybrane zwyczaje i tradycje różnych narodów (np. przy okazji świąt)
PP 2) wyjaśnia, iż wszyscy ludzie posiadają prawa i obowiązki, wymienia własne prawa i obowiązki, przestrzega ich i stosuje je w codziennym życiu – wie, że dzieci mają swoje prawa – zna obowiązki ucznia i stara się ich przestrzegać – odpowiedzialnie wywiązuje się z obowiązków dyżurnego – opowiada o swoich obowiązkach domowych oraz o obowiązkach innych członków rodziny	– zna prawa i obowiązki ucznia zapisane w statucie szkoły – zna podstawowe postanowienia konwencji o prawach dziecka – porównuje prawa dzieci dawniej i dziś – stara się wywiązywać z obowiązków domowych bez przypominania o ich wykonaniu	– wypowiada się na temat praw człowieka; wie, gdzie są one zapisane – rozumie, że każdy ma obowiązki wobec innych – wywiązuje się z obowiązków domowych bez przypominania o ich wykonaniu

	- respektuje prawo rodziców do wypoczynku - rozumie, dlaczego należy przestrzegać ustanowionych praw i obowiązków	- podejmuje się dodatkowych obowiązków domowych i się z nich wywiązuje - wie, jak pogodzić własne potrzeby z potrzebami innych (kolegów z klasy, członków rodziny, sąsiadów) - wymienia obowiązki opiekuna zwierząt
PP 3) przyjmuje konsekwencje swojego uczestnictwa w grupie i własnego w niej postępowania w odniesieniu do przyjętych norm i zasad		
- utrzymuje serdeczne kontakty z koleżankami i kolegami - wyjaśnia, co to znaczy być dobrym kolegą - używa zwrotów grzecznościowych w kontaktach z dziećmi i dorosłymi - uczy się cierpliwie oczekiwać na swoją kolej, np. w szatni, w szkolnej stołówce, podczas rozmowy - podaje pozytywne przykłady postępowania członków różnych grup społecznych, np. ucznia, kolegi, zucha w rozmaitych sytuacjach - udziela pomocy, gdy ktoś o nią prosi - efektywnie współpracuje w parze - zna podstawowe zasady współpracy w grupie - zna zasady bezpiecznego zachowania uczniów podczas przerw - przestrzega zasad bezpiecznego uczestnictwa w ruchu drogowym podczas drogi do szkoły, wyjść i wycieczek szkolnych	- reaguje na potrzeby innych; proponuje pomoc - cierpliwie czeka na swoją kolej, np. w szatni, w szkolnej stołówce, podczas rozmowy - zachowuje się zgodnie z zasadami kultury osobistej w odniesieniu do osób starszych: przepuszcza ich w drzwiach, ustępuje im miejsca w środkach komunikacji miejskiej - zna zasady savoir-vivre'u dotyczące spożywania posiłków - zachowuje się kulturalnie podczas spektaklu teatralnego, koncertu, wizyty w muzeum itp. - współpracuje w grupie podczas realizacji wspólnego zadania; uczy się funkcjonować w różnych rolach - przyjmuje odpowiedzialność za efekty pracy grupowej	- wie, że każdy ma inne potrzeby; rozumie, że nie należy zaspokajać swoich potrzeb kosztem innych - uczy się odraczać realizację własnej potrzeby - stosuje zasady savoir-vivre'u w odniesieniu do osób starszych; wie, kto pierwszy podaje rękę podczas powitania, pierwszy zajmuje miejsce przy stole itp. - wie, że specjalne okazje (wizyty w teatrze, uroczystości szkolne, rodzinne itp.) wymagają odpowiedniego ubioru - opracowuje zasady postępowania w innych grupach społecznych, do których należy, np. w grupie rówieśniczej na podwórku, w klubie sportowym - efektywnie współpracuje w zespole, przyjmując rolę lidera - jest otwarty na opinie i pomysły innych członków zespołu - przewiduje skutki niestosowania się do ogólnie przyjętych zasad postępowania - wie, że należy reagować na trudne zachowania innych członków grupy - właściwie reaguje na trudne zachowania innych członków grupy
PP 4) ocenia swoje postępowanie i innych osób, odnosząc się do poznanych wartości, takich jak: godność, honor, sprawiedliwość, obowiązkowość, odpowiedzialność, przyjaźń, życzliwość, umiar, powściągliwość, pomoc, zadośćuczynienie, przepraszanie		
- uczy się adekwatnej oceny własnego postępowania oraz zachowania innych osób i odnosi ją do poznanych wartości, takich jak obowiązkowość, uczciwość, życzliwość, pomoc; umiejętność przepraszania - rozumie, co to znaczy być dobrym kolegą i przyjacielem; próbuje obiektywnie oceniać swoją postawę wobec innych - potrafi przyznać się do błędu, przeprosić za niewłaściwe zachowanie - dokonuje samooceny i oceny innych w pełnieniu ról społecznych (np. roli dyżurnego) zgodnie z ustalonymi kryteriami	- ocenia swoje postępowanie oraz zachowanie innych osób w różnych sytuacjach i odnosi je do poznanych wartości - rozumie znaczenie uprzejmości, życzliwości, przyjaźni; uczestniczy w różnych akcjach, np. w dniu uprzejmości, w akcji „Cichy przyjaciel” - rozumie, czym jest przyjaźń; podaje cechy prawdziwego przyjaciela i wskazuje je u dzieci, z którymi się przyjaźni - określa cechy charakteru, które są ważne w życiu każdego człowieka; tworzy piramidę wartości społecznych	- dokonuje adekwatnej oceny własnego postępowania oraz zachowania innych osób, odnosząc ją do poznanych wartości - wyjaśnia pojęcie <i>rycerskie zachowanie</i>; podaje przykłady takiego zachowania - podaje przykłady godnego, honorowego, sprawiedliwego, życzliwego, uczciwego zachowania różnych osób – bohaterów literackich, postaci historycznych, osób publicznych, osób ze swojego otoczenia - udziela rad osobie chcącej okazać komuś wdzięczność - uczy się składania gratulacji

	– na podstawie tekstu literackiego wyjaśnia, czym jest zadośćuczynienie – w sytuacjach życiowych stara się naprawić szkodę/wynagrodzić krzywdę – stara się zachować powściągliwość i umiar w sytuacjach społecznych; uczy się samokontroli i panowania nad emocjami – stara się sprawiedliwie oceniać innych, niezależnie od osobistych sympatii i antypatii	– dokonując oceny postępowania innych osób, bierze pod uwagę ich intencje
PP 5) przedstawia siebie i grupę, do której należy, zapisuje swój adres, adres szkoły, zawod i miejsce pracy rodziców; posługuje się danymi osobistymi wyłącznie w sytuacjach bezpiecznych dla siebie i reprezentowanych osób; jest powściągliwy w używaniu takich danych w sytuacjach nowych i wirtualnych	– przedstawia grupę, do której należy (np. klasę, drużynę sportową), np. podczas konkursów szkolnych lub międzyszkolnych – zna zawod i miejsce pracy rodziców – potrafi skontaktować się z rodzicami, np. telefonicznie – podaje przykłady informacji, których nie można podawać obcym osobom – wie, że nie należy podawać danych osobistych w sytuacjach nowych i wirtualnych	– ćwiczy umiejętność autoprezentacji: podaje imię, nazwisko, wiek, przedstawia osiągnięcia, uzdolnienia, zainteresowania – wyjaśnia, jakie zagrożenia mogą wyniknąć z podania danych osobistych obcym osobom w sytuacjach realnych lub wirtualnych
PP 6) rozpoznaje i nazywa wybrane grupy społeczne, do których nie należy, a które wzbudzają jego zainteresowanie, np. drużyny i kluby sportowe, zespoły artystyczne, a także inne narodowości	– nazywa różne grupy społeczne budzące jego zainteresowanie, np. kluby sportowe – rozmawia na temat różnych grup społecznych, np. grupy koleżeńskiej, drużyny zuchowej, podaje przykłady różnych kół zainteresowań i klubów	– ocenia ofertę kół zainteresowań, klubów sportowych, zespołów artystycznych – poznaje zajęcia i zwyczaje mieszkańców innych krajów – wskazuje podobieństwa i różnice w życiu dzieci w różnych krajach
PP 7) opowiada ciekawostki historyczne dotyczące regionu, kraju, wyróżniając w nich postaci fikcyjne i realne	– opowiada o ciekawych miejscach w kraju poznanych podczas wakacji – wskazuje elementy fikcyjne i realne w poznawanych baśniach i legendach	– opowiada ciekawostki z historii Polski samodzielnie wyszukane w różnych źródłach informacji – prezentuje ciekawostki historyczne o wybranych miastach – przygotowuje zadania do konkursu wiedzy o polskich miastach i/lub uczestniczy w takim konkursie
PP 8) stosuje pojęcia: porozumienie, umowa; uczestniczy w wyborach samorządu uczniowskiego w klasie, w szkole; wymienia przykłady powstałych w efekcie porozumień i umów grup społecznych, np. stowarzyszenia pomocy chorym i niepełnosprawnym dzieciom, organizacje ekologiczne, a także stowarzyszenia dużych grup społecznych, jak miasta i państwa czy Unia Europejska	– rozmawia na temat różnych sposobów porozumiewania się – używa pojęć: <i>porozumienie, umowa</i>	– krytycznie ocenia zasady zawarte w klasowym kodeksie ucznia

– zna i respektuje zasady zawarte w klasowym kodeksie ucznia, stara się dotrzymywać umów zawartych w klasie – uczestniczy w wyborach do klasowego samorządu – uczestniczy w szkolnych akcjach charytatywnych, np. w zbiórce zabawek, książek, w akcji Szlachetna Paczka	– rozumie, w jaki sposób i dlaczego organizuje się wybory do klasowego samorządu uczniowskiego – rozmawia na temat różnych organizacji charytatywnych organizujących pomoc potrzebującym; rozumie pojęcie <i>wolontariusz</i> – bierze udział w akcji charytatywnej, np. na rzecz zwierząt – wypowiada się na temat organizacji ekologicznych działających w Polsce i na świecie; wyjaśnia, czym się zajmują	– uczestniczy w wyborach do samorządu szkolnego; uczestniczy w przygotowaniach do kampanii wyborczej – wymienia najważniejsze organizacje międzynarodowe (Unia Europejska, ONZ, UNICEF, UNESCO, WHO) – wskazuje inwestycje w swoim miejscu zamieszkania, które powstały dzięki funduszom unijnym
PP 9) szanuje zwyczaje i tradycje różnych grup społecznych i narodów, przedstawia i porównuje zwyczaje ludzi, np. dotyczące świąt – opowiada o obchodach świąt Bożego Narodzenia w rodzinie; wskazuje podobieństwa i różnice w zwyczajach świątecznych rodzin koleżanek i kolegów z klasy – wymienia potrawy wigilijne z różnych regionów Polski – opowiada o tradycjach związanych z obchodzeniem Świąt Wielkanocnych – zna zwyczaje: tłusty czwartek, prima aprilis – wyjaśnia symbolikę jaj wielkanocnych, poznaje różne sposoby ich zdobienia – uczestniczy w zabawie w andrzejkowe wróżby – poznaje piosenki ludowe	– wskazuje różnice w obchodzeniu świąt Bożego Narodzenia np. w Australii, w Ukrainie – wyjaśnia symbolikę pokarmów wchodzących w skład świąconki – opisuje palmę wielkanocną – przygotowuje wróżby na wieczór andrzejkowy – prezentuje popularne w Polsce potrawy z różnych stron świata (np. pizza, hamburger, spaghetti, kebab, sushi) – opisuje wytwory sztuki ludowej, np. wycinanki łowickie – rozpoznaje charakterystyczne stroje ludowe, np. góralski, krakowski, łowicki, oraz stroje z własnego regionu – słucha wypowiedzi i piosenek w różnych gwarach, np. śląskiej, góralskiej, oraz w języku kaszubskim	– opowiada o zwyczajach ludowych (np. bielenie chat, darcie pierza, katarzynki, dożynki, śmigus-dyngus) – uczestniczy w zabawach inspirowanych zwyczajami ludowymi (np. topienie marzanny, chodzenie z kogucikiem dyngusowym, kolędowanie z gwiazdą i turoniem) – rozmawia na temat obchodzenia polskich świąt, np. Barbórki, dnia Wszystkich Świętych – słucha muzyki ludowej z różnych stron świata – poznaje tradycje i zwyczaje z kraju pochodzenia kolegów szkolnych innej narodowości
PP 10) wykorzystuje pracę zespołową w procesie uczenia się, w tym przyjmując rolę lidera zespołu, i komunikuje się za pomocą nowych technologii – efektywnie współpracuje w parze – uczestniczy w podziale zadań podczas pracy zespołowej – przyjmuje odpowiedzialność za powierzone mu zadania podczas pracy zespołowej – uczy się prezentacji efektów pracy grupowej – poznaje podstawowe zasady bezpiecznego komunikowania się za pomocą internetu	– zbiera i opracowuje informacje związane z historią i współczesnością swojego miejsca zamieszkania – uczestniczy w całorocznej pracy metodą projektu – gromadzi informacje podczas pracy metodą projektu – przyjmuje różne role podczas pracy zespołowej – prezentuje efekty pracy grupowej – przestrzega zasad bezpiecznego korzystania z internetu – stosuje zasady netykiety – nie zamieszcza w internecie zdjęć innych osób bez ich zgody – komunikuje się za pomocą grupowego e-maila	– gromadzi informacje związane z historią i współczesnością wybranego miasta w Polsce lub państwa w Europie w ramach całorocznej pracy grupowej metodą projektu – przyjmuje różne role podczas opracowywania projektu, w tym rolę lidera – planuje i prowadzi badania terenowe – przygotowuje prezentację projektu, selekcjonuje i opracowuje zgromadzone materiały – wykorzystuje w pracy zespołowej dysk wirtualny, np. zamieszczając na nim i przetwarzając opracowywane materiały – prezentuje wybrane miasto w Polsce lub państwo w Europie – komunikuje się za pomocą telefonu komórkowego
2. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ORIENTACJI W CZASIE HISTORYCZNYM. UCZENI:		
PP 1) opowiada o legendarnym powstaniu państwa polskiego, wyjaśnia związek legendy z powstaniem godła i barw narodowych, przedstawia wybrane legendy dotyczące regionu, w którym mieszka, lub inne		

– opowiada legendę o Lechu, Czechu i Rusie w związku z historią powstania państwa polskiego, jego godła i barwy narodowych – zna wybraną legendę dotyczącą powstania lub pochodzenia nazwy miejscowości, będącej miejscem zamieszkania ucznia	– wyjaśnia związek legendy o Lechu, Czechu i Rusie z historią powstania państwa polskiego i jego symbolami – poznaje pojęcie <i>legenda</i> – opowiada legendy związane z wybranymi polskimi miastami; wskazuje w nich elementy historyczne (fakty, postacie, miejsca), np. <i>Wars i Sawa</i> (Warszawa), <i>O poznzańskich koziołkach</i> (Poznań), <i>O smoku wawelskim</i> (Kraków), <i>O toruńskich piernikach</i> (Toruń) – prezentuje legendę związaną z rodzinną miejscowością lub z regionem, w którym mieszka	– wskazuje fakty historyczne w legendzie o powstaniu państwa polskiego – wyjaśnia pojęcie <i>legenda</i> – opowiada legendy związane z różnymi krainami geograficznymi Polski; wskazuje w nich elementy fantastyczne i realne: np. <i>Legenda o śpiących rycerzach</i> (Tatry), <i>Jak powstały Pieniny?</i> (Pieniny), <i>Podanie o Skarbniku</i> (Śląsk), <i>Jurata, królowa Bałtyku</i> (Pobrzeże Bałtyku) – opowiada legendę związaną z regionem, w którym mieszka – uczestniczy w konkursie krasomówczym, prezentując legendę związaną ze swoim regionem
PP 2) rozpoznaje: godło, barwy, hymn narodowy, mundur wojskowy, wybrane stroje ludowe, np. związane z regionem Polski, w którym mieszka		
– wie, jakiej jest narodowości i że mieszka w Polsce – wygłasza z pamięci wiersz W. Bełzy <i>Kto ty jesteś?</i> – śpiewa pierwszą zwrotkę i refren hymnu narodowego – rozpoznaje barwy narodowe – opisuje godło Polski – wie, że żołnierze, policjanci i strażacy noszą mundury	– podaje pełną nazwę swojej ojczyzny – rozpoznaje godło i barwy narodowe, potrafi je opisać – zna nazwę hymnu narodowego: <i>Mazurek Dąbrowskiego</i>, wykonuje dwie zwrotki hymnu – opisuje charakterystyczny strój ludowy, np. łowicki, góralski, krakowski – prezentuje strój ludowy ze swojego regionu – rozpoznaje polski mundur wojskowy i nazywa jego części	– rozpoznaje symbole narodowe: flagę, godło, hymn; wie, że zmieniały się one na przestrzeni dziejów – wykonuje cztery zwrotki hymnu; opowiada historię jego powstania – wskazuje różnicę między flagą a banderą – zna podstawowe zasady wywieszania flagi państwowej (musi być czysta, bez napisów, nie może dotykać ziemi) – wypowiada się na temat munduru wojskowego, jego części, kroju, symboliki, sposobu noszenia – rozpoznaje rodzaje mundurów wojskowych – rozpoznaje inne mundury, np. mundur policjanta, strażaka, harcerza – opisuje stroje ludowe z różnych regionów Polski – nazywa części stroju góralskiego
PP 3) uczestniczy w świętach narodowych i innych ważnych dniach pamięci narodowej; wykonuje kokardę narodową, biało-czerwony proporczyk; zachowuje się godnie i z szacunkiem podczas śpiewania lub słuchania hymnu, wciągania flagi na maszt itp.		
– wymienia święta narodowe – uczy się prawidłowej postawy podczas śpiewania hymnu – podaje przykłady sytuacji, w których jest śpiewany hymn – wie, jaki strój obowiązuje podczas ważnych uroczystości – uczestniczy w szkolnych uroczystościach z okazji świąt narodowych: Konstytucji 3 maja, Narodowego Święta Niepodległości – wykonuje kotylion w barwach narodowych	– wyjaśnia, czym są święta narodowe – zachowuje prawidłową postawę podczas słuchania i śpiewania hymnu, wciągania flagi na maszt, wchodzenia pocztu sztandarowego ze sztandarem – opisuje strój galowy obowiązujący podczas ważnych uroczystości – wykonuje kokardę narodową i/lub biało-czerwony proporczyk – uczestniczy w dekorowaniu sali lekcyjnej z okazji świąt narodowych – czyta teksty, recytuje wiersze, śpiewa piosenki związane ze świętami narodowymi	– opowiada krótko o wydarzeniach historycznych związanych z ustanowieniem Konstytucji 3 maja oraz odzyskaniem przez Polskę niepodległości w 1918 r. – wymienia inne święta państwowe, np. Narodowy Dzień Pamięci Powstania Warszawskiego, Święto Pracy, Narodowy Dzień Zwycięstwa; wie, dlaczego je ustanowiono – instruuje, w jaki sposób należy zachować się podczas słuchania i śpiewania hymnu, wciągania flagi na maszt, wchodzenia pocztu sztandarowego ze sztandarem oraz jaki strój obowiązuje podczas ważnych uroczystości

		– wykonuje kotylin w barwach narodowych oraz biało-czerwony proporczyk; projektuje dekoracje, plakaty z okazji świąt narodowych – aktywnie uczestniczy w szkolnych i lokalnych obchodach świąt narodowych – wygłasza wiersze, śpiewa piosenki podczas uroczystości szkolnych – uczestniczy w akcjach ogólnopolskich, np. <i>Szkola do hymnu, Bohaterom</i> (akcja wysyłania kartek z życzeniami do uczestników powstania warszawskiego)
– zna imię i nazwisko patrona szkoły; wskazuje, gdzie w szkole znajduje się poświęcone mu miejsce – wie, że w dawnych czasach w Polsce rządzili królowie, a obecnie głową państwa jest prezydent Polski – wie, że pierwszą stolicą Polski było Gniezno (na podstawie legendy o początkach państwa polskiego) – wie, że obecnie stolicą naszego kraju jest Warszawa	– wyjaśnia pojęcie <i>patron</i>; wie, kim był patron szkoły – podaje nazwisko obecnego prezydenta Polski – wie, że Mieszko I był pierwszym władcą Polski, a Bolesław Chrobry pierwszym królem – prezentuje zabytki Krakowa, dawnej stolicy Polski	– wymienia dokonania patrona szkoły, opowiada ciekawostki z jego życia, przygotowuje pytania do konkursu wiedzy o patronie – gromadzi informacje o patronach ulic w swojej miejscowości – zapoznaje się ze sposobem wyboru i obowiązkami oraz miejscem urzędowania prezydenta Polski – wymienia kolejne stolice Polski – prezentuje najciekawsze miejsca w Warszawie, Krakowie, Gnieźnie, Poznaniu (opracowuje plan wycieczki) – rozwiązuje zagadki o obecnej i dawnych stolicach Polski
PP 4) rozpoznaje i nazywa patrona szkoły, miejscowości, w której mieszka, wyjaśnia pojęcie „patron”, wymienia imiona i nazwiska np. pierwszego władcy i króla Polski, obecnego prezydenta Polski, wymienia nazwę pierwszej stolicy Polski		
PP 5) wyjaśnia znaczenie wybranych zwyczajów i tradycji polskich		
– uczestniczy w obrzędach związanych z pierwszym dniem wiosny; wyjaśnia, co symbolizuje marzanna, dlaczego ludzie żegnają zimę – uczestniczy w rozmowie na temat symboliki jaj wielkanocnych i tradycji ich zdobienia – zna tradycje dzielenia się opłatkiem, jajkiem, składania życzeń – wie, co to jest śmigus-dyngus	– wyjaśnia, skąd się wziął zwyczaj zdejmowania czapki w pomieszczeniu przez chłopców i mężczyzn – opowiada o tradycyjnych potrawach: pierniki (Boże Narodzenie), mazurek (Wielkanoc), pączki (Tłusty Czwartek), marcińskie rogalce (11 listopada) – wyjaśnia tradycję dzielenia się opłatkiem, jajkiem, składania życzeń	– wyjaśnia, dlaczego w Polsce nie wypada trzymać rąk w kieszeni podczas rozmowy z drugą osobą – rozmawia na temat zwyczajów podawania sobie rąk na powitanie – opowiada o polskich zwyczajach ludowych: topieniu marzanny, puszczaniu wianków w noc świętojańska, dożynkach
PP 6) opisuje znaczenie dorobku minionych epok w życiu człowieka, jest świadomy, że stosuje w swej aktywności ten dorobek, np. cyfry arabskie i rzymskie, papier, mydło, instrumenty muzyczne itp.		
– jest świadomy, że warunki życia człowieka zmieniały się na przestrzeni wieków – porównuje podróżowanie w dawnych czasach i obecnie – wskazuje korzyści wynikające z wynalezienia alfabetu	– opisuje znaczenie dorobku minionych epok w życiu człowieka; jest świadomy, że współczesny człowiek korzysta z tego dorobku, i podaje przykłady (np. cyfry arabskie i rzymskie, mydło, papier, instrumenty muzyczne) – porównuje odmierzenie czasu dawniej i obecnie (zegar, kalendarz)	– poznaje historię pisma i druku; wyjaśnia, jak wynalezienie druku wpłynęło na upowszechnienie czytelnictwa – bierze udział w dyskusji o tym, jak wynalezienie koła zapoczątkowało rozwój motoryzacji – rozważa, co by było, gdyby nie wynaleziono koła, papieru, alfabetu itp.

	- wskazuje korzyści wynikające z wynalezienia papieru, zegara, kalendarza itp.	- opowiada, w jaki sposób na przestrzeni wieków zmieniły się sposoby oświetlania i ogrzewania domów, porozumiewania się, ubierania, pieczenia chleba, płacenia
PP 7) opowiada historię własnej rodziny, przedstawia wybrane postacie i prezentuje informacje o wielkich Polakach: królowa Jadwiga, król Stefan Batory, astronom Mikołaj Kopernik, noblistka Maria Skłodowska-Curie, alpinistka Wanda Rutkiewicz, papież Jan Paweł II, nauczycielka – cichociemna gen. Elżbieta Zawacka „Zo”	- rozmawia na temat wpływu nauki i badań naukowych na rozwój cywilizacji - wypowiada się o odkryciach Mikołaja Kopernika i ich wpływie na rozwój astronomii i wiedzy o świecie - poznaje wynalazek Ignacego Łukasiewicza - odpowiada na pytanie: <i>Dlaczego możemy być dumni z tego, że papież Jan Paweł II był Polakiem?</i> - poznaje obrazy Jana Matejki, na ich podstawie tworzy z rówieśnikami żywe obrazy - opowiada o wybranych wydarzeniach z przeszłości rodziny	- prezentuje dokonania wybranych królów Polski (w tym Stefana Batorego); uczestniczy w debacie - wyborach superwładcy - opowiada o osiągnięciach alpinistki Wandy Rutkiewicz - prezentuje postać gen. Elżbiety Zawackiej „Zo” - poznaje osiągnięcia naukowe Marii Skłodowskiej-Curie - prezentuje postacie innych polskich laureatów nagrody Nobla - wypowiada się na temat bohaterskiej walki Polaków podczas II wojny światowej - opowiada o przeszłości swojej rodziny na tle ważnych wydarzeń historycznych, np. II wojny światowej (na podstawie wywiadu z członkami rodziny)

Edukacja przyrodnicza

1. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) rozpoznaje w swoim otoczeniu popularne gatunki roślin i zwierząt, w tym zwierząt hodowlanych, a także gatunki objęte ochroną - rozpoznaje pospolite gatunki roślin i zwierząt znane z życia codziennego, hodowlane - rozpoznaje rośliny i zwierzęta poznane na lekcji (np. szpak zwyczajny, bocian czarny i biały, słowik rdzawy, jeryk zwyczajny, bóbr europejski, świstak tatrzański, jeź europejski, dżdżownica ziemna; klon zwyczajny, dąb szypułkowy, kasztanowiec zwyczajny, brzoza brodawkowata, lipa drobnolistna, leszczyna pospolita, orzech włoski, borówka amerykańska, malina, jeżyna, jabłoń, grusza, sliwa, aronia) - rozpoznaje wybrane rośliny ogrodowe (np. konwalia, stokrotki, aksamitki, nasturcje, malwy, hortensje, piwonie, bratki, goździki, irysy, lawenda) - opisuje wygląd wybranych zwierząt; przypisuje poznawane zwierzęta do grup (ssaki, ptaki, owady)	- rozpoznaje wybrane gatunki roślin i zwierząt, w tym gatunki rodzime (związczą te chronione ssaki zasypiające na zimę itd.), zwierzęta hodowane w gospodarstwie, rośliny uprawiane w sadzie, ogrodzie i na polu - opisuje wygląd wybranych grup zwierząt (ssaki, ptaki, ryby, owady, pająki) i roślin (drzewa iglaste i liściaste, krzewy, rośliny zielne); w miarę możliwości przypisuje poznawane gatunki do tych grup - opowiada o rozwoju zwierzęcia na przykładzie wybranego zwierzęcia z gospodarstwa domowego - wskazuje główne części roślin obserwowanych na wycieczce lub w hodowli (korzeń, liść, todyga, kwiat, owoc)	- rozpoznaje wybrane gatunki roślin i zwierząt, w tym gatunki rodzime (chronione, o charakterystycznej fenologii, symbole niektórych regionów i parków narodowych), hodowane w gospodarstwie, uprawiane w sadzie, ogrodzie i na polu - opisuje wygląd wybranych grup zwierząt (ssaki, ptaki, gady, płazy, ryby, owady, pająki) i roślin (drzewa, krzewy, rośliny zielne); w miarę możliwości przypisuje poznawane gatunki do tych grup - porównuje cykle rozwojowe zwierząt na przykładzie wybranych gatunków - wskazuje główne części roślin obserwowanych na wycieczce lub w hodowli (korzeń, liść, todyga, kwiat, owoc); podaje przykłady jadalnych części roślin oraz specyficznych ich przekształceń (liście – ciernie i todyga

- opisuje wygląd wybranych roślin (drzewa, krzewy) - przedstawia rozwój zwierzęcia na przykładzie bociana - wskazuje główne części roślin obserwowanych na wycieczce lub w hodowli (korzeń, liść, łodyga, kwiat, owoc); rozpoznaje i nazywa owoce pospolitych gatunków znanych z parku, sadu, sklepu - obserwuje rozwój rośliny na przykładzie fasoli - wymienia wiastuny wiosny - wymienia wybrane rośliny chronione	- podaje przykłady jadalnych części roślin (np. korzeń marchwi) - opisuje budowę kwiatu, podaje, czym wyróżniają się owoce (mają nasioną) wśród innych części rośliny - przedstawia rozwój rośliny na przykładzie roślin znanych z hodowli, pola i ogrodu - opisuje wygląd grzybów; wymienia przykładowe gatunki trujące i jadalne	- opisuje kaktusa, korzenie czepne bluszczu, rozłogi i podziemne łodygi poziomek; opisuje budowę kwiatu i owocu, opowiada o zapyłaniu i rozsiewaniu się roślin - opowiada o rozwoju rośliny na przykładzie roślin znanych z hodowli, pola i ogrodu - tłumaczy, dlaczego grzybów nie zaliczamy do roślin
PP 2) rozpoznaje i wyróżnia cechy ekosystemów, takich jak: łąka, jezioro, rzeka, morze, pole, staw, las, las gospodarczy; określa składowe i funkcje ekosystemu na wybranym przykładzie, np. las, warstwy lasu, polany, torfowiska, martwe drzewo w lesie		
- opisuje wybrane ekosystemy: las, park, sad i ogród, przypisuje im poznane gatunki roślin i zwierząt - opisuje, czym różni siężywiona część przyrody od części nieżywionej (odpowiada na pytania: Czy kamień żyje? Czy rośliną żyje?) - opisuje wybrane cechy i znaczenie wody, powietrza, Słońca dla człowieka, zwierząt, roślin - opisuje lód i jego właściwości - wie, co to jest gleba - opisuje wpływ rodzaju i wilgotności gleby na rozwój nasion; przedstawia znaczenie dżdżownic w glebie - podaje przykłady schronień budowanych lub zamieszkanych przez zwierzęta (np. gniazdo, dziupla, gawra, mrowisko) - podaje przykłady sposobów odżywiania się zwierząt	- opisuje wybrane ekosystemy: las, park, sad, ogród, łąkę (także hałą górską), staw, rzekę, martwe drzewo w lesie; przypisuje im poznane gatunki roślin, zwierząt, grzybów - wyróżnia części przyrody:żywioną i nieżywioną - wymienia stany skupienia wody, wie że woda jest dobrym rozpuszczalnikiem - opisuje ruch wody w przyrodzie i wynikającą z niego funkcję transportową wody (transport wodny – statki) - ma świadomość, że woda jest bogactwem, które należy chronić - wymienia składniki gleby i odszukuje je w terenie; przyporządkowuje składniki gleby do przyrodyżywionej i nieżywionej - stopniuje pojęcia określające siłę wiatru (wietrzyk, wiatr, wichura, huragan); opisuje rolę wiatru w przyrodzie i w życiu człowieka (np. rozsiewanie nasion, zapyłanie kwiatów, szkody wiatrowe, produkcja energii) - wymienia poznane bogactwa naturalne Ziemi (np. piasek, węgiel, kreda, miedź); omawia ich zastosowanie i rozumie konieczność ochrony - podaje przykłady związków zachodzących w ekosystemach (np. wpływ rodzaju i wilgotności gleby na rozwój nasion, zapyłanie kwiatów przez owady)	- opisuje wybrane ekosystemy: las (w tym las gospodarczy), torfowisko, park, sad, ogród, łąka (także hałą górską), jezioro, staw, rzekę, morze; przypisuje im poznane gatunki roślin, zwierząt; wymienia gatunki związane z różnymi warstwami lasu - wyróżnia części przyrody:żywioną i nieżywioną - wymienia stany skupienia wody; wie że woda jest dobrym rozpuszczalnikiem; wie, że substancje rozpuszczone w wodzie mogą się z niej wytrącić, i łączy ten fakt ze zjawiskami w przyrodzie (powstawanie kryształów soli, skał osadowych, np. kredy, tworzenie się słonych suchych jezior na pustyni) - opisuje ruch wody w przyrodzie - podaje przykłady przystosowań roślin i zwierząt do nadmiaru i niedoboru wody (np. u sosny liście w postaci igieł ograniczają utratę wody, kaktus magazynuje wodę; organizm wielbłąda oszczędnie gospodaruje wodą) - opowiada, jakie znaczenie mają szkody mrozowe dla człowieka i przyrody (np. pękająca kora drzew, przemarzające i porożywane przez kryształki lodu pączki kwiatów) - podaje przykłady oszczędzania malejących zasobów wody pitnej

	- podaje przykłady schronień budowanych lub zamieszkiwanych przez zwierzęta - podaje przykłady sposobów odżywiania się zwierząt do pływania - opowiada o przystosowaniach ptaków do lotu, a ryb do pływania - opisuje wybrane cechy i znaczenie wody, powietrza, Słońca dla człowieka, zwierząt, roślin	- wyjaśnia, w jaki sposób tworzy się wiatr; stopniuje pojęcia określające siłę wiatru; opisuje rolę wiatru w przyrodzie i w życiu człowieka - wymienia i rozpoznaje podstawowe bogactwa naturalne Ziemi (np. piasek, żwir, kamienie, glina; węgiel, kreda; gips; gaz ziemny, ropa naftowa; kamienie szlachetne; rudy metali; czyste powietrze, ziemia, woda); dzieli bogactwa naturalne na odnawialne i nieodnawialne, opisuje ich wykorzystywanie i rozumie konieczność ochrony - podaje przykłady, w jaki sposób rośliny i zwierzęta chronią się przed nadmiernym nasłonecznieniem (np. chowanie się w cieniu, pokrywanie się warstwą błota, zmniejszanie powierzchni liści) - wyjaśnia, w jaki sposób ludzie wykorzystują energię słoneczną (np. baterie w kalkulatorach, panele słoneczne na dachu) - podaje przykłady związków zachodzących w ekosystemach: opisuje wpływ rodzaju i wilgotności gleby na rozwój nasion, zapyłanie kwiatów przez owady, znaczenie dżdżownic w glebie - podaje przykłady schronień, sposobów odżywiania się zwierząt (wie, że wszystkie są cudzożywne), przystosowań do siedliska (np. gatunków wodnych, leśnych), wskazuje przystosowania ptaków do lotu, a ryb do pływania - opisuje wpływ działalności człowieka na ekosystemy (gospodarka leśna, zanieczyszczenia, zaprzestanie uprawy pól, wypalanie łąk)
PP 3) rozpoznaje wybrane zwierzęta i rośliny, których w naturalnych warunkach nie spotyka się w polskim środowisku przyrodniczym - rozpoznaje popularne egzotyczne gatunki zwierząt znane z hodowli, lektur, wycieczki do zoo - rozpoznaje wybrane egzotyczne owoce popularne na rynku polskim	- dzieli znane gatunki roślin i zwierząt na występujące i niewystępujące w Polsce w warunkach naturalnych - rozpoznaje popularne egzotyczne gatunki zwierząt znane z hodowli, lektur, wycieczki do zoo - rozpoznaje wybrane egzotyczne owoce popularne na rynku polskim	- dzieli znane gatunki roślin i zwierząt na występujące i niewystępujące w Polsce w warunkach naturalnych - rozpoznaje popularne egzotyczne gatunki zwierząt znane z hodowli, lektur, wycieczki do zoo - rozpoznaje wybrane egzotyczne owoce popularne na rynku polskim - opisuje warunki panujące na sawannie, gorącej pustyni, w wilgotnym lesie równinowym i terenach podbiegunowych (z podziałem na te występujące na północy i na południu Ziemi), w ciepłych oceanach; podaje przykłady charakterystycznych dla nich gatunków; opisuje przystosowania zwierząt i roślin do panującego tam klimatu; samodzielnie w domu lub w klasowych zespołach tworzy makietę wybranego ekosystemu

		wymienia gatunki zwierząt i roślin charakterystyczne dla poszczególnych kontynentów (np. opisuje ssaki w Australii: ssaki znoszące jaja – dziobak, kolczatka; torbacz – kangur, koala)
PP 4) odszukuje w różnych dostępnych zasobach, w tym internetowych, informacje dotyczące środowiska przyrodniczego, potrzebne do wykonania zadania, ćwiczenia	- korzysta z albumów i atlasów przyrodniczych w celu rozpoznania wybranych gatunków zwierząt, roślin, grzybów - ze szkolnego księgozbioru wybiera ilustrowane książki, w których można znaleźć informacje na podany temat - wyszukuje w atlasie drzew/ptaków konkretne informacje o wybranym gatunku - na wybranej przez nauczyciela stronie internetowej wyszukuje potrzebne informacje przyrodnicze - wykonuje prace (plakat, album, lapbook), w których przedstawia zebrane informacje przyrodnicze	- korzysta z albumów i atlasów przyrodniczych, w których rozpoznaje wybrane gatunki zwierząt, roślin, grzybów i wyszukuje informacje na ich temat - w szkolnej i osiedlowej bibliotece wyszukuje ilustrowane książki, w których można znaleźć informacje na podany temat - na zaproponowanych przez nauczyciela stronach internetowych wyszukuje pod kontrolą dorosłego potrzebne informacje przyrodnicze - podaje przykłady wiarygodnych baz danych przyrodniczych dostępnych w internecie (m.in. strony parków narodowych, lasów państwowych, wybranych towarzystw ochrony przyrody, np. www.salamandra.org.pl, www.otopjunior.org.pl) - pod kontrolą dorosłego wyszukuje na mapach, internetowych lokalizacje parków narodowych, rezerwatów, głównych ośrodków przemysłowych w okolicy - projektuje i wykonuje prace, w których przedstawia zebrane informacje przyrodnicze - wyszukuje niezbędne informacje na opakowaniach produktów spożywczych
PP 5) prowadzi proste hodowle roślin, przedstawia zasady opieki nad zwierzętami domowymi, hodowlanymi i innymi	- zakłada hodowlę fasoli, obserwuje jej rozwój i przy pomocy nauczyciela rejestruje wyniki obserwacji - opowiada o uprawach prowadzonych w domu, ogrodzie i sadzie, o hodowli zwierząt w domu i gospodarstwie; opisuje wykonywane przy tym czynności i używane narzędzia - wymienia warunki konieczne do rozwoju roślin i zwierząt w hodowlach i uprawach; ma świadomość, że podobne potrzeby mają też organizmy występujące w stanie naturalnym - porównuje własności gleby ogrodowej i piasku; ocenia ich przydatność do upraw	- prowadzi proste hodowle w sali lekcyjnej (np. trzykrotka rozmnażana z sadzonek pędowych) i w ogrodzie (np. rzodkiewka, groszek zielony), opowiada o uprawach prowadzonych w domu, ogrodzie i sadzie, o hodowli zwierząt w domu i gospodarstwie; opisuje wykonywane przy tym czynności i używane narzędzia - przyporządkowuje prace gospodarskie do pór roku - opowiada o życiu pszczoł w hodowli - podaje przykłady roślin hodowanych w Polsce (w tym oleistych, włókniстых) oraz mniej typowych gatunków zwierząt

- wymienia mniej typowe gatunki zwierząt hodowanych w Polsce (np. perliczka, strus, przepiórka) - wymienia przykładowe rasy psów - przedstawia korzyści płynące z hodowli i upraw; podaje przykłady konkretnych zwierząt i roślin (np. krowy dają mleko, jabłonie – jabłka, pies może być przewodnikiem niewidomego) - ma świadomość, że domowe zwierzęta należy traktować z odpowiedzialnością i szacunkiem, a nie jak zabawki	- wymienia nazwy i opisuje pracę wybranych maszyn rolniczych; łączy nazwy zabudowań gospodarczych z ich funkcją (obora, stajnia, chlew, kurnik, szklarnia itd.) - wymienia warunki konieczne do rozwoju roślin w uprawach i zwierząt w hodowlach; ma świadomość, że podobne potrzeby mają też organizmy występujące w stanie naturalnym; porównuje potrzeby roślin i zwierząt z potrzebami człowieka - porównuje własności gleby ogrodowej i piasku; ocenia ich przydatność do upraw - przedstawia korzyści płynące z hodowli i upraw; podaje przykłady konkretnych roślin i zwierząt - opisuje sposoby i etapy przetwarzania produktów (zboże – chleb, mleko – ser, truskawki – konfitury) - przedstawia korzyści wynikające z hodowli zwierząt, np. psów i koni, podaje przykłady ras psów - ma świadomość, że domowe zwierzęta należy traktować z odpowiedzialnością i szacunkiem, a nie jak zabawki	- podaje przykłady roślin hodowanych poza granicami Polski; wskazuje położenie przykładowych upraw na mapie (banany, pomarańcze, ryż, bawełna, soja, oliwki, pieprz, wanilia, kawa, herbata, kakaowiec) - podaje przykłady chwastów i szkodników upraw (chaber, mak polny, kąkol, mysz polna, normik zwyczajny); wie, że zmniejszają one plony, ale są ważne w ekosystemie polnym – ich eliminacja powoduje niekorzystne zmiany, w tym również dla człowieka (np. nadmierne stosowanie środków ochrony roślin – alergie; zmniejszenie liczby owadów zapylających) - wymienia nazwy i opisuje pracę wybranych maszyn rolniczych; łączy nazwy zabudowań gospodarczych z ich funkcją (obora, stajnia, chlew, kurnik, szklarnia itd.) - wymienia warunki konieczne do rozwoju roślin w uprawach i zwierząt w hodowlach; ma świadomość, że podobne potrzeby mają też organizmy występujące w stanie naturalnym; porównuje potrzeby roślin i zwierząt z potrzebami człowieka - przedstawia korzyści wynikające z hodowli i upraw; podaje przykłady konkretnych roślin i zwierząt; opisuje sposoby i etapy przetwarzania produktów (zboże – chleb, mleko – ser, truskawki – konfitury, drzewo – meble, wiklina – kosze) - przedstawia korzyści wynikające z hodowli psów; podaje przykłady ras psów - ma świadomość, że domowe zwierzęta należy traktować z odpowiedzialnością i szacunkiem, a nie jak zabawki
PP 6) planuje, wykonuje proste obserwacje, doświadczenia i eksperymenty przy czynno-skutkowego i czasowego zjawisk według procesu przy czynno-skutkowego i czasowego - podczas prowadzenia doświadczeń rozumie przedstawiony przez nauczyciela problem badawczy i hipotezę; przy pomocy nauczyciela podsumowuje wyniki i formułuje wnioski - bierze udział w przygotowaniach do terenowych obserwacji przyrodniczych – przygotowuje odpowiednią odzież oraz materiały potrzebne do zabezpieczania zbiorów - przy pomocy nauczyciela prowadzi obserwacje przyrodnicze szkolnych hodowli oraz obserwacje w terenie; gromadzi i zabezpiecza zbiory	- podczas prowadzenia doświadczeń rozumie przedstawiony przez nauczyciela problem badawczy; samodzielnie stara się podsumować wyniki i sformułować wnioski - bierze udział w przygotowaniach do wyprawy badawczej - przygotowuje odpowiednią odzież oraz materiały potrzebne do zabezpieczania zbiorów - samodzielnie przeprowadza obserwacje przyrodnicze szkolnych hodowli oraz obserwacje w terenie; gromadzi i zabezpiecza zbiory - posługuje się lupą i lornetką	- podejmuje próby samodzielnego projektowania doświadczeń na podstawie udostępnionych przez nauczyciela materiałów - bierze udział w przygotowaniach do wyprawy badawczej - przygotowuje odpowiednią odzież oraz materiały potrzebne do zabezpieczania zbiorów; podejmuje próby samodzielnego zaprojektowania trasy wyprawy, mając na uwadze określony cel (np. obserwację ekosystemu jeziora)

- posługuje się lupą - obserwuje zmiany zachodzące w pogodzie i przyrodzie związane z porami roku; przy pomocy nauczyciela dokumentuje zachodzące zmiany - wie, że zwierzęta zostawiają różne ślady (m.in. tropy, odchody); podejmuje próby identyfikacji wybranych tropów - udowadnia, że roślinie do życia potrzebne są: woda, światło słoneczne i gleba - porównuje wybrane cechy gleby ogrodowej i piasku - przeprowadza doświadczenia i obserwuje pokazy przedstawiające stany skupienia wody i przejścia między nimi (m.in. parowanie wody z czajnika elektrycznego, skraplanie się pary wodnej na talerzyku, zamarzanie wody, topnienie lodu, unoszenie się lodu na powierzchni wody) - przeprowadza doświadczenia ilustrujące wybrane cechy powietrza (jest gazem, ma ciężar, wywiera nacisk); przeprowadza doświadczenia ilustrujące ruch powietrza (m.in. wyścigi papierków poruszanych powietrzem dmuchanym przez słomkę, unoszenie kartek za pomocą suszarki do włosów); wykazuje, że powietrze stawia opór, i tłumaczy, w jaki sposób ludzie to wykorzystują (puszczanie samolotików) - bada wybrane cechy światła słonecznego; wie, jak powstaje cień - wie, że Słońce ogrzewa i oświetla Ziemię; omawia znaczenie tego faktu dla człowieka, roślin, zwierząt - przeprowadza doświadczenia ilustrujące cechy dwutlenku węgla jako gazu, który gasi ogień - rozumie, dlaczego należy zginać śmieci przed wyrzuceniem (np. butelki bez zakrętek, opakowania z kartonu i tektury)	- obserwuje zmiany zachodzące w pogodzie i przyrodzie związane z porami roku; samodzielnie dokumentuje zachodzące zmiany - odszukuje w terenie wybrane ślady zwierząt – tropy, gniazda ptaków, odchody, dziuple, mrowiska, jamy itd.; podejmuje próbę identyfikacji wybranych tropów (ślady ptaków, kopyt końskich, łap psów, w miarę możliwości racic sarny itd.) - wspólnie z nauczycielem prowadzi długoterminowe obserwacje wiosennego zachowania bocianów, wykorzystując do tego transmisję internetową z kamer montowanych w gniazdach; dokumentuje je w specjalnym kalendarzu ściennym - określa wiek drzewa na podstawie liczby słoїв - wie, że niektóre rośliny mają właściwości barwiące (np. marchew, czerwona kapusta, natka pietruszki, burak, dynia); wykorzystuje je w pracy plastycznej - demonstruje i omawia wybrane cechy wody (m.in. zmianę kształtu w różnych naczyniach, niemożność ściśnięcia w strzykawkę, rozpuszczanie substancji, dyfuzja – swobodne przemieszczanie się barwników, wyporność wody słodkiej i słonej); łączy je z krążeniem wody w przyrodzie i zastosowaniami przez człowieka, np. wyporność statków (budowa i zwodowanie statku z plasteliny oraz plastelinowej kulki) - doświadcza, że rośliny reagują na zmianę wilgotności powietrza („higrometr z szyszki” – obserwacje szyszki mokrej i stopniowo wysychającej) - proponuje doświadczenia ilustrujące krążenie wody w przyrodzie (przejścia między stanami skupienia wody) - wykonuje doświadczenia pokazujące, że woda jest dobrym rozpuszczalnikiem i pełni funkcję transportową - porównuje wymywanie przez wodę piaszczystego brzegu i gleby przerosniętej korzeniami roślin - bada wybrane cechy światła słonecznego; wie, jak powstaje półcień, odbicie, rozszczepienie	- samodzielnie przeprowadza obserwacje przyrodnicze szkolnych hodowli oraz obserwacje w terenie; gromadzi, klasyfikuje i zabezpiecza zbiory, proponuje metody ekspozycji - posługuje się lupą i lornetką; z pomocą nauczyciela korzysta z mikroskopu - obserwuje i samodzielnie dokumentuje zmiany zachodzące w pogodzie i przyrodzie związane z porami roku; porównuje swoje obserwacje z prognozą pogody i z pomocą nauczyciela wyciąga wnioski (prognozy nie są pewne, gdyż pogoda jest bardzo zmienna, przy szykowaniu ubrania trzeba zachować czujność) - odszukuje w terenie wybrane ślady zwierząt (w tym schronienia, ślady zerowania); z pomocą atlasów przyrodniczych podejmuje próbę ich identyfikacji - określa wiek drzewa na podstawie pomiarów pierśnicy - na wycieczce do lasu wykazuje, że liście i gałązki powoli rozkładają się i zamieniają w próchnicę (delikatne uniesienie ściółki) - udowadnia możliwość wytrącania się rozpuszczonych w wodzie substancji (wykonuje doświadczenie z krystalizacją soli rozpuszczonej w wodzie oraz obserwuje osad w czajniku) - udowadnia, że sól i detergenty mają szkodliwy wpływ na hodowle (porównuje wyniki hodowli rośliny w glebie czystej i zanieczyszczonej) - udowadnia, że woda z rozpuszczonymi w niej substancjami krąży w roślinie (zabarwienie się płatków kwiatu trzymanego w wodzie z barwnikiem) - doświadcza, że rośliny reagują na zmianę wilgotności powietrza („higrometr z szyszki” – obserwacje szyszki mokrej i stopniowo wysychającej) - wykonuje doświadczenie pokazujące, w jaki sposób powstają szkody mrozowe (rozsadzenie zamkniętej szklanej butelki przez tworzący się lód) - bada wybrane cechy światła słonecznego (testuje działanie baterii słonecznych w kalkulatorze; sprawdza, w którym słoiku piasek szybciej wyschnie – w stojącym w cieniu czy w pełnym słońcu)
--	---	--

	– przeprowadza doświadczenia ilustrujące wybrane cechy powietrza, m.in. możliwość zmiany kształtu (balony), sprężanie (w strzykawce), ruch pod wpływem ogrzewania (pokaz: napęnlanie się naciągniętego na butelkę balonu powietrzem unoszącym się na skutek ogrzania po wstawieniu butelki do miski z gorącą wodą) – bada czystość wody i powietrza; buduje małą oczyszczalnię ścieków (na bazie filtra do ekspresu do kawy); obserwuje wygląd kawałka taśmy klejącej wystawionej na kilka dni na podwórko – tworzy „Skarbiec bogactw” dokumentujący poszerzającą się wiedzę na temat surowców naturalnych – wykonuje doświadczenie demonstujące tempo rozkładu odpadów (zakopanie obierek jabłka, zgniecionej kartki, plastikowego worka) – przeprowadza doświadczenia dotyczące wpływu tarcia na nasze życie (m.in. ścieranie się gumki i kredy; przesuwanie kartonu wypełnionego książkami i pustego po śliskiej podłodze i po dywanie); wyjaśnia, w jaki sposób tarcie wpływa na zanieczyszczenie powietrza (zapylenie spowodowane ścieraniem się opon, klocków hamulcowych, asfaltu)	– bada czystość powietrza, używając do tego uproszczonej skali porostowej – porównuje wygląd porostów w otoczeniu z porostami przedstawionymi na skali (brak porostów, porosty skoruplaste, liściaste, krzaczkowate) – tworzy „Skarbiec bogactw” dokumentujący poszerzającą się wiedzę na temat surowców naturalnych – przeprowadza doświadczenia dotyczące elektryzowania się przedmiotów (m.in. pocieranie foliowych woreczków o siebie, zbieranie skrawków papieru balonikiem, elektryzowanie włosów grzebieniem); ma świadomość, że tego typu oddziaływania zachodzą podczas burzy – przeprowadza doświadczenia ilustrujące oddziaływania magnetyczne (m.in. przyciąganie i odpychanie się magnesów łączących wagoniki drewnianej kolejki; przyciąganie magnesem rzeczy wykonanych z metalu i innych; oddziaływanie magnesu przez kartkę i blat stołu) – wykonuje doświadczenia sprawdzające, w jaki sposób rozchodzi się dźwięk (szept z drugiego końca sali, szept przy użyciu telefonu z kubeczków po jogurcie), porównuje ich wyniki – opisuje, w jaki sposób tworzą się dźwięki (drżanie strun ukulele, drżanie membrany tamburynu, drżanie krtań); sprawdza, w jakim ośrodku dźwięki rozchodzą się lepiej – w powietrzu czy w cieple stałym (szept z drugiego końca sali, użycie „telefonu” wykonanego z kubeczków po jogurcie)
PP 7) chroni przyrodę, wskazuje wybrane miejsca ochrony przyrody oraz parki narodowe, pomniki przyrody w najbliższym otoczeniu – miejscowości, regionie – zna pojęcie <i>ochrona gatunkowa</i>; wymienia kilka gatunków roślin i zwierząt chronionych w Polsce (np. śnieżnica przebiśnieg, śnieżnica wiosenna, sasanka wiosenna, jeż, jeryk, świstak tatrzański, foka szara) – wymienia i opisuje podstawowe zagrożenia dla przyrody powodowane działalnością człowieka (zanieczyszczenia, w tym spalanie paliw, ścieki, nielegalne składowanie odpadów; dewastacja, np. łamanie gałęzi; płoszenie zwierząt; wyszukuje ich przykłady w swoim otoczeniu – omawia i stara się w miarę możliwości wdrażać w życie zachowania ograniczające dewastację przyrody (m.in. rezygnacja z opakowań jednorazowych, segregowanie śmieci, ponowne wykorzystanie odpadów, oszczędzanie wody i prądu, odpowiednie zachowanie w lesie)	– wyjaśnia pojęcie <i>ochrona gatunkowa</i>; wymienia wybrane gatunki roślin i zwierząt chronione w Polsce (np. kozica, niedźwiedź brunatny, wydra europejska; krokus spiski, dziewięciśń bezodogowy, szarotka, grąziel żółty, grzybień białe, konwalia majowa) – wie, że istnieją takie formy ochrony przyrody, jak park narodowy, rezerwat, pomnik przyrody – podaje cel ochrony przyrody – podaje zasady zachowania się w parku narodowym/rezerwacie przyrody oraz wobec objętych ochroną tworów przyrody – w miarę możliwości wie, czy w najbliższej okolicy znajdują się chronione obszary lub obiekty przyrodnicze	– wyjaśnia pojęcie <i>ochrona gatunkowa</i>; wymienia wybrane gatunki roślin i zwierząt chronione w Polsce, odnosząc je do regionów i parków narodowych, gdzie występują (np. foka szara, łos, żubr, żbik, waż eskulapa, wilk, nocek duży, bielik, kormoran, głuszek, żuraw, czajka; mikołajek nadmorski, obuwik pospolity, rosiczka okragłolistna, kotewka orzech wodny, lilia złotogłów) – wylicza realizowane w Polsce formy ochrony przyrody: park narodowy, park krajobrazowy, rezerwat, pomnik przyrody; podaje poznane na lekcji przykłady tych terenów/objektów – podaje cel ochrony przyrody – podaje zasady zachowania się w parku narodowym/rezerwacie przyrody oraz wobec objętych ochroną tworów przyrody

– podaje zasady odpowiedzialnego dokarmiania ptaków; w miarę możliwości pomaga zwierzętom przetrwać zimę i upalne lato – razem z klasą włącza się w akcje związane z ochroną przyrody (np. Sprzątanie Świata, Dzień Ziemi)	– opisuje Tatrzański Park Narodowy, wymienia występujące tam chronione gatunki roślin i zwierząt – wymienia i opisuje podstawowe zagrożenia dla przyrody powodowane działalnością człowieka (m.in. zrzut ścieków z fabryk, wypalanie łąk); odnosi te zagrożenia do konkretnych poznanych ekosystemów (np. łąki – jezioro, nielegalna wycinka, kłusownictwo – las); - wyszukuje przykłady zagrażających przyrodzie działań człowieka w swoim otoczeniu – omawia i stara się w miarę możliwości wdrażać w życie zachowania ograniczające dewastację przyrody – podaje zasady odpowiedzialnego dokarmiania ptaków; w miarę możliwości pomaga zwierzętom przetrwać zimę i upalne lato – razem z klasą włącza się w akcje związane z ochroną przyrody (np. Sprzątanie Świata, Dzień Ziemi)	– wymienia formy ochrony przyrody w najbliższej okolicy – opisuje kilka polskich parków narodowych, wskazuje na mapie ich lokalizację (np. Woliński PN, Białowiecki PN, Biebrzański PN, Bieszczadzki PN, Tatrzański PN oraz park narodowy zlokalizowany najbliżej własnej miejscowości); wymienia występujące tam chronione gatunki roślin i zwierząt – wymienia i opisuje podstawowe zagrożenia dla przyrody powodowane działalnością człowieka (m.in. tłumaczy, w jaki sposób powstaje smog); odnosi te zagrożenia do konkretnych poznanych ekosystemów; wyszukuje przykłady zagrażających przyrodzie działań człowieka w swoim otoczeniu – omawia wybrane gatunki zagrożone wyginięciem, wymienione w <i>Polskiej czerwonej księdze zwierząt</i> – wymienia i stara się w miarę możliwości wdrażać w życie zachowania ograniczające dewastację przyrody i kompensujące zniszczenia (np. sadzenie nowych drzew) – podaje zasady odpowiedzialnego dokarmiania ptaków; w miarę możliwości pomaga zwierzętom przetrwać zimę i upalne lato – razem z klasą włącza się w akcje związane z ochroną przyrody (np. Sprzątanie Świata, Dzień Ziemi)
PP 8) segreguje odpady i ma świadomość przyczyn i skutków takiego postępowania		
– odpowiada na pytanie: Czy segregowanie odpadów jest ważne? – rozpoznaje po kolorach pojemniki do segregacji śmieci i umie z nich korzystać (w trudniejszych przypadkach zasięgając rady u dorosłego) – tłumaczy, dlaczego należy rezygnować z jednorazowych opakowań i naczyni; podaje przykłady zastępowania ich tymi wielokrotnego użytku – ozdabia torbę wielokrotnego użytku (np. farbami akrylowymi, naszywkami)	– wyjaśnia znaczenie segregowania odpadów, podając przykłady negatywnego oddziaływania odpadów na przyrodę – rozpoznaje po kolorach pojemniki do segregacji śmieci i potrafi z nich korzystać – tłumaczy, dlaczego należy rezygnować z opakowań i naczyni jednorazowych; podaje przykłady zastępowania ich tymi wielokrotnego użytku – wyjaśnia, które odpady należy kompostować i w jakim celu się to robi – przedstawia sposób postępowania z odpadami specjalnymi (leki, baterie); w miarę możliwości pomaga w ich zbieraniu i utylizacji (wyrzucanie baterii do specjalnych pojemników) – wykonuje z kartonowego pudełka po herbacie pojemnik do zbierania zużytych baterii	– wyjaśnia znaczenie segregowania odpadów, podając przykłady negatywnego oddziaływania odpadów na przyrodę (w tym używa określenia wielką pacyficzną wyspą śmieci) – rozpoznaje po kolorach pojemniki na segregację śmieci i umie z nich korzystać – tłumaczy, dlaczego należy rezygnować z jednorazowych opakowań i naczyni; podaje przykłady zastępowania ich tymi wielokrotnego użytku – podaje, które odpady należy kompostować i w jakim celu się to robi – przedstawia sposób postępowania z odpadami specjalnymi (leki, baterie, odpady wielkogabarytowe, toksyczne, elektrośmieci); w miarę możliwości pomaga w ich zbieraniu i utylizacji – opisuje wybrane sposoby recyklingu (przetwarzanie plastikowych nakrętek, makulatury, szkła) – wykonuje koszyk z pociętych plastikowych butelek

2. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE FUNKCJI ŻYCIOWYCH CZŁOWIEKA, BEZPIECZEŃSTWA I ODPOCZYNKU. UCZENI:			
PP 1) przedstawia charakterystykę wybranych zajęć i zawodów ludzi znanych z miejsca zamieszkania oraz zawodów użyteczności publicznej: nauczyciel, żołnierz, policjant, strażak, lekarz, pielęgniark czy leśnik, a ponadto rozumie istotę pracy w służbach mundurowych i medycznych			
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3	
– opisuje pracę nauczyciela, innych pracowników szkoły oraz pracę zawodową rodziców – opowiada o pracy policjanta i żołnierza – omawia pracę lekarza (pediatra, okulista, stomatolog) i weterynarza	– opisuje pracę nauczyciela, innych pracowników szkoły, własnych rodziców – opowiada o pracy policjanta, żołnierza, strażaka – omawia pracę lekarza (laryngolog), pielęgniarki, weterynarza – opisuje pracę ogrodnika i rolnika	– opisuje pracę nauczyciela, innych pracowników szkoły, własnych rodziców, osób znanych z sąsiedztwa – przedstawia współpracę wielu służb mundurowych podczas klęsk żywiołowych (na przykładach: powódź na południu Polski w 1997 r., huragan na północy Polski w 2017 r.) – omawia pracę lekarza (pediatra, okulista, laryngolog, chirurg, alergolog), pielęgniarki, weterynarza – opisuje pracę ogrodnika, rolnika, leśnika, naukowca zajmującego się badaniem przyrody (np. botanika, zoologa)	
PP 2) posługuje się numerami telefonów alarmowych, formułuje komunikat – wezwanie o pomoc: Policji, Pogotowia Ratunkowego, Straży Pożarnej 3) posługuje się danymi osobowymi w kontakcie ze służbami mundurowymi i medycznymi, w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia			
– zna zasady właściwego zachowania w kontaktach z obcą osobą – zna swój adres i wie, komu może go udostępnić w sytuacji zagrożenia – wie, do kogo zwrócić się o pomoc w trudnej sytuacji (zagubienie, wypadek, przemoc); ma świadomość konieczności współpracy z policjantem i ratownikiem medycznym – zna najważniejsze numery alarmowe – umie skorzystać z pomocy medycznej w szkole (pielęgniarka)	– zna zasady właściwego zachowania w kontaktach z obcą osobą – zna swój adres; ma świadomość, że należy on do danych osobowych podlegających ochronie i nie powinien być udostępniany niepowołanym osobom; wymienia wyjątkowe sytuacje, w których można odstąpić od tej zasady – wie, do kogo zwrócić się o pomoc w trudnej sytuacji (zagubienie, wypadek, przemoc); ma świadomość konieczności współpracy z przedstawicielami służb mundurowych i ratownikami medycznymi – zna najważniejsze numery alarmowe, umie z nich korzystać – umie skorzystać z pomocy medycznej w szkole	– zna zasady właściwego zachowania w kontaktach z obcą osobą, również w kontaktach przez internet – ma świadomość istnienia wrażliwych danych osobowych; przedstawia, komu i w jakich sytuacjach można je udostępnić – wie, do kogo zwrócić się o pomoc w trudnej sytuacji (zagubienie, wypadek, przemoc); ma świadomość konieczności współpracy z przedstawicielami służb mundurowych i ratownikami medycznymi – zna najważniejsze numery alarmowe, umie zgłosić prośbę o pomoc – umie skorzystać z pomocy medycznej w szkole	
PP 4) dba o higienę oraz estetykę własną i otoczenia			
– przedstawia podstawowe potrzeby człowieka oraz sposób ich zaspokajania (odżywianie się, odpoczynek itd.) – wymienia wybrane narzędzy zmysłów (oczy, uszy, nos, język, skóra) i łączy je z odpowiednimi zmysłami (wzrok, słuch, węch, smak, dotyk) – zna podstawowe zasady unikania chorób (odpowiednie odżywianie się, aktywny tryb życia, wystarczająca ilość odpoczynku, zasady higieny osobistej); ma świadomość konieczności kontrolowania własnego stanu zdrowia	– przedstawia podstawowe potrzeby człowieka oraz sposób ich zaspokajania – nazywa części ciała człowieka i wskazuje analogiczne części u zwierząt – wymienia, lokalizuje i w uproszczony sposób opisuje znaczenie głównych narządów człowieka (mózg, serce, płuca, żołądek, jelita, kości, mięśnie)	– przedstawia podstawowe potrzeby człowieka oraz sposób ich zaspokajania – nazywa części ciała człowieka i wskazuje analogiczne części u zwierząt – dostrzega istnienie cech wspólnych dla wszystkich ludzi (np. budowa wewnętrzna) i cech, którymi się różnią (kolor włosów, skóry, wzrost, waga itd.) – wymienia, lokalizuje i w uproszczony sposób opisuje główne narządy człowieka (mózg, nerwy, serce, naczynia)	

- wymienia objawy mogące świadczyć o chorobie (katar, kaszel, ból, gorączka) - ma świadomość, że jest odpowiedzialny za wygląd nie tylko swojego pokoju (kąpika), ale również reszty mieszkania, a także np. klatki schodowej, osiedlowego parku, autobusu - dba o wygląd klasy, w tym o szkolną hodowlę roślin	- wymienia wybrane narządy zmysłów i łączy je z odpowiednimi zmysłami; rozpoznaje podstawowe smaki (kwaśny, słodki, słony, gorzki); opisuje, w jaki sposób zmysły mogą być upośledzone i co się do tego może przyczynić (hałas, niestosowanie się do zaleceń okulisty, palenie papierosów) - bada działanie swojego organizmu (słucha bicia serca, dotyka szyi podczas mówienia i przełykania, rozpoznaje smaki z zamkniętymi oczami, napina mięśnie) - zna podstawowe zasady unikania chorób (w tym szczepienia ochronne, zasady przechowywania żywności, unikanie kontaktu z zarażającymi chorobami); ma świadomość konieczności kontrolowania własnego stanu zdrowia - poprawnie myje ręce - wymienia objawy mogące świadczyć o chorobie (w tym wysypka, świąd) - ma świadomość, że jest odpowiedzialny za wygląd nie tylko swojego pokoju (kąpika), ale również reszty mieszkania, a także np. klatki schodowej, osiedlowego parku, autobusu - dba o wygląd klasy, w tym o szkolną hodowlę roślin; pomaga w tworzeniu klasowych gazetek, ozdobianiu klasy na różne uroczystości	krwionośne, nos, gardło, oskrzela, płuca, przelyk, żóładek, jelita, kości, mięśnie, nerki, pęcherz), łączy je w układy odpowiedzialne za konkretne funkcje organizmu i w uproszczony sposób opisuje ich działanie - wymienia wybrane narządy zmysłów i łączy je z odpowiednimi zmysłami; rozpoznaje podstawowe smaki; opisuje, w jaki sposób zmysły mogą być upośledzone i co się do tego może przyczynić; kojarzy terminy: krótkowzroczność, niedosłuch, ślepota, głuchota, język migowy, alfabet Braille'a - zna termin <i>drobnoustroje</i> i wiąże je z terminami <i>bakterie</i> oraz <i>wirusy</i>; wie, że niebezpieczne dla zdrowia mogą być również pasożytnicze zwierzęta (wszy, owsiki) - w uproszczony sposób wyjaśnia termin uczulenie i tłumaczy, dlaczego należy stosować się do zaleceń alergologa - zna podstawowe zasady unikania chorób (w tym zapobieganie zarażeniu się wszawicą i owsikami); ma świadomość konieczności kontrolowania własnego stanu zdrowia; w miarę możliwości stara się dbać o zdrowie innych - wymienia objawy mogące świadczyć o chorobie (w tym: częste oddawanie moczu, towarzyszący temu ból, zasłabnięcia) - ma świadomość, że jest odpowiedzialny za wygląd swojego pokoju (kąpika), przestrzeni publicznych, a w sposób pośredni całej Ziemi (używanie plastikowych torebek powoduje gromadzenie się odpadów na śmietnikach, w tzw. wyspach oceanicznych; nieoszczędzanie energii powoduje tworzenie się smogu) - rozumie pojęcie <i>wandalizm</i> i wymienia jego przykłady (np. niszczenie zieleni w parku, uszkodzanie koszy i ławek, rozrzucanie odpadków, graffiti) - dba o wygląd klasy, w tym o szkolną hodowlę roślin; pomaga w tworzeniu klasowych gazetek, ozdobianiu klasy na różne uroczystości
PP 5) reaguje stosownym zachowaniem w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa, zdrowia jego lub innej osoby - podaje przykłady sytuacji zagrażających bezpieczeństwu i zdrowiu	- podaje przykłady sytuacji zagrażających bezpieczeństwu i zdrowiu	- podaje przykłady sytuacji zagrażających bezpieczeństwu i zdrowiu

– natychmiast zawiadania nauczyciela o sytuacjach niebezpiecznych w szkole – słucha poleceń nauczyciela i dokładnie je wykonuje podczas próbnych alarmów przeciwpożarowych, bombowych lub symulacji ataku terrorystycznego – zna najważniejsze numery alarmowe – umie skorzystać z pomocy medycznej w szkole (pielęgniarka)	– zachowuje się zgodnie z zasadami podczas próbnych alarmów przeciwpożarowych, bombowych lub symulacji ataku terrorystycznego; rozpoznaje sygnały alarmowe – rozpoznaje podstawowe obrażenia (stłuczenie, oparzenie, otarcie, krwotok z nosa) – wie, że w niebezpiecznej sytuacji najpierw należy zabezpieczyć siebie i poszkodowanego oraz miejsce udzielanej pomocy – wie, że nie należy fotografować poszkodowanego i miejsca wypadku – zna najważniejsze numery alarmowe i umie wezwać pomoc właściwych służb – umie współpracować z pomocą medyczną w szkole (pielęgniarka)	– natychmiast zawiadania nauczyciela o sytuacjach niebezpiecznych w szkole – wyjaśnia zasady obowiązujące podczas próbnych alarmów przeciwpożarowych, bombowych lub symulacji ataku terrorystycznego; rozpoznaje sygnały alarmowe – dokonuje samoceny zachowania podczas próbnych alarmów oraz ocenia zachowanie koleżanek i kolegów w odniesieniu do obowiązujących zasad – rozpoznaje podstawowe obrażenia (stłuczenie, oparzenie, otarcie, krwotok z nosa) – potrafi rozpoznać stan poszkodowanego (przytomny, nieprzytomny, oddycha, nie oddycha) – udziela pomocy przedmedycznej zgodnie z zasadami podawanymi na kursach „Ratujemy i uczymy ratować” – wie, że w niebezpiecznej sytuacji najpierw należy zabezpieczyć siebie i poszkodowanego oraz miejsce udzielanej pomocy – wie, że nie należy fotografować poszkodowanego i miejsca wypadku – zna najważniejsze numery alarmowe i umie wezwać pomoc właściwych służb – umie współpracować z pomocą medyczną w szkole (pielęgniarka)
PP 6) wymienienia wartości odżywcze produktów żywnościowych; ma świadomość znaczenia odpowiedniej diety dla utrzymania zdrowia, ogranicza spożywanie posiłków o niskich wartościach odżywczych i niezdrowych, zachowuje umiar w spożywaniu produktów słodzonych, zna konsekwencje jedzenia ich w nadmiarze	– dzieli produkty na zdrowe i niezdrowe (żywność wysoko przetworzona, z dużą zawartością cukru, soli, tłuszczów, chemicznych dodatków typu barwniki); wskazuje posiłki, które składają się ze zdrowych produktów – wymienia przykłady produktów należących do owoców i warzyw (w tym warzyw strączkowych), produktów zbożowych, nabiału, mięsa i ryb oraz tłuszczów; ma świadomość, jakie produkty mają więcej wartości odżywczych (np. lepsze mięso chude niż tłuste, olej roślinny niż margaryna w kostce)	PP 6) wymienienia wartości odżywcze produktów żywnościowych; ma świadomość znaczenia odpowiedniej diety dla utrzymania zdrowia, ogranicza spożywanie posiłków o niskich wartościach odżywczych i niezdrowych, zachowuje umiar w spożywaniu produktów słodzonych, zna konsekwencje jedzenia ich w nadmiarze
– dzieli produkty na zdrowe i niezdrowe; wskazuje posiłki, które składają się ze zdrowych produktów – wie, że warzywa i owoce powinny stanowić podstawę diety – ma świadomość, że posiłki należy jeść regularnie, w spokoju, najlepiej przy estetycznie nakrytym stole	– wyróżnia podstawowe grupy pokarmów, podaje ich przykłady; zna wartości odżywcze wybranych produktów; wie, których produktów należy unikać lub całkowicie wykluczyć je z diety – ma świadomość, że posiłki należy jeść regularnie, w spokoju, najlepiej przy estetycznie nakrytym stole; powinni być one różnorodne i dobrze skomponowane w ciągu dnia – zna zasady doborzenia produktów do całodziennego jadłospisu (piramida żywienia) i uклада na ich podstawie jednodniowy jadłospis – podejmuje próby samodzielnej analizy informacji zawartych na opakowaniach w celu oceny produktów pod kątem wartości odżywczych	– natychmiast zawiadania nauczyciela o sytuacjach niebezpiecznych w szkole – wyjaśnia zasady obowiązujące podczas próbnych alarmów przeciwpożarowych, bombowych lub symulacji ataku terrorystycznego; rozpoznaje sygnały alarmowe – dokonuje samoceny zachowania podczas próbnych alarmów oraz ocenia zachowanie koleżanek i kolegów w odniesieniu do obowiązujących zasad – rozpoznaje podstawowe obrażenia (stłuczenie, oparzenie, otarcie, krwotok z nosa) – potrafi rozpoznać stan poszkodowanego (przytomny, nieprzytomny, oddycha, nie oddycha) – udziela pomocy przedmedycznej zgodnie z zasadami podawanymi na kursach „Ratujemy i uczymy ratować” – wie, że w niebezpiecznej sytuacji najpierw należy zabezpieczyć siebie i poszkodowanego oraz miejsce udzielanej pomocy – wie, że nie należy fotografować poszkodowanego i miejsca wypadku – zna najważniejsze numery alarmowe i umie wezwać pomoc właściwych służb – umie współpracować z pomocą medyczną w szkole (pielęgniarka)

	– wie, że posiłki należy jeść regularnie, w spokoju, najlepiej przy estetycznie nakrytym stole, że powinny być one różnorodne i dobrze zaplanowane na cały dzień (możliwie częste jedzenie owoców i warzyw, jedzenie na śniadania i kolację produktów zbożowych, jedzenie produktów zawierających białko – nabiał, jajka, mięso, warzywa strączkowe); proponuje składniki zdrowego drugiego śniadania, łączy je w wartościowe zestawy – odszukuje na opakowaniu datę ważności produktu spożywczego oraz informację o jego składzie; sprawdza, czy nie ma adnotacji: „Może negatywnie wpływać na zachowanie i koncentrację u dzieci”; przy pomocy dorosłego dokonuje wyboru najlepszego produktu – wymienia i opisuje skutki niewłaściwej diety (otyłość, niedowaga, próchnica, problemy ze skórą, włosami i paznokciami i inne) – opisuje sposoby przechowywania i przetwarzania żywności w domu	– wymienia skutki niewłaściwej diety (otyłość, niedowaga, próchnica, problemy ze skórą, włosami i paznokciami, zła kondycja fizyczna, problemy z koncentracją, choroby wynikające ze zbyt małej ilości witamin, np. zjadły czy, historyczny już, szkorbut) – opisuje sposoby przechowywania i przetwarzania żywności w domu; podaje przykłady wpływu sposobu przechowywania żywności na jej wartość odżywczą	
PP 7) przygotowuje posiłki służące utrzymaniu zdrowia			
– wykonuje np. koreczki owocowe, kanapki, sałatkę owocową – przygotowuje kanapki z pożytecznych dla zdrowia składników	– wykonuje sałatkę owocową, koreczki owocowe – przygotowuje kanapki z samodzielnie wyhodowanym szczyptkiem – wykonuje smoothie owocowo-warzywne – przygotowuje jogurt smakowy z naturalnych składników (owoce, nasiona, płatki, domowe dżemy)	– wykonuje surówkę warzywną, sałatkę owocową, koreczki i szczytki owocowe – przygotowuje kanapki z samodzielnie wyhodowanymi rzodkiewkami – wykonuje sok owocowy, smoothie owocowo-warzywne – przygotowuje jogurt smakowy z naturalnych składników (owoce, nasiona, płatki, domowe dżemy) – wykonuje e słodkie przekąski, np. „Kulki mocy” (z daktyli, bakalii i innych dodatków) i/lub zdrowe batony	
PP 8) ubiera się odpowiednio do stanu pogody, poszukuje informacji na temat pogody, wykorzystując np. internet			
– przy pomocy osoby dorosłej prowadzi podstawowe obserwacje pogody i zapisuje je w formie obrazkowego kalendarza pogody – stara się zrozumieć prognozy pogody nadawane przez radio i telewizję – stara się dobrać ubranie stosownie do prognozy pogody i własnych obserwacji – wymienia kolejne pory roku – nazywa typowe dla kolejnych pór roku zjawiska atmosferyczne	– samodzielnie prowadzi i zapisuje podstawowe obserwacje pogody – stara się zrozumieć prognozy pogody nadawane przez radio i telewizję; przy pomocy dorosłego odszukuje i interpretuje prognozę pogody zamieszczoną w internecie – dobiera ubranie stosownie do prognozy pogody i własnych obserwacji – wymienia kolejne pory roku; podaje daty ich rozpoczęcia – nazywa typowe dla kolejnych pór roku zjawiska atmosferyczne	– samodzielnie prowadzi i zapisuje podstawowe obserwacje pogody – stara się zrozumieć komunikaty dotyczące prognozy pogody nadawane przez radio i telewizję; – samodzielnie (choć pod kontrolą dorosłych) odszukuje sprawdzone strony internetowe podające komunikaty pogodowe – pod kontrolą dorosłego wyszukuje w internecie informacje na temat bieżącego zanieczyszczenia powietrza (alert smogowy)	

– opisuje pogodę typową dla kolejnych pór roku i charakterystyczne dla poszczególnych pór roku zjawiska przyrodnicze	– opisuje pogodę typową dla kolejnych pór roku i charakterystyczne dla poszczególnych pór roku zjawiska przyrodnicze (np. wiosną: kiełkowanie nasion, otwieranie się pączków, pojawianie się liści i kwiatów, przyloty ptaków, pojawienie się owadów, budzenie się uśpionych zwierząt); ilustruje wypowiedź przykładami pojedynczych gatunków (np. jesienią bociany i żurawie odlatują do ciepłych krajów) – podejmuje próby wyjaśnienia zjawisk zachodzących w przyrodzie podczas kolejnych pór roku (np. zwierzęta zasypiają, ponieważ zimą brakuje jedzenia i jest zimno)	– dobiera ubranie stosownie do prognozy pogody i własnych obserwacji – wymienia kolejne pory roku; podaje daty ich rozpoczęcia – nazywa typowe dla kolejnych pór roku zjawiska atmosferyczne – opisuje pogodę i przyrodę podczas kolejnych pór roku i charakterystyczne dla poszczególnych pór roku zjawiska przyrodnicze; ilustruje wypowiedź przykładami – podejmuje próby wyjaśnienia zjawisk zachodzących w przyrodzie podczas kolejnych pór roku
PP 9) rozróżnia podstawowe znaki drogowe, stosuje przepisy bezpieczeństwa w ruchu drogowym i miejscach publicznych; przestrzega zasad zachowania się w środkach publicznego transportu zbiorowego		
– dostrzega znaki drogowe w najbliższym otoczeniu: na drodze do szkoły, w pobliżu domu; zna wybrane znaki drogowe – zna zasady przechodzenia przez jezdnię z sygnalizacją świetlną oraz bez sygnalizacji – rozumie konieczność noszenia kamizelek odblaskowych i innych elementów odblaskowych – dostrzega różnice w wyglądzie dróg na wsi i w mieście – zna zagrożenia, jakie pociągają za sobą zabawy w pobliżu jezdni – rozumie potrzebę korzystania z pasów bezpieczeństwa i fotelików dla dzieci	– dostrzega znaki drogowe w najbliższym otoczeniu: na drodze do szkoły, w pobliżu domu – zna wybrane znaki drogowe, rozróżnia znaki zakazu, nakazu, ostrzegawcze i informacyjne – zna zasady przechodzenia przez jezdnię z sygnalizacją świetlną oraz bez sygnalizacji – rozumie konieczność noszenia kamizelek odblaskowych i innych elementów odblaskowych – zna zasady poruszania się po drodze bez chodnika – dostrzega różnice w wyglądzie dróg na wsi i w mieście – zna zagrożenia, jakie pociągają za sobą zabawy w pobliżu jezdni; wskazuje niewłaściwe zachowania użytkownika drogi – zna zasady zachowania się w autobusie, tramwaju, autokarze – dostrzega zagrożenia komunikacyjne na swojej drodze do szkoły – rozumie potrzebę korzystania z pasów bezpieczeństwa i fotelików dla dzieci	– dostrzega znaki drogowe w najbliższym otoczeniu: na drodze do szkoły, w pobliżu domu – zna wybrane znaki drogowe, rozróżnia znaki zakazu, nakazu, ostrzegawcze i informacyjne – zna zasady przechodzenia przez jezdnię z sygnalizacją świetlną oraz bez sygnalizacji – rozumie konieczność noszenia kamizelek odblaskowych i innych elementów odblaskowych – zna zasady poruszania się po drodze bez chodnika – rozumie trudności związane z poruszaniem się po drogach podczas gołedzi, deszczu, śniegu, zawieruchy, o zmroku – dostrzega różnice w wyglądzie dróg na wsi i w mieście – zna zagrożenia, jakie pociągają za sobą zabawy w pobliżu jezdni; wskazuje niewłaściwe zachowania użytkownika drogi – zna zasady zachowania się w autobusie, tramwaju, autokarze – dostrzega zagrożenia komunikacyjne na swojej drodze do szkoły – zna zasady obowiązujące podczas przejazdu przez tor kolejowe oraz znaki drogowe ostrzegające o zbliżaniu się do przejazdu kolejowego – rozumie potrzebę korzystania z pasów bezpieczeństwa i fotelików dla dzieci – rozumie pojęcia <i>transport</i> i <i>kommunikacja</i>
PP 10) stosuje się do zasad bezpieczeństwa w szkole, odnajduje drogę ewakuacyjną, rozpoznaje znaki i symbole informujące o różnych rodzajach niebezpieczeństw oraz zachowuje się zgodnie z informacją w nich zawartą; stosuje zasady bezpiecznej zabawy w różnych warunkach i porach roku		
– rozumie pojęcie <i>piktogram</i> – zna zasady bezpiecznego poruszania się w szkole	– rozumie pojęcie <i>piktogram</i> – zna zasady bezpiecznego poruszania się w szkole	– rozumie pojęcie <i>piktogram</i> – zna zasady bezpiecznego poruszania się w szkole

– zna drogę ewakuacyjną w szkole – wskazuje bezpieczne miejsca do zabawy – zna zagrożenia wynikające z niewłaściwego zachowania się w czasie przerw i na placu zabaw	– zna drogę ewakuacyjną w szkole; zna zasady bezpiecznej ewakuacji oraz zasady alarmowania o pożarze – zna zasady korzystania z urządzeń elektrycznych – rozpoznaje piktogram ostrzegający przed napięciem elektrycznym – wskazuje bezpieczne miejsca do zabawy – zna sposoby bezpiecznego spędzania wolnego czasu; zna zagrożenia wynikające z niewłaściwego zachowania się w czasie przerw i na placu zabaw	– zna drogę ewakuacyjną w szkole; zna zasady bezpiecznej ewakuacji oraz zasady alarmowania o pożarze – zna zasady korzystania z urządzeń elektrycznych – rozpoznaje piktogram ostrzegający przed napięciem elektrycznym – wskazuje bezpieczne miejsca do zabawy – zna sposoby bezpiecznego spędzania wolnego czasu; zna zagrożenia wynikające z niewłaściwego zachowania się w czasie przerw i na placu zabaw – wie, jak zachować się podczas ataku psa lub dzikich zwierząt
PP 11) ma świadomość istnienia zagrożeń ze środowiska naturalnego, np. nagła zmiana pogody, huragan, ulewne deszcze, burza, susza oraz ich następstwa: powódź, pożar, piorun; określa odpowiednie sposoby zachowania się człowieka w takich sytuacjach		
– ma świadomość niebezpieczeństw wynikających z nagłych i gwałtownych zjawisk pogodowych, takich jak np. ulewne deszcze, burza, huragan (powódź, porażenie piorunem, pożar) – ma świadomość, że niektóre zwierzęta, rośliny i grzyby są niebezpieczne dla człowieka; zachowuje należyłą ostrożność podczas wycieczek i obserwacji przyrodniczych – wie, jak chronić się przed słońcem (przebranie, promieniowanie UV) i przed kleszczami – zna zasady bezpiecznych zabaw na śniegu i lodzie, na kąpielisku i na placu zabaw – wie, że dziecko może używać urządzeń AGD tylko w obecności dorosłych (oprócz lodówki)	– opisuje wybrane zagrożenia związane z nagłymi i gwałtownymi zjawiskami pogodowymi (np. powódź, lawiny) – ma świadomość, jakim niebezpieczeństwem grozi pożar w budynku, na łące, w lesie – wie, jak się zachować w sytuacji zagrożenia nagłymi warunkami pogodowymi lub pożarem – podaje przykłady zwierząt, roślin i grzybów, które są niebezpieczne dla człowieka; zachowuje należyłą ostrożność podczas wycieczek i obserwacji przyrodniczych – wie, jak chronić się przed słońcem (przebranie, promieniowanie UV) i przed kleszczami – zna zasady bezpiecznych zabaw na śniegu i lodzie, na kąpielisku i na placu zabaw – ma świadomość, że samodzielne przyjmowanie leków grozi zatruciem, a nawet śmiercią – ma świadomość zagrożeń wynikających z zabaw nieznanymi substancjami, zwłaszcza należącymi do tzw. chemii domowej i środkami ochrony roślin – wie, że dziecko nie może manipulować przy kuchence gazowej, puszczać petard i sztucznych ogni	– opisuje wybrane zagrożenia związane z suszą – ma świadomość, jakim niebezpieczeństwem grozi pożar w budynku, na łące, w lesie – wie, jak zachować się w sytuacji zagrożenia nagłymi warunkami pogodowymi oraz pożarem – podaje przykłady zwierząt, roślin i grzybów, które są niebezpieczne dla człowieka; zachowuje należyłą ostrożność podczas wycieczek i obserwacji przyrodniczych – wie, jak chronić się przed słońcem (przebranie, promieniowanie UV) i przed kleszczami – zna zasady bezpiecznych zabaw na śniegu i lodzie, na kąpielisku i na placu zabaw – ma świadomość, że samodzielne przyjmowanie leków grozi zatruciem, a nawet śmiercią – ma świadomość zagrożeń płynących z zabaw nieznanymi substancjami, zwłaszcza należącymi do tzw. chemii domowej i środkami ochrony roślin – podaje przykłady innych łatwopalnych i wybuchowych substancji (benzyna, rozpuszczalnik)
PP 12) ma świadomość obecności nieprawdziwych informacji, np. w przestrzeni wirtualnej, publicznej; sprawdza informacje, zadając pytania nauczycielowi, rodzicom, policjantom		
– wymienia zmysły jako środki poznawania świata – sprawdza informacje, zadając pytania dorosłym (nauczyciel, rodzice, bibliotekarz)	– wymienia zmysły jako środki poznawania świata – korzysta z biblioteki szkolnej – wymienia źródła informacji: skanseny i muzea, programy telewizyjne, reklamy, internet, strona internetowa szkoły, plotka; ocenia ich wartość poznawczą	– wymienia zmysły jako środki poznawania świata – korzysta z biblioteki szkolnej – wymienia źródła informacji: skanseny i muzea, programy telewizyjne, reklamy, internet, strona internetowa szkoły, plotka; ocenia ich wartość poznawczą

	- wskazuje osoby, do których może się zwrócić o pomoc w zdobyciu potrzebnych informacji (nauczyciel, bibliotekarz, rodzice, policjant) - korzysta z internetu jako źródła informacji tylko za zgodą rodziców lub nauczyciela	- wskazuje osoby, do których może się zwrócić o pomoc w zdobyciu potrzebnych informacji (nauczyciel, bibliotekarz, rodzice, policjant)	- wskazuje osoby, do których może się zwrócić o pomoc w zdobyciu potrzebnych informacji (nauczyciel, bibliotekarz, rodzice, policjant)
PP 13) stosuje zasady bezpieczeństwa podczas korzystania z urządzeń cyfrowych, rozumie i respektuje ograniczenia związane z czasem pracy z takimi urządzeniami oraz stosuje zasady netykiety 14) ma świadomość, iż nieodpowiedzialne korzystanie z technologii ma wpływ na utratę zdrowia człowieka	- wskazuje urządzenia komputerowe w najbliższym otoczeniu - wie, że należy ograniczać czas korzystania z urządzeń cyfrowych	- rozpoznaje i nazywa urządzenia cyfrowe - zna pojęcie <i>wirus komputerowy</i>; rozumie konieczność zabezpieczania urządzeń cyfrowych - planuje czas wolny z uwzględnieniem ograniczeń korzystania z urządzeń cyfrowych	- rozpoznaje i nazywa urządzenia cyfrowe - zna pojęcie <i>wirus komputerowy</i>; rozumie konieczność zabezpieczania urządzeń cyfrowych - planuje czas wolny z uwzględnieniem ograniczeń korzystania z urządzeń cyfrowych - wie, że nieograniczone czasowo korzystanie z urządzeń cyfrowych ma negatywny wpływ na zdrowie i psychikę - zna i stosuje zasady netykiety
PP 15) ma świadomość pozytywnego znaczenia technologii w życiu człowieka	- wymienia urządzenia techniczne znajdujące się w jego domu - opisuje sposoby podróżowania dawniej i dziś	- rozumie pojęcia: <i>wynalazek, odkrycie, robot</i> - wymienia urządzenia techniczne znajdujące się w jego domu - opisuje sposoby podróżowania dawniej i dziś - opisuje sposoby oświetlania mieszkań dawniej i dziś; zna nazwisko Ignacego Łukasiewicza - podaje sposoby mierzenia czasu dawniej i dziś - rozumie pojęcia <i>szczepionka, antybiotyk</i>	- rozumie pojęcia: <i>wynalazek, odkrycie, manufaktura, robot</i> - wymienia urządzenia techniczne znajdujące się w jego domu - przedstawia historię wybranych wynalazków, np. komputera, telefonu - omawia dawne i współczesne środki transportu - omawia wybrane dawne i współczesne maszyny rolnicze - opisuje sposoby oświetlania mieszkań dawniej i dziś; zna nazwisko Ignacego Łukasiewicza - opisuje krótką historię filmu: scenki z codziennego życia, filmy nieme, dźwiękowe, czarno-białe, kolorowe, w technice 3d i in. - zna sposoby mierzenia czasu dawniej i dziś - rozumie pojęcia <i>szczepionka, antybiotyk</i> - rozumie potrzebę ciągłego doskonalenia maszyn i urządzeń ze względu na: ubożące zasoby paliw kopalnych i zanieczyszczanie środowiska przyrodniczego; bierze udział w rozmowie na temat technologii przyszłości (pojazdy bez napędu spalinowego, alternatywne źródła energii elektryczne)

3. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA PRZESTRZENI GEOGRAFICZNEJ. UCZENI:

PP 1) określa położenie i warunki naturalne swojej miejscowości oraz okolicy, opisuje charakterystyczne formy terenu, składniki przyrody, charakterystyczne miejsca, np. miejsca pamięci narodowej, najważniejsze zakłady pracy, w tym ważniejsze przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe, interesujące zabytki, pomniki, tereny rekreacyjne, parki krajobrazowe, parki narodowe	- wskazuje na mapie fizycznej Polski przybliżone położenie swojej miejscowości - opisuje typ krajobrazu, w jakim się ta miejscowość znajduje (miejski/wiejski, nizinny/wyżynny/górski) - wymienia charakterystyczne formy terenu i składniki przyrody występujące w jego miejscowości i jej okolicach (np. park, las, jezioro, rzeka, pagórki, szczyty górskie, skały) - wymienia kilka charakterystycznych obiektów we własnej miejscowości, zwłaszcza znanych nie tylko lokalnie (zabytki, pomniki, charakterystyczne budynki)	- wskazuje na mapie fizycznej Polski położenie swojej miejscowości - opisuje typ krajobrazu, w jakim się ta miejscowość znajduje (miejski/wiejski, nizinny/wyżynny/górski) - wymienia charakterystyczne formy terenu i składniki przyrody występujące w jego miejscowości i jej okolicach - opisuje najbliższy położony park narodowy; ma świadomość istnienia w okolicy innych form ochrony przyrody (rezerwat, pomnik przyrody) - wymienia kilka charakterystycznych obiektów we własnej miejscowości, zwłaszcza znanych nie tylko lokalnie (zabytki, pomniki, charakterystyczne budynki); wskazuje znajdujące się w okolicy miejsca warte odwiedzenia (w tym tereny rekreacyjne, miejsca pamięci narodowej, ogród zoologiczny)	- wskazuje na mapie fizycznej Polski położenie swojej miejscowości, najbliższego kompleksu leśnego, rzeki, jeziora - opisuje region geograficzny oraz typ krajobrazu, w jakim się znajduje jego miejscowość (miejski/wiejski, nizinny/wyżynny/górski) - wymienia charakterystyczne formy terenu i składniki przyrody występujące w jego miejscowości i jej okolicach - opisuje i wskazuje na mapie najbliższy położony park narodowy oraz, w miarę możliwości, przykłady innych form ochrony przyrody (park krajobrazowy, rezerwat, pomnik przyrody) - wymienia kilka charakterystycznych obiektów we własnej miejscowości, zwłaszcza znanych nie tylko lokalnie (zabytki, pomniki, charakterystyczne budynki); wskazuje znajdujące się w okolicy miejsca warte odwiedzenia (w tym tereny rekreacyjne, miejsca pamięci narodowej, ogród zoologiczny) - wymienia najważniejsze zakłady i miejsca pracy w mieście/w okolicy
PP 2) wskazuje na mapie fizycznej Polski jej granice, główne miasta, rzeki, nazwy krain geograficznych	- wskazuje na mapie fizycznej Polski granice kraju, wymienia nazwy sąsiednich państw - lokalizuje na mapie Warszawę, Wistę, morze i tereny górskie; zna nazwy: Bałtyk, Tatry - na podstawie ilustracji opisuje charakterystyczne cechy krajobrazu nadmorskiego i górskiego - rozpoznaje krajobraz wiejski i miejski	- wskazuje na mapie fizycznej Polski granice kraju - lokalizuje na mapie Warszawę, Gdańsk, inne poznanne miasta (np. Kraków, Gniezno, Gdańsk), rodzinną miejscowość - wskazuje na mapie Bałtyk, Wistę, Odrę, największą rzekę regionu, Tatry - odczytuje z mapy główne dopływy Wisły - rozumie pojęcie krajobraz i wymienia niektóre jego elementy - opisuje charakterystyczne cechy krajobrazu nadmorskiego, nizinnego, wyżynnego i górskiego - porównuje krajobrazy: leśny, wiejski, miejski	- wskazuje na mapie fizycznej kraju, wymienia nazwy sąsiednich państw - lokalizuje na mapie Warszawę, inne poznanne miasta (np. Kraków, Gniezno, Gdańsk), wybrane stolice województw i regionów, największe miasto w okolicy, rodzinną miejscowość - odczytuje z mapy główne dopływy Wisły - wskazuje na mapie i opisuje w miarę możliwości główne regiony Polski – Północ, Północny Zachód, Południe, Południowy Zachód, Pojezierze Pomorskie, Pojezierze Mazurskie, Pojezierze Wielkopolskie, Nizinę Mazowiecką, Nizinę Śląską, Wyżynę Lubelską, Wyżynę Małopolską, Polesie, Kotlinę Sandomierską, Sudety, Karpaty - opisuje charakterystyczne cechy krajobrazu nadmorskiego, nizinnego, wyżynnego i górskiego - porównuje krajobrazy: leśny, wiejski i miejski - używa pojęć: <i>krajobraz naturalny</i>, <i>krajobraz przekształcony</i>

PP 3) czyta proste plany, wskazuje kierunki główne na mapie, odczytuje podstawowe znaki kartograficzne map, z których korzysta; za pomocą komputera, wpisując poprawnie adres, wyznacza np. trasę przejazdu rowerem	– na przygotowanym planie (np. planie parku, ZOO) wyznacza trasę, posługując się określeniami mijanych obiektów i nazwami kierunków (lewo/prawo) – poznaje przebieg drogi ewakuacyjnej w szkole – wspólnie z koleżankami/kolegami wyznacza trasę zaplanowanej wycieczki	– przy pomocy nauczyciela korzysta z planów i map, na których odnajduje obiekty i wyznacza trasę – wymienia nazwy głównych kierunków świata i wskazuje je na mapie – wie, jak się posługiwać planem ewakuacyjnym szkoły – wie, że globus jest modelem Ziemi, poszukuje na nim Polskę, kontynenty, wybrane oceany (Spokoyny, Atlantycki, Indyjski), biegun północny, biegun południowy – przy pomocy osoby dorosłej odnajduje w internecie mapy najbliższej okolicy, parków narodowych i krajobrazowych, rezerwatów z zaznaczonymi trasami rowerowymi i szlakami pieszymi – z pomocą nauczyciela dokumentuje na mapie ścieżnej trasy wycieczek klasowych, zaznacza miejsce startu i miejsce docelowe	– stara się samodzielnie korzystać z planów i map, w tym lokalizuje obiekty i wyznacza trasę – podaje nazwy głównych kierunków świata i wskazuje je na mapie – wie, jak się posługiwać planem ewakuacyjnym szkoły – wie, że globus jest modelem Ziemi, wskazuje na nim Polskę, kontynenty, wybrane oceany (Spokoyny, Atlantycki, Indyjski), biegun północny, biegun południowy – przy pomocy osoby dorosłej odnajduje w internecie mapy najbliższej okolicy, parków narodowych i krajobrazowych, rezerwatów z zaznaczonymi trasami rowerowymi i szlakami pieszymi – z pomocą nauczyciela dokumentuje na mapie ścieżnej trasy wycieczek klasowych, zaznając miejsce startu i miejsce docelowe
PP 4) wymienia nazwę stolicy Polski i charakterystyczne obiekty, wyjaśnia znaczenie stolicy dla całego kraju, wskazuje na mapie jej położenie	– podaje nazwę stolicy Polski – wymienia najważniejsze obiekty i zabytki Warszawy: Zamek Królewski, Łazienki, Pałac Kultury i Nauki, Starówka, pomnik Syrenki	– podaje nazwy obecnej i dawnych stolic Polski: Warszawa, Gniezno, Kraków – wymienia najważniejsze obiekty i zabytki Warszawy: Zamek Królewski, Łazienki, Pałac Kultury i Nauki, Starówka, pomnik Syrenki – wymienia najważniejsze obiekty i zabytki Krakowa i Gniezna	– podaje nazwę stolicy Polski; wyjaśnia znaczenie stolicy jako siedziby władz państwowych – podaje nazwy dawnych stolic Polski: Gniezno, Kraków; wymienia wybrane zabytki tych miast – wymienia najważniejsze obiekty i zabytki Warszawy: Zamek Królewski, Łazienki, Pałac Kultury i Nauki, Starówka, pomnik Syrenki; omawia zniszczenia wojenne stolicy i jej późniejszą odbudowę – wymienia najważniejsze współczesne obiekty Warszawy: metro, Stadion Narodowy, Muzeum Powstania Warszawskiego, Centrum Nauki Kopernik
PP 5) przedstawia charakterystyczne dla Polski dyscypliny sportowe, gospodarcze lub inne, np. artystyczną działalność człowieka, w której Polska odnosi sukcesy lub z niej słynie	– opisuje uprawiane w Polsce sporty zimowe: skoki narciarskie, biegi narciarskie, łyżwiarstwo, saneczkarstwo – wymienia polskie potrawy tradycyjne oraz niektóre regionalne	– opisuje uprawiane w Polsce sporty zimowe: skoki narciarskie, biegi narciarskie, łyżwiarstwo, saneczkarstwo – opisuje sporty letnie: lekkoatletyka, pływanie – przedstawia wybrane zagadnienia dotyczące turystyki w Polsce – zna polskie ludowe zespoły pieśni i tańca, np. Mazowsze, Śląsk – opisuje wytwory rzemiosła ludowego, np. koronki z Koniakowa	– opisuje sporty zimowe: skoki narciarskie, biegi narciarskie, łyżwiarstwo, saneczkarstwo – opisuje sporty letnie: lekkoatletyka, pływanie – opisuje gry zespołowe: piłka nożna, piłka siatkowa, piłka ręczna – przedstawia wybrane zagadnienia dotyczące turystyki w Polsce – zna polskie ludowe zespoły pieśni i tańca, np. Mazowsze, Śląsk

	- wymienia polskie potrawy tradycyjne oraz niektóre regionalne - zna pojęcia: <i>ekologiczne rolnictwo i ekologiczna żywność</i>	- opisuje wytwory rzemiosła ludowego, np. koronki z Koniakowa - wie, że Polska słynie z wyrobów z bursztynu (<i>Na bursztynowym szlaku</i>) - wie o istnieniu filmów animowanych Zespołu „Semafor”, np. <i>Bolek i Lolek, Rekisio, Miś Uszatek</i> - wymienia polskie potrawy tradycyjne oraz niektóre potrawy regionalne - tłumaczy pojęcia: <i>ekologiczne rolnictwo i ekologiczna żywność</i>
PP 6) wyznacza kierunki główne w terenie na podstawie cienia, określa, z którego kierunku wieje wiatr, rozpoznaje charakterystyczne rodzaje opadów - wie, że pogoda zależy od pory roku i ma wpływ na życie ludzi, roślin i zwierząt - przy pomocy osoby dorosłej prowadzi obserwację wybranych składników pogody	- wie, że pogoda zależy od pory roku i ma wpływ na życie ludzi, roślin i zwierząt - samodzielnie prowadzi obserwację wybranych składników pogody: temperatury, kierunku i siły wiatru, zachmurzenia i opadów - zna wygląd i działanie wybranych urządzeń pomiarowych stosowanych w meteorologii (wiatromierz, deszczomierz i termometr) - opisuje wybrane opady atmosferyczne (deszcz, mżawka, śnieg, grad) - opowiada o tym, jak powstaje deszcz i śnieg - porównuje pozorną wędrowkę Słońca po niebie podczas kolejnych pór roku - określa główne kierunki geograficzne w terenie na podstawie kierunku padania cienia w południe - obserwuje pozorną wędrowkę Słońca po niebie w ciągu dnia; sprawdza, w którym miejscu Słońce wschodzi i zachodzi	- wie, że pogoda zależy od pory roku i ma wpływ na życie ludzi, roślin i zwierząt - samodzielnie prowadzi obserwację wybranych składników pogody: temperatury, kierunku i siły wiatru, zachmurzenia i opadów - zna wygląd i działanie wybranych urządzeń pomiarowych stosowanych w meteorologii (wiatromierz, deszczomierz, termometr) - opisuje wybrane opady i osady atmosferyczne (np. deszcz, mżawka, śnieg, grad; szadź, szron, rosa) oraz mgłę - porównuje pozorną wędrowkę Słońca podczas kolejnych pór roku; wie, że jest ona skutkiem ruchu obrotowego Ziemi, a jej roczne zmiany są wynikiem ruchu obiegowego Ziemi - określa główne kierunki geograficzne w terenie na podstawie kierunku padania cienia w południe; stara się zastosować tę metodę podczas innych pór dnia - przy pomocy nauczyciela wyznacza główne kierunki geograficzne w terenie - wyznacza główne kierunki geograficzne w terenie na podstawie obserwacji przyrodniczych (mecz na pniach drzew, układ korony samotnie rosnącego drzewa, kształt mrowiska, układ pierścieni w pniu ściętego drzewa)
PP 7) przedstawia położenie Ziemi w Układzie Słonecznym - wie, że jest mieszkańcem planety Ziemi - dostrzega piękno i różnorodność elementów naturalnego krajobrazu planety, np. góry, morza, oceany, lasy, jeziora, pustynie, lodowce, wodospady	- wie, że jest mieszkańcem planety Ziemi - wie, że życie na naszej planecie jest możliwe dzięki Słońcu, które ją ogrzewa i oświetla - wie, że Ziemia krąży wokół Słońca i wokół własnej osi	- wie, że jest mieszkańcem planety Ziemi - wie, że życie na naszej planecie jest możliwe dzięki Słońcu, które ją ogrzewa i oświetla

– wie, że życie na naszej planecie jest możliwe dzięki Słońcu, które ją ogrzewa i oświetla – wie, że zmiany oświetlenia Ziemi zachodzą cyklicznie, w rytmie dobowym i rocznym; ich skutkiem są pory dnia i roku (zimną Słońce świeci krótko i nisko się wznosi nad horyzontem, słabo ogrzewa powietrze i ziemię, a latem jest odwrotnie)	– wskazuje na modelu (ilustracji) Układu Słonecznego położenie Ziemi – tłumaczy wpływ cyklicznych zmian oświetlenia Ziemi na przyrodę (np. zimą Słońce wznosi się nisko nad horyzontem i świeci krótko, dni są zimne, zwierzętom zaczyna brakować pokarmu; niektóre zwierzęta zasypiają, inne odlatują; wiosną dni stają się coraz dłuższe, Słońce wyżej wznosi się nad horyzontem i świeci mocniej)	– wie, że Ziemia krąży wokół Słońca i wokół własnej osi; na podstawie ilustracji opisuje budowę Układu Słonecznego – demonstrowuje ruch obrotowy i obrotowy Ziemi, używając globusa i lampki (lub dwóch piłek); omawia główne konsekwencje ruchu obiegowego (pory roku) i obrotowego (dzień i noc) – opowiada o dokonaniach Mikołaja Kopernika – podaje, czym różnią się planety, gwiazdy i satelity (Księżyc) – tłumaczy wpływ cyklicznych zmian oświetlenia Ziemi na przyrodę – ma świadomość istnienia takich zjawisk fizycznych, jak przewodnictwo ciepłe, przepływ prądu, grawitacja, oddziaływania elektromagnetyczne (elektryzowanie się) i magnetyczne
---	---	---

Edukacja plastyczna

1. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE PERCEPCJI WIZUALNEJ, OBSERWACJI I DOŚWIADCZEŃ. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) wyróżnia w obrazach, ilustracjach, impresjach plastycznych, plakatach, na fotografiach: a) kształty obiektów – nadaje im nazwę i znaczenie, podaje części składowe, b) wielkości i proporcje, położenie obiektów i elementów złożonych, różnice i podobieństwa w wyglądzie tego samego przedmiotu w zależności od położenia i zmiany stanowiska osoby patrzącej na obiekt, c) barwę, walor różnych barw, różnice walorowe w zakresie jednej barwy, fakturę, d) cechy charakterystyczne i indywidualne ludzi w zależności od wieku, płci, typu budowy; cechy charakterystyczne zwierząt, różnice w budowie, kształcie, ubarwieniu, sposobach poruszania się; 2) określa w swoim otoczeniu kompozycje obiektów i zjawisk, np. zamknięte (mozaiki na dywanie, rytmy na przedmiotach użytkowych), otwarte (chmury, papiery ozdobne, pościel, firany), kompozycje o budowie symetrycznej – wyróżnia kształty obiektów (prostokątny, trójkątny, w tym kwadratowy, trójkątny, owalny), nadaje im nazwy i znaczenie, podaje części składowe – wyróżnia wielkości i proporcje (mały, duży, wysoki, niski, szeroki, wąski), określa położenie pojedynczych obiektów i elementów złożonych (daleko/blisko, z prawej/lewej strony, z góry/na dole) – wskazuje różnice w wyglądzie tego samego przedmiotu w zależności od jego położenia i zmiany stanowiska osoby patrzącej – wyróżnia barwę jasną/ciemną, barwy podstawowe, walor różnych barw, różnice walorowe w zakresie jednej barwy, fakturę gładką/szorstką, miękką/twardą	– wyróżnia kształty obiektów (prostokątny, trójkątny, owalny, spiczasty, wydłużony, sercowaty), nadaje im nazwy i znaczenie, podaje części składowe, wskazuje podobieństwa, różnice, charakterystyczne cechy części składowych – wyróżnia wielkości i proporcje (mały, duży, wysoki, niski, szeroki, wąski) – określa położenie pojedynczych obiektów i elementów złożonych (daleko/blisko, z prawej/lewej strony, z góry/na dole, dalej/bliżej niż..., w tej samej odległości) – wskazuje różnice w wyglądzie tego samego przedmiotu w zależności od jego położenia i zmiany stanowiska osoby patrzącej	– wyróżnia kształty obiektów (prostokątny, trójkątny, owalny, spiczasty, wydłużony, sercowaty, wypukły, wklęsły – w złożonych formach), nadaje im nazwy i znaczenie, podaje części składowe, wskazuje podobieństwa, różnice, charakterystyczne cechy części składowych – wyróżnia wielkości i proporcje (mały, duży, wysoki, niski, szeroki, wąski) – określa położenie pojedynczych obiektów i elementów złożonych (daleko/blisko, z prawej/lewej strony, z góry/na dole, dalej/bliżej niż..., w tej samej odległości) – poznaje elementy perspektywy – wskazuje różnice w wyglądzie tego samego przedmiotu w zależności od jego położenia i zmiany stanowiska osoby patrzącej

- wyróżnia charakterystyczne i indywidualne cechy ludzi w zależności od wieku, płci, typu budowy; charakterystyczne cechy zwierząt, różnice w ich budowie, kształcie, ubarwieniu, sposobie poruszania się - wskazuje w swoim otoczeniu kompozycje symetryczne, kompozycje rytmiczne	- wyróżnia barwę jasną/ciemną, barwy podstawowe/zimne, walor różnych barw, różnice w zakresie jednej barwy, fakturę gładką/matową/łśniącą - wyróżnia charakterystyczne i indywidualne cechy ludzi w zależności od wieku, płci, typu budowy; charakterystyczne cechy zwierząt, różnice w ich budowie, kształcie, ubarwieniu, sposobie poruszania się - wskazuje w swoim otoczeniu kompozycje symetryczne, otwarte, zamknięte	- wyróżnia barwę (jasną/ciemną, barwy podstawowe/pochoodne, ciepłe/zimne), walor różnych barw, różnice walerowe w zakresie jednej barwy, fakturę gładką/szorstką, miękką/twardą, matową/łśniącą; wskazuje faktury podobne i kontrastowe - wyróżnia charakterystyczne i indywidualne cechy ludzi w zależności od wieku, płci, typu budowy; charakterystyczne cechy zwierząt, różnice w ich budowie, kształcie, ubarwieniu, sposobie poruszania się - wskazuje w swoim otoczeniu kompozycje symetryczne, otwarte, zamknięte
2. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE DZIAŁALNOŚCI, EKSPRESJI TWÓRCZEJ. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) rysuje kredką, kredą, ołówkiem, pacykiem (płaskim i okrągłym), piórem, węglem, mazakiem; 2) maluje farbami (płaskim i okrągłym), palcami, tuszem, farbami, kredą, ołówkiem, pacykiem (płaskim i okrągłym), piórem, węglem, mazakiem; 3) wydziera, wycina, składa, przylepia, wykorzystując gazetę, papier kolorowy, makulaturę, karton, ścinki tekstylne itp.; 4) modeluje (lepi i konstruuje) z gliny, modeliny, plasteliny, mas papierowych i innych, zarówno z materiałów naturalnych i przemysłowych; 5) powiela za pomocą kalki, tuszu, farby, stempla wykonanego, np. z korka i innych tworzyw, a także przy pomocy prostych programów komputerowych; 6) wykonuje prace, modele, rekwizyty, impresje plastyczne potrzebne do aktywności artystycznej i naukowej; 7) wykonuje prace i impresje plastyczne jako formy przekazania i przedstawienia uczuć, nastrojów i zachowań (np. prezent, zaproszenie); 8) ilustruje sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem i muzyką; korzysta z narzędzi multimedialnych; 9) tworzy przy użyciu prostej aplikacji komputerowej, np. plakaty, ulotki i inne wytwory - ćwiczy rysowanie kredką świecową i ołówkową, kredą, ołówkiem, pacykiem (płaskim i okrągłym), piórem, węglem, mazakiem - kreśli linie różnego rodzaju: cienkie, grube, proste, łamane, faliste, zygzakowate - rysuje postacie ludzkie, zwierzęta, rośliny, przedmioty - maluje farbami, tuszami przy użyciu pędzli (płaskich, okrągłych), palców, stempli - używa cienkich i grubych pędzli - maluje farbami plakatowymi na kartkach w różnym formacie - wydziera, wycina, składa, przylepia, wykorzystując gazetę, kolorowy papier, makulaturę, karton, ścinki tekstylne itp. - modeluje (lepi i konstruuje) z gliny, modeliny, plasteliny, mas papierowych i innych, z materiałów naturalnych i przemysłowych (np. szyszki, kasztany, żółędzie, patyki, kora, papier, bibuła, karton, folia metalowa, cienkie drukarki, tworzywa, sznurki, opakowania itd.) - odbija, powiela za pomocą: kalki, tuszu, farby, stempla wykonanego z ziemniaka, gumy, korka i innych tworzyw, a także za pomocą prostych programów komputerowych	- doskonali rysowane kredką świecową, ołówkową, pastelami, kredą, ołówkiem, pacykiem (płaskim i okrągłym), piórem, węglem, mazakiem - kreśli linie pojedyncze: proste, łamane, faliste, zygzakowate, oraz linie tworzące plamy: pionowe, poziome, ukośne, krzyżujące się, pierzaste - rysuje postacie ludzkie, zwierzęta, rośliny, przedmioty - maluje farbami, tuszami przy użyciu pędzli (płaskich, okrągłych), palców, stempli - posługuje się pędzlami cienkimi i grubymi - maluje farbami plakatowymi i temperowymi na kartkach w różnym formacie - wydziera, wycina, składa, przylepia, wykorzystując gazetę, kolorowy papier, makulaturę, karton, ścinki tekstylne itp. - modeluje (lepi i konstruuje) z gliny, modeliny, plasteliny, mas papierowych i innych, z materiałów naturalnych i przemysłowych (np. szyszki, kasztany, żółędzie, patyki, kora, papier, bibuła, karton, folia metalowa, cienkie drukarki, tworzywa, sznurki, opakowania itd.)	- sprawnie rysuje kredką świecową, ołówkową, pastelami suchymi i olejowymi, kredą, ołówkiem, pacykiem (płaskim i okrągłym), piórem, węglem, mazakiem - kreśli linie pojedyncze: proste, łamane, faliste, zygzakowate, oraz linie tworzące plamy: pionowe, poziome, ukośne, krzyżujące się, pierzaste - eksperymentuje z rysowaniem różnymi narzędziami na powierzchniach o różnicowanej fakturze - rysuje rośliny, przedmioty, postacie ludzkie i zwierzęta w ruchu - samodzielnie dobiera narzędzie rysunkowe do zadania plastycznego - maluje farbami, tuszami przy użyciu pędzli (płaskich, okrągłych), palców, stempli - samodzielnie dobiera pędzle cienkie i grube - maluje farbami kryjącymi i akwarelowymi na kartkach w różnym formacie - wydziera, wycina, składa, przylepia, wykorzystując gazetę, kolorowy papier, makulaturę, karton, ścinki tekstylne itp.

– wykonuje prace, modele, rekwizyty, impresje plastyczne potrzebne do aktywności artystycznej, naukowej – wykonuje prace i impresje plastyczne jako formy użytkowe (np. prezent, zaproszenie) – wykonuje prace i impresje plastyczne, przedstawiając w nich nastroje, własne stany uczuciowe inspirowane przeżyciami, doświadczeniami, marzeniami, stanami pogody, porami roku, utworami literackimi, muzycznymi itd. – przedstawia sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką – przedstawia: zjawiska i wydarzenia z otaczającej rzeczywistości, zjawiska i wydarzenia realne i fantastyczne, obiekty indywidualne i sceny złożone, kolejne etapy zdarzeń – przedstawia sceny, sytuacje, zjawiska, przedmioty, odnosząc je do warunków dotyczących kształtu, wielkości, proporcji, relacji w przestrzeni, barwy, faktury, waloru czy kompozycji rymicznej, zamkniętej, otwartej – tworzy przy użyciu prostej aplikacji komputerowej, np. plakaty, ulotki	– wypowiada się w różnych technikach, tworząc przestrzenne prace plastyczne (rzeźby w plastelinie, glinie, modelinie i in.) – tworzy przedmioty charakterystyczne dla sztuki ludowej regionu, w którym mieszka – odbija, powiela za pomocą: kalki, tuszu, farby, stempla wykonanego z ziemniaka, gumy, korka i innych tworzyw, a także za pomocą prostych programów komputerowych – wykonuje prace, modele, rekwizyty (lalka, pacynka itp.), impresje plastyczne potrzebne do aktywności artystycznej, naukowej – wykonuje prace i impresje plastyczne jako formy użytkowe (np. prezent, zaproszenie) – wykonuje prace i impresje plastyczne, przedstawiając w nich nastroje, własne stany uczuciowe inspirowane przeżyciami, doświadczeniami, marzeniami, stanami pogody, porami roku, utworami literackimi, muzycznymi, filmami, świętami, ważnymi wydarzeniami itd. – przedstawia sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką – przedstawia: zjawiska i wydarzenia z otaczającej rzeczywistości, zjawiska i wydarzenia realne i fantastyczne, obiekty indywidualne i sceny złożone, kolejne etapy zdarzeń – przedstawia sceny, sytuacje, zjawiska, przedmioty, odnosząc je do warunków dotyczących kształtu, wielkości, proporcji, relacji w przestrzeni, barwy, faktury, waloru czy kompozycji rytmicznej, symetrycznej, zamkniętej, otwartej – tworzy przy użyciu prostej aplikacji komputerowej, np. plakaty, ulotki	– modeluje (lepi i konstruuje) z gliny, modeliny, plasteliny, mas papierowych i innych, z materiałów naturalnych i przemysłowych (np. szyszki, kasztany, żołądź, patyki, kora, papier, bibuła, karton, folia metalowa, cienkie drukarki, tworzywa, sznurki, opakowania itd.) – wypowiada się w różnych technikach, tworząc przestrzenne prace plastyczne (rzeźby w plastelinie, glinie, modelinie i in.) – tworzy przedmioty charakterystyczne dla sztuki ludowej regionu, w którym mieszka – odbija, powiela za pomocą: kalki, tuszu, farby, stempla wykonanego z ziemniaka, gumy, korka i innych tworzyw, a także za pomocą prostych programów komputerowych – wykonuje prace, modele, rekwizyty, impresje plastyczne potrzebne do aktywności artystycznej, naukowej – wykonuje prace i impresje plastyczne jako formy użytkowe (np. prezent, zaproszenie) – wykonuje prace i impresje plastyczne, przedstawiając w nich nastroje, własne stany uczuciowe inspirowane przeżyciami, doświadczeniami, marzeniami, stanami pogody, porami roku, utworami literackimi, muzycznymi, filmami, świętami, ważnymi wydarzeniami itd. – przedstawia sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką – przedstawia: zjawiska i wydarzenia z otaczającej rzeczywistości, zjawiska i wydarzenia realne i fantastyczne, obiekty indywidualne i sceny złożone, kolejne etapy zdarzeń – przedstawia sceny, sytuacje, zjawiska, przedmioty, odnosząc je do warunków dotyczących kształtu, wielkości, proporcji, relacji w przestrzeni, barwy, faktury, waloru czy kompozycji rytmicznej, symetrycznej, zamkniętej, otwartej – tworzy przy użyciu prostej aplikacji komputerowej, np. plakaty, ulotki – korzysta z narzędzi medialnych w swojej działalności twórczej – korzysta z przekazów medialnych w zakresie pozyskiwania informacji o wybranych dziedzinach sztuki
--	---	---

3. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE RECEPCJI SZTUK PLASTYCZNYCH. UCZENI:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) nazywa dziedziny sztuk plastycznych, np. malarstwo, rzeźbę, w tym dziedziny sztuki użytkowej, np. meblarstwo, tkactwo, ceramika, hafciarstwo, architektura, grafikę komputerową; 2) rozpoznaje i nazywa podstawowe gatunki dzieł malarskich i graficznych: pejzaż, portret, scena rodzajowa; nazywa wybrane przykłady dzieł znanych artystów: malarzy, rzeźbiarzy, architektów z regionu swego pochodzenia lub innych; 3) wyjaśnia pojęcia: oryginał czy kopia obrazu lub rzeźby; miniatura obrazu lub rzeźby; reprodukcja itp.; wskazuje miejsca prezentacji sztuk plastycznych – rozpoznaje i nazywa dziedziny sztuk plastycznych, np. malarstwo, rzeźbę – wypowiada się na temat oglądanych dzieł sztuki plastycznej, przedmiotów, obiektów – rozpoznaje i nazywa podstawowe gatunki dzieł malarskich i graficznych: portret – odróżnia techniki malarskie od graficznych – wskazuje miejsca prezentacji sztuk plastycznych	– rozpoznaje i nazywa dziedziny sztuk plastycznych, np. malarstwo, rzeźbę – nazywa dziedziny sztuki użytkowej, np. meblarstwo, architekturę, grafikę komputerową – wypowiada się na temat oglądanych dzieł sztuki plastycznej, przedmiotów, obiektów – rozpoznaje wybrane dzieła malarskie – rozpoznaje i nazywa podstawowe gatunki dzieł malarskich i graficznych: pejzaż, portret – nazywa wybrane dzieła znanych artystów: malarzy, rzeźbiarzy, architektów, w tym ze swojego miejsca zamieszkania/regionu – odróżnia techniki malarskie od graficznych – wskazuje miejsca prezentacji sztuk plastycznych	– rozpoznaje i nazywa dziedziny sztuk plastycznych, np. malarstwo, rzeźbę – nazywa dziedziny sztuki użytkowej, np. meblarstwo, tkactwo, ceramikę, hafciarstwo, architekturę, grafikę komputerową – wypowiada się na temat oglądanych dzieł sztuki plastycznej, przedmiotów, obiektów – rozpoznaje wybrane dzieła malarskie – rozpoznaje i nazywa podstawowe gatunki dzieł malarskich i graficznych: pejzaż, portret, scenę rodzajową – nazywa wybrane dzieła znanych artystów: malarzy, rzeźbiarzy, architektów, w tym ze swojego miejsca zamieszkania/regionu – odróżnia techniki malarskie od graficznych – wyjaśnia pojęcia: <i>oryginał, kopia, reprodukcja</i> (obrazu, rzeźby) – wskazuje miejsca prezentacji sztuk plastycznych

Edukacja techniczna

1. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ORGANIZACJI PRACY. UCZENI:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) planuje i realizuje własne projekty/prace, realizując te projekty/prace, wspóldział w grupie; 2) wyjaśnia znaczenie oraz konieczność zachowania ładu, porządku i dobrej organizacji miejsca pracy ze względów bezpieczeństwa; 3) ocenia projekty/prace, wykorzystując poznane i zaakceptowane wartości: systematyczność działania, pracowitość, konsekwencja, gospodarność, oszczędność, umiar w odniesieniu do korzystania z czasu, materiałów, narzędzi i urządzeń; 4) organizuje pracę, wykorzystuje urządzenie techniczne i technologie; zwraca uwagę na zdrowie i zachowanie bezpieczeństwa, z uwzględnieniem selekcji informacji, wykonywania czynności użytecznych lub potrzebnych – dba o estetykę prac i dobrą organizację warsztatu pracy – planuje i realizuje własne projekty/prace – przedstawia własne pomysły rozwiązań technicznych w realizowanym projekcie – utrzymuje ład i porządek w swoim miejscu pracy – utrzymuje porządek wokół siebie (na stoliku, w sali zabaw, szatni, ogrodzie)	– dba o estetykę prac i dobrą organizację warsztatu pracy – przedstawia własne pomysły rozwiązań technicznych w realizowanym projekcie – planuje i realizuje własne projekty/prace – zgodnie wspóldział w zespole w czasie realizacji tych prac – wie, że dobra organizacja działania technicznego wymaga pracy indywidualnej i współpracy zespołowej	– odmierza odpowiednie ilości materiału (prezentuje ekonomiczny sposób postępowania, nie marnuje materiału) – dba o estetykę prac i dobrą organizację warsztatu pracy – przedstawia własne pomysły rozwiązań technicznych w realizowanym projekcie – planuje i realizuje własne projekty/prace

- wyjaśnia znaczenie oraz konieczność zachowania ładu, porządku i dobrej organizacji pracy ze względów bezpieczeństwa - zwraca uwagę na zdrowie i zachowanie bezpieczeństwa w czasie wykonywania pracy - ocenia projekty/prace, biorąc pod uwagę poznane i zaakceptowane wartości: systematyczność, pracowitość, konsekwencję, gospodarność, oszczędność, umiarkowanie w odniesieniu do korzystania z materiałów, narzędzi i urządzeń - organizuje pracę i planuje kolejne czynności - umie stosować poznane narzędzia i materiały - posługuje się materiałami i narzędziami zgodnie z podanymi zasadami - dobiera odpowiednie materiały i narzędzia	- utrzymuje ład i porządek w swoim miejscu pracy - utrzymuje porządek wokół siebie (na stoliku, w sali zabaw, szatni, ogrodzie) - sprząta po sobie i pomaga innym w utrzymywaniu porządku - wyjaśnia znaczenie oraz konieczność zachowania ładu, porządku i dobrej organizacji pracy ze względów bezpieczeństwa - zwraca uwagę na zdrowie i zachowanie bezpieczeństwa z uwzględnieniem selekcji informacji, wykonywania czynności użytecznych lub potrzebnych - ocenia projekty/prace, wykorzystując poznane i zaakceptowane wartości: systematyczność działania, pracowitość, konsekwencję, gospodarność, oszczędność, umiarkowanie w odniesieniu do korzystania z materiałów, narzędzi i urządzeń - organizuje pracę i planuje kolejne czynności - umie stosować poznane narzędzia i materiały - posługuje się materiałami i narzędziami zgodnie z podanymi zasadami - dobiera odpowiednie materiały i narzędzia - wykorzystuje urządzenia techniczne i technologie - wyjaśnia znaczenie oraz konieczność zachowania ładu, porządku i dobrej organizacji pracy ze względów bezpieczeństwa	- zgodnie współdziała w zespole podczas realizacji grupowych projektów/prac - wie, że efekty pracy grupowej zależą od pracy indywidualnej i współpracy zespołowej - utrzymuje ład i porządek w swoim miejscu pracy - utrzymuje porządek wokół siebie (na stoliku, w świetlicy, szatni, na boisku) - sprząta po sobie i pomaga innym w utrzymywaniu porządku - wyjaśnia konieczność zachowania ładu, porządku i dobrej organizacji pracy ze względów bezpieczeństwa - zwraca uwagę na zdrowie i zachowanie bezpieczeństwa z uwzględnieniem selekcji informacji, wykonywania czynności użytecznych lub potrzebnych - ocenia projekty/prace, biorąc pod uwagę poznane i zaakceptowane wartości: systematyczność, pracowitość, konsekwencję, gospodarność, oszczędność, umiarkowanie w odniesieniu do korzystania z czasu, materiałów, narzędzi i urządzeń - organizuje pracę i planuje kolejne czynności - umie stosować poznane narzędzia i materiały - posługuje się materiałami i narzędziami zgodnie z podanymi zasadami - dobiera odpowiednie materiały i narzędzia - wykorzystuje urządzenia techniczne i technologie
2. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ZNAJOMOŚCI INFORMACJI TECHNICZNEJ, MATERIAŁÓW I TECHNOLOGII WYTWARZANIA. UCZENIE:	Klasa 2	Klasa 1
PP 1) odczytuje podstawowe informacje techniczne i stosuje w działaniu sposoby użytkowania: materiału, narzędzi, urządzenia zgodnie z instrukcją, w tym multimedialną; 2) wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne i modele techniczne: spinanie spinaczami biurowymi, wiązanie sznurkiem lub wstążką ozdobną, c) bez użycia kleju, taśm, zszywek, np. wybrane modele technik origami, modele kartonowe nacinane, d) z wykorzystaniem prądu elektrycznego: lampion, dekoracja świąteczna; 3) stosuje poznaną technologię przy wykonywaniu przedmiotów użytkowych lub montowaniu wybranych modeli urządzeń technicznych; 4) wykonuje przedmiot/model/pracę według własnego planu i opracowanego sposobu działania	Klasa 3	Klasa 2
- odczytuje podstawowe informacje techniczne i stosuje w działaniu sposoby użytkowania: materiału, narzędzi, urządzenia zgodnie z instrukcją, w tym multimedialną - montuje modele papierowe i z tworzyw sztucznych według podanych prostych instrukcji i schematów rysunkowych (latawce, makiety domów, statków, samolotów i in.)	- odczytuje podstawowe informacje techniczne i stosuje w praktyce sposoby korzystania z: materiału, narzędzi, urządzenia zgodnie z instrukcją, w tym multimedialną - wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne i modele techniczne, z zastosowaniem połączeń nierozłącznych: sklejanie klejem, wiązanie, taśmą itp.	- odczytuje podstawowe informacje techniczne i stosuje w praktyce sposoby korzystania z: materiału, narzędzi, urządzenia zgodnie z instrukcją, w tym multimedialną - wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne i modele techniczne, z zastosowaniem połączeń nierozłącznych: sklejanie klejem, wiązanie, taśmą itp.

– wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne, z zastosowaniem połączeń rozłącznych: wiązanie sznurkiem lub wstążką ozdobną – wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne, bez użycia kleju, taśm, zszywek, np. wybrane modele technik origami – stosuje poznane technologie przy wykonywaniu przedmiotów użytkowych – wykonuje przedmiot/model/pracę według własnego planu i opracowanego sposobu działania	– wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne, z zastosowaniem połączeń rozłącznych: spinaczami biurowymi, wiązanie sznurkiem lub wstążką – wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne i modele techniczne, bez użycia kleju, taśm, zszywek, np. wybrane modele technik origami, modele kartonowe wycinane – stosuje poznaną technologię przy wykonywaniu przedmiotów użytkowych lub montowaniu wybranych modeli urządzeń technicznych – wykonuje przedmiot/model/pracę według własnego planu i opracowanego sposobu działania	– umie obsługiwać urządzenia techniczne, stosując się do zasad podanych w instrukcjach obsługi – wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne i modele techniczne, z zastosowaniem połączeń nierozłącznych: sklejania klejem, wiązania, szycia lub zszywania zszywkami, sklejania taśmą itp. – wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne i modele techniczne, z zastosowaniem połączeń rozłącznych: spinacza spinaczami biurowymi, wiązania sznurkiem lub wstążką ozdobną – wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne i modele techniczne, bez użycia kleju, taśm, zszywek, np. wybrane modele technik origami, modele kartonowe wycinane – umie ciąć papier, tekturę i wybrane tworzywa sztuczne – wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne i modele techniczne, z wykorzystaniem prądu elektrycznego: lampion, dekorację świetlną – stosuje poznaną technologię przy wykonywaniu przedmiotów użytkowych lub montowaniu wybranych modeli urządzeń technicznych – wykonuje przedmiot/model/pracę według własnego planu i opracowanego sposobu działania
3. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE STOSOWANIA NARZĘDZI I OBSŁUGI URZĄDZEŃ TECHNICZNYCH. UCZENI:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) wyjaśnia działanie i funkcję narzędzi i urządzeń wykorzystywanych w gospodarstwie domowego, a także urządzeniami dostępnymi w szkole – rozpoznaje wybrane rodzaje maszyn i urządzeń – podaje przykłady znanych sobie urządzeń wytwórczych (narzędzia, przyrządy) – zna wybrane rodzaje urządzeń elektrycznych (np. latarkę) – posługuje się prostymi narzędziami podczas zajęć: linijką, zszywaczem biurowym, dziurkaczem – umie włączyć i wyłączyć: elektryczną szczoteczke do zębów, latarkę, radio, telewizor, komputer	– umie obsługiwać urządzenia techniczne, stosując się do zasad podanych w instrukcjach obsługi – określa wartość urządzeń technicznych z punktu widzenia cech użytkowych (łatwa lub trudna obsługa), ekonomicznych, estetycznych – wie, że wartość użytkowa urządzenia ma ważne znaczenie w czasie podejmowania decyzji o jego nabyciu i stosowaniu – wie, jak wytworzono niektóre przedmioty codziennego użytku (meble, samochody, sprzęt gospodarstwa domowego) – rozpoznaje wybrane rodzaje maszyn i urządzeń – podaje przykłady znanych sobie urządzeń wytwórczych (narzędzia, przyrządy), transportowych (samochody, statki, samoloty), informatycznych (komputer, telefon komórkowy)	– określa wartość urządzeń technicznych z punktu widzenia cech użytkowych (łatwa lub trudna obsługa), ekonomicznych, estetycznych – wie, że wartość użytkowa urządzenia ma ważne znaczenie przy podejmowaniu decyzji o jego nabyciu i stosowaniu – wie, jak wytworzono niektóre przedmioty codziennego użytku (meble, samochody, sprzęt gospodarstwa domowego) – wie, jak ludzie wykorzystywali dawniej i wykorzystują dziś siły przyrody (wiatr, wodę) – rozpoznaje wybrane rodzaje maszyn i urządzeń – podaje przykłady znanych sobie urządzeń wytwórczych (narzędzia, przyrządy), transportowych (samochody, statki, samoloty), informatycznych (komputer, telefon komórkowy)

	- wymienia różne rodzaje budowli (budynki mieszkalne, biurowe, przemysłowe, mosty, tunele i in.) - zna wybrane rodzaje urządzeń elektrycznych (np. łatarkę, elektryczną szczoteczke do zębów) - sprawnie posługuje się prostymi narzędziami podczas zajęć: linijką, zszywaczem biurowym, dziurkaczem - umie włączyć i wyłączyć: łatarkę, elektryczną szczoteczke do zębów, radio, telewizor, odwaracz, komputer, suszarkę, mikser	- wymienia różne rodzaje budowli (budynki mieszkalne, biurowe, przemysłowe, mosty, tunele i in.) - zna wybrane rodzaje urządzeń elektrycznych (np. łatarkę, elektryczną szczoteczke do zębów) - sprawnie posługuje się prostymi narzędziami podczas zajęć: linijką, zszywaczem biurowym, dziurkaczem - umie włączyć i wyłączyć: łatarkę, elektryczną szczoteczke do zębów, radio, telewizor, odwaracz, komputer, suszarkę, mikser, sokowirówkę - umie wymienić baterie, np. w łatarce
--	--	---

Edukacja informatyczna

1. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZUMIENIA, ANALIZOWANIA I ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) układa w logicznym porządku: obrazki, teksty, polecenia (instrukcje) składające się m.in. na codzienne czynności; 2) tworzy polecenie lub sekwencje poleceń dla określonego planu działania prowadzące do osiągnięcia celu; 3) rozwiązuje zadania, zagadki i łamigłówki prowadzące do odkrywania algorytmów - układa w logicznym porządku obrazki, sekwencje elementów - dobiera narzędzia programu graficznego, edytora tekstu adekwatne do osiągnięcia zamierzonego celu - tworzy sekwencje poleceń na potrzeby sterowania obiektem na płaszczyźnie i ekranie komputera - rozwiazuje zadania logiczne, zagadki i łamigłówki prowadzące do odkrywania algorytmów	- układa w logicznym porządku obrazki, sekwencje elementów - rozwiazuje zadania i łamigłówki logiczne - odczytuje i układa w logicznym porządku tekstowe instrukcje, np. przepisy kulinarne, instrukcje do gier - tworzy sekwencje poleceń na potrzeby sterowania obiektem	- tworzy własne układanki i logiczne sekwencje elementów - poznaje pojęcie algorytmu i tworzy algorytmy najprostszych codziennych czynności - rozwiazuje zadania i łamigłówki logiczne - tworzy instrukcje do wymyślonych przez siebie gier, np. planszowych - tworzy sekwencje poleceń na potrzeby sterowania obiektem
2. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE PROGRAMOWANIA I ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW Z WYKORZYSTANIEM KOMPUTERA I INNYCH URZĄDZEŃ CYFROWYCH. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) programuje wizualnie: proste sytuacje lub historyjki według pomysłów własnych i pomysłów opracowanych wspólnie z innymi uczniami, pojedyncze polecenia, a także ich sekwencje sterujące obiektem na ekranie komputera bądź innego urządzenia cyfrowego; 2) tworzy proste rysunki, dokumenty tekstowe, łącząc tekst z grafiką, np. zaproszenia, dyplomy, ulotki, ogłoszenia; powiększa, zmniejsza, kopiuje, wkleja i usuwa elementy graficzne i tekstowe – doskonali przy tym umiejętności pisania, czytania, rachowania i prezentowania swoich pomysłów; 3) zapisuje efekty swojej pracy we wskazanym miejscu - układa sekwencje animacji w określonym porządku - tworzy proste ciągi poleceń służące do narysowania określonego kształtu - tworzy sekwencje poleceń sterujące ruchem obiektu na ekranie - tworzy nieskompilowane iteracje sekwencji poleceń	- tworzy proste animacje w oparciu o zmiany kostiumów w programie Scratch - tworzy ciągi poleceń służące do narysowania określonego kształtu, zawierające proste iteracje (np. kwadrat, prostokąt) - tworzy sekwencje poleceń sterujące ruchem obiektu na ekranie	- tworzy proste programy w programie Scratch - steruje obiektem na ekranie - tworzy ciągi poleceń służące do narysowania określonego kształtu, zawierające proste iteracje (np. kwadrat, prostokąt) - tworzy zaproszenie i dyplom w edytorze tekstu

– tworzy proste rysunki w edytorze grafiki – zaznacza, kopiuje i wkleja elementy obrazu w edytorze grafiki – pisze na klawiaturze z użyciem liter z polskimi znakami diakrytycznymi, wielkich i małych liter – tworzy w edytorze grafiki rysunki: na zadany temat, podyktowane wyobraźnią, jako ilustrację do czytanego tekstu – tworzy dokumenty tekstowe w edytorze tekstu – zapisuje efekty swojej pracy we wskazanym miejscu – pogrubia, pochyla, podkreśla, zmienia kolor, wielkość i krój czcionki w edytorze tekstu i edytorze grafiki	– zaznacza, kopiuje i wkleja elementy obrazu w edytorze grafiki i edytorze tekstu – tworzy nowe barwy, korzystając z edytora kolorów w edytorze grafiki – łączy obrazy z edytora grafiki z tekstem w edytorze tekstu – rozwija umiejętność pisania na klawiaturze – tworzy proste dokumenty tekstowe w edytorze tekstu – zapisuje efekty swojej pracy we wskazanym miejscu – stosuje proste formatowanie tekstu – korzysta ze wskazanych stron internetowych, np. scratch.mit.edu, code.org	– formatuje tekst w edytorze tekstu – wstawia do tekstu obrazy pobrane z internetu, z poszanowaniem prawa o własności intelektualnej – łączy obrazy z edytora grafiki i internetu z tekstem w edytorze tekstu – korzysta ze wskazanych stron internetowych, np. scratch.mit.edu; code.org; wikipedia.org, oraz z poczty internetowej – tworzy prostą prezentację multimedialną
3. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE POSŁUGIWANIA SIĘ KOMPUTEREM, URZĄDZENIAMI CYFROWYMI I SIECIAMI KOMPUTEROWYMI. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) posługuje się komputerem lub innym urządzeniem cyfrowym oraz urządzeniami zewnętrznymi przy wykonywaniu zadania; 2) kojarzy działanie komputera lub innego urządzenia cyfrowego z efektami pracy z oprogramowaniem; 3) korzysta z udostępnionych mu stron i zasobów internetowych – rozpoznaje i nazywa elementy zestawu komputerowego – kojarzy działanie urządzeń mobilnych, tj. laptopa, tabletu, smartfona, z działaniem komputera stacjonarnego – prawidłowo loguje się do sieci i się z niej wylogowuje – włącza i prawidłowo wyłącza komputer, posługuje się myszką i klawiaturą – uruchamia i wyłącza program z płyty CD – uruchamia i wyłącza programy, zwłaszcza edytor graficzny i edytor tekstu – łączy efekty swojej pracy z możliwościami oprogramowania – posługuje się niektórymi skrótami klawiaturowymi: Ctrl+C, Ctrl+V, Ctrl+Z	– uruchamia i wyłącza aplikacje komputerowe – tworzy foldery w sieci, poprawnie je nazywa i zapisuje w nich efekty swojej pracy – uruchamia przeglądarkę internetową, prawidłowo wpisuje adres strony – drukuje wykonane przez siebie prace – łączy efekty swojej pracy z możliwościami oprogramowania	– kopiuje pliki między folderami – wyszukuje w internecie informacje na zadany temat – uruchamia przeglądarkę internetową, prawidłowo wpisuje adres strony – drukuje wykonane przez siebie prace – łączy efekty swojej pracy z możliwościami oprogramowania
4. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ROZWIJANIA KOMPETENCJI SPOŁECZNYCH. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) współpracuje z uczniami, wymienia się z nimi pomysłami i doświadczeniami, wykorzystując technologię; 2) wykorzystuje możliwości technologii do komunikowania się w procesie uczenia się – współpracuje z innymi uczniami, rozwiązując zadania oraz bawiąc się, przyswajając jednocześnie wiedzę z zakresu programowania	– współpracuje z innymi uczniami, tworząc proste programy w programie Scratch	– współpracuje z innymi uczniami, tworząc proste programy w programie Scratch

5. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE PRZESTRZEGANIA PRAWA I ZASAD BEZPIECZEŃSTWA. UCZĘŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) posługuje się udostępnioną mu technologią zgodnie z ustalonymi zasadami; 2) rozróżnia pożądane i niepożądane zachowania innych osób (również uczniów) korzystających z technologii, zwłaszcza w sieci internet; 3) przestrzega zasad dotyczących korzystania z efektów pracy innych osób i związanych z bezpieczeństwem w internecie		
– posługuje się udostępnioną mu technologią zgodnie z ustalonymi zasadami – rozróżnia pożądane i niepożądane zachowania użytkowników internetu – wie, że długotrwała praca przy komputerze męczy wzrok, może powodować bóle głowy, a bardzo wydłużona w czasie – może powodować różne schorzenia, w tym skrzywienie kręgosłupa	– posługuje się udostępnioną mu technologią zgodnie z ustalonymi zasadami – zna zasady bezpiecznej pracy w internecie – rozróżnia pożądane i niepożądane zachowania użytkowników internetu – wie, że długotrwała praca przy komputerze męczy wzrok, może powodować bóle głowy, a bardzo wydłużona w czasie – może powodować różne schorzenia, w tym skrzywienie kręgosłupa	– posługuje się udostępnioną mu technologią zgodnie z ustalonymi zasadami – zna zasady bezpiecznej pracy w internecie – rozróżnia pożądane i niepożądane zachowania użytkowników internetu – przestrzega zasad dotyczących korzystania z efektów pracy innych osób

Edukacja muzyczna

1. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE SŁUCHANIA MUZYKI. UCZĘŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) słucha, poszukuje źródeł dźwięku i je identyfikuje; 2) słucha muzyki w połączeniu z aktywnością ruchową, gestami dźwiękotwórczymi: klaskanie, pstrykanie, tupanie, uderzanie o uda itp. oraz z towarzyszeniem prostych opracowań instrumentalnych; 3) reaguje na sygnały muzyczne w różnych sytuacjach zadaniowych; 4) odróżnia dźwięki muzyki, np. wysokie – niskie, długie – krótkie, ciche – głośnie, głosy ludzkie: sopran, bas; odróżnia i nazywa wybrane instrumenty muzyczne; 5) rozróżnia muzykę wykonywaną przez solistę, chór, orkiestrę; 6) rozróżnia na podstawie słuchanego utworu muzykę: smutną, wesołą, skoczną, marszową itp.; 7) słucha w skupieniu krótkich utworów muzycznych		
– poszukuje źródeł muzyki i je nazywa – aktywnie słucha muzyki, klaskając, pstrykając, tupając itp., zgodnie ze wskazówkami nauczyciela – reaguje na umowne sygnały muzyczne w sytuacjach zadaniowych – rozpoznaje utwory wokalne i instrumentalne – rozróżnia utwory instrumentalne wykonywane przez solistę i zespół – określa nastrój słuchanych utworów (muzyka smutna, wesoła) – słucha w skupieniu krótkich utworów muzycznych – świadomie i aktywnie słucha muzyki, następnie wyraża swoje doznania werbalnie i niewerbalnie – kulturalnie zachowuje się na koncercie – przyjmuje właściwą postawę podczas słuchania hymnu narodowego	– rozpoznaje i nazywa różne źródła dźwięku – aktywnie słucha muzyki, klaskając, pstrykając, tupając itp., zgodnie ze wskazówkami nauczyciela i wg własnej inwencji – słucha muzyki, wykonując proste opracowania instrumentalne – reaguje na różnicowane sygnały muzyczne w sytuacjach zadaniowych – odróżnia dźwięki muzyki: wysokie – niskie, długie – krótkie, ciche – głośnie – rozpoznaje brzmienie trąbki, skrzypiec, kontrabasu – rozpoznaje głosy ludzkie – męskie i żeńskie – rozpoznaje utwory wokalne i instrumentalne, wykonywane solo i zespołowo – rozpoznaje różne rodzaje muzyki na podstawie jej nastroju, tempa i innych elementów	– rozpoznaje i nazywa różne źródła dźwięku – aktywnie słucha muzyki, klaskając, pstrykając, tupając itp., zgodnie ze wskazówkami nauczyciela i wg własnej inwencji – słucha muzyki, wykonując proste opracowania instrumentalne oraz improwizując akompaniament na instrumentach perkusyjnych – zna podstawowe formy muzyczne (AB, ABA) i reaguje ruchem lub gestem na ich części – reaguje na różnicowane sygnały muzyczne w sytuacjach zadaniowych – ustala umowne sygnały muzyczne – odróżnia dźwięki muzyki: wysokie – niskie, długie – krótkie, ciche – głośnie – rozpoznaje brzmienie wybranych instrumentów muzycznych (fortepianu, gitary, skrzypiec, trąbki, fletu, perkusji)

	– dostrzega różnice w charakterze słuchanej muzyki – odróżnia podstawowe elementy muzyki (melodię, rytm, wysokość dźwięku, tempo, dynamikę) – świadomie i aktywnie słucha muzyki, wyraża swoje doznania werbalnie i niewerbalnie – uczestniczy w koncertach muzycznych w szkole i poza nią – kulturalnie zachowuje się na koncercie	– zna i rozpoznaje niektóre rodzaje głosów ludzkich (sopran, bas) – rozpoznaje utwory wykonywane solo i zespołowo, na chór i na orkiestrę – rozpoznaje i wyraża środkami pozamuzycznymi emocjonalny charakter słuchanych utworów – aktywnie słucha muzyki i określa jej cechy – uczestniczy w koncertach muzycznych w szkole i poza nią – odróżnia podstawowe elementy muzyki (melodię, rytm, wysokość dźwięku, akompaniament, tempo i dynamikę)
2. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE EKSPRESJI MUZYCZNEJ. ŚPIEW. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) śpiewa różne zestawy glosek, sylaby, wykorzystuje poznane melodie i tworzy własne, naśladuje odgłosy zwierząt; 2) nuci poznane melodie, śpiewa piosenki podczas zabawy, nauki, uroczystości szkolnych, świąt w tym świąt narodowych; 3) śpiewa śpiewanki, piosenki i pieśni charakterystyczne dla tradycji i zwyczajów polskich, kilka utworów patriotycznych i historycznych; 4) śpiewa dbając o prawidłową postawę, artykulację i oddech, przy zachowaniu naturalnej skali głosu; 5) rozpoznaje i śpiewa hymn Polski; 6) śpiewa kilka wybranych krótkich piosenek w języku obcym – powtarza proste melodie – śpiewa zestawy glosek i sylab – naśladuje odgłosy zwierząt – odtwarza zapisane proste rytmy głosem (tataizacją) – śpiewa 5 dźwięków: sol, mi, la, re, do – nuci poznane melodie, śpiewa piosenki podczas zabawy, nauki, uroczystości szkolnych, świąt, w tym świąt narodowych – wykonuje śpiewanki i rymowanki tematyczne – śpiewa piosenki z dziecięcego repertuaru – wykonuje ćwiczenia emisyjne pod kierunkiem nauczyciela – uczy się oddychania przeponowo-żebrowego podczas ćwiczeń oddechowych – rozpoznaje i śpiewa hymn Polski (dwie zwrotki i refren) – śpiewa fragmenty popularnych piosenek w języku obcym	– powtarza proste melodie i zestawy glosek i sylab – naśladuje odgłosy zwierząt – nuci poznane melodie, śpiewa piosenki podczas zabawy, nauki, uroczystości szkolnych, świąt, w tym świąt narodowych – śpiewa piosenki z dziecięcego repertuaru – wykonuje śpiewanki i rymowanki tematyczne – wykonuje ćwiczenia emisyjne pod kierunkiem nauczyciela – uczy się oddychania przeponowo-żebrowego podczas ćwiczeń oddechowych – śpiewa hymn Polski (dwie zwrotki i refren) – śpiewa fragmenty popularnych piosenek w języku obcym	– improwizuje głosem proste ilustracje dźwiękowe do tekstów i obrazów – realizuje proste rytmy i wzory rytmiczne za pomocą sylab rytmicznych – nuci poznane melodie, śpiewa piosenki podczas zabawy, nauki, uroczystości szkolnych, świąt, w tym świąt narodowych – śpiewa własne piosenki i rymowanki (rymowanki powitalne, wyliczanki, fraszki szkolne i in.) – śpiewa piosenki związane z polskimi tradycjami i zwyczajami – podczas śpiewu dba o prawidłową postawę, artykulację i oddech – stosuje oddech przeponowo-żebrowy podczas śpiewu – śpiewa hymn Polski (cztery zwrotki i refren) – śpiewa ulubione piosenki w języku obcym

3. IMPROWIZACJA RUCHOWA, RYTMIKA I TANIEC. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) przedstawia ruchem treść muzyczną (np. dynamikę, nastrój, wysokość dźwięku, tempo, artykulację) oraz treść pozamuzyczną (np. fabułę, odczucia, przekład znaczeniowy słów); 2) interpretuje ruchem schematy rytmiczne; 3) tworzy improwizacje ruchowe inspirowane wycieczkami i rytmowanymi tekstami; 4) wykonuje piosenki; 5) porusza się i tańczy według utworzonych przez siebie układów ruchowych, z rekwizytem, bez rekwizytu do muzyki i przy muzyce; 6) tworzy sekwencje i układy poruszania się do ulubionych przez siebie utworów muzycznych, wykorzystuje je do animacji i zabawy w grupie; 7) tańczy według układów ruchowych charakterystycznych dla wybranych tańców (w tym integracyjnych, ludowych polskich oraz innych krajów Europy i świata) – wyraża nastrój i charakter muzyki, płasząc i tańcząc – reaguje ruchem na zmianę tempa i dynamiki – wyraża ruchem czas trwania wartości rytmicznych: ćwierćnot i ósemek – realizuje zapisane proste tematy rytmiczne ruchem całego ciała; stosuje gesty dźwiękotwórcze – tworzy improwizacje ruchowe inspirowane rymowanymi – tworzy proste sekwencje i układy poruszania się do ulubionych utworów muzycznych; prezentuje je podczas zabaw muzyczno-ruchowych – wykonuje proste tańce integracyjne – zna i tańczy podstawowe kroki krakowiaka – realizuje układ taneczny do menueta	– wykonuje improwizacje ruchowe do podanej muzyki – wykonuje opracowane piosenki – wzbogaca poznane piosenki o własne układy ruchowe – tworzy proste sekwencje i układy ruchowe do ulubionych utworów muzycznych, wykorzystuje je zabawy w grupie – tańczy podstawowe kroki i figury poloneza i kujawiaka	– reaguje ruchem na puls rytmiczny i jego zmiany – tworzy improwizacje ruchowe do podanej muzyki – realizuje proste rytmy i wzory rytmiczne za pomocą sylab rytmicznych, gestów i ruchu – improwizuje ruch kukiełek do muzyki – wykonuje opracowane piosenki – wzbogaca poznane piosenki o własne układy ruchowe – uczy koleżanki i kolegów poznanych układów ruchowych – tworzy i współtworzy sekwencje i układy poruszania się do ulubionych utworów muzycznych, wykorzystuje je do animacji oraz zabawy w grupie i/lub prezentuje je podczas uroczystości klasowych – wykonuje taniec dworski z epoki renesansu – zna i tańczy kroki oraz figury gawoty oraz prostego ludowego tańca rumuńskiego i tańca kowbojskiego
4. GRA NA INSTRUMENTACH MUZYCZNYCH. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) gra zadane przez nauczyciela i własne schematy rytmiczne; 2) wykonuje tematy rytmiczne wybranych, znanych utworów muzycznych (ludowych, popularnych, dziecięcych, klasycznych, wokalnych, instrumentalnych, polskich i zagranicznych) z użyciem instrumentów perkusyjnych; 3) realizuje schematy i tematy rytmiczne, eksperymentuje przy użyciu np. patyczków, pudełek, papieru, trawy, piszczałek, gwizdków, kociołków na wodę; 4) wykonuje instrumenty m.in. z materiałów naturalnych i innych oraz wykorzystuje tak powstałe instrumenty do akompaniamentu, realizacji dźwięku podczas zabaw i zadań edukacyjnych, organizacji koncertów i przedstawień teatralnych; 5) wykonuje akompaniament do śpiewu, stosuje gesty dźwiękotwórcze (np. tupanie, klaskanie, pstrykanie, uderzanie o uda); 6) eksperymentuje i poszukuje dźwięków, fragmentów znanych melodii przy użyciu np. dzwonków, ksylofonu, fletu podłużnego, flażoletu – fletika polskiego; 7) gra melodie piosenek i utworów instrumentalnych, do wyboru: na dzwonkach, ksylofonie, fletie podłużnym, flażoletcie – fletiku polskim lub innych – odtwarza proste rytmy na instrumentach perkusyjnych – wykonuje akompaniament na instrumentach perkusyjnych do muzyki – realizuje proste schematy i tematy rytmiczne z tatacją – eksperymentuje przy użyciu np. patyczków, pudełek, papieru, trawy, piszczałek, gwizdków, kociołków	– odtwarza proste rytmy i schematy rytmiczne na instrumentach perkusyjnych – wykonuje akompaniament na instrumentach perkusyjnych do muzyki – realizuje schematy i tematy rytmiczne z tatacją	– odtwarza proste rytmy i schematy rytmiczne na instrumentach perkusyjnych – wykonuje proste ilustracje instrumentalne do podanych tekstów i obrazów – wykonuje akompaniament na instrumentach perkusyjnych do muzyki

– tworzy dźwiękowe ilustracje, także przy użyciu dostępnych materiałów (przybory szkolne, gazeta, piasek w butelce, gumka, szklanka z wodą) – wykonuje akompaniament naturalny do śpiewu pod kierunkiem nauczyciela – poszukuje wskazanych dźwięków na prostych instrumentach melodycznych – gra na dzwonkach 5 dźwięków: sol, mi, la, re, do	– eksperymentuje przy użyciu np. patyczków, pudełek, papieru, trawy, piszczałek, gwizdków, kogucików – wykonuje proste ilustracje instrumentalne do podanych tekstów i obrazów – pod kierunkiem nauczyciela wykonuje proste instrumenty, np. grzechotki z puszek – improwizuje akompaniament naturalny do piosenek – wykonuje akompaniament naturalny do śpiewu na podstawie prostej partytury – improwizuje na instrumentach muzycznych zgodnie z ustalonymi zasadami – gra proste melodie i akompaniamenty na dzwonkach i na flecie	– układa i realizuje schematy i tematy rytmiczne z tatacją – eksperymentuje przy użyciu np. patyczków, pudełek, papieru, trawy, piszczałek, gwizdków, kogucików – wykonuje akompaniament naturalny do śpiewu na podstawie partytury – układa prosty akompaniament naturalny do piosenek; zapisuje gestodźwięki, tworząc prostą partyturę – improwizuje na instrumentach muzycznych zgodnie z ustalonymi zasadami – gra proste melodie i akompaniamenty na dzwonkach, flecie lub fiałozecie
5. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE ZNAJOMOŚCI FORM ZAPISU DŹWIĘKU. UCZEŃ:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) wyjaśnia różne formy zapisu dźwięków, muzyki, np. nagranie przy pomocy komputera, dyktafonu, telefonu, czy zapis przy pomocy notacji muzycznej; 2) zapisuje w zabawie z instrumentami perkusyjnymi dźwięki np. poprzez układ piktogramów, klocków rytmicznych, kolorów, liczb, czy obrazków; szyfruje, koduje, wykorzystuje utworzony zapis w zabawie; 3) korzysta z wybranego zapisu melodii w czasie gry na instrumencie: dzwonkach, ksylofonie, flecie podłużnym, fiałozecie – fleciu polskim – wie, że muzykę można zapisać i odczytać – rozpoznaje i nazywa niektóre znaki muzyczne (ćwierćnuty, ósemki, pauzę ćwierćnotową) – zna zapis 5 dźwięków: sol, mi, la, re, do, i korzysta z niego podczas gry na instrumentach – wykorzystuje w zabawie z instrumentami perkusyjnymi proste rytmy ułożone z klocków rytmicznych	– wie, że muzykę można zapisać i odczytać – rozpoznaje i nazywa niektóre znaki notacji muzycznej (oznaczenia metrum, klucz wiolinowy, półnuty, ćwierćnuty i odpowiadające im pauzy) – zapisuje dźwięki za pomocą układu klocków rytmicznych i wykorzystuje zapis w zabawie – korzysta z prostego zapisu melodii w czasie gry na flecie lub na dzwonkach	– wie, że muzykę można zapisać za pomocą znaków muzycznych, zarejestrować za pomocą komputera, dyktafonu, telefonu – zna wybrane znaki notacji muzycznej i reaguje na nie (wyraża ruchem czas trwania wartości rytmicznych, nut, pauz) – zapisuje dźwięki za pomocą układu klocków rytmicznych i wykorzystuje zapis w zabawie – korzysta z zapisu melodii, grając na flecie lub na dzwonkach

1. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE UTRZYMANIA HIGIENY OSOBISTEJ I ZDROWIA. UCZENI:			
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3	
PP 1) utrzymuje w czystości ręce i całe ciało, przebiera się przed zajęciami ruchowymi i po ich zakończeniu; wykonuje te czynności samodzielnie i w stosownym momencie; 2) dostosowuje strój do rodzaju pogody i pory roku w trakcie zajęć ruchowych odpowiednio na świeżym powietrzu i w pomieszczeniu; 3) wyjaśnia znaczenie ruchu w procesie utrzymywania zdrowia; 4) przygotowuje we właściwych sytuacjach i w odpowiedni sposób swoje ciało do wykonywania ruchu; 5) ma świadomość znaczenia systematyczności i wytrwałości w wykonywaniu ćwiczeń; 6) uznaje, że każdy człowiek ma inne możliwości w zakresie sprawności fizycznej, akceptuje sytuację dzieci, które z uwagi na chorobę nie mogą być sprawne w każdej formie ruchu – utrzymuje w czystości ręce i całe ciało – przebiera się przed zajęciami ruchowymi i po ich zakończeniu; wykonuje te czynności samodzielnie i w stosownym momencie – dostosowuje strój na zajęcia ruchowe na świeżym powietrzu do rodzaju pogody i pory roku (nakrycie głowy – słonce, lekki mróz itp.) – dostosowuje strój na zajęcia ruchowe w pomieszczeniu do panujących tam warunków – wie, że aktywność fizyczna ma znaczenie dla utrzymania zdrowia – rozumie znaczenie systematyczności i wytrwałości w wykonywaniu ćwiczeń – wie, że każdy człowiek ma inne możliwości w zakresie sprawności fizycznej – akceptuje sytuację dzieci, które ze względu na chorobę nie mogą być sprawne w każdej formie ruchu – wyraża zrozumienie i empatię poprzez zachowanie wprowadzone z tych wartości	– utrzymuje w czystości ręce i całe ciało – przebiera się przed zajęciami ruchowymi i po ich zakończeniu; wykonuje te czynności samodzielnie i w stosownym momencie – dostosowuje strój na zajęcia ruchowe na świeżym powietrzu do rodzaju pogody i pory roku (nakrycie głowy – słonce, lekki mróz itp.) – dostosowuje strój na zajęcia ruchowe w pomieszczeniu do panujących tam warunków – wyjaśnia znaczenie ruchu w procesie utrzymywania zdrowia – w odpowiedni sposób przygotowuje ciało do wykonywania ruchu, np. do pływania, kilkugodzinnej wycieczki, wędrówki itp. – rozumie znaczenie systematyczności i wytrwałości w wykonywaniu ćwiczeń – wie, że każdy człowiek ma inne możliwości w zakresie sprawności fizycznej – akceptuje sytuację dzieci, które ze względu na chorobę nie mogą być sprawne w każdej formie ruchu – wyraża zrozumienie i empatię poprzez zachowanie wprowadzone z tych wartości	– utrzymuje w czystości ręce i całe ciało – przebiera się przed zajęciami ruchowymi i po ich zakończeniu; wykonuje te czynności samodzielnie i w stosownym momencie – dostosowuje strój na zajęcia ruchowe na świeżym powietrzu do rodzaju pogody i pory roku (nakrycie głowy – słonce, lekki mróz itp.) – dostosowuje strój na zajęcia ruchowe w pomieszczeniu do panujących tam warunków – wyjaśnia znaczenie ruchu w procesie utrzymywania zdrowia – w odpowiedni sposób przygotowuje ciało do wykonywania ruchu, np. do pływania, kilkugodzinnej wycieczki, wędrówki itp. – rozumie znaczenie systematyczności i wytrwałości w wykonywaniu ćwiczeń – wie, że każdy człowiek ma inne możliwości w zakresie sprawności fizycznej – akceptuje sytuację dzieci, które ze względu na chorobę nie mogą być sprawne w każdej formie ruchu – wyraża zrozumienie i empatię poprzez zachowanie wprowadzone z tych wartości	

2. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE SPRAWNOŚCI MOTORYCZNYCH. UCZENI:

Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) przyjmuje podstawowe pozycje do ćwiczeń: postawa zasadnicza, rozkrok, wykrok, zakrok, stanie jednonoż, klęk podparty, przysiad podparty, podpór przodem, podpór tyłem, siad klęczny, skulony, prosty; 2) pokonuje w biegu przeszkody naturalne i sztuczne, biega z wysokim unoszeniem kolan, biega w połączeniu ze skokiem, przenoszeniem przyborów np. piłki, pałeczki, z rzutem do celu ruchomego i nieruchomego, bieg w różnym tempie, realizuje marszobieg; 3) rzuca i podaje jednorącz, w miejscu i ruchu, oburącz do przodu, znad głowy, piłką małą i dużą, rzuca małymi przyborami na odległość i do celu, skacze jednonoż i obunoż ze zmianą tempa, kierunku, pozycji ciała, skacze w dal dowolnym sposobem, skacze przez skakanek, wykonuje przeskok zawrotny przez ławeczkę, naskoki i zeskoki, skoki zające; 4) wykonuje ćwiczenia zwinnościowe: a) skłony, skrętoskłony, przetoczenie, czołganie, podciąganie, b) czworakowanie ze zmianą kierunku i tempa ruchu, c) wspina się, d) mocowanie w pozycjach niskich i wysokich, e) podnoszenie i przenoszenie przyborów; 5) wykonuje przewrót w przód z przysiadu podpartego; 6) wykonuje ćwiczenia równoważne bez przyboru i z przyborem np. na ławeczce gimnastycznej; 7) samodzielnie wykonuje ćwiczenia prowadzące do zapobiegania wadom postawy – przyjmuje podstawowe pozycje do ćwiczeń: postawa zasadnicza, rozkrok, wykrok, zakrok, stanie na jednej nodze, klęk podparty, przysiad podparty, podpór przodem, podpór tyłem, siad klęczny, skulony, prosty – pokonuje w biegu przeszkody naturalne i sztuczne – biega z wysokim unoszeniem kolan – biega w połączeniu ze skokiem – biega z przenoszeniem przyborów, np. piłki, pałeczki – biega z rzutem do celu ruchomego i nieruchomego – biega w różnym tempie – realizuje marszobieg – rzuca i podaje jedną ręką piłką małą i dużą, w miejscu i w ruchu – oburącz rzuca do przodu, znad głowy, piłkę małą i dużą – toczy i kołtuje piłkę – rzuca małymi przyborami na odległość i do celu – skacze na jednej nodze i obunoż ze zmianą tempa, kierunku, pozycji ciała – skacze w dal dowolnym sposobem – skacze przez skakanek – wykonuje przeskok zawrotny przez ławeczkę, naskoki, zeskoki, skoki zające – wykonuje skłony, skrętoskłony – wspina się, np. na drabinkach – mocuje się w parach w pozycjach niskich i wysokich – wykonuje przetoczenie, czołganie, podciąganie – wykonuje czworakowanie ze zmianą kierunku i tempa ruchu – współpracuje z partnerem i całym zespołem podczas zadań gimnastycznych	– przyjmuje podstawowe pozycje do ćwiczeń: postawa zasadnicza, rozkrok, wykrok, zakrok, stanie na jednej nodze, klęk podparty, przysiad podparty, podpór przodem, podpór tyłem, siad klęczny, skulony, prosty – pokonuje w biegu przeszkody naturalne i sztuczne – biega z wysokim unoszeniem kolan – biega w połączeniu ze skokiem – biega z przenoszeniem przyborów, np. piłki, pałeczki – biega z rzutem do celu ruchomego i nieruchomego – biega w różnym tempie – realizuje marszobieg – samodzielnie wykonuje rozgrzewkę podczas truchtu – jedną ręką rzuca i podaje piłkę małą i dużą, w miejscu i w ruchu – oburącz rzuca do przodu, znad głowy, piłkę małą i dużą – toczy i kołtuje piłkę – rzuca małymi przyborami na odległość i do celu – skacze na jednej nodze i obunoż ze zmianą tempa, kierunku, pozycji ciała – skacze w dal dowolnym sposobem – skacze przez skakanek – wykonuje przeskok zawrotny przez ławeczkę, naskoki, zeskoki, skoki zające – wykonuje skłony, skrętoskłony – wykonuje przetoczenie, czołganie, podciąganie – wykonuje czworakowanie ze zmianą kierunku i tempa ruchu – wspina się, np. na drabinkach – mocuje się w parach w pozycjach niskich i wysokich – współpracuje z partnerem i całym zespołem podczas zadań gimnastycznych	– przyjmuje podstawowe pozycje do ćwiczeń: postawa zasadnicza, rozkrok, wykrok, zakrok, stanie na jednej nodze, klęk podparty, przysiad podparty, podpór przodem, podpór tyłem, siad klęczny, skulony, prosty – wykonuje skłony, skrętoskłony – pokonuje w biegu przeszkody naturalne i sztuczne – biega z wysokim unoszeniem kolan – biega w połączeniu ze skokiem – biega z przenoszeniem przyborów, np. piłki, pałeczki – biega z rzutem do celu ruchomego i nieruchomego – biega w różnym tempie – realizuje marszobieg – wykonuje przewrót w przód i w tył na materacu – z przysiadu podpartego – samodzielnie wykonuje rozgrzewkę podczas truchtu – jedną ręką rzuca i podaje piłkę małą i dużą, w miejscu i w ruchu – oburącz rzuca do przodu, znad głowy, piłkę małą i dużą – toczy i kołtuje piłkę – rzuca małymi przyborami na odległość i do celu – skacze na jednej nodze i obunoż ze zmianą tempa, kierunku, pozycji ciała – skacze w dal dowolnym sposobem – skacze przez skakanek – podnosi i przenosi przybory – wykonuje przeskok zawrotny przez ławeczkę, naskoki, zeskoki, skoki zające – wykonuje skłony, skrętoskłony – wykonuje przetoczenie, czołganie, podciąganie – wykonuje czworakowanie ze zmianą kierunku i tempa ruchu

- podnosi i przenosi przybory - wykonuje przewrót w przód i w tył na materacu z przysiadu podpartego - wykonuje ćwiczenia równoważne bez przyboru i z przyborem, np. na ławeczce gimnastycznej - samodzielnie wykonuje ćwiczenia zapobiegające wadom postawy - wykonuje próbę siły mięśni brzucha - wykonuje próbę głębokości dolnego odcinka kręgosłupa	- podnosi i przenosi przybory - wykonuje przewrót w przód i w tył na materacu z przysiadu podpartego - wykonuje ćwiczenia równoważne bez przyboru i z przyborem, np. na ławeczce gimnastycznej - samodzielnie wykonuje ćwiczenia zapobiegające wadom postawy - wykonuje próbę siły mięśni brzucha - wykonuje próbę głębokości dolnego odcinka kręgosłupa	- wspina się, np. na drabinkach - mocuje się w parach w pozycjach niskich i wysokich - współpracuje z partnerem i całym zespołem podczas zadań gimnastycznych - podnosi i przenosi przybory - wykonuje przewrót w przód i w tył na materacu z przysiadu podpartego - wykonuje ćwiczenia równoważne bez przyboru i z przyborem, np. na ławeczce gimnastycznej - samodzielnie wykonuje ćwiczenia zapobiegające wadom postawy - wykonuje próbę siły mięśni brzucha - wykonuje próbę głębokości dolnego odcinka kręgosłupa
3. OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE RÓŻNYCH FORM REKREACYJNO-SPORTOWYCH. UCZEN:		
Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
PP 1) organizuje zespółową zabawę lub grę ruchową z wykorzystaniem przyboru lub bez; 2) zachowuje powściągliwość w ocenie sprawności fizycznej koleżanek i kolegów – uczestników zabawy, respektuje ich prawo do indywidualnego tempa rozwoju, radzi sobie w sytuacji przegranej i akceptuje zwycięstwo, np. drużyny przeciwnej, gratuluje drużynie sukcesu; 3) respektuje przepisy, reguły zabaw i gier ruchowych, przepisy ruchu drogowego w odniesieniu do pieszych, rowerzystów, rolkarzy, biegaczy i innych osób, których poruszanie się w miejscu publicznym może stwarzać zagrożenie bezpieczeństwa; 4) uczestniczy w zabawach i grach zespółowych, z wykorzystaniem różnych rodzajów piłek; 5) wykonuje prawidłowo elementy charakterystyczne dla gier zespółowych: rzuty i chwyt ringo, podania piłki do partnera jednoręcz i oburącz w miejscu lub w ruchu, odbicia piłki, kozłowanie w miejscu i w ruchu, podania piłki w miejscu i w ruchu, prowadzenie piłki, strzał do celu; 6) uклада zespółowe zabawy ruchowe i w nich uczestniczy, ma świadomość, iż sukces w takiej zabawie odnosi się dzięki sprawności, zaradności i współdziałaniu; 7) jeździ na dostępnym sprzęcie sportowym, np. hulajnodze, rolkach, rowerze, sankach, łyżwach	- bierze udział w zespółowych zabawach ruchowych, minigrach i grach terenowych, zawodach sportowych - reaguje ruchem na zmiany rytmu, tempa i głośności (zabawy orientacyjno-porządkowe z zastosowaniem sygnałów dźwiękowych) - respektuje decyzje sędziego i się im podporządkowuje - organizuje zespółową zabawę lub grę ruchową z wykorzystaniem przyborów lub bez nich - zachowuje powściągliwość w ocenie sprawności fizycznej kolegów i koleżanek – uczestników zabawy; respektuje ich prawo do indywidualnego tempa rozwoju - radzi sobie w sytuacji przegranej i akceptuje zwycięstwo np. drużyny przeciwnej - gratuluje zwyciężonej drużynie sukcesu - respektuje przepisy, reguły zabaw zespółowych, gier ruchowych i sportowych	- bierze udział w zespółowych zabawach ruchowych, minigrach i grach terenowych, zawodach sportowych - reaguje ruchem na zmiany rytmu, tempa i głośności (zabawy orientacyjno-porządkowe z zastosowaniem sygnałów dźwiękowych) - respektuje decyzje sędziego i się im podporządkowuje - organizuje zespółową zabawę lub grę ruchową z wykorzystaniem przyborów lub bez nich - zachowuje powściągliwość w ocenie sprawności fizycznej kolegów i koleżanek – uczestników zabawy; respektuje ich prawo do indywidualnego tempa rozwoju - radzi sobie w sytuacji przegranej i akceptuje zwycięstwo, np. drużyny przeciwnej - gratuluje zwyciężonej drużynie sukcesu - respektuje przepisy, reguły zabaw zespółowych, gier ruchowych i sportowych

– uczestniczy w zabawach i grach zespołowych z wykorzystaniem różnych rodzajów piłek, np. ringo, minikoszykówka, minisiatkówka, minipiłka ręczna i nożna – prawidłowo wykonuje elementy gier zespołowych: rzuty i chwyt ringo, podania piłki do kolegi jednoręcz i oburącz, w miejscu i w ruchu, elementy koźlowania w miejscu i ruchu, prowadzenie piłki, strzał do celu, rzucanka siatkarska itd. – układa zespołowe zabawy ruchowe i w nich uczestniczy; ma świadomość, iż sukces w takiej zabawie odnosi się dzięki sprawności, zaradności i współdziałaniu – jeździ na dostępnym sprzęcie sportowym, np. na hulajnodze, rolkach, deskorolce, rowerze, sankach, łyżwach	– respektuje przepisy ruchu drogowego w odniesieniu do pieszych, rowerzystów, rolkarzy, biegaczy i innych osób, których poruszanie się w miejscu publicznym może stwarzać zagrożenie dla bezpieczeństwa – uczestniczy w zabawach i grach zespołowych z wykorzystaniem różnych rodzajów piłek, np. ringo, minikoszykówka, minisiatkówka, minipiłka ręczna i nożna – prawidłowo wykonuje elementy gier zespołowych: rzuty i chwyt ringo, podania piłki do kolegi jednoręcz i oburącz, w miejscu i w ruchu, elementy koźlowania w miejscu i ruchu, prowadzenie piłki, strzał do celu, rzucanka siatkarska itd. – układa zespołowe zabawy ruchowe i w nich uczestniczy – układa niekonwencjonalne zespołowe zabawy ruchowe i w nich uczestniczy, np. wyścig olbrzymów – czworakowanie w za dużych butach, wyścig klaunów – wędrowka pary uczniów połączonych szarfą itp. – ma świadomość, iż sukces w takiej zabawie odnosi się dzięki sprawności, zaradności i współdziałaniu – jeździ na dostępnym sprzęcie sportowym, np. na hulajnodze, rolkach, deskorolce, rowerze, sankach, łyżwach	– respektuje przepisy ruchu drogowego w odniesieniu do pieszych, rowerzystów, rolkarzy, biegaczy i innych osób, których poruszanie się w miejscu publicznym może stwarzać zagrożenie dla bezpieczeństwa – uczestniczy w zabawach i grach zespołowych z wykorzystaniem różnych rodzajów piłek, np. ringo, minikoszykówka, minisiatkówka, minipiłka ręczna i nożna – prawidłowo wykonuje elementy gier zespołowych: rzuty i chwyt ringo, podania piłki do kolegi jednoręcz i oburącz, w miejscu i w ruchu, elementy koźlowania w miejscu i ruchu, prowadzenie piłki, strzał do celu, rzucanka siatkarska itd. – układa zespołowe zabawy ruchowe i w nich uczestniczy – układa niekonwencjonalne zespołowe zabawy ruchowe i w nich uczestniczy, np. wyścig olbrzymów – czworakowanie w za dużych butach, wyścig klaunów – wędrowka pary uczniów połączonych szarfą itp. – ma świadomość, iż sukces w takiej zabawie odnosi się dzięki sprawności, zaradności i współdziałaniu – jeździ na dostępnym sprzęcie sportowym, np. na hulajnodze, rolkach, deskorolce, rowerze, sankach, łyżwach
--	--	--

6 Opis sposobów osiągania celów kształcenia i wychowania oraz założonych osiągnięć ucznia

W założeniach *Programu „Wielka przygoda”* dążeniem edukacji wczesnoszkolnej jest zbliżenie edukacji do biologicznego rytmu wzrostu dziecka i budowaniu dobrego klimatu opartego na zaufaniu, poczuciu sprawstwa, aktywności własnej uczniów, rozwijaniu umiejętności rozpoznawania i nazywania uczuć. Przeżywając przygody ujęte w liczne okazje edukacyjne, dziecko odkrywa własne możliwości, gromadzi doświadczenia, a dzięki temu zaspokaja własne potrzeby rozwojowe. Doświadcza prawdy, dobra i piękna, by włączone we własny krąg przeżyć i doświadczeń, wartości te stały się inspiracją do twórczych przekształceń. Traktowane jest jako niepowtarzalna indywidualność, która postrzega świat całościowo, a nauczyciel, wybierając i wspomagając działania najmłodszych, wyznacza ich strefę najbliższego rozwoju, nieustannie je obserwując, będąc z nimi w kontakcie, współpracując. Początkowo na drodze osiągania celów kształcenia uczniowie potrzebują pomocy dorosłego, z czasem coraz większy wachlarz celów są w stanie realizować samodzielnie lub współpracując z rówieśnikami. Zgodnie z założeniami psychologii rozwojowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym poznają świat synkretycznie, czyli całościowo, i tak też realizowane jest kształcenie w koncepcji *Programu „Wielka przygoda”*. **Całościowe** jest w nim **zaangażowanie dziecka**, obejmujące jego zmysły, emocje, umysł; **wspólne** są **działania**, łączące w sobie naprzemiennie przeplatające się edukacje: polonistyczną, społeczną, etyczną, przyrodniczą, artystyczną, matematyczną; **integracja** dotyczy też **zespołu klasowego** – wspólnie pracujących, bawiących się i organizujących sobie proces uczenia się uczniów. W osiąganie celów zaangażowane są różne podmioty. Oprócz uczniów i nauczycieli, również rodzice, środowisko lokalne i rówieśnicy. Szczególnie ważna jest ta współpraca przy realizacji projektów, które stopniowo są wdrażane już od pierwszej klasy. Tak zorganizowany proces nauczania–uczenia się stwarza szansę na dobre przygotowanie ucznia klasy trzeciej do życiowych i edukacyjnych wyzwań na dalszych etapach kształcenia.

Edukacja polonistyczna

W edukacji szkolnej dzieci i młodzieży, ale szczególnie w kształceniu dzieci w klasach 1–3, edukacja polonistyczna skupia się na rozwijaniu czterech najważniejszych umiejętności, stanowiących fundament nie tylko nauki w szkole, ale przede wszystkim: komunikowania się, wartościowania, myślenia otwartego, skutecznego wyszukiwania informacji i umiejętności wykorzystywania ich w praktyce. Chodzi o czytanie, pisanie, mówienie i słuchanie – powszechnie zaniedbywane aspekty szkolnego kształcenia. Biegle opanowanie tych umiejętności, niejednokrotnie nazywanych sprawnościami, warunkuje sukces w dalszym kształceniu, a także w nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich, poszukiwaniu dobrej pracy, orientacji we współczesnym świecie; umożliwia pełne uczestnictwo w szeroko rozumianej kulturze i sztuce. W podstawie programowej wyróżnia się jeszcze kształcenie językowe, rozumiane jako podstawy z zakresu gramatyki języka polskiego, oraz samokształcenie.

U progu edukacji szkolnej dziecko ma już na tyle ukształtowany system językowy, że może on stać się bazą kształcenia w ramach szkolnej edukacji polonistycznej. Dojrzałość szkolna w aspekcie języka oznacza: zainteresowanie dziecka światem głosek i liter, umiejętność rozróżniania i klasyfikowania znaków i symboli, z czasem również ich różnicowania, kojarzenia znaków gra-

ficznych z dźwiękami i obrazkami, umiejętność wyróżniania braków w znakach i symbolach. Gotowość do czytania to nie tylko znajomość znaków, lecz także odpowiedni zasób słów i pojęć, a również pozytywne nastawienie, czyli poznawcza motywacja do czytania. Dziecko powinno rozumieć znaczenie tej umiejętności w procesie porozumiewania się ludzi i być gotowe do podjęcia wysiłku, by ją opanować (Brzezińska 1987, s. 84). W docenianiu tej umiejętności istotną rolę odgrywa trening wychowawczy w rodzinie i przedszkolu oraz czytający dorośli, którzy czytają nie tylko dziecku, ale również sami czytają, którzy otrzymują książki oraz obdarowują książkami bliskich i znajomych. Książka jako wartość, jako oczekiwany lub poszukiwany prezent to najlepsza zachęta, by po nią sięgnąć. Aby etap nabywania umiejętności czytania był dla dziecka wielką przygodą warto zachęcać dorosłych, którzy opiekują się dzieckiem, do zabaw literkowych podobnych do tych, z których korzystają nauczyciele pracujący z alfabetem ruchomym, dających nieograniczone możliwości ćwiczeń analizy i syntezy wzrokowo-słuchowej.

Wymagania podstawy programowej wskazują na konieczność rozwijania u dzieci umiejętności czytania nie tylko jako techniki czytania, czyli czynności prostej, ale jako umiejętności rozumienia, wykorzystywania i przetwarzania tekstów w zakresie umożliwiającym zdobywanie wiedzy, rozwój emocjonalny, intelektualny i moralny oraz uczestnictwo w życiu społecznym. Organizowanie działań edukacyjnych zmierzających do opanowania sprawności czytania w zakresie umożliwiającym pełne funkcjonowanie w świecie znaków językowych wymaga od nauczyciela prowadzenia zajęć zindywidualizowanych, umożliwiających szczególnie w pierwszej klasie nabywanie umiejętności czytania zarówno dzieciom poznającym litery, jak i tym, które opanowały technikę czytania, zanim rozpoczęły edukację szkolną. Zróżnicowanie metod pracy z tekstem jest zatem niezbędne dla utrzymania zainteresowania dzieci czytaniem (Mnich 2018).

Dzieci uczące się czytać przez całą pierwszą klasę stopniowo poznają litery, codziennie modelują dźwiękowe struktury wyrazów, a także wykonują ćwiczenia doskonalące analizę i syntezę słuchową i wzrokową. Należy zadbać o urozmaicenie ćwiczeń, które nie mogą stać się nużącym obowiązkiem, a nieustannie powinny być frapującą przygodą, zaproszeniem do wyprawy w świat głosek i liter, prowadzącej do uświadomienia sobie, że mowa i pismo to dwa różne języki. Pakiety edukacyjne mogą towarzyszyć uczniom i nauczycielom w tej długiej drodze, ale dobrze, jeżeli są uzupełniane pomysłami i materiałami zaczerpniętymi z innowacyjnych metod, mogących przyczynić się do rozbudzania potrzeb poznawczych dzieci. Dobrym uzupełnieniem mogą być materiały opracowane przez Martę Bogdanowicz, nazywane Metodą Dobrego Startu lub skrótowo MDS. Wykorzystywane w niej pomoce dydaktyczne: płyty, filmy, rekwizyty i karty pracy, stwarzają okazje do rozwijania szeroko rozumianych kompetencji językowych, pokazują, jak uczyć czytania z wykorzystaniem polisensorycznych kanałów odbioru. Szczególne miejsce w koncepcji MDS zajmują ćwiczenia językowe, które łączą się najpierw z ćwiczeniami ruchowymi, później z ruchowo-słuchowymi, a następnie z ruchowo-słuchowo-wzrokowymi. W zależności od przygotowania nauczyciel może wykorzystać również inne metody nauki czytania: glottodydaktyczną, czyli fonetyczno-literowo-barwną metodę Bronisława Rocławskiego, metodę odmienną Ireny Majchrzak czy metodę sylabową Jagody Cieszyńskiej. Różnią się one sposobem poznawania liter: od ćwiczeń fonetyczno-fonologicznych do ćwiczeń na materiale wzrokowym lub odwrotnie: od całościowego obrazu graficznego do pojedynczej litery, z pominięciem ćwiczeń rozwijających świadomość fonologiczną. Każde dziecko może obrać inną drogę opanowywania technicznych umiejętności czytania.

W niemalże każdej pierwszej klasie obok dzieci poznających litery są również takie, które już płynnie czytają. Warto wykorzystać ich umiejętności do motywowania pierwszaków do podejmowania prób samodzielnego czytania. Jednym ze sposobów jest akcja „Duży czyta małemu” zainicjowana przez wydawnictwo Nowa Era. Tym dużym może być dziecko umięjące już czytać i mogące czytać innym dzieciom, które czytanie jeszcze doskonali. Zamieszczenie w elementarzach obok

tekstów prostych, czystych fonetycznie, również takich, które zawierają wszystkie grafematy, pozwala dzieciom rozkoszować się pięknem literatury w pełnym wymiarze. Warto tutaj przykładowo wymienić utwory lubianych i wielokrotnie nagradzanych autorów: Wojciecha Widlaka, Rafała Witka, Grzegorza Kasdepki, Małgorzaty Strzałkowskiej, Natalii Usenko, Roksańy Jędrzejewskiej-Wróbel. Poszukując wartościowych tekstów dla dzieci, należy wychodzić poza kanon bajek i baśni, które nie dla każdego małego odbiorcy są atrakcyjne, bo przecież uwagę ucznia można skierować także w stronę tekstów popularno-naukowych, użytkowych, komiksów, słowników, leksykonów dla najmłodszych, a także czasopism dla dzieci, wśród których na wyróżnienie zasługuje „Świerszczyk”, najstarsze na świecie czasopismo dla dzieci wydawane w sposób ciągły. Czasopisma mogą i powinny służyć pomocą w organizacji czasu wolnego dorosłych z dziećmi już w wieku przedszkolnym. Jak zauważa Alina Budniak, „zawartość czasopism może być inspiracją do ciekawych zajęć z dziećmi; cykliczność ich ukazywania się i różnorodność propozycji stanowią dobry czynnik motywujący do wysiłku i wielokrotnego powtarzania czynności przez dziecko” (Budniak 2009, s. 81). Wspólne czytanie polskich czasopism dla najmłodszych warto promować nie tylko wśród uczniów i nauczycieli, lecz także wśród rodziców i dziadków. Czas spędzany przez dzieci razem z dorosłymi w domu można przeznaczyć na rozwiązywanie zagadek i quizów, udział w konkursach, czytanie i opowiadanie dowcipów, można również włączyć się we wspólne działania na rzecz potrzebujących. Spotkanie dorosłego z dzieckiem niech będzie czasem poznawania wartości ukrytych w fabułach tekstów i w rodzinnych opowieściach najstarszych członków rodziny.

Wśród tekstów literackich dla młodszych czytelników należy podkreślić ważną rolę poezji dla dzieci, która sprzyja rozwijaniu myślenia metaforycznego. Obcuje z tekstami poetyckimi dziecko rozwija myślenie abstrakcyjne, doświadcza takich sytuacji, w których słowa znaczą wprost i nie wprost. Uczy się przenoszenia znaczeń, porównywania, wielokrotnie doświadcza zachwytu i radości, czytając lub słuchając zabawnych tekstów wierszowanych. „W poezji [bowiem] nie chodzi o precyzyjne przedstawienie stanu rzeczy, lecz o tworzenie obrazów i powiązań myślowych w świadomości słuchacza” (Heisenberg 1987, s. 62; por. Krasoń 2005, s. 62). Poszukując najbardziej adekwatnych metod kształcenia, warto wybierać te, które „mogą pogłębić twórcze myślenie ucznia, pobudzić go do wieloaspektowego rozumienia metafor, zwiększając jednocześnie specyficzną wrażliwość na wieloznaczność tekstu” (Krasoń 2005, s. 63).

Pracując z najmłodszymi, warto pamiętać o trzech etapach kształcenia kompetencji odbiorczych. Pierwszy to **zabawa**, podczas której dominuje nieuświadomiony odbiór intuicyjny; drugi – **czytanie**, czyli wdrażanie do świadomego odbioru, dostrzegania zjawisk literackich; trzeci – **analiza**, czyli kształcenie świadomego odbioru i stopniowe przechodzenie od analizy do interpretacji (Chrzastkowska 1979). Wśród metod analizy tekstu najbardziej odpowiednie wydają się być intersemiotyczne formy przekładu, które w niebanalny sposób można wpleść w cały system kształcenia zintegrowanego. Barwa, wielkość, kształt, dźwięk, mimika, ruch, taniec są naturalnymi formami ekspresji małego dziecka i wykorzystanie ich jako sposobów analizy i interpretacji utworów literackich przynosi najmłodszym uczniom wiele radości. Dzięki odpowiednio przygotowanemu nauczycielowi oraz ciekawym tekstom literackim można wychować dzieci, które w dobie elektronicznych mediów będą lubiły czytać, a nawet będą czytały z pasją. Nie jest prawdą, że czytanie jest niemożliwe i świadczy o przywiązaniu do dawnych czasów. Edukacja czytelnicza najmłodszych zaczyna się w rodzinnym domu, gdzie troskliwi rodzice usypiają swoje pociechy wieczornym opowiadaniem lub czytaniem. Edukacja ta jest kontynuowana w przedszkolu, a następnie na wszystkich etapach szkolnego kształcenia. To nauczyciele i wychowawcy, ale także wiele działań nie tylko szkolnych, ale i pozaszkolnych decyduje o umiłowaniu bądź negowaniu sensu czytania. Literatura sprzyja rozwijaniu inteligencji, powinna budzić w dziecku wiarę w siebie

i w swoją przyszłość. Dziecko wchodzące w samodzielny dialog z utworem powinno mieć za sobą trening czytania pod czujnym okiem dorosłego, który pomoże dziecku poruszać się na granicy prawdy i fikcji, który podpowie, jaką lekturę wybrać.

Edukacja polonistyczna to nie tylko skomplikowany proces opanowywania umiejętności czytania, analizy i interpretacji tekstu. To również uczenie się kodowania znaczeń za pomocą systemu umownych znaków, czyli nauka pisania. Podobnie jak proces czytania, również pisanie wymaga odpowiedniej dojrzałości: umysłowej, emocjonalnej, społecznej i motorycznej dziecka. Nauka pisania powinna być poprzedzona licznymi ćwiczeniami rozwijającymi motorykę małą, które właściwie przygotowują umysł i rękę pierwszoklasisty do podjęcia prób samodzielnego kreślenia liter. Neurodydaktycy przychylają się do opinii, że pisanie ręczne ma dobroczynny wpływ na mózg. Twórcy *Programu „Wielka przygoda”* uważają naukę techniki pisania odręcznego za ważny trening umysłowy, toteż kaligrafia – szczególnie w klasie pierwszej – zajmuje w Programie ważne miejsce wśród kształconych umiejętności.

Opanowanie umiejętności czytania najczęściej znacznie wyprzedza opanowanie umiejętności pisania, co niestety znacznie komplikuje harmonijny rozwój tej drugiej umiejętności. Dla wielu uczniów konieczność pisania w liniaturze jest wielkim wyzwaniem i wiąże się z serią niekończących się porażek, dlatego warto dać dzieciom odpowiednio dużo czasu na opanowanie tej trudnej umiejętności i starać się motywować dzieci do pisania. Jednym ze sposobów może być pisanie na kaszy lub piasku, innym – liczne ćwiczenia w pisaniu bezśladowym. Ważna jest też skierowana do dziecka informacja zwrotna, że świetnie sobie radzi. Mozolne kreślenie liter ma sens tylko wtedy, gdy opanowanie techniki pisania posłuży z czasem do tworzenia tekstów. Aby doświadczyć radości pisania, nie wystarczy jednak znać kształt liter i sposoby ich łączenia, trzeba przede wszystkim doświadczyć czegoś, co dziecko będzie pragnęło wyrazić. Najmłodsze dzieci najczęściej rozpoczynają pisanie od poszukiwania tematu w kręgu tematów typowych.

Dzieci przeżywają różnorodne doświadczenia, niejednokrotnie związane z silnymi emocjami, które stają się dla nich iskierką do podjęcia twórczego wysiłku. W tych pierwszych próbach bardzo ważne znaczenie ma subtelne prowadzenie ucznia przez nauczyciela, który w obszarze semantyki i pragmatyki tekstu najczęściej zostawia uczniowi pełną swobodę, ale w płaszczyźnie gramatycznej – gdy chodzi o poprawność tworzonego tekstu – jego korekta jest nieodzowna. Najmłodsi uczniowie na ogół radzą sobie z odpowiednim doбором słów, sporadycznie formy ich odmiany wymagają korekty, składnia tworzonych tekstów jest często zaburzona pod względem szyku, a rozpoczynane spójnikami zdania wymagają powtórnego przeredagowania. Naturalna w okresie przedszkolnym potrzeba tworzenia neologizmów najczęściej zanika, choć w zależności od zaproponowanego tematu może u najmłodszych uczniów powrócić i przyczynić się do wzbogacenia tworzonej wypowiedzi. W fazie układania pierwszych wypowiedzi również organizacja tekstu budzi wiele zastrzeżeń, gdyż dziecko na tym etapie nie dostrzega jeszcze konieczności uporządkowania wypowiedzi na piśmie i często pisane przez nich teksty niewiele się różnią od tekstów wypowiedzianych w mowie żywej (Mnich 2002). Nie sposób też nie wspomnieć o kłopotach z poprawnym zapisem tekstu pod względem ortografii i interpunkcji.

„Niejednokrotnie rozpoczęcie nauki w szkole kładzie kres obcowaniu z językiem dostarczającemu miłych przeżyć” (Kowalikowa 1997; por. Mnich 2002, s. 233). Dlatego tak ważne jest powstrzymanie się osób dorosłych od nadmiernej krytyki, tak by nie zgasła u dzieci w wieku wczesnoszkolnym naturalnej potrzeby wyrażania siebie, i akceptacja ich pierwszych prób literackich.

Osiąganiu celów edukacji polonistycznej w zakresie pisania służą celowo organizowane ćwiczenia: początkowo odwzorowywanie, następnie proste zadania polegające na przepisywaniu słów i zdań, przepisywaniu z utrudnieniami tekstów z lukami lub tekstów obrazkowo-wyrazowych, z czasem pisanie z pamięci i ze słuchu, aż wreszcie samodzielne pisanie krótkich, kilkuzdaniowych

wypowiedzi. Ćwiczenia te powinny być jednak różnicowane, gdyż sposób, w jaki dziecko najszybciej i najtrwalej zapamiętuje, jest związany z indywidualnymi cechami jego osobowości. To typ modalności, indywidualny styl uczenia się i typ inteligencji decydują o tym, które środki przekazu, wizualne czy werbalne, okażą się skuteczniejsze i przyniosą oczekiwane efekty edukacyjne. Ucząc dzieci zasad i norm językowych w zakresie gramatyki i ortografii, warto stosować różne metody, od indukcyjnych, dedukcyjnych czy opartych na analogii, aż po mnemotechniczne. Nie należy jednak zapominać, że mnemotechniczne sposoby zapamiętywania nie powinny dotyczyć wyrazów podlegających regułom ortograficznym, a jedynie tych, których pisownię trzeba opanować pamięciowo, czyli przede wszystkim podlegających zasadzie historycznej.

Wśród kształcenia kompetencji polonistycznych ważną rolę odgrywają również ćwiczenia w mówieniu, które należy organizować dwutorowo, w zależności od tego, czy służą rozwojowi mowy żywej, czy przygotowaniu do pisania. Od momentu, kiedy dziecko zaczyna naukę w szkole, rozpoczyna się celowe kształcenie jego sprawności językowej, a jego mowa coraz częściej będzie przybierać formę skorelowaną ze wzorcem. „Wzorce językowe oddają więc językowy obraz szkoły. Zatem od nauczyciela zależy świadome stosowanie wzorów [...] kształcenie językowe w edukacji zintegrowanej wymaga szacunku wobec języka dziecka i umiejętności godzenia norm i ocen z rozwojem i doświadczaniem języka” (Rostańska 2002, s. 375). Organizowanie szkolnych sytuacji sprzyjających pobudzaniu niczym nieskrępowanej aktywności werbalnej z jednej strony uczy dziecko spontanicznego wypowiadania się z odpowiednią intonacją, tempem czy siłą głosu, z drugiej zaś porządkowania swojej wypowiedzi ustnej – gdy wypowiedź będzie zapisywana jako opowiadanie, opis czy relacja. Konieczność rozróżniania tych dwóch sytuacji użycia języka początkowo jest dla najmłodszego ucznia niezwykle trudna.

Osiągnięcie celu, jakim jest sprawność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym, zależy również od języka używanego przez ludzi dorosłych w otoczeniu dziecka, należy zatem dołożyć wszelkich starań, aby język ten był jak najbliższy poprawnościowej normie wzorcowej. Należy zadbać o sprawność gramatyczną, która winna stanowić podstawę kształcenia kompetencji komunikacyjnej dziecka w młodszym wieku szkolnym, oraz o to, aby kształcenie językowe uczynić przyjemnym. W tym celu można wykorzystać możliwości, jakie stwarza nauczanie w systemie zintegrowanym, i sięgnąć do gier i zabaw o charakterze językowym, a wybierając metody kształcenia sprawności językowej, stosować nie tylko te służące swobodnej ekspresji dziecka, lecz przede wszystkim te, które opierają się na naśladowaniu poprawnych wzorów, przy słusznym założeniu, że uczenie obserwacji materiału językowego jest podstawą w edukacji wczesnoszkolnej. Poprawność językową należy budować od rozszerzania zasobu słownictwa, rozwijania umiejętności fleksyjnych i składniowych, aż do organizacji tekstu. Istotna jest też umiejętność tworzenia słów, poprawny zapis i właściwe przestankowanie. Dziecko powinno także umieć dostosować treść i formę swojej wypowiedzi do jej celu, a także do swoich umiejętności.

Do osiągnięć w zakresie edukacji polonistycznej należą również: samokształcenie, wdrażanie do poprawiania wypowiedzi z użyciem słownika ortograficznego, poszukiwanie informacji w różnych źródłach wiedzy, a także dbałość o własny rozwój poprzez rozwijanie zainteresowań i poznawanie indywidualnych strategii uczenia się.

Edukacja matematyczna

Zawarte w *Programie* propozycje z zakresu edukacji matematycznej zawierają zagadnienia wyszczególnione w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla edukacji wczesnoszkolnej oraz treści wykraczające poza zakres podstawy.

Główne cele kształcenia matematycznego w edukacji wczesnoszkolnej skupiają się na kształtowaniu – na miarę możliwości każdego dziecka – rozumienia pojęcia liczby naturalnej i działań arytmetycznych: dodawania, odejmowania, mnożenia i dzielenia, oraz na przygotowaniu dziecka do samodzielnej pracy nad problemem matematycznym. Ponadto położono nacisk na: treści geometryczne; kształtowanie umiejętności analizy problemu matematycznego; rozbudzanie ciekawości poznawczej przejawiającej się w chęci rozwiązywania problemów matematycznych; przekazywanie wiadomości niezbędnych do funkcjonowania w codziennym życiu.

Zaproponowana metodyka pracy nawiązuje przede wszystkim do aktywności dzieci w oparciu o konkrety i różne materiały do manipulowania, co daje możliwość działań edukacyjnych na różnych poziomach trudności. „Dziecko od urodzenia, jako aktywny badacz rzeczywistości, poszukuje wybranych bodźców zmysłowych, ma przy tym wrodzone skłonności i preferencje. Ma tendencję do tworzenia i testowania hipotez dotyczących podobieństw między bodźcami, dzięki czemu może klasyfikować (organizować) doświadczenia wywołane określonymi bodźcami oraz rozróżniać ich cechy stałe i zmienne (za: Dziecko i matematyka, (red.) Swoboda i Guncaga 2009). Pożądane jest, aby własna aktywność dziecka nie była ograniczana przez sztywne narzucanie schematów myślowych i wskazywanie preferowanych rozwiązań. Ważne jest zachęcanie dzieci do poszukiwania danych, samodzielnego wyciągania wniosków, opowiadania o zauważonych faktach, argumentowania, posługiwania się własnym, czyli nieformalnym językiem. Ponieważ przyswojenie abstrakcyjnych pojęć matematycznych wymaga dużo czasu, dajmy ten czas dziecku, aby powoli zbierało doświadczenia pozwalające na budowanie intuicji, czas na posługiwanie się pojęciami w sytuacjach konkretnych, na poznawanie pojęć poprzez działanie. Postępując w ten sposób, damy dziecku szansę na korzystanie z różnych naturalnych aktywności, co umożliwi mu szersze spojrzenie na pojęcia matematyczne, nie tylko przez pryzmat ich jednego zastosowania. W toku dalszej edukacji pozwoli mu to na skonstruowanie w umyśle jednolitego, spójnego obrazu matematyki, w której wiele pojęć nawzajem się wspiera i warunkuje. W konsekwencji dziecko uzyska narzędzie tworzenia własnych, dogodnych dla siebie strategii rozwiązywania matematycznych problemów.

Omawiając treści matematyczne, należy jak najczęściej posługiwać się przykładami z życia codziennego, tak dobierać zadania, by wzbudzały zainteresowanie uczniów i pobudzały ich naturalną ciekawość. Warto organizować różnorodne sytuacje zadaniowe, dbając o to, aby atrakcyjność zajęć wynikała z samych zagadnień matematycznych, a nie z „obudowy”. Należy stosować różnorodne metody nauczania, które pozwalają uczniom „wykazać się” i wymagają od nich aktywnej postawy. W miarę możliwości należy wykorzystywać dostępne środki dydaktyczne (materiały zebrane przez nauczyciela, klocki, przyrządy pomiarowe, modele brył, liczmany itp.). Dzieci nie powinny się bać samodzielnych prób mierzenia się z zadaniem matematycznym, wkładania w to wysiłku, a pozytywne efekty ich starań zmotywują je do podejmowania kolejnych prób. Ważna jest też dyskusja na temat sposobów rozwiązania danego zadania – co uczy twórczego myślenia.

W odniesieniu do konkretnych treści warto zwrócić uwagę, w jaki sposób należy kształtować pojęcie liczby naturalnej. Nie udajemy, że dzieci w pierwszej klasie niczego o liczbach nie wiedzą, że trzeba je uczyć kolejnych liczebników. Nasze działania idą raczej w kierunku porządkowania ich nieformalnej wiedzy, co pozwala na inne tempo wprowadzania liczb. Można to robić znacznie sprawniej, gdy pozwalają na to możliwości dzieci, lub trochę wolniej, jeżeli trzeba poświęcić więcej czasu na zapoznanie ich z kolejnymi liczbami. Pierwszym, zaskakującym elementem naszej koncepcji może być fakt, że proponujemy równoczesną analizę liczb 1 i 2, a dodatkowo te dwie liczby pokazujemy na tle innych liczb. Dlaczego? Bo *jeden* jako liczebnik nie ma sensu bez innych liczb, a jeżeli coś jest absolutnie jednostkowe, to nie ma powodu, by to liczyć. Przy wprowadzaniu kolej-

nych liczebników staramy się nie zaśmieszać umysłu dziecka tymi aspektami czy reprezentacjami, które są jeszcze za trudne czy też nie są opracowane dydaktycznie (jak na przykład dobrze rozumiany aspekt miarowy, tak naprawdę potrzebny dopiero przy kształtowaniu liczby wymiernej). Za to przy aspekcie arytmetycznym dajemy czas na bawienie się różnymi rozkładami liczby – na dwa, trzy, kilka składników, w tym na składniki o jednakowej wartości. W inny niż tradycyjnie przyjęty, sposób podchodzimy do rozszerzania zbioru liczb naturalnych o liczby dwucyfrowe. Nie wprowadzamy każdej kolejnej liczby oddzielnie, przyjmując, że samo przeliczanie wychodzące poza wartość wyrażaną liczbą jednocyfrową jest już dzieciom znane. Dzieci potrafią już pisać cyfry, bardziej istotne jest więc zrozumienie zapisu liczby dwucyfrowej, funkcjonującej w systemie pozycyjnym. Kładziemy duży nacisk na grupowanie w dziesiątki. To, czego nie da się pogrupować, stanowi jedność. Korzystamy z tego, że porównywanie liczb w obrębie pierwszej dziesiątki jest już dzieciom znane, więc nie analizujemy osobno każdej liczby dwucyfrowej – opieramy się tutaj na analogii i na odpowiedniej reprezentacji wizualnej (i oczywiście manualnej, opartej na manipulacji). Dodatkowo porównywanie liczb już od początku umożliwia zwrócenie uwagi na porównywanie różnicowe (Większa? O ile większa?). W proponowanym pakiecie edukacyjnym zawarta jest propozycja zabawy w „mówiące liczby”, która daje możliwość analizowania związków między liczbami. Bazując na tej zabawie, proponujemy coraz bardziej rozbudowane związki między liczbami, jako wstęp do rozumienia zagadnień algebraicznych występujących na wyższych poziomach edukacyjnych.

Kolejne zagadnienie – działania matematyczne. W pierwszej klasie nie ograniczamy się tylko do dodawania i odejmowania. Powoli budujemy też intuicje dla mnożenia i dzielenia, pamiętając, by mnożenia nie sprowadzać do wielokrotnego dodawania takich samych składników (czyli nie bazować na formalnej zmianie zapisu znanej sytuacji), ale analizować wieloaspektowo sytuacje prowadzące do mnożenia i dzielenia, długo działając bez wprowadzania formalnego zapisu. Kolejne realizowane w tym zakresie kroki prowadzą do rozumienia podstawowych pojęć i działań matematycznych oraz związków między działaniami.

Geometria już od pierwszej klasy jest bardzo szeroko reprezentowana w podręczniku i zeszytach ćwiczeń. Zakres treści geometrycznych przedstawiamy w sposób przyjazny dziecku, pobudzający wyobraźnię, tak bardzo potrzebną na dalszym etapie kształcenia. Proponujemy najprzeróżniejsze materiały do manipulacji: plakietki reprezentujące figury geometryczne, kafelki do układania wzorów, wycinanki, zajęcia z klockami, domino geometryczne, które może być wykorzystywane w różnych sytuacjach zadaniowych. Wiele z zajęć geometrycznych opiera się na własnej inwencji dziecka, wiele skłania do dyskusji. Polecamy włączenie ruchu do obrazowania różnych geometrycznych zagadnień. Układanie figur geometrycznych, symulowanie sytuacji zadaniowych pozytywnie wpływa na kształtowanie pojęć i umiejętności matematycznych, szczególnie gdy dzieci mogą się wykazywać własnymi pomysłami.

Treści ujęte w zadaniach matematycznych wprowadzają w zakres podstawy programowej, ale w pierwszej klasie nie definiujemy pojęć matematycznych, tylko uczymy umiejętności związanych z tymi pojęciami. W proponowanym pakiecie wielokrotnie powtarzamy podobne sytuacje zadaniowe, co pozwala na kształtowanie pojęć matematycznych wskazanych w podstawie programowej edukacji wczesnoszkolnej. Wszystkie zagadnienia przedstawiamy prostym językiem, w sytuacjach gwarantujących, że dziecko je zrozumie. Dodatkowo pamiętamy, by przygotowywać uczniów do rozumienia pojęć i procedur, które w jawnej postaci wystąpią w programie klas starszych. Tak też powinny być rozumiane proponowane w pakiecie **opowiadania matematyczne**, które są nowością w nauczaniu matematyki i wdrażają do analizy tekstu matematycznego. Opowiadanie ma zupełnie inną strukturę niż treść zadania tekstowego, a przez ten fakt stwarza zupełnie inne możliwości dydaktyczne. Pozwala na zauważanie i formułowanie problemów matematycznych,

wyszukiwanie różnych danych, analizę i samodzielne rozwiązanie problemu. Nauczyciel decyduje, w którym momencie dzieci same czytają tekst opowiadania. To powinno zależeć od ich umiejętności w zakresie czytania. Analiza opowiadań matematycznych w pierwszej klasie powinna doskonalić umiejętność wstępnej matematyzacji wraz z opisem tych czynności: słowami, obrazem, symbolem, oraz umiejętność stawiania pytań, dostrzegania problemów, zbierania informacji potrzebnych do ich rozwiązania, planowania i organizacji działań w kierunku rozwiązania problemu oraz samego rozwiązywania problemów. Nie rezygnujemy oczywiście z typowych „zadań tekstowych”, podawanych w różnej postaci. Należy pracować z przygotowanymi zadaniami, by ćwiczyć czytanie ze zrozumieniem i wybieranie istotnych informacji, z pominięciem treści, które nie są ważne przy rozwiązywaniu zadania.

Do treści edukacji matematycznej włączamy ćwiczenia wprowadzające w zasady gier logicznych – zaczynamy od warcabów, by następnie przejść do szachów. Uczymy pewnych elementów strategii gry, niezależnie od tego, że akcent kładziemy głównie na pewne umiejętności matematyczne (np. kodowanie położenia obiektu na dwuwymiarowej płaszczyźnie, rozumienie pionu i poziomu, analityczny opis odcinka itd.). Zaproponowane zagadnienia umożliwiają kształtowanie umiejętności samodzielnego, refleksyjnego, logicznego, krytycznego i twórczego myślenia.

Edukacja społeczna

Dziecko jako istota społeczna od początku swojego życia przebywa wśród ludzi, wchodząc z nimi w różnorodne relacje, poznając ich reakcje i zachowania. Uspołecznienie to „rezultat procesu społecznego dojrzewania człowieka wyrażający się w takim działaniu na rzecz innych ludzi i w takiej trosce o dobro ogółu, jak w działaniu i trosce na rzecz dobra własnego, w traktowaniu dobra ogólnego jako części dobra osobistego” (Okoń 1986). W wieku przedszkolnym, a następnie szkolnym, w trakcie procesu socjalizacji dziecko poznaje grupę, opanowuje zachowania związane z rolami społecznymi oraz przyjmuje związane z daną rolą sposoby i normy działania, obowiązki i prawa (por. Kielar-Turska 2000). Poznawaniu norm społecznego zachowania się, związków między różnymi osobami, opanowywaniu sposobów komunikacji z innymi najlepiej służą zabawy. Wspólna zabawa wymaga zaakceptowania reguł i rezygnacji z egocentrycznego podejścia do świata, wymaga negocjacji i kompromisu, wyboru takiego zachowania, z którym zgadzają się inne dzieci.

Dla rozwoju społecznego dziecka w młodszy wiek szkolny istotne są następujące warunki środowiskowe: układ stosunków, atmosfera, postawy, przekonania i tryb życia w domu rodzinnym, zamierzone oddziaływania nauczycieli w szkole oraz swobodne obcowanie dziecka z rówieśnikami. W procesie socjalizacji dziecka podstawowe znaczenie ma z jednej strony wpływ osób znaczących, a z drugiej – oddziaływanie formalnych i nieformalnych grup, w których dziecko przejawia swoją aktywność (Wołoszynowa 1986).

Nowe środowisko, jakim jest szkoła, nowe wymagania, obowiązki i zasady postępowania, normy obowiązujące w grupie rówieśniczej i społeczności szkolnej stanowią wyzwanie dla rozwoju społecznego dziecka. Przychodząc do szkoły, dziecko dysponuje pewnym stopniem dojrzałości społecznej i emocjonalnej, który umożliwia mu adaptację do sytuacji szkolnej oraz grupy uczniowskiej. Uspołecznienie to jest wynikiem oddziaływań domu rodzinnego dziecka, czyli pierwszego środowiska jego socjalizacji, w którym poznaje ono także wartości kultury narodowej, tradycje narodowe, religijne, regionalne, rodzinne (Zellma 2005), które odgrywa też szczególną rolę w kształtowaniu postaw moralnych uczniów. Szkoła przekazuje dzieciom określoną wiedzę, a równocześnie zaszczepia normy społeczne i moralne, normy postępowania oraz ideały, kształtuje światopogląd, a także postawy i przekonania, przygotowując młodych obywateli do współżycia i współdziałania w społeczeństwie (por. Chromiec 2004). Podczas procesu nauczania socjalizacja

uczniów dokonuje się samorzutnie – wspólna praca grupy nad przyswojeniem materiału, wspólne wykonywanie zadań uczą dzieci współpracy i współdziałania, ale to nie wystarczy do pełnego rozwinięcia i ugruntowania się cech społecznych u wszystkich uczących się. W tym kierunku muszą zostać podjęte specjalne starania: stawianie dziecku określonych wymagań w obszarze współżycia społecznego, wysuwanie konkretnych zadań w tym zakresie oraz dostarczanie różnorodnych doświadczeń społecznych w kontaktach z wychowawcami, koleżankami i kolegami w klasie i innymi grupami rówieśniczymi (por. Wołoszynowa 1986).

W okresie późnego dzieciństwa rośnie znaczenie i atrakcyjność kontaktów rówieśniczych. Dzięki wchodzeniu w liczne sieci kontaktów dzieci rozwijają umiejętności interpersonalne oraz umiejętności związane z ich własnym funkcjonowaniem. Rozwój kompetencji społecznych w okresie późnego dzieciństwa obejmuje: lepsze rozumienie sytuacji społecznych, poszerzenie wiedzy o ludziach i zjawiskach społecznych, rozwój w zakresie wnioskowania społecznego oraz poznawanie i trening nowych zachowań i ról. Grupa odgrywa szczególną rolę, gdy chodzi o przyswajanie sobie norm społecznych dotyczących funkcjonowania w układach wzajemnej zależności, takich jak komunikowanie się, okazywanie i doświadczanie przyjaźni, podporządkowywanie się oraz kierowanie innymi (por. Stefańska-Klar 2000).

Dziecko w młodszym wieku szkolnym coraz bardziej liczy się z opinią grupy, zabiega o zajęcie w niej satysfakcjonującej pozycji, a pod koniec tego okresu w wielu sprawach zdanie rówieśników liczy się dla niego bardziej niż zdanie nauczycieli lub rodziców. Wyraźnie uniezależnia się od dorosłych także jeśli chodzi o preferencje i oceny społeczne (por. Matczak 1987).

Pod koniec młodszego wieku szkolnego dzieci potrafią skupić się na realizacji własnych celów, działać na rzecz grupy, wykazując się inicjatywą, ofiarnością na jej rzecz i umiejętnością współpracy, występują w zespole klasowym i w rodzinie w różnych rolach społecznych, zdają sobie sprawę z następstw swoich czynów dla innych osób (Wołoszynowa 1986).

Rozwój osobowości człowieka dokonuje się tylko w relacjach z innymi ludźmi, w trakcie interakcji międzyosobowych, współdziałania z innymi w społeczeństwie. Wśród celów edukacji społecznej w klasach początkowych można wymienić: poznanie samego siebie, identyfikowanie się z grupą, umiejętność pełnienia różnorodnych ról społecznych, poznanie swoich praw i obowiązków, przestrzegania ich i wypełnianie, umiejętność współdziałania z innymi ludźmi, internalizacja postaw obywatelskich i patriotycznych, poszanowanie zwyczajów i tradycji różnych grup społecznych i narodów, umiejętność nawiązywania relacji interpersonalnych, zdolność do okazywania życzliwości, przyjaźni, koleżeństwa, niesienia pomocy innym, szacunek dla godności każdego człowieka.

Jedno z zadań edukacji, jakim jest kształtowanie postaw obywatelskich i patriotycznych, jest jednocześnie wychowaniem do istotnych społecznie wartości, takich jak ofiarność na rzecz dobra ogółu, współpraca, solidarność, miłość ojczyzny, szacunek dla tradycji; wzmacnia także poczucie tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej (por. Śnieżyński 1998).

Dziecko w młodszym wieku szkolnym nadal jest bardzo chłonne i wrażliwe na wszelkie bodźce i wpływy otoczenia, ale nie jest w stanie ich selekcjonować i wartościować (por. Gutowska [red.] 1989). Przekazywanie wiedzy o ludziach, ich życiu i pracy pomaga w kształtowaniu właściwych relacji społecznych dziecka. Wiedza ta, wzbogacana wzorcami postępowania, umiejętnością krytycznej oceny i dokonywania wyborów, kształtuje poglądy i opinie dziecka, pozwala mu na podejmowanie słusznych decyzji, umożliwia mu uświadomienie sobie własnego miejsca wśród ludzi oraz przygotowuje do aktywności w otaczającym świecie. „Wprowadzanie w środowisko społeczne to kształtowanie nie tylko orientacji w tym środowisku, ale również nastawień, wrażliwości na sprawy innych, umiejętności współżycia, umożliwianie rozumienia innych, a także budzenie uczuć przywiązania do swego miejsca zamieszkania, regionu i kraju” (Gutowska [red.] 1989).

Poznanie otoczenia społecznego, zachowań ludzi w różnych sytuacjach, ról społecznych itp. wiąże się z poznawaniem przez dzieci podstawowych informacji o wybranych zawodach, ich znaczeniu, charakterystycznych cechach (narzędzia, strój), wytworach działalności itp. Treści te spełniają funkcję preorientacji zawodowej. Osobną grupę treści edukacji społecznej stanowią zagadnienia dotyczące regionu oraz historii – folklor, tradycje, zwyczaje i obrzędy pielęgnowane w rodzinie, środowisku lokalnym, przedszkolu, szkole są wyrazem trwałości społeczeństwa, narodu, służą kształtowaniu uczuć i postaw patriotycznych, stanowią podstawę kształtowania postaw obywatelskich.

Każdy naród, społeczeństwo ma swoją przeszłość, dzięki której trwa, którą przekazuje młodym pokoleniom, którą w sposób świadomy włącza w proces kształcenia. Odbywa się to poprzez: ukazywanie dziecku przeszłości kraju ojczystego, kształtowanie osobistego stosunku dziecka do tego wszystkiego, co wiąże się z kulturą narodową i cywilizacją, rozwijanie wyobraźni historycznej, kształtowanie elementarnych pojęć historycznych niezbędnych dla interpretacji prostych faktów historycznych (Garbula-Orzechowska 2002). Zaznajamianie z wybranymi wydarzeniami historycznymi z przeszłości kraju, podkreślanie znaczenia i działalności wybitnych Polaków, zapoznanie z osiągnięciami polskich sportowców, twórców czy naukowców rodzi dumę z bycia Polakiem i przywiązanie do kraju ojczystego, rozwija uczucia patriotyczne.

Opisując życie ludzi w dawnych czasach, przedmioty, którymi się posługiwali, i ważne wydarzenia w przeszłości, wskazując zmiany, jakie nastąpiły od tych czasów, wspieramy kształtowanie u dzieci wyobrażeń historycznych. Poprzez ukazywanie bohaterów z przeszłości w sposób epizodyczny przekazujemy im informacje o dziejach narodu. Genowefa Kufit podkreśla, że „odpowiednio wyeksponowane obrazy z życia wielkich Polaków działają na dzieci, rozwijając w nich poczucie dumy narodowej, wdzięczność i podziw, a nieraz stają się odległymi wzorami, do których dzieci pragną upodobnić się w przyszłości” (Kufit 1990). W ramach edukacji społeczno-historycznej w klasach młodszych omawia się wizualne symbole będące wyrazem jedności narodowej, takie jak: godło jako symbol państwa, barwy państwowe, herby miast, sztandary, hymn narodowy.

Podejmowane w klasach młodszych zagadnienia historyczne są zwykle uzupełnieniem treści geograficznych czy społecznych, a ich przekaz często odbywa się w oparciu o podania, legendy czy baśnie i opowiadania, które są wdzięcznym i dostępnym materiałem wiążącym dzieci z przeszłością, a ich dydaktyczne znaczenie polega na przygotowaniu gruntu dla zrozumienia pojęcia czasu (por. Kufit 1990). Przeszłość „pociąga wyobraźnię i fantazję dziecka swoją innością i niezwykłością. Z narodowych fantastycznych opowiadań przebija umiłowanie kraju, poświęcenie dla innego człowieka, bohaterstwo lub potępienie czynów złych, co ma duży wpływ na kształtowanie postaw patriotycznych” (Kufit 1990). Kolejnym poznawany przez uczniów klas początkowych obszar treści społecznych to informacje na temat regionu zamieszkania, wspólnoty lokalnej, „małej ojczyzny”, z podawaniem przykładów zawodów, architektury, folkloru, gwary itp. Sprzyjają one ugruntowaniu poczucia tożsamości narodowej, a postrzegane związki rodzinnej tradycji z kulturą innych narodów pomagają kształtować tolerancję wobec różnorodności i odmienności kulturowych (por. Kowolik 1990).

W edukacji regionalnej realizowanej w klasach 1–3 prezentowane dzieciom treści powinny być przedstawiane w następującej kolejności: rodzina i ja, moja szkoła, moje osiedle, moje miasto, moja okolica oraz mój region. Zwyczaje, obrzędy i obyczaje pielęgnowane w rodzinach, przedszkolu, szkole, społeczności lokalnej, parafii są korzystnym czynnikiem integrującym, a silne przeżycia związane ze świętowaniem wzbogacają wyobraźnię, są wzmacniane przez cykliczność występowania, co z kolei powoduje przywiązanie do określonych zachowań i potrzebę ich przestrzegania (por. Garbula-Orzechowska 2002). Przekazywane z pokolenia na pokolenie formy kultury, zależne od pamięci i zwyczaju, przetrwały przez wieki, stanowią narodową tradycję, zasługują na petyzm i przekazanie młodym pokoleniom, aby była zachowana ciągłość narodu.

Edukacja przyrodnicza

Środowisko przyrodnicze, będące nieodłącznym towarzyszem życia, zabaw i obserwacji dziecka od początku jego życia, stanowi też interesujące źródło informacji i bodźców do obserwacji, skarbnicę wrażeń estetycznych, impuls do przemyśleń, zastanawiania się i odkrywania prawidłowości rządzących prawami przyrody, a także zachętę do analizowania obserwowanych zjawisk, porównywania ich, wnioskowania i uogólniania, ustalania przyczyn i skutków. Zdaniem naukowców, wychowanie dzieci w umiłowaniu przyrody i w umiłowaniu życia tworzy podstawę i warunki do świadomego postępowania w duchu szacunku dla przyrody i jej ochrony teraz i w przyszłości (por. Korczak 1996a).

Aktywne kontakty dziecka ze światem przyrody pomagają wykształcić u dzieci właściwy stosunek do wszystkiego, co żywe, a także stopniowo prowadzą je do zrozumienia miejsca i roli człowieka w przyrodzie (por. Budniak 2004). Specyfika rozwoju dziecka wskazuje, iż odpowiednim sposobem poznawania przyrody jest bezpośredni kontakt z obiektami i zjawiskami przyrodniczymi, poznawanymi za pośrednictwem wrażeń zmysłowych, a dopiero na tej podstawie wprowadzanie słownictwa opisującego dostrzegane fakty i zjawiska (por. Sawicki 1997). Aby dziecko mogło poznać przyrodę, musi jej doświadczyć – nie tylko zmysłami, świadomie, ale również za pośrednictwem przeżycia, emocji, i dopiero suma tych elementów odbioru rzeczywistości składa się na to, co określa się jako doświadczenie egzystencjalne (Sawicki 1997). Każde działanie w trakcie poznawania przyrody może stać się doświadczeniem egzystencjalnym, jeśli wiąże się z przeżyciami emocjonalnymi: poruszeniem, zaskoczeniem, fascynacją, zdumieniem (por. Sawicki 1997).

Jednym z zadań szkoły w zakresie edukacji wczesnoszkolnej ujętych w podstawie programowej kształcenia ogólnego jest „wspieranie wielokierunkowej aktywności dziecka przez organizowanie sytuacji edukacyjnych umożliwiających eksperymentowanie i nabywanie doświadczeń oraz poznawanie polisensoryczne, stymulujące jego rozwój we wszystkich obszarach: fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym”. Więckowski wskazuje, że sytuacja edukacyjna to ogół warunków, w których dla ucznia dzieje się coś zaskakującego, coś, co „wytwarza zainteresowanie, motywację i jest swoistym impulsem do pokonywania przez dziecko wysiłku stymulującego rozwój” (Więckowski 1989/1). Pedagogiczne podejście sytuacyjne, oparte na poznawczej koncepcji rozwijającego się dziecka i na adaptacyjnej koncepcji rozwoju jego osobowości, wskazuje, że dziecko rozwija się wtedy, gdy jest samodzielne, autonomiczne i twórcze, dlatego tworzenie sytuacji edukacyjnych jest równocześnie konstruowaniem oczekiwań poznawczych, społecznych, zdrowotnych i innych, stymulujących percepcyjno-innowacyjny sposób uczenia się dzieci (por. Więckowski 1989/1). Zadaniem nauczyciela jest inspirowanie percepcyjno-innowacyjnego sposobu uczenia się, pobudzającego myślenie twórcze – odkrywanie nowych zależności, odnajdywanie nowych rozwiązań problemów, nowych możliwości. Aktywność w trakcie uczenia się – jak pisze Więckowski – „jest warunkiem sine qua non rozwoju dziecka” (Więckowski 1989/1). Może to być z jednej strony aktywność zewnętrznie sterowana przez nauczyciela, a z drugiej – aktywność własna dziecka, wewnętrznie motywowana i twórcza, która prowadzi do odkrywania nieznanych obszarów wiedzy i powstawania nowych oczekiwań (poznawczych, działaniowych) (por. Więckowski 1993).

Poznanie przyrody przez dzieci obejmuje trzy fazy. Faza pierwsza rozpoczyna się, gdy dziecko dostrzega coś nieznanego, intrygującego, wywołującego zaciekawienie, a pojawiające się wówczas przeżycia pobudzają je do stawiania pytań. Jak podaje Więckowski, „ciekawość świata jest podstawowym warunkiem efektywności edukacji środowiskowej. Zewnętrznym przejawem tej ciekawości są między innymi dziecięce pytania w kontekście kontaktu ze środowiskiem” (Więckowski 1993). Braun zauważa, że „formułowanie pytań i zadawanie ich sygnalizuje pragnienie zdobywania wiedzy” (Braun 2002). Rolą nauczyciela jest rozbudzanie zainteresowań światem

przyrody, stymulowanie dociekliwości, zachęcanie do stawiania pytań. „Dzieci potrzebują więc dla swoich odkrywczych i badawczych działań nie tylko motywującego otoczenia pełnego różnorodnych bodźców, lecz również dorosłych, którzy będą dodawali im odwagi oraz wspierali ich ciekawość świata, żądę wiedzy i pęd ku dociekaniu istoty wszystkiego wokół siebie. Potrzebują uczucia, że wolno im wszystko (lub też prawie wszystko) wypróbować oraz że mogą samodzielnie znajdować odpowiedzi. Potrzebują poczucia bezpieczeństwa i pewności siebie, jakie daje im wyrozumiałe wsparcie i akceptacja ze strony otoczenia, aby mogły się rozwijać i uczyć” (Braun 2002). Jak konkluduje Sawicki, „wskaźnikami doświadczenia egzystencjalnego w spotkaniu z przyrodą są nieustanne pytania: Co to jest? Dlaczego tak jest? Po co tak jest? A co będzie, gdy...? Czy zawsze tak jest?” (Sawicki 1997). Te pytania są charakterystyczne dla pierwszej fazy poznawania przyrody przez dzieci. Dziecięce pytania, wskazujące na dysonans poznawczy i chęć zaspokojenia głodu informacji, powinny ukierunkowywać działania poznawcze, określać dobór obiektów i zjawisk do obserwacji, eksperymentów czy doświadczeń, będących podstawowymi metodami poznawania środowiska przyrodniczego, ale także szeroko pojętego otoczenia społecznego. Prowadzone hodowle, przeprowadzane w klasie doświadczenia, ale nade wszystko wycieczki umożliwiające bezpośrednio poznanie elementów przyrody i zachodzących w niej zjawisk oraz obiektów i zjawisk społecznych, pomagają dziecku formułować trafne wnioski i spostrzeżenia, ustalać i rejestrować przyczyny i skutki poznawanych fenomenów, porządkować i systematyzować wiedzę o otoczeniu.

Kiedy dziecko zaczyna swoje odpowiedzi na wątpliwości i pytania ujmować w słowa, rozpoczyna się druga faza poznawania otoczenia. Zdaniem Sawickiego, „dziecko pragnie wyrazić swoje doświadczenie egzystencjalne (...) słowami, mową. Gdy pyta: co to jest? po co? dlaczego? – nieświadomie wyodrębnia z tła to, o co pyta”. Powołuje to coś do istnienia. „Nazwa, termin, słowa są właśnie instrumentami owego procesu przywoływania do istnienia” (Sawicki 1997). Poznawanie właściwych nazw, pojęć, określeń ma charakter funkcjonalny i jest w edukacji środowiskowej sprawą ważną – z jednej strony ten obszar edukacji jest źródłem wielu różnorodnych terminów, z drugiej strony przyswojone pojęcia przygotowują dziecko do kształcenia systematycznego, gdyż opanowanie podstaw nauk o przyrodzie i społeczeństwie zawsze wiąże się z opanowaniem pojęć tychże nauk. „Dziecko, gdy nazywa, gdy przyporządkowuje rzeczom i zjawiskom terminy, czuje się bezpieczne, uspokojone i mówi: wiem, co to jest, rozpoznaję, odróżniam, dostrzegam, wyodrębniam. Jest to cudowna i tajemnicza własność języka. Dziecko z radością stwierdza, że dzięki szkole uzyskuje moc poznania świata przyrody” (Sawicki 1997). Rolą nauczyciela jest pomóc dziecku w łączeniu nazw z poznawanymi elementami i zjawiskami przyrody, obiektami i relacjami społecznymi.

Ostatnią, trzecią fazą procesu poznawania jest rozumienie, które polega na uwewnętrznieniu wiedzy, jej interioryzacji. „Wnętrze dziecka zapełnia się ‘obrazami duszy’ w miarę doświadczenia egzystencjalnego i procesu nazywania (mowy) wszystkiego, co pojawia się w dookolnym świecie. (...) W psychologii rozwojowej mówi się o interioryzacji świata zewnętrznego przez dziecko, o odsłonięciu się w nim możliwości wykonywania operacji wewnętrznych na pojęciach i ich układach (schematach)” (Sawicki 1997). Zrozumienie zagadnienia, włączenie go do struktur własnej wiedzy jest punktem wyjścia do podjęcia nowych dociekań, stawiania następnych pytań. „Uczeń, który przeszedł przez rozważane wcześniej trzy fazy procesu poznawczego, wraca do pierwszej, do pierwszego doświadczenia, przeżywając go raz jeszcze, ale inaczej. Występuje więc tutaj swoisty kołowy charakter poznania. W psychologii myślenia opartej na fenomenologii proces ten nazywa się hermeneutycznym kołem poznania” (Sawicki 1997).

W pracy nauczyciela ważne jest, aby przyroda nigdy nie stała się obojętnym tłem dla działalności dziecka, lecz zawsze była ważnym elementem jego życia, celem poznania, przedmiotem zainteresowań, a może nawet pasją... „W procesie kształtowania aktywności poznawczej dzieci

nauczyciel odgrywa decydującą rolę. On to bowiem pobudza ich aktywność, uczy obserwować obiekty przyrodnicze, organizuje sytuacje, w czasie których motywuje do myślenia, kierując jego przebiegiem” (Studzińska 1989). Aby nauczanie o przyrodzie było efektywne, obserwowane i badane okazy i obiekty „powinny być starannie dobrane pod kątem ich niezwykłości, niesamowitości, piękna, wyjątkowości. Eksperymenty i doświadczenia powinny być tak dobrane i przeprowadzone, by dzieci były zaskoczone przebiegiem zjawiska, by to zjawisko wzbudziło w nich zachwyt i podziw” (Sawicki 1997).

Edukację przyrodniczą można rozpatrywać w trzech wymiarach, jako edukację o środowisku, w środowisku i dla środowiska.

- **Edukacja o środowisku** – dzieci zdobywają obiektywną (naukową) wiedzę o otaczającej je rzeczywistości społecznej i przyrodniczej, a poznawanie przez nie różnych zagadnień ma charakter interdyscyplinarny i holistyczny. Nauczyciele powinni tak organizować poznawanie elementów środowiska, aby pokazać ich wzajemne powiązania, ukazać problemy i sposoby ich rozwiązywania w różnorodnych aspektach – także ekonomicznym, społecznym, politycznym itp. Edukacja środowiskowa nie może się ograniczać tylko do pojedynczych tematów, realizowanych okazjonalnie, ale powinna uwzględniać wszystkie obszary edukacji i oddziaływania różnych środowisk wychowania. Głównymi sposobami poznawania i działania powinny być: obserwacja, badanie, eksperymentowanie, wyjaśnianie, przewidywanie, weryfikowanie przypuszczeń, przeżywanie i wartościowanie.
- **Edukacja w środowisku** (edukacja przez środowisko) – dzieci uczą się o środowisku w bezpośrednim działaniu w kontakcie ze środowiskiem, który stymuluje ich wielostronną aktywność, jest warunkiem rozbudzania wrażliwości na piękno, ale i niszczenie środowiska. Taka edukacja sprzyja rozwijaniu poczucia odpowiedzialności za otoczenie, pobudza ciekawość i jest warunkiem nabywania kompetencji działania na rzecz środowiska (w aspekcie wartościowania, negocjowania, decydowania, organizowania itp.).
- **Edukacja dla środowiska** – dzieci są przygotowywane do odpowiedzialnego działania w środowisku, do jego ochrony, rozwiązywania problemów środowiskowych, podejmowania działań profilaktycznych i naprawczych na jego rzecz. Jest to więc obszar kształtowania woli i chęci działania, kreowania podmiotowego i przemyślanego odnoszenia się do środowiska, rozwijania wiedzy i umiejętności, rozbudzania wrażliwości, poznawania sposobów wyrażania ocen i opinii, formułowania norm, dokonywania wyboru sposobów działania w otoczeniu przyrodniczym (por. Korczak 1996b).

Edukacja plastyczna

Edukacja plastyczna stanowi ważną część wychowania przez sztukę, a jej głównym dążeniem jest stymulowanie wszechstronnego rozwoju dziecka poprzez kontakt z szeroko pojmowaną sztuką rozumianą jako jeden z podstawowych sposobów przekazu informacji i emocji w formie uświadomionej i nieuświadomionej. Stwarzanie możliwości obcowania ze sztuką plastyczną jest dla dzieci okazją wejścia w świat wartości estetycznych i rozwijania umiejętności wypowiadania się przez sztukę. Istotnym celem tego typu działań jest danie dzieciom możliwości wyrażania własnej wrażliwości estetycznej, podejmowania działalności nowatorskiej, poczucia sprawstwa oraz wspieranie jednostek uzdolnionych artystycznie. Intencjonalna motywacja dziecka w zakresie sztuki wypływa z przekonania, że zebrane doświadczenia w tej sferze zwiększają jego wrażliwość na piękno przyrody, zachęcają do podejmowania własnej działalności plastyczno-konstrukcyjnej, wyzwalają twórczą postawę w czasie wykonywania zadań. Przyswojenie podstawowych terminów z dziedziny sztuki pozwala sprawniej wypowiadać się na temat własnych upodobań i lepiej rozu-

mieć zachodzące w niej zjawiska i procesy. Może także pozytywnie wpłynąć na rozwój zainteresowań z wybranej dziedziny sztuk plastycznych (zob. Szuścik 1999).

Aktywność plastyczna (w postaci rysunku, wydzieranki, wyklejanki lub innego wytworu wykonanego różnymi technikami, takimi jak np. rysowanie, malowanie, formowanie, konstruowanie, wycinanki, collage, drukowanie stemplem) działa inspirująco na wyobraźnię i ekspresję. Natomiast przeżycie i zaangażowanie emocjonalne towarzyszące twórczości dziecka to potrzeba wynikająca z jego rozwoju. Obcowanie młodych ludzi z wybranymi dziedzinami sztuki jest dla nich źródłem różnorodnych doświadczeń i odczuć oraz możliwości wyrażania własnych myśli i uczuć. Znaczenie tych spotkań dla edukacji jest szczególnie istotne ze względu na utrwalony w dziełach plastycznych dorobek myśli ludzkiej (zob. Dymara 2000).

W przestrzeni wychowawczej ważne miejsce zajmują spotkania z dziełami, wytworami sztuki podczas wycieczek do muzeów, galerii lub pracowni malarskich, grafiki czy rzeźby. Do zadań nauczycieli należy stwarzanie uczniom sprzyjających warunków do poznania wybranych twórców, których dzieła przynależą do dorobku kultury regionalnej, narodowej, europejskiej i światowej. Percepcja dzieł plastycznych kształtuje wrażliwość estetyczną, stając się podstawą własnych poczynań twórczych dzieci.

Zgodnie z wytycznymi podstawy programowej w prezentowanym *Programie* materiał nauczania w zakresie wychowania plastycznego przedstawiono w podziale na trzy obszary: **percepcję** (rozumianą jako obcowanie ze sztuką, zwrócenie uwagi na piękno otaczającego świata i jego różnorodność), **ekspresję** (czyli rozwijanie zainteresowań plastycznych w oparciu o przeżywanie sztuki) oraz **receptę** (którą można określić jako odbiór i zespolenie się ze strukturą oraz wartością dzieła, a także całościowe jego objęcie i przyjęcie, które pozwoli na jego swoiste uwewnętrznienie).

Proponowane treści sugerują określone rozwiązania metodyczne, zastosowanie wybranych technik oraz tworzenie sytuacji prowadzących do artystycznej ekspresji wynikającej z wyzwolenia twórczej aktywności dziecka bądź też będącej skutkiem obcowania ze sztuką, jej przeżywania oraz empatycznego współodczuwania (zob. Popek 2010).

Edukacja techniczna

Człowiek stale korzysta z osiągnięć techniki, obsługuje coraz bardziej skomplikowany sprzęt, pasjonuje się nowinkami i współczesnymi zdobyczami techniki. W codziennych czynnościach posługuje się sprzętem gospodarstwa domowego, majsterkuje, naprawia coś, czyta instrukcje obsługi, składa, przycina, wierci, dokręca, konserwuje. Dziecko podpatruje dorosłych, przygląda się tym działaniom, często towarzyszy im, asystuje podając podręczne narzędzia, a także naśladuje ich działania podczas zabaw, używając plastikowych odpowiedników. W obecności dorosłych dziecko chętnie wypowiada się na tematy związane z działalnością techniczną, ciekawi je samo działanie, np. wykonywanie prostych przedmiotów czy też montowanie nieskomplikowanych konstrukcji z gotowych elementów. Podejmowanie takiej aktywności jest okazją do poznawania nazw, właściwości, budowy i przeznaczenia podstawowych urządzeń i narzędzi, sposobów zabezpieczania ich przed uszkodzeniem, a także bezpiecznego posługiwania się nimi; uczy też szacunku dla wytworów pracy ludzkiej (zob. Drejer 2010).

Jak podkreśla Więckowski (1993), etap nauczania początkowego jest okresem szczególnie korzystnym dla rozwijania sprawności manualnych i technicznych. W działaniu, które dzieci pasjonuje, można zaobserwować ewolucję praktycznego, technicznego, konstrukcyjnego i organizacyjnego myślenia. Inicjowana w szkole aktywność techniczna to między innymi działalność budownicza uczniów oraz poznawanie i obsługiwanie wybranych urządzeń. Młodzi ludzie uczą się

określać cel podejmowanych zadań, planować je, poszukiwać sposobów ich realizacji; uzyskując produkt finalny, określają jego użyteczność, a tym samym rozbudzają w sobie i podtrzymują motywację do dalszego działania w tym obszarze. Nauczyciel jako inicjator tego typu działań odgrywa rolę przewodnika i mentora, wspólnie z wychowankami analizuje zadanie, ustala plan, przygotowuje środki (materiały i narzędzia) oraz miejsce pracy. W trakcie podejmowanych przez dzieci działań monitoruje ich realizację, wspólnie z nimi dokonuje modyfikacji planu, sprawdza wyniki i wysnuwa wnioski. Przez cały czas czuwa nad przestrzeganiem zasad bezpieczeństwa i higieny pracy. Zwraca uwagę na takie wartości, jak systematyczność działania, pracowitość, konsekwencja, gospodarność, oszczędność, ład i porządek, umiar w odniesieniu do korzystania z czasu, materiałów, narzędzi i urządzeń.

Edukacja techniczna w klasach początkowych powinna się opierać na zadaniach wynikających z zainteresowań i potrzeb dziecka. Główną wartością edukacyjną, a zarazem nadrzędnym celem podejmowanych działań powinny być określone umiejętności i sprawności techniczno-manualne, ale bardzo ważna jest także korelacja realizowanych zadań z celami i treściami innych rodzajów edukacji, zwłaszcza przyrodniczej, ale też np. plastycznej, informatycznej, matematycznej. Z założenia powinny one mieć charakter wytwórczy oraz montażowy (zob. Musioł 2011). Poznanie przez dziecko podstawowych narzędzi oraz nabywanie umiejętności funkcjonalnego posługiwania się nimi prowadzi do usprawnienia czynności manipulacyjnych. Dzięki nim młody człowiek rozwija i osiąga większą sprawność ruchową i precyzję. Pierwsze proste czynności z biegiem czasu prowadzą do podejmowania bardziej złożonych działań, wymagających logicznego, strategicznego myślenia oraz użycia nowych elementów i narzędzi. Edukacja techniczna podnosi poziom tego typu działań i przyczynia się do osiągnięcia przez ucznia umiejętności sprawnego i bezpiecznego posługiwania się prostymi przyrządami oraz urządzeniami typowymi dla gospodarstwa domowego i dostępnymi w szkole, ponadto kreuje postawę świadomego użytkownika zdobyczy techniki.

W procesie realizacji zadań z zakresu edukacji technicznej warto odwoływać się do wiedzy osobistej uczniów, która wzbogaci tok prowadzonych zajęć. Poszukiwanie sposobów postępowania w sytuacjach problemowych, wdrażanie do rozpatrywania nowych rozwiązań, budzenie twórczego niepokoju, rozwijanie zainteresowania zdobyczami współczesnej techniki, kształtowanie przedsiębiorczości, inicjatywności oraz zaradności to wyznaczniki czynności kreowanych przez nauczyciela (zob. Furmanek 1992). Ważne jest, aby nauczyciel realizujący zajęcia techniczne wybierał metody i formy pracy, które potrafią zaciekać, zainspirować i zmotywować uczniów do dalszej pracy. W procesie oceny osiągnięć i postępów edukacyjnych powinien przede wszystkim brać pod uwagę wysiłek i wytrwałość ucznia w dążeniu do celu. Efekt wykonanej pracy oraz droga prowadząca do realizacji celu to wtórne elementy pracy ucznia, jakkolwiek również są brane pod uwagę i podlegają ocenie.

Realizacja zadań wynikających z założeń edukacji technicznej w klasach początkowych wymaga różnych form organizacyjnych zarówno pracy indywidualnej, grupowej, jak i zespołowej, które dodatkowo będą wdrażały uczniów do współdziałania i konstruktywnego komunikowania się oraz dokonywania obiektywnej samooceny. Nieodzowna w realizacji tego typu zamierzeń jest współpraca z instytucjami pozaszkolnymi, a także włączenie do edukacyjnych zadań osób dorosłych, np. przedstawicieli popularnych zawodów lub członków rodzin uczniów.

Edukacja informatyczna

Rozwijające się współcześnie technologie informatyczne są obecne we wszystkich dziedzinach życia człowieka. Ułatwiają ich użytkownikom funkcjonowanie w życiu społecznym, zawodowym, a w szkole pozytywnie modyfikują proces edukacji. Rzeczywistość generowana przez media, ich

atrakcyjność i interaktywność zachęca młode pokolenie, w tym dzieci, do swobodnego korzystania z technologii informatycznych. Edukacja także, dzięki nowoczesnym mediom dydaktycznym, otrzymuje zupełnie nowe narzędzia działania, umożliwiające realizację zróżnicowanych form kształcenia i komunikacji. Komputer wraz z oprogramowaniem postrzegany jest jako atrakcyjne medium wspomagające ucznia i nauczyciela chociażby ze względu na możliwość szybkiego wyszukiwania, gromadzenia i przesyłania informacji, a także wielokrotnego, indywidualnego powtarzania określonych czynności w organizowanych zajęciach podających, projektowych, utrwalających, korekcyjnych i terapeutycznych (zob. Wenta 2005).

Udział uczniów klas początkowych w zajęciach z komputerem powinien mieć charakter praktyczny i użyteczny. Dzieci opanowują umiejętność podstawowej obsługi tego urządzenia, a korzystanie przez nie z wybranych programów i gier edukacyjnych sprzyja doskonaleniu takich kompetencji, jak: czytanie, pisanie, liczenie, tworzenie tekstów i rysunków, konstruowanie, odtwarzanie i tworzenie podczas realizacji interesujących zadań i projektów. Istotne jest, aby w tych działaniach zwracać uwagę na etyczny aspekt korzystania z komputera, internetu i multimedii oraz na potrzebę przestrzegania reguł dotyczących limitów czasu pracy z tymi mediami oraz dostępu do różnych treści. Konieczne jest wypracowywanie zasad bezpiecznego korzystania z zasobów internetu i kształtowanie świadomości zagrożeń związanych z cyberprzestrzenią. W praktyce wymusza to zmierzenie się z problemem filtrowania szczególnie szkodliwych treści oraz działania uczące dzieci efektywnego radzenia sobie z „szumem informacyjnym” (zob. Osmańska-Furmanek 2012).

Edukacja informatyczna kształci umiejętność praktycznego posługiwania się siecią internetową w takich celach, jak wyszukiwanie informacji na określone tematy, korzystanie ze słowników i encyklopedii, wyszukiwanie grafiki, uruchamianie gier edukacyjnych, praktyczne użycie animacji i prezentacji multimedialnych czy też tworzenie kolekcji muzycznych i plastycznych. Posługiwanie się komputerem i technologiami informacyjnymi rozwija u uczniów wrażliwość poznawczą, umożliwia szersze poznawanie otoczenia kulturowego, technicznego i przyrodniczego, a podejmowane próby programowania rozwijają myślenie komputacyjne⁴. Efektywność wskazanych działań jest uwarunkowana dostępnością profesjonalnego sprzętu, oprogramowania, możliwością połączenia z siecią internetową oraz kompetencjami informatycznymi nauczyciela (zob. Huk 2008). Wprowadzone do edukacji wczesnoszkolnej elementy informatyki wydają się istotne ze względu na ogólne cele edukacyjne pierwszego etapu kształcenia dzieci. Im wcześniej dziecko rozpocznie planowe i ukierunkowane posługiwanie się komputerem jako źródłem informacji, tym łatwiej będzie mu funkcjonować w otaczającym świecie.

Edukacja muzyczna

Aktywność muzyczna uczniów w klasach młodszych służy kształceniu elementarnej wrażliwości zmysłowej (słuchowo-ruchowo-głosowej), wzbudzaniu pozytywnych emocji i motywacji, wyzwalanu ekspresji oraz przygotowaniu do odbioru muzyki. Udostępnianie i uprzystępnianie zróżnicowanych form aktywności muzycznej ma na celu zapewnienie każdemu dziecku możliwości realizowania się w takiej, jaka jest mu najbliższa (może to być np. słuchanie muzyki, ruch przy muzyce, śpiew i rytmiczna mowa, gra na wybranych instrumentach, tworzenie muzyki na miarę swoich możliwości). „Aby każde dziecko odnalazło w muzyce to, co mu najbardziej odpowiada, w czym mogłoby odnosić sukcesy, powinno zetknąć się z różnymi formami działalności muzycznej”

⁴ Myślenie komputacyjne towarzyszy formułowaniu problemów i ich rozwiązaniu w postaci umożliwiającej ich efektywną realizację z wykorzystaniem komputera. Obejmuje ono szeroki zakres intelektualnych metod i narzędzi mających swoje źródło w informatyce, wywodzących się z komputerowego przetwarzania informacji i rozwiązywania problemów za pomocą komputerów w różnych dziedzinach (na podst. M. Sysło, *Myślenie komputacyjne. Nowe spojrzenie na kompetencje informatyczne* [w:] Materiały z konferencji *Informatyka w edukacji*, Toruń 2014).

(Kisiel 2005). Dzięki tym zróżnicowanym przejawom aktywności muzycznej do dzieci docierają rozmaite bodźce, odpowiadające w niektórych przypadkach na naturalne zapotrzebowanie dzieci w tym wieku.

Edukacja muzyczna stwarza okazję do poznania języka muzyki i mowy muzycznej w dialogu, jaki toczy się między twórcą czy wykonawcą a odbiorcą, uwzględniając w tym procesie rówieśników, nauczycieli, wychowawców i rodziców (zob. Kisiel 2015).

Elementami dobrej organizacji zajęć muzycznych jest tworzenie odpowiedniego klimatu i organizacja przestrzeni edukacyjnej stymulująca swobodną i bezpieczną ekspresję ruchową i muzyczną. Wymagania z zakresu edukacji muzycznej podlegają znacznemu zindywidualizowaniu ze względu na naturalne predyspozycje, zainteresowania i możliwości uczniów. Konieczna jest więc diagnoza predyspozycji i zainteresowań dzieci, właściwy dobór repertuaru muzycznego adekwatnego do jednostkowych możliwości odbiorczych, odtwórczych i twórczych, trafny wybór melodycznego instrumentu muzycznego (np. dzwonek chromatyczny lub fletu podłużnego) oraz grupy tzw. szkolnych instrumentów perkusyjnych, ewentualnie instrumentów własnej konstrukcji (bum-bum rurek, kolorowych sztabek na tubach itp.). Wielość inspirujących rozwiązań metodycznych (np. klocki rytmiczne, rysowanie i malowanie do muzyki, aktywne słuchanie muzyki, budowanie własnych zabawek-instrumentów muzycznych itp.) ułatwia wrażliwemu i kompetentnemu nauczycielowi wprowadzenie dziecka w świat muzyki w taki sposób, żeby poznawał ją z radością i miał szansę odnosić sukcesy w swoich działaniach w tym obszarze (zob. Kisiel 2005).

Stawianie przed dzieckiem zadań twórczych wymaga znacznej uwagi nauczyciela. Ta forma aktywności uczy przełamywać opory, pobudza wyobraźnię, stymuluje, zachęca do dokonywania wyborów, kształci wytrwałość w dążeniu do celu oraz oswaja z tremą (zob. Kołodziejwski 2012).

Percepcja utworów muzycznych, muzykowanie, a także proces tworzenia muzyki mają istotne znaczenie wychowawcze (społeczne), poznawcze, kształcące oraz emocjonalne (zob. Sacher 2004). Ważną funkcję pełni również stymulacja ruchowa, zarówno w obszarze motoryki małej, przekraczania środka ciała, koordynacji (np. gra na instrumentach muzycznych, gestodźwięki, taktowanie, fonogestyka itp.), jak i motoryki dużej (np. taniec, improwizacje muzyczno-ruchowe, prezentacje sceniczne). Nie bez znaczenia jest śpiew i rytmiczna mowa – najpopularniejsze formy ekspresji muzycznej, niewymagające ponadto dodatkowych zabiegów organizacyjnych.

Wychowanie fizyczne

We współczesnej holistycznej strategii postrzegania świata ważne miejsce zajmuje aspekt kondycji zdrowotnej społeczeństwa interpretowany jako promowanie zdrowego stylu życia oraz profilowanie aktywności ruchowej. Początkowo działania prozdrowotne są inspirowane przez rodziców, nauczycieli oraz rówieśników. W późniejszym okresie dorosły już człowiek potrafi sam decydować, jaka aktywność jest dla niego ważna i sprawia mu przyjemność, a jego pasją do sportu może się przekształcić w trenowanie wybranej dyscypliny sportowej i przestrzeganie nawyków zdrowotnych.

Edukacja wczesnoszkolna, stanowiąc fundament szkolnego procesu wychowania fizycznego, sprawia, że uczniowie spotykają się ze zorganizowanymi formami zajęć ruchowych, mającymi określoną budowę i strukturę. Uczą się abecadła ruchowego oraz poznają nowe konkurencje sportowe i dyscypliny rekreacyjno-sportowe. Podstawowym jej celem i zadaniem jest nie tylko kształtowanie wszechstronnej sprawności fizycznej uczniów, lecz także rozwijanie podstawowych nawyków w zakresie edukacji zdrowotnej. Zajęcia wychowania fizycznego realizują nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej lub wychowania fizycznego w oparciu o istniejącą infrastrukturę (boiska, sprzęt i urządzenia sportowe) typową dla szkolnej kultury fizycznej. Zdrowie ucznia, jego dobre

samopoczucie fizyczne, psychiczne, społeczne i duchowe to wielkie wyzwanie dla szkoły. Mają mu sprostać właściwie realizowane lekcje wychowania fizycznego, których zadaniem jest wyposażenie ucznia w wiedzę i umiejętności niezbędne do prawidłowego funkcjonowania w środowisku. Sprzyja temu radosna aktywność i przyjazne kontakty rówieśnicze, które w dużym stopniu wpływają na prawidłowy, harmonijny rozwój, co przekłada się na osiągnięcia dziecka w całej karierze szkolnej (zob. Kierczak 2013).

Ważnym zadaniem wychowania fizycznego w edukacji wczesnoszkolnej jest kształtowanie aktywności ruchowej niezbędnej w różnych przejawach działalności młodego człowieka (tj. rekreacyjnej, zdrowotnej, artystycznej i sportowej) oraz wdrażanie do samooceny i samokontroli. Rozwijaniu podstawowych cech motorycznych powinno towarzyszyć kształtowanie prawidłowej postawy ciała dziecka poprzez właściwy dobór i stosowanie ćwiczeń oraz przyjmowaniu prawidłowej pozycji nie tylko na zajęciach ruchowych, lecz także w ciągu całego dnia. Oprócz planowych zajęć wychowania fizycznego proponuje się także organizowanie w trakcie zintegrowanych zajęć szkolnych kilkuminutowych przerw ruchowo-rekreacyjnych, realizowanych w zależności od potrzeb i możliwości psychofizycznych dzieci (zob. Dutkiewicz i Konieczny 2011).

Nauczyciel w procesie organizowania aktywności fizycznej powinien wziąć pod uwagę indywidualizację uwzględniającą potrzeby rozwojowe uczniów, ich zainteresowania i predyspozycje, a wśród nich: stan zdrowia, stan psychiczny w danym dniu, poziom sprawności ruchowej, warunki szkoły (środowiska). Zajęcia sportowe z jednej strony powinny dostarczać dzieciom radosnych przeżyć, a z drugiej dać im poczucie samodzielności w zakresie wyboru zabaw, gier, rodzajów ćwiczeń, przyborów gimnastycznych, miejsca i czasu wybranych zajęć. Istotnym wyznacznikiem uzyskania efektu dydaktycznego jest wykorzystanie naturalnej indywidualnej i zespołowej aktywności ruchowej uczniów do wprowadzania reguł bezpiecznego społecznego funkcjonowania. W doborze treści, metod i form organizacyjnych należy przyjąć następujące wskazania, przy jednoczesnym stosowaniu się do ogólnych wytycznych zdrowotnych i psychopedagogicznych: stosować formy zabawowe i zadaniowe; wykorzystywać wybrane przybory, przyrządy i akompaniament muzyczny; znaczną część zajęć prowadzić w terenie otwartym; uwzględniać predyspozycje, upodobania i umiejętności ruchowe uczniów; kształtować odpowiednie umiejętności ruchowe z zakresu różnych dyscyplin: gimnastyki, gier ruchowych, lekkoatletyki, saneczkarstwa, wrotkarstwa, pływania i innych, w zależności od potrzeb i możliwości (Bielski 2005).

Dużym zainteresowaniem wśród młodszych uczniów cieszą się gry i zabawy ruchowe, które stwarzają możliwość uzewnętrzniania emocji, są źródłem dobrego samopoczucia, odprężenia, doświadczeń funkcjonowania w grupie rówieśniczej oraz sprawdzianem własnej wartości. Indywidualne formy aktywności prozdrowotnej i utylitarno-rekreacyjnej, oprócz kształtowania różnych umiejętności (tj. biegów, skoków, rzutów, wspinania się, jazdy na sankach, wrotkach, łyżwach, nartach oraz pływania), służą budowaniu samooceny rozwoju fizycznego i sprawności ruchowej, a nauczycielom umożliwiają zdobywanie spostrzeżeń o charakterze diagnostycznym i prognostycznym. Wyniki uzyskane przez uczniów podczas zajęć wrażliwy i refleksyjny pedagog zawsze powinien odnosić do ich indywidualnych postępów, dostrzegając ich wytrwałość i wysiłek, aby na tej bazie móc budować pozytywne nastawienie swoich podopiecznych do indywidualnej i zespołowej aktywności rekreacyjno-sportowej (zob. Sulusz 2000).

Etyka

Misją współczesnej szkoły jest nie tylko rozwijanie licznych umiejętności uczniów i stwarzanie im okazji do rozwoju intelektualnego, lecz przede wszystkim uczenie mądrości życiowej. Edukacja „ku stawianiu się lepszym człowiekiem” będzie możliwa, jeśli szkoła stanie się miejscem dialogu

mistrza z uczniem, dialogu wspierającego przekształcanie wiedzy i informacji w mądrość. Realizacja tej idei wymaga spojrzenia na szkołę jako na przestrzeń tworzenia kultury w obszarze jej organizacji, sposobów uczenia się i nauczania oraz wzajemnych relacji dzieci, młodzieży i dorosłych, które powinny być nacechowane życzliwością, chęcią niesienia pomocy, umiejętnością współdziałania w rozwiązywaniu problemów z uczeniem się, współbyciem i współdziałaniem (Dymara, 2009). To wspólne wzrastanie wymaga szczególnej troski o kulturę języka, piękno i poprawność formułowanych wypowiedzi, gdyż to one są wyznacznikiem tworzących się relacji międzyludzkich.

Najważniejszym celem etyki w szkole podstawowej jest budzenie i rozwijanie refleksyjności i wrażliwości aksjologicznej uczniów oraz kształtowanie postaw szacunku, otwartości, współdziałania i odpowiedzialności. W kształceniu zintegrowanym celowi temu służą wszystkie edukacje, od polonistycznej i społecznej, przez przyrodniczą i edukację artystyczne, po wychowanie fizyczne.

Zadaniem nauczyciela jest takie organizowanie sytuacji edukacyjnych, aby uczniowie mogli przejawiać swoją naturalną ciekawość i rozwiązywać dziecięce dylematy moralne. Dziecko zaspokaja naturalną ciekawość nie tylko działając na rzecz, lecz także działając wspólnie z innymi. Ważne jest, aby uczniowie byli świadomi, że formułowanie ocen moralnych dotyczących faktycznych zdarzeń i osób wymaga taktu, wrażliwości i delikatności, a czasami również wiedzy o okolicznościach ocenianych zdarzeń. Należy podkreślić, że uczenie się odpowiedzialnego formułowania i wyrażania ocen to bardzo ważna umiejętność, będąca istotnym aspektem kształcenia (samokształcenia) i wychowania (samowychowania). Umiejętność ta jest również ważnym aspektem odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym.

Dobór materiałów edukacyjnych, w tym tekstów literackich, proponowanych w pakiecie „Wielka przygoda” odzwierciedla intencję wprowadzenia dzieci w świat wartości etycznych. Uwzględnia ich możliwości psychorozwojowe, zgodnie ze strefą najbliższego rozwoju, oraz akcentuje – bez niepotrzebnej moralizacji – pożądane postawy i zachowania, takie jak np. przyjmowanie odpowiedzialności za własne czyny oraz konieczność naprawiania skutków niewłaściwych zachowań.

Działania edukacyjne podejmowane w obszarze etyki powinny uwzględniać własne doświadczenia etyczne uczniów i stwarzać okazje do namysłu nad zjawiskami moralnymi. Dorosłość wymaga przygotowania dziecka do podejmowania samodzielnych i odpowiedzialnych wyborów w sytuacjach dylematu moralnego. Wzorce zachowań ukształtowane we wczesnym dzieciństwie będą procentowały w życiu dorosłym obecnych dzieci, a mocny „kręgosłup moralny” uchroni je przed konsekwencjami niewłaściwych wyborów.

Internalizacja takich pojęć, jak godność, wolność, sprawiedliwość, prawdomówność czy szacunek, zawsze powinna być wynikiem własnych odkryć i przemyśleń dziecka, ukształtowanych w wyniku dyskusji, wspólnych rozważań i analiz, z poszanowaniem wartości rodzinnych, wspólnotowych, narodowych i religijnych. Aby to było możliwe, oprócz starannie dobranych materiałów edukacyjnych, warto sięgnąć do scenek dramatycznych i własnej twórczości uczniów, zarówno językowej, jak i plastycznej i muzycznej, umożliwiającej bezpośrednią obserwację własnych zachowań i zachowań innych ludzi. Drama jest „aktywnym uczeniem poprzez działanie i doświadczenie, jest metodą uczenia zdolności wyrażania w mowie tego, co w danej sytuacji jest istotne” (Olek-Redlarska 2015). W toku naturalnej ekspresji dziecko może obserwować reakcje rówieśników na różne sytuacje, analizować je pod kątem tego, czy są one akceptowalne czy nieakceptowalne z moralnego punktu widzenia, oraz zastanawiać się, dlaczego tak jest. Może też czerpać pozytywne wzorce od innych. Improwizowane scenki skłaniają dzieci do rozwiązywania danego problemu. W ten sposób docierają one „do prawdy i wiedzy w sposób wielostronny, angażujący emocjonalnie i intelektualnie” (Gałązka 1999).

Rozwój moralny dzieci jest bardzo ważnym komponentem ich wszechstronnego rozwoju. Kształtując tę delikatną sferę, całe otoczenie dzieci: rodzice, rodzina, znajomi, nauczyciele i rówieśnicy, powinno poprzez życie wspólnotowe, pracę i zabawę w grupie oddziaływać na nich i stanowić nienaganny wzór godnych do naśladowania zachowań. Swoistym drogowskazem dla tych oddziaływań mogą być zagadnienia etyczne przeplatające się przez całe zintegrowane kształcenie wczesnoszkolne.

7

Metody, formy i media dydaktyczne w pracy nauczyciela i ucznia

7.1. Charakterystyka metod edukacji wczesnoszkolnej

W edukacji wczesnoszkolnej proponowanej przez Program „Wielka przygoda” proponuje się wykorzystanie koncepcji wielostronnego uczenia się oraz podejmowanie prób łączenia metod stymulujących aktywność uczniów z metodami podającymi. Łączenie i naprzemiennie stosowanie tych metod powinno obejmować z jednej strony nauczanie zwane lewopółkulowym (oparte na metodach słownych, odwołujące się do ośrodków mózgowych odpowiedzialnych za liczenie i geometrię, logiczne myślenie i umiejętności analityczne, abstrahowanie, zdolność do wyciągania wniosków, dostrzeganie szczegółów, porządkowanie czy umiejętność wiązania teorii z praktyką, za dotyk i orientację w czasie), a z drugiej – nauczanie zwane prawopółkulowym, odwołujące się do ośrodków mózgowych odpowiedzialnych za myślenie twórcze, zdolności artystyczne i poczucie piękna, za wizualizację i wyobraźnię, decydujących o pomysłowości i odczuwaniu intuicyjnym, a także o umiejętności ujmowania całości i przetwarzania wielu danych, wreszcie odpowiedzialnych za odczuwanie zapachu i orientację w przestrzeni. Najlepsze efekty w uczeniu się uzyskuje się wtedy, gdy pobudza się i stymuluje naprzemiennie obie półkule. Gwarantuje to również szybsze i trwalsze zapamiętywanie.

Koncepcja wielostronnego kształcenia i związane z nią cztery grupy metod kształcenia stanowią syntezę dotychczasowego dorobku dydaktyki w zakresie różnych sposobów (metod) nauczania (Adamek 1997). Oparty na niej, przedstawiony na s. 118 schemat ukazuje korelację różnych metod edukacyjnych z różnymi formami aktywności uczniów, warunkującą w procesie dydaktycznym wybór właściwych treści nauczania, celów dydaktycznych, strategii nauczania, toku lekcyjnego itd. (Śnieżyński 1998). Należy tu zauważyć, że świadomy dobór odpowiednich metod działań edukacyjnych zależy od wielu czynników. Wśród najważniejszych można wymienić: możliwości uczniów, cele zajęć, realizowane treści, warunki materiałowo-przestrzenne, jakimi dysponuje szkoła i nauczyciel (Michalak 2004).

(Źródło: M. Śnieżyński, *Zarys dydaktyki dialogu*, Wyd. Nauk. PAT, Kraków 1998, s. 56.)

Realizacja metod aktywizujących polega przede wszystkim na angażowaniu uczniów w różnorodne zadania, które stymulują nabywanie doświadczeń i prowadzą do zmian rozwojowych. W konstrukcji pakietu edukacyjnego i koncepcji programowej wydawnictwa Nowa Era uwzględniono piramidę skuteczności uczenia się (Taraszkiewicz 1998, s. 87), dzięki której nauczycielowi łatwiej jest dokonywać wyboru odpowiednich metod pracy z uczniami. Zgodnie z tą piramidą uczeń zapamiętuje:

- 5% wiadomości przekazanych w sposób słowny,
- 10% treści w trakcie czytania,
- 20% wiadomości uzyskanych za pośrednictwem metod audiowizualnych,
- 30% informacji uzyskanych podczas demonstracji,
- 50% wiadomości uzyskanych w trakcie dyskusji,
- 75% informacji uzyskanych w trakcie podejmowania działań praktycznych,
- 90% wiadomości uzyskanych w trakcie natychmiastowego wykorzystywania zdobytej wiedzy i podczas uczenia innych.

Poniżej w ujęciu tabelarycznym przedstawiono zalety i wady różnych rodzajów metod edukacyjnych z punktu widzenia ich zastosowania w kształceniu zintegrowanym w klasach początkowych.

Tabela 1. Zalety i wady wybranych metod wspierania edukacyjnego na zajęciach edukacji wczesnoszkolnej

METODA	ZALETY	WADY	PRZYKŁADY ZASTOSOWANIA W EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ
METODY PODAJĄCE (ASYMILACJI WIEDZY, RECEPCYJNE)			
Pogadanka	umożliwia rozpoznanie wiedzy wyjściowej uczniów z danego zakresu; służy zainteresowaniu zajęciami; daje możliwość powtórzenia materiału omówionego na zajęciach	rozdrobienie zagadnienia; niejasny temat zajęć, jeśli pytania są zbyt szczegółowe; poczucie niższości u uczniów, którzy nie mają żadnych informacji na omawiany temat; brak możliwości nadążania wszystkich uczniów za wywodem kolegi czy nauczyciela	przed rozpoczęciem zajęć – w celu rozpoznania posiadanej przez dzieci wiedzy; po zakończeniu zajęć jako rekapitulacja materiału
Wykład	przekazuje usystematyzowaną, uporządkowaną wiedzę na określony temat w zwięzły, logicznie uzasadniony sposób; metoda ekonomiczna – możliwość przekazania dużej ilości wiedzy wielu uczniom równocześnie	wymaga koncentracji uwagi, śledzenia wywodu wykładowcy, jest tylko jednostronnym przekazem informacji, nie pobudza wielostronnej aktywności uczniów; wymaga znajomości języka naukowego, opanowania myślenia logicznego	nie może być stosowany w edukacji przedszkolnej, wczesnoszkolnej i klasach 4–6 ze względu na brak umiejętności koncentracji uwagi uczniów na tak długim wywodzie słownym, brak umiejętności selekcjonowania i notowania wiadomości!
Opis	słowna charakterystyka budowy, funkcji czy sposobu działania, przebiegu zjawiska itp.; zwięzłe, uporządkowane, uogólniające podawanie cech czy faz pozwala uczniom opanować wzór opisu	monotonny, lakoniczny; nazwy użyte do opisu jakiejś cechy są często dla dzieci niezrozumiałe, jeśli nie odnoszą się do obiektów poznawanych za pomocą zmysłów; brak odniesienia opisywanej cechy do konkretnej reprezentacji czy wyobrażenia powoduje, że opis jest niezrozumiały	podczas charakterystyki elementów środowiska społecznego, przyrodniczego, geograficznego; powinien być stosowany wyłącznie w oparciu o obserwację opisywanego obiektu (najlepiej w trakcie poznawania bezpośredniego, w naturalnych warunkach); język zrozumiały, jasny; nauczyciel powinien wykorzystać barwny, żywy, plastyczny sposób przekazu

Opowiadanie, narracja	uwzględnia przebieg wydarzenia, które dziecku łatwo sobie wyobrazić, omawia przeżycia bohatera, którego losy dziecko może śledzić; barwne, żywe, zazwyczaj dotyczy znanych sytuacji – umożliwia emocjonalne zaangażowanie dziecka; ułatwia ustalanie związków przyczynowo-skutkowych, następstwa wydarzeń; dostępne przykłady napisane przez znanych autorów literatury dla dzieci stanowią przykład poprawności budowy zdań, piękna mowy itp.; przystępne dla dzieci w różnym wieku	słownictwo, sposób przekazu zależą od kultury żywego słowa nauczyciela; tematyka nie zawsze jest interesująca dla dzieci; długość opowiadania, ilość wątków jest akceptowana przez odbiorców zależnie od wieku i możliwości percepcji	przy opisie wydarzeń społecznych, zachowań dzieci i dorosłych, które są podstawą dyskusji; przy wprowadzaniu pojęć (metoda fabularyzacji), w celu pobudzania zaciekawienia dzieci tematem; przy przekazywaniu informacji o życiu przyrody, zachowaniach zwierząt itp.
Praca z książką (praca z tekstem; programowane uczenie się)	możliwe wykorzystanie do wprowadzania informacji, ich utrwalania, systematyzowania, uogólniania, ćwiczenia wykorzystania wiadomości, sprawdzania zapamiętania i zastosowania informacji (funkcje podręcznika); przygotowuje do samokształcenia; umożliwia poznanie różnych sposobów przekazu wiadomości (tekst, ilustracja, wykres, mapa itp.); pobudza zainteresowanie różnymi dziedzinami; programowane uczenie się umożliwia każdemu uczniowi pracę we własnym tempie; możliwość wielokrotnych powtórzeń zależna od potrzeb dziecka; możliwość natychmiastowego sprawdzenia i oceny stopnia opanowania zagadnień, korekty popełnianych błędów	wymaga opanowania umiejętności czytania ze zrozumieniem i wyszukiwania informacji – niedostępna dla małych dzieci; umiejętność wyboru najlepszych dla danego tematu źródeł wiedzy dopiero się kształtuje; programowane uczenie się wymaga opanowania umiejętności samodzielnego uczenia się, samokontroli, dyscypliny pracy itp., która u dziecka na poziomie wczesnoszkolnym dopiero się kształtuje; wymaga specjalnie przygotowanych podręczników lub programów multimedialnych	możliwa do wykorzystania w realizacji różnych celów edukacyjnych i wychowawczych; wymaga przygotowania ucznia do samodzielnej pracy; możliwe wykorzystanie różnorodnych źródeł wiedzy; specjalnie przygotowane teksty programowane (lub programy multimedialne) dotyczące zjawisk przyrodniczych przygotowują dziecko do samodzielnej pracy intelektualnej
Pokaz	umożliwia demonstrację wykonania czynności, kolejne fazy jakiegoś procesu, cechy obserwowanego obiektu połączona z objaśnianiem; ułatwia zrozumienie informacji przekazywanych słownie	wymaga koncentracji uwagi uczniów; nie każda faza wykonania jakiejś czynności jest uchwytana dla dzieci, jeśli demonstrowany obiekt jest zbyt małych rozmiarów, opis wykonania czynności jest powierzchowny itp.	niezbędny podczas objaśniania sposobu wykonania czynności, np. sadzenia, posługiwania się narzędziami i przyborami itp.; występuje łącznie z różnymi metodami słownymi
Wyjaśnienie	polega na przekazywaniu określonych faktów czy informacji o zjawiskach, ale także pokazywaniu wielorakich ich uwarunkowań; tłumaczy znaczenie, cel, przyczyny i skutki zjawisk	jakość wyjaśnienia zależy od umiejętności (nauczyciela) prostego przedstawienia skomplikowanych zagadnień, dostosowanego do możliwości percepcyjnych uczniów	niezbędne przy udzielaniu odpowiedzi na pytania uczniów; nauczyciel musi się dobrze przygotować do udzielania wyjaśnienia

METODY SAMODZIELNEGO DOCHODZENIA DO WIEDZY			
Klasyczna metoda problemowa; metoda przypadków; metoda sytuacyjna	pobudza ciekawość poprzez ukazanie czegoś nieznanego; rozbudza aktywność; wskazuje sposób zdobywania wiedzy o rzeczywistości – na podstawie własnych poszukiwań; wdraża do poznania etapów rozwiązywania problemów; budzi wiarę we własne możliwości; pobudza pomysłowość, inwencję; doskonali operacje myślowe (analiza, wnioskowanie, uogólnianie, ustalanie przyczyn i skutków itp.)	samo działanie może być dla dzieci tak atrakcyjne, że nie uchwycą wniosków – konieczne jest podsumowanie doświadczenia; na zajęciach może wystąpić dezorganizacja; wymaga czuwania nad bezpieczeństwem podczas posługiwania się różnorodnymi przyrządami, narzędziami i materiałami	wymaga wysokiego kunsztu ze strony nauczyciela (trafny dobór problemów, dostosowanie problemów do indywidualnych możliwości dzieci; umiejętności organizacyjne, pobudzanie ciekawości, umiejętność czuwania nad bezpieczeństwem, podsumowanie działań); może być wykorzystywana do analizy problemów teoretycznych i praktycznych, do wyjaśniania przyczyn np. zjawisk pogodowych, fizycznych czy technicznych
Gry i zabawy dydaktyczne	są przyjemne; atrakcyjna formuła; rozbudzają zaangażowanie emocjonalne; wprowadzają do przestrzegania norm, przepisów i zasad; przygotowują do przeżywania porażek i sukcesów, do współpracy, współdziałania, rywalizacji; ułatwiają ćwiczenie rozmaitych umiejętności i kontrolę nad ich opanowaniem	nauczyciel musi wykazać się pomysłowością w tworzeniu gier i zabaw	najlepszy sposób systematyzowania, porządkowania, utrwalania i zastosowania wiadomości; do wykorzystania na wszystkich poziomach kształcenia, przy wszystkich tematach
Dyskusja	wymiana poglądów, sądów, wiedzy pomiędzy uczestnikami dyskusji; aktywizacja uczniów do dzielenia się swoimi przemyśleniami; wymaga koordynacji ze strony nauczyciela, gdyż dzieci angażując się emocjonalnie w dyskusję, nie zachowują np. kolejności wypowiedzi; przygotowuje do argumentowania własnych przemyśleń, ćwiczy umiejętność wysłuchiwanie i analizowania wypowiedzi innych (w tym także kolegów, co w pracy z młodszymi dziećmi jest ważne, gdyż źródłem wiedzy jest głównie nauczyciel)	dzieci nieśmiałe nie będą brały udziału w dyskusji; tempo pracy może być narzucone przez niektórych uczestników dyskusji; brak kultury dyskusji; odchodzenie od tematu, gdy nauczyciel nie kieruje dyskusją	przy omawianiu różnorodnych problemów praktycznych, teoretycznych czy społecznych; przy poszukiwaniu możliwych rozwiązań, zachowań, np. działań ekologicznych
METODY WALORYZACYJNE			
Impresja	wywołuje uczucia, rozwija wrażliwość; zapoznaje z różnymi wytworami innych ludzi i ich emocjonalnym bogactwem; uczy dostrzegać je w otoczeniu i oceniać	nie zawsze wywołane w dziecku uczucia są takie, o jakie chodzi nauczycielowi (do każdego odbiorcy dany wytwór przemawia inaczej); trudność zbiorowego omawiania wywołanych przeżyć	przy wprowadzaniu zagadnień związanych z ochroną środowiska, relacjami z otoczeniem społecznym, wprowadzaniem tradycji i zwyczajów itp.

Ekspresja	umożliwia dziecku wyrażanie emocji różnymi sposobami (gestem, słowem, śpiewem, rysunkiem); pomaga poznać dziecko i jego przeżycia; umożliwia poznanie sposobu reakcji dziecka na wydarzenia (nacechowanie reakcji, siła, czas trwania itp.); działanie terapeutyczne	trudność w rozpoznaniu reakcji dzieci, jeśli nauczyciel nie zna swoich wychowanków; trudności młodszych dzieci w wyrażaniu emocji w sposób respektowany, akceptowany przez otoczenie	ważne przeżycia dziecka związane z życiem społecznym, poznawaniem przyrody czy tradycji, historii znajdując wyraz w postaci rysunku, odegranej scenki, zaśpiewanej piosenki
METODY PRAKTYCZNE			
Metody ćwiczebne (ćwiczeniowe)	poprzez wielokrotne powtarzanie układu czynności dziecko nabywa wprawy, biegłości w posługiwaniu się konkretną umiejętnością; ułatwia zapamiętanie sekwencji czynności; umożliwia opanowanie umiejętności, sprawności i nawyków	monotonne, wyczerpujące; wielokrotnie wykonywana czynność nie motywuje dziecka; nudne; brak widocznych efektów, postępu zniechęca dziecko; ćwiczy się jedną umiejętność drogą wielokrotnego powtarzania	niezbędna przy opanowywaniu czynności higienicznych, związanych z podstawowymi umiejętnościami praktycznymi (np. umiejętność sadzenia, siewu, posługiwania się narzędziami czy przyborami) i społecznymi (np. czytanie rozkładów jazdy, instrukcji itp.)
Metody realizacji zadań wytwórczych	działanie dziecka są nakierowane na konkretny cel – pobudza to motywację, emocjonalne zaangażowanie dziecka; w trakcie wykonywania zadania dziecko ćwiczy równocześnie różne umiejętności; rozwija pomysłowość, twórcze podejście do zadania	zadanie musi być dla dziecka atrakcyjne; konieczne jest podanie celu działania – sposób wykonania pozostawia się dziecku	np. założenie ogródka skalnego wymaga ćwiczenia następujących umiejętności: planowanie pracy, przypomnienie informacji o różnych potrzebach roślin, analiza ich rozmieszczenia w ogródku, przygotowanie gleby, ćwiczenie w posługiwaniu się odpowiednimi narzędziami ogrodniczymi, sadzenie roślin, długotrwała pielęgnacja ogródka, dostosowanie prac pielęgnacyjnych do warunków pogodowych itp.
Pomiar	umożliwia posługiwanie się różnorodnymi narzędziami pomiarowymi, uczy dokładności, doboru sposobu pomiaru do mierzonej wielkości; rozwija umiejętności praktyczne	aby był skuteczny, każdy uczeń musi sam wykonać pomiar – konieczność zapewnienia odpowiedniej ilości narzędzi pomiarowych; konieczność czuwania nad bezpieczeństwem dzieci; demonstrowany tylko jako pokaz ma mniejszą wartość dydaktyczną	w trakcie wykonywania doświadczeń, prowadzenia hodowli roślin (np. mierzenie długości łodygi, liści); umożliwia zastosowanie opanowanej wiedzy

Źródło: A. Budniak na podst.: Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*, Grafpunkt, Warszawa 2000, s.134–155; R. Więckowski, *Pedagogika wczesnoszkolna*, WSiP, Warszawa 1993, s. 192–200; J. Kujawiński, *Metody edukacyjne nauczania i wspierania w klasach początkowych*, Wyd. Nauk. UAM, Poznań 1998, s. 40–46; W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wyd. „Żak”, Warszawa 1998, s. 253–274; M. Śnieżyński, *Zarys dydaktyki dialogu*, Wyd. Nauk. PAT, Kraków 1998, s. 87–122; F. Bereźnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Impuls, Kraków 2001, s. 308–325.

W procesie uczenia się przez odkrywanie, przeżywanie i działanie dominuje aktywność uczniów, podczas gdy nauczyciel tylko organizuje ich działania, umożliwia samodzielne wykonywanie czynności, odpowiada na pytania, zapewnia potrzebne pomoce i warunki pracy, czuwa nad prawidłowym przebiegiem uczenia się, dba o bezpieczeństwo, słowem – pełni rolę pomocniczą, wspierającą aktywność swoich podopiecznych. Sumę tych jego działań nazywamy **metodami wspierania edukacyjnego** (Kujawiński, 1998).

7.2. Metoda projektów w kształtowaniu cech „człowieka jutra”

Aktywność ucznia warunkiem uczenia się

Jak podkreślają psychologowie, rozwój jednostki zależy od jej własnej aktywności w odkrywaniu otaczającego świata, a dla konstruowania wiedzy największe znaczenie mają umysłowe i fizyczne działania dziecka na przedmiotach oraz interakcje z ludźmi (por. Michalak 2004a). Zdaniem Jeana Piageta, „uczeń na drodze poznawania musi zachowywać się jak aktywny naukowiec, dociekający, poszukujący, badający i odkrywający własne zainteresowania, które zaprowadzą go do sukcesu” (Michalak 2004a). Człowiek zatem aktywnie buduje swoją wiedzę, nadaje jej sens i wykorzystuje do interpretowania otaczającej rzeczywistości, a nie przyswaja jej w postaci gotowego, przygotowanego przez innych produktu. Jak konkluduje Renata Michalak, ogromnie ważne dla ogólnego rozwoju dziecka jest naturalne i bogate środowisko edukacyjne, pełne wyzwań, bogactwa bodźców i stymulacji poznawczej, umożliwiające dziecku zastosowanie posiadanej wiedzy osobistej i tworzenie własnej wiedzy, użytecznej w przyszłym działaniu (por. Michalak 2004a). Proces uczenia się, którego efektem ma być ukształtowany obraz siebie i świata, a w następstwie tego rozumienie siebie i otaczającej rzeczywistości, ma charakter konstrukcyjny, dlatego łączy się go z procesem twórczym, w wyniku którego powstaje nowy, inny obraz świata i siebie, oparty na informacjach osobistych, wewnętrznych, nie zaś otrzymywanych z zewnątrz (por. Uszyńska-Jarmoc 2005).

Aktywizująca strategia kształcenia, „w której uczeń pełni rolę aktywnego poszukiwacza i odkrywcy wiedzy, samodzielnie, w wyniku podjętych działań tak psychicznych, jak i fizycznych, konstruuje własne rozumienie świata, w którym przebiega jego aktywność życiowa” (Michalak 2004b), opiera się na wielostronnej aktywności zadaniowej uczniów. „Nauczyciel zatem powinien angażować uczniów w rozwiązywanie różnorodnych zadań, dzięki którym mogą oni samodzielnie odkrywać świat, zdobywać nowe informacje i nabywać nowe umiejętności w kontekście realnego życia; proponować zadania, które gwarantowałyby atrakcyjne i aktywne uczestnictwo w procesie dochodzenia do wiedzy. Dążeniem nauczyciela powinno być takie kierowanie procesem uczenia się, by uczniowie mogli w wyniku własnych działań, wykorzystując własne doświadczenie i wiedzę, w naturalny sposób budować wiedzę osobistą i rozwijać nowe umiejętności” (Michalak 2004b).

„Idea aktywizowania uczniów na etapie kształcenia zintegrowanego jest szczególnie istotna. Dzieci bowiem, poprzez różnorodne działania podejmowane indywidualnie lub kooperatywnie, w największym zakresie kształtują i rozwijają własne rozumienie świata, który je otacza. Zdobywają wiedzę, która pozwala im poznawać i wyjaśniać wszelkie procesy, zależności i zjawiska w ich bliższym i dalszym otoczeniu. Odkrywają własne style uczenia się, preferencje sensoryczne, szczególnie istotne w szkolnej karierze. Gromadzą zintegrowane doświadczenia edukacyjne, które przyczyniają się do ich wszechstronnego rozwoju” (Michalak 2004b).

Aby jednak uczniowie chcieli wziąć czynny, aktywny udział w proponowanych przez nauczyciela zadaniach, muszą być do tego odpowiednio zmotywowani, zachęceni. Do najsukuteczniejszych sposobów rozbudzania ciekawości poznawczej należą: pytania problemowe, przeprowadzane doświadczenia czy eksperymenty, możliwość poznawania nowych, oryginalnych przedmiotów, zajęcia w terenie, wycieczki, opowiadane historyjki, demonstrowane scenki. Następnie nauczyciel musi podtrzymać i ukierunkować entuzjazm dzieci, na przykład poprzez wykonywanie przez dzieci interesujących je zadań „wymagających twórczego i emocjonalnego zaangażowania, ujawniania osobistych kompetencji, współpracy, prowadzenia dialogu i mowy eksploracyjnej. Powinny to być zadania użyteczne, o charakterze badawczym, pozwalające na eksplorowanie, eksperymentowanie, prowadzenie obserwacji, manipulowanie przedmiotami, a więc zadania, w wyniku któ-

rych uczeń nabywa konkretne doświadczenia. Powinny także dotyczyć zjawisk zachodzących w najbliższym otoczeniu dziecka, a więc spraw codziennych, gdyż dziecko posiada najwięcej doświadczeń osobistych z tego zakresu, a nabytą tą drogą wiedzę i umiejętności może natychmiast stosować. Dziecko wówczas dostrzega powiązania życia szkolnego z realnym światem i nabiera przekonania, że jest jego częścią i ma na niego wpływ” (Michalak 2004b).

W procesie tworzenia nowej wiedzy uczeń wykorzystuje wcześniej zdobyte doświadczenie, wiedzę i umiejętności. Spełnienie więc powyższych wymogów jest konieczne (por. Palka 1989), a może być realizowane przez nauczyciela w postaci uczenia się przez odkrywanie, uczenia się przez rozwiązywanie problemów, uczenia się przez badanie czy metodę projektów.

Edukacja jako budowanie wiedzy i umiejętności ucznia

Kształcenie w konstruktywistycznym modelu przebiega zgodnie z poszczególnymi fazami, których kolejność jest ściśle określona. Są to:

- 1) faza orientacji i rozpoznania wiedzy wyjściowej,
- 2) faza ujawniania wstępnych pomysłów i idei związanych z tematem zajęć,
- 3) faza restrukturyzacji wiedzy,
- 4) faza aplikacji nowej wiedzy,
- 5) faza przeglądu zmian w uczniowskim rozumieniu zagadnień (Wynne 1986; cyt. za: Michalak 2004a).

Faza orientacji i rozpoznania wiedzy wyjściowej polega na wprowadzeniu ucznia w zagadnienie, wzbudzenie jego naturalnego zainteresowania materiałem, pobudzenie ciekawości poznawczej oraz wewnętrznej motywacji do uczenia się. Temat zajęć czy nowe zagadnienie „powinno być podane w taki sposób, aby wywoływać silne poruszenie duszy dziecka, uzewnętrznione w postaci silnych przeżyć emocjonalnych” (Sawicki 1997, s. 36). Jak sugeruje Sawicki, „wszystko, co czyni nauczyciel i co mówi (...) powinno być piękne, atrakcyjne, zagadkowe, paradoksalne, zadziwiające, niezwykle, tajemnicze, nieoczekiwane” (Sawicki 1997). Zainteresowanie ucznia jest siłą napędową jego zaangażowania i wielostronnej aktywności.

Kolejna faza – **ujawniania wstępnych pomysłów i idei związanych z tematem zajęć** – pozwala uczniowi uświadomić sobie, jakie informacje już ma na temat nauczanego zagadnienia, ale też dostrzec braki, rozbieżności między opanowaną wiedzą a obserwowanymi cechami, zjawiskami, sytuacjami. Nauczyciel zaś, analizując strefę aktualnego rozwoju uczniów, może efektywnie planować strefę ich najbliższego rozwoju, czyli gotowość do przekraczania własnych możliwości (por. Michalak 2004c). Dla wszechstronnego rozwoju dziecka ważne jest, aby w tej fazie podejmowało wielostronną aktywność: miało możliwość przypomnienia sobie informacji na dany temat, wysuwania propozycji podejścia do tematu, podzielenia się swoimi pomysłami w trakcie dyskusji, ich porządkowania (np. za pomocą mapy myśli), klasyfikowania, sortowania i oceniania podanych sugestii, rozwiązywania zadań o różnym charakterze, umożliwiających generowanie nowych wniosków.

W **fazie restrukturyzacji wiedzy** następuje włączanie nowych faktów i informacji do istniejącego już zasobu wiedzy ucznia i tworzenie jej nowej struktury. Nauczyciel może tutaj zaproponować różnorodne działania: poszukiwanie informacji w różnych źródłach, prowadzenie obserwacji zjawisk i procesów, wykonanie prostych doświadczeń i eksperymentów, dokonanie pomiarów z wykorzystaniem rozmaitych przyrządów, przeprowadzenie wywiadów (np. z przedstawicielami różnych zawodów), sporządzenie notatek i rysunków, wykonanie i przeanalizowanie zdjęć, uzupełnienie schematów graficznych, udział w grach i zabawach dydaktycznych, udział w dramie, prowadzenie hodowli czy wykonanie prac praktycznych, np. technicznych, plastycznych.

Czynności te pozwolą dziecku rozwijać nie tylko wiedzę deklaratywną, poznawać nowe pojęcia czy teorie, ale także stosować zdobyte informacje w konkretnych sytuacjach (wiedza proceduralna), a więc uzyskiwać określone kompetencje. W ten sposób dziecko osiąga strefę najbliższego rozwoju określonych umiejętności (por. Michalak 2004c). „Nowa wiedza nie tylko uzupełnia wiedzę dotychczasową dziecka, lecz ją przekształca i wiąże jej elementy w całość, buduje w jego umyśle coraz to doskonalszy wizerunek rzeczywistości” (Adamek 1998).

W **fazie zastosowania nowych informacji** uczeń powinien mieć możliwość wykorzystania poznanej wiedzy w nowych, innych niż znane do tej pory sytuacjach i kontekstach, najlepiej żeby były związane z rzeczywistością, w której funkcjonuje. Zaproponowane do rozwiązania problemy zachęcają do współpracy, wymiany spostrzeżeń, negocjowania, próbowania nowych sposobów i możliwości rozwiązań, sprawdzania prawidłowości wyniku (por. Adamek 1998). Dzięki tej działalności dziecko uświadamia sobie własne możliwości poznawania otoczenia, rozwija poczucie sprawstwa, umacnia wiarę we własne możliwości, zwiększa poczucie kompetencji, a samodzielność w działaniu jest dla niego powodem do dumy i zachęca do dalszych wysiłków (por. Adamek 1998).

Adamek podkreśla, że „myślenie (...) rozwija się tylko wówczas, gdy obserwowanie zjawisk jest składnikiem samodzielnego przechodzenia myślowego od praktyki do teorii lub od teorii do praktyki, a poznane twierdzenia i prawdy są tworzywem służącym dalszym poszukiwaniom, samodzielnemu wyprowadzaniu i uzasadnianiu nowych twierdzeń lub zjawisk, kształtowaniu umiejętności przewidywania tych zjawisk i planowaniu nowych działań i sposobów rozwiązań” (Adamek 1998). Taki sposób kształcenia, obejmujący całość procesu edukacji dziecka, kształtuje osobowość człowieka przedsiębiorczego, potrafiącego sprostać wyzwaniom edukacyjnym, a także wyposażonego w określone zachowania, umiejętności i cechy przydatne w jego przyszłym dorosłym życiu (por. Mikina i Zając 2006).

W ostatnim etapie – **fazie przeglądu zmian w uczniowskim rozumieniu zagadnień** – uczeń powinien samodzielnie dostrzec zmiany w swojej dotychczasowej wiedzy i umiejętnościach, a rolą nauczyciela jest takie poprowadzenie go przez tę ostatnią fazę, by odczuwał zadowolenie z włożonego wysiłku, ze swojego sukcesu, nowych osiągnięć oraz tego, że umiał pokonać różne trudności.

„Konstruktywistyczny sposób nauczania całkowicie zmienia wzajemne relacje ucznia i nauczyciela. W centrum procesu znajduje się uczeń, który aktywnie tworzy własną wiedzę. Nauczyciel zaś przede wszystkim planuje i organizuje środowisko uczenia się, proponując uczniom różnorodne zadania, które sprzyjają ujawnianiu i wykorzystywaniu przez nich własnej wiedzy w różnych fazach procesu nauczania i stymulują jej restrukturyzację w kierunku zaplanowanym i zgodnym z celami zajęć” (Michalak 2004a).

Człowiek przedsiębiorczy – przygotowany do zmian

Kształcenie przedsiębiorcze ma na celu stymulowanie rozwoju umiejętności myślenia i działania przedsiębiorczego oraz kształtowanie postaw sprzyjających podejmowaniu takiego działania (por. Mikina i Zając 2006). W grupie przedsiębiorczych zachowań znajdują się:

- niezależne działanie;
- samodzielność;
- wykazywanie inicjatywy;
- otwartość;
- umiejętność i śmiałość w podejmowaniu decyzji;
- poszukiwanie rozwiązań nakierowanych na osiągnięcie celów;
- elastyczne reagowanie na zmiany;

- radzenie sobie w warunkach niepewności;
- odporność na stres;
- podejmowanie nieszablonowych działań w zmieniającym się otoczeniu;
- twórcze rozwiązywanie problemów i konfliktów;
- umiejętność wykorzystania pojawiających się możliwości;
- odpowiedzialność za podejmowane działania;
- umiejętność pracy w zespole i zdolności organizacyjne;
- umiejętność przekonywania do swoich racji (por. Mikina i Zając 2006).

Kształtowanie zachowań przedsiębiorczych polega na rozwijaniu takich cech, jak: pewność siebie, orientowanie się na osiąganie celów, ambicja i optymizm, niezależność w myśleniu i działaniu, odwaga i odpowiedzialność, otwartość, wykazywanie się inicjatywą i kreatywnością, a równolegle na kształtowaniu takich umiejętności, jak: umiejętność rozwiązywania problemów, kreatywność, umiejętność planowania i podejmowania decyzji, ale także elastyczność i umiejętność negocjowania (por. Mikina i Zając 2006). Człowiek przedsiębiorczy sprawnie posługuje się tzw. kompetencjami miękkimi, do których należy umiejętność nawiązywania kontaktów i współpracy w zespole, zdolność do komunikowania własnych oczekiwań i sądów, elastyczność i asertywność, kreatywność i inicjatywa w działaniu, umiejętność wywierania wpływu i przewodzenia innym oraz budowania przyjaznych relacji (Budniak 2018/1).

Pomimo swoistych dla każdego ucznia uwarunkowań genetycznych oraz czynników środowiskowych możliwe jest stymulowanie myślenia i działania przedsiębiorczego, wymaga to jednak odpowiedniego podejścia do procesu edukacji, w którym istotne jest:

- skupienie się na procesie dochodzenia do wiedzy, a nie na opanowywaniu określonych treści;
- kształtowanie umiejętności wyboru celu i odpowiedzialnego działania zmierzającego do jego osiągnięcia;
- umożliwienie uczniom aktywnego, zaangażowanego uczestnictwa w kształceniu, a nie tylko biernego przyswajania wiedzy;
- elastyczne dostosowywanie tematyki zajęć do potrzeb i zainteresowań uczniów, a nie tylko „realizowanie programu”;
- proponowanie zadań otwartych, interdyscyplinarnych (np. realizację projektów), umożliwiających stosowanie teorii w praktyce, przekraczanie konwencji i schematów, w miejsce zajęć przedmiotowych;
- umożliwianie uczniom poszukiwania odpowiedzi, rozwiązywania problemów, uczenia się na błędach, uczenia się we współpracy, dzielenia się swoimi pomysłami, twórczego wykorzystywania własnych doświadczeń, krytycznego myślenia i swobodnego wyrażania własnych poglądów i opinii;
- zachęcanie uczniów do przyjmowania odpowiedzialności za własne kształcenie, decyzje i działania, a nie tylko wyznaczanie partii materiału do opanowania;
- organizowanie samodzielnej działalności uczniów, motywowanie do wysiłku, służenie radą i wsparciem, a nie tylko przygotowywanie gotowej wiedzy do przyswojenia;
- stosowanie różnorodnych metod pracy z uczniami, zależnie od ich wieku, potrzeb, zainteresowań, założonych celów itp. (por. Mikina i Zając 2006; Puślecki 1996).

Skutecznym sposobem realizacji powyższych postulatów jest prowadzenie zajęć z wykorzystaniem czynnego uczenia się – poprzez rozwiązywanie problemów, z wykorzystaniem metod aktywizujących, uczenia się przez badanie czy metodą projektu. Zwłaszcza ta ostatnia metoda stawia przed uczniami problemy i zadania zbliżone do tych, z którymi mogą zetknąć się w rzeczywistości, lub takie, które w rzeczywistości będą wymagały podobnych działań i aktywności (por. Mikina i Zając 2006).

Metoda projektów w kształtowaniu kompetencji ucznia

Projekt jest rozumiany jako „pogłębione badanie tematu o dużej wartości poznawczej (...). Zasadniczą jego cechą jest jego działanie badawcze, przy czym działania badawcze są celowo tak ukierunkowane, by uczestnicy projektu znaleźli odpowiedzi na pytania dotyczące tematu, postawione przez dzieci lub nauczyciela lub pojawiające się podczas wspólnej pracy nauczyciela z dziećmi” (Helm i Katz 2003). Najważniejszym warunkiem dobrze zaplanowanego projektu jest pozytywna motywacja uczniów, gdyż w metodzie projektów to „zespół uczących się samodzielnie inicjuje, planuje i wykonuje pewne przedsięwzięcie oraz ocenia jego wykonanie” (Szymański 2000, cyt. za: Uszyńska-Jarmoc 2005).

Przed rozpoczęciem projektu konieczne jest określenie oczekiwań dotyczących zachowania uczniów, ustalenie ograniczeń i zasad działania oraz odpowiednie przygotowanie miejsca pracy (por. Uszyńska-Jarmoc 2005).

W literaturze przedmiotu podaje się, iż wykonywanie zadań projektowych obejmuje trzy fazy, wymagające specyficznych działań nauczyciela i uczniów:

faza I – wybór tematu oraz przygotowanie projektu;

faza II – wykonanie projektu;

faza III – prezentacja i ocena projektu, zakończenie projektu (por. Mikina i Zając 2006).

Poszczególne czynności nauczyciela i uczniów w kolejnych fazach projektu ujęto w tabeli 2.

Tabela 2. Czynności nauczyciela i uczniów w kolejnych fazach pracy metodą projektów

Faza projektu	Czynności nauczyciela i ich charakterystyka	Czynności uczniów i ich charakterystyka
FAZA I. Wybór tematu i przygotowanie projektu	1. Wybór zagadnień możliwych do realizacji z wykorzystaniem metody projektu: – ustalanie wspólnych doświadczeń uczniów – może być organizowane przez nauczyciela, lepiej jednak wykorzystać inicjatywę i zainteresowania dzieci – wykorzystanie tzw. wydarzenia katalitycznego, pobudzającego ciekawość dzieci, wynikającego z codziennego życia – wstępne przygotowanie projektu przez nauczyciela ze wskazaniem tematu głównego i tematów cząstkowych, możliwych do realizacji celów, wprowadzanych pojęć czy prawdopodobnych pytań dzieci	1. Uczeń: – zadaje pytania na temat interesujących go spraw, zjawisk, przedmiotów – formułuje spostrzeżenia, opowiada o intrygujących wydarzeniach itp. – ustala cele – wykazuje się pomysłowością, inicjatywą, ambicją i pewnością siebie; organizuje własną pracę itp.
	2. Ustalenie zasobu wiedzy uczniów: – za pomocą siatki pojęć, listy pytań, schematów, rysunków, gier i zabaw, inscenizacji (z wykorzystaniem rekwizytów), prac konstrukcyjnych – zachowanie opatrzonych datą wytworów dzieci jako zapoczątkowanie dokumentowania projektu	2. Uczeń: – podaje wiadomości, pojęcia, skojarzenia, zadaje pytania związane z tematem do wspólnie tworzonej siatki (listy) pojęć; – wykonuje rysunki, schematy, notatki, konstrukcje itp. świadczące o posiadanej wiedzy na podjęty temat
	3. Zapisywanie zadawanych przez dzieci pytań dotyczących tematu projektu (np. w postaci listy), które ukierunkują dalsze działania	3. Uczeń: – formułuje pytania dotyczące tematu projektu: czego chcemy się dowiedzieć, co rozwinąć, wyjaśnić, czym się interesujemy, z czym się kojarzy...
	4. Przygotowanie sali do realizacji projektu oraz zgromadzenie potrzebnych materiałów, sprzętów i przyrządów	4. Uczeń: – współdziała w tworzeniu miejsca realizacji projektu, gromadzenia potrzebnych materiałów, przedmiotów itp.

FAZA II. Wykonanie projektu	1. Planowanie doświadczeń badawczych dzieci i wybór celu wypraw terenowych: - wybór miejsca realizacji projektu, przygotowanie pracowników odwiedzanego miejsca na pytania dzieci, zaproszenie ekspertów - ponowne przejście listy pytań i ewentualne jej uzupełnienie - włączenie rodziców, innych pracowników szkoły czy pracowników odwiedzanych miejsc w realizację projektu (np. prośba o dostarczenie potrzebnych materiałów, możliwość odwiedzenia miejsca ich pracy)	1. Uczeń: - ma możliwość uczenia się i ćwiczenia określonych umiejętności badawczych, np. zadawania pytań w trakcie wywiadu, posługiwania się przyborami, sprzętami, sporządzania notatek i rysunków z obserwacji, fotografowania i nagrywania, dokonywania obliczeń i in. - współdziała z innymi, poszukuje różnorodnych możliwości, korzysta z różnych źródeł informacji, planuje działania, rozwija twórcze myślenie
	2. Przejście do aktywności badawczej np. organizacja zajęć terenowych	2. Uczeń: - rozwija umiejętności: obserwacji, manipulowania przedmiotami, zadawania spontanicznych pytań, opisywania obserwowanych zjawisk i przedmiotów, dostrzegania szczegółów, rozwiązywania problemów, wyjaśniania, porównywania, ustalania przyczyn i skutków, klasyfikowania i przeliczania, twórczego i analitycznego myślenia - ćwiczy sposoby dzielenia się zdobytą wiedzą, np. przedstawia zdobyte informacje za pomocą opisu, rysunku, tańca, inscenizacji, konstrukcji - rozwija cechy i umiejętności przedsiębiorcy, takie jak: autonomia, wytrwałość, odpowiedzialność, inicjatywa, umiejętność podejmowania ryzyka, komunikowanie się, negocjowanie, radzenie sobie w sytuacjach nowych i nietypowych, podejmowanie decyzji, wyszukiwanie, selekcja i wykorzystywanie informacji, prezentowanie własnych sądów i obrona własnego zdania
	3. Omówienie np. doświadczeń edukacyjnych i zajęć terenowych, spotkań z ekspertami	3. Uczeń: przedstawia wykonane rysunki, tabele, zdjęcia, odpowiada na postawione sobie pytania i ewentualnie uzupełnia ich listę, opowiada o wrażeniach, bierze czynny udział w dyskusji nad spostrzeżeniami, w tworzeniu „mapy doświadczeń”, wykorzystuje poznane pojęcia, np. opowiadając o swoich doświadczeniach, przygotowuje kronikę wydarzeń, wystawę, prezentację rezultatów projektu itp.
	4. Wprowadzenie dodatkowych źródeł wiedzy	4. Uczeń: uzupełnia wiedzę z wykorzystaniem nowych materiałów (np. literatury popularnonaukowej, czasopism, filmów dydaktycznych, informacji z internetu); uczy się korzystania z różnych źródeł wiedzy
	5. Wykorzystanie nowo nabytej wiedzy uczniów podczas zabaw, przygotowanie potrzebnych rekwizytów i umieszczenie ich w klasie	5. Uczeń: - wykorzystuje materiały zgromadzone podczas realizacji projektu do zabaw, konstrukcji, prac plastyczno-technicznych - następuje utrwalanie, porządkowanie informacji, łączenie nowych wiadomości z wcześniejszymi doświadczeniami - posługuje się nowo poznanymi pojęciami w toku odgrywania ról, współdziałania z innymi, podczas dyskusji itp.

FAZA III. Zakończenie projektu	1. Zorganizowanie podsumowania projektu lub kulminacyjnej fazy projektu: – możliwość analizy wyników projektu – możliwość oceny jego realizacji z punktu widzenia założonych celów – nawiązanie do siatki (listy) pytań – wykorzystanie dokumentacji projektu	1. Uczeń: – bierze udział w podsumowaniu projektu –dzieli się wiedzą, opowiada o swoich wrażeniach, przeżyciach podczas współpracy nad projektem, własnych osiągnięciach – dyskutuje nad możliwością wykorzystania zdobytych wiadomości i umiejętności w nowych działaniach
	2. Podsumowanie zdobytej przez uczniów wiedzy i umiejętności	2. Uczeń: – uświadamia sobie zwiększenie zasobu wiedzy na dany temat – nabiera zaufania do własnych działań badawczych – porządkuje wiadomości, powtarza nowo poznane pojęcia, włącza zdobyte informacje do posiadanej struktury wiedzy, wyjaśnia nowe problemy itp.
	3. Dzielenie się wiedzą i doświadczeniami z innymi – rówieśnikami, rodzicami, szerszym środowiskiem	3. Uczeń: – wybiera i współtworzy sposób prezentacji poznanych faktów (kronika, album, opis, wystawa, gazetka, dyskusja, inscenizacja, prezentacja), wykorzystuje różnorodne środki wyrazu i reprezentowany przez siebie rodzaj inteligencji (praca plastyczna, odtwarzanie ról, umiejętności językowe czy matematyczne, zdolności techniczne, muzyczne i in.).
	4. Ewaluacja projektu – analiza realizacji celów (w tym: stopnia zaangażowania dzieci, rodzaju ich aktywności, ich zadowolenia z pracy, stosowania własnych strategii uczenia się, umiejętności współpracy	

Opracowanie własne na podst. A. Mikina, B. Zająć, *Jak wdrażyć metodę projektów? Poradnik dla nauczycieli i uczniów gimnazjum, liceum i szkoły zawodowej*, Impuls, Kraków 2006; J. Uszyńska-Jarmoc, *Metoda projektów a możliwości konstruowania przez dziecko wiedzy o sobie i świecie* [w:] *Rozwój i edukacja dziecka. Szanse i zagrożenia*, red. S. Guz, Wyd. UMCS, Lublin 2005; J.H. Helm, L.G. Katz, *Mali badacze. Metoda projektu w edukacji elementarnej*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 2003.

W wiedzy konstruowanej przez dziecko podczas pracy metodą projektu można wyróżnić wiedzę osobistą (określoną ze względu na jej źródło), wiedzę interpretacyjną (określoną ze względu na jasność kryteriów jej weryfikacji), wiedzę zdobytą w działaniu oraz wiedzę „w poszukiwaniu śladu” (wyodrębnioną ze względu na stopień gotowości schematu działania poznawczego) (Klus-Stańska 2002). **Wiedza osobista** pochodzi z własnego doświadczenia ucznia, jest zdobywana na drodze spontanicznej aktywności, „nasycona” osobistym osądem, ale jest to także wiedza konstruowana w oparciu o przekazy wiedzy docierające do ucznia – mentalnie przez niego oswojona i spontanicznie wykorzystywana. **Wiedza interpretacyjna** jest rozwijana w wyniku krytycznego namysłu, uwzględnia złożoność poznawanych zjawisk, ich niejednoznaczność, konieczność analizy opinii, kontekstów, rozbieżności itp. **Wiedza zdobyta w działaniu** – to wiedza, dzięki której uczeń dysponuje gotowymi, wcześniej opanowanymi schematami, algorytmami i wykorzystuje je w działaniu, a **wiedza „w poszukiwaniu śladu”** oznacza ciekawość poznawczą, twórcze podejście do rozwiązywania problemów, poszukiwanie oryginalnych rozwiązań, wykorzystywanie wyobraźni i niekonwencjonalnych metod (por. Klus-Stańska 2002).

Metoda projektów⁵ uwzględnia wszystkie fazy kształcenia wyodrębnione w modelu konstruktywistycznym: umożliwia uczniom tworzenie wiedzy osobistej, jej włączanie do posiadanego zasobu informacji, wykorzystanie w sytuacjach rzeczywistych i stosowanie podczas rozwiązywania

⁵ Przykłady dobrych praktyk związanych z przygotowaniem projektów dla młodszych uczniów można znaleźć w następujących publikacjach: J.M. Łukasik, *Spoko lekcja, czyli 65 sposobów na oryginalne zajęcia*, Wyd. „Jedność”, Kielce 2009; D. Klus-Stańska, *W nauczaniu początkowym inaczej*, Impuls, Kraków 1999.

problemów. Ponadto metoda ta zwiększa motywację do nauki, wskazuje sens i znaczenie uczenia się, rozwija tzw. kompetencje miękkie, rozwija przedsiębiorczość.

7.3. Metody aktywizujące i możliwości ich wykorzystania w pracy z uczniami klas początkowych

W edukacji wczesnoszkolnej fundamentem rozwoju ucznia jest działanie, które wyzwala szeroko rozumianą aktywność własną dziecka. Dzięki niej dziecko uczy się pracy w zespole, ma możliwość wchodzenia w interakcje z innymi członkami społeczności klasowej, szkolnej i pozaszkolnej, poznaje i doświadcza czynników decydujących o skutecznej komunikacji, rozwija własną pomysłowość, bierze udział w dyskusjach, uczy się rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji, oceniania pracy własnej i innych, ma okazję do wcielania się w różne role, angażowania emocji, uczenia się rezygnowania z celów własnych na rzecz wspólnych, wartościowania, hierarchizowania. W konsekwencji rozwija umiejętności interpersonalne, przyswaja wiedzę i precyzuje poznawane pojęcia.

Metody aktywizujące angażują nie tylko intelektualnie. Motywują też do działania, przyczyniają się do zaangażowania emocji, rozwijają społecznie, uczą organizowania pracy własnej, planowania, współdziałania. Zmieniają też tradycyjną rolę nauczyciela, który staje się partnerem działań edukacyjnych dziecka, częściej odpowiada na pytania swoich wychowanków niż sam je stawia. W zależności od podejmowanych działań może on sięgać do wybranych metod dyskusyjnych i organizować z dziećmi debaty, wśród których warto wymienić debatę „za i przeciw”, może ćwiczyć udział w dyskusjach grupowych, np. techniką „akwarium”, czy też z czasem podjąć próbę zorganizowania dyskusji panelowej.

Podczas pracy różnymi metodami aktywizującymi dzieci uczą się samodzielnego lub wspólnego podejmowania decyzji (metoda „drzewka decyzyjnego”, „sześciu kapeluszy” czy „sześciu par butów”; można też sięgnąć do metody zwanej „pustynią”). Podejmowanie decyzji w toku zajęć warto poprzedzić ćwiczeniami umiejętności wartościowania poprzez hierarchizowanie; można do tego wykorzystać szeregowanie promyczkowe, szeregowanie diamentowe, piramidę priorytetów czy też techniki złożone, takie jak np. poker kryterialny. Do nauki porządkowania chronologicznego niezwykle przydatna jest linia czasu. Takie sposoby pracy rozwijają krytyczne myślenie, zdolność logicznego argumentowania, umiejętność analizowania i wnioskowania, a także niezwykle przydatną umiejętność słuchania i skupiania uwagi na rozwiązywaniu problemów oraz zdolność tworzenia relacji interpersonalnych.

Na etapie edukacji początkowej następuje poszerzanie wiedzy dziecka o sobie samym, o otaczającym dziecko środowisku i świecie, co nieustannie wiąże się z poznawaniem i tworzeniem nowych pojęć i znaczeń. Powszechnie znana burza mózgów, będąca rodzajem zabawy skojarzeniowej, może z czasem prowadzić do tworzenia map myśli, zwanych też mapami pojęć, czy też metaplanu. Przydatna wydaje się również technika kuli śniegowej. Metod i technik aktywizujących jest każdego dnia coraz więcej, a wspomniane powyżej to jedynie kilka spośród wielu. Uczniowie i nauczyciel mogą też sami poszukiwać innowacyjnych i twórczych metod pracy.

Warto tu wspomnieć o przyzwyczajaniu uczniów do refleksji nad pracą własną i innych poprzez szeroko rozumianą ewaluację. Wśród metod ewaluacyjnych w edukacji wczesnoszkolnej przydatne są: „termometr uczuć”, „kosz i walizeczka” czy „tarcza strzelecka”. Należy jednak pamiętać, że o skuteczności tych metod na każdych zajęciach będzie decydować inna grupa determinujących efektywność czynników, wśród których znajdują się zarówno czynniki związane z celami i tematem realizowanych zajęć, przyjętą formą pracy, dobranymi metodami, jak i czynniki wiążące się ze stopniem dojrzałości samych uczących się. Nie bez znaczenia jest stosowanie

na zajęciach metod powszechnie znanych nauczycielowi i grupie uczniów. Należy też pamiętać, że na stopień zaangażowania dzieci i skuteczność ich działań mają wpływ również warunki organizacyjne: przestrzeń edukacyjna czy dostępne materiały.

Według Puśleckiego o istnieniu, rozwoju i funkcjonowaniu pełnomocnych uczestników procesu kształcenia rozstrzygają dwie grupy czynników (Puślecki 2002). Pierwsza odnosi się do dyspozycji wewnętrznych i obejmuje:

- czynniki intelektualno-sprawnościowe (m.in. wiedza o swoich uprawnieniach, zasób doświadczeń pełnomocnościowych, umiejętność ich stosowania w praktyce);
- czynniki emocjonalno-wolicjonalne (system wartości, postawy, poglądy, motywacja, zaangażowanie emocjonalne).

Druga grupa „odnosi się do uwarunkowań zewnętrznych stanowiących swoistą triadę: poglądów pedagogicznych, szkolnych aktów normatywnych i praktyki edukacyjnej”. Można tu wymienić:

- warunki organizacyjne (założone cele, czynności realizacyjne, przestrzeń, środki i materiały dydaktyczne, skład osobowy uczniów i formy organizacyjne);
- warunki metodyczne (czynności nauczyciela i uczniów, sposoby kontroli i oceny, dostarczanie odpowiednich bodźców, podawanie wskazówek i korygujące informacje zwrotne (Puślecki 1998).

Uwzględnienie wymienionych uwarunkowań przy planowaniu zajęć umożliwi nauczycielowi jak najtrafniejszy dobór metod aktywizujących.

7.4. Formy i organizacja zajęć

Aktywność innowacyjna w młodszych klasach szkoły podstawowej powinna być organizowana we wszystkich formach organizacyjnych, od pracy zbiorowej, przez zajęcia grupowe, do pracy indywidualnej w odmianie jednolitej i zróżnicowanej. Prawidłowo zorganizowana praca w grupie umożliwia budowanie właściwych relacji pomiędzy uczniami oraz uczniami i nauczycielem. Działalność twórcza rzadziej jest organizowana w formie indywidualnej, najczęściej w grupach, początkowo w diadach, później w triadach lub większych grupach, z czasem w zespołach, w których funkcje członków są już zróżnicowane. Dzięki pracy zespołowej uczniowie mogą podejmować się różnych ról i sprawdzać się w coraz bardziej zróżnicowanych formach zadań. Ważne jest, by w zależności od rodzaju aktywności pozwalać uczniom na różnorodne eksperymentowanie i budowanie wielokierunkowych interakcji.

Grupy powinny być tworzone ze względu na przyjęty cel. Mogą to być **grupy jednorodne**, powołane w celu zróżnicowania poziomu trudności, kiedy to nauczyciel oddziela uczniów słabszych od silniejszych; mogą to być **grupy o zróżnicowanym poziomie trudności**, gdy celem jest uczenie się rówieśnicze albo we współpracy zwanej *peer learning*. Czasami proponuje się podział na **grupy koleżeńskie**, które dają poczucie bezpieczeństwa, albo **grupy doboru celowego**, przeciwdziałające utrwalaniu stałych struktur społecznych. Warto wdrażać uczniów do pracy w **grupach dobranych losowo**, gdyż zmienność członków w takich grupach zachęca do pracy w różnych konfiguracjach i pozwala bardziej skupić się na postawionym celu i zadanym problemie niż na czerpaniu radości z kontaktów rówieśniczych. Grupa pracujących ze sobą osób realizuje cele, których żaden z jej członków nie może osiągnąć, działając niezależnie. Wystarczy jeden koordynator czy też lider, który będzie koordynował wysiłki członków grupy, mające na celu realizację określonego zadania, oraz okazjonalna komunikacja; poza tym nie jest wymagana żadna dodatkowa interakcja.

Praca w zespole, który chce osiągnąć sukces, wymaga ciągłej współpracy jego członków. **Zespoły projektowe** mają jasno określone cele, terminy, a niejednokrotnie własny budżet.

Każdy z członków zespołu odgrywa kluczową rolę w osiąganiu rezultatów projektu, choć otrzymuje inne zadania. Bycie skutecznym i efektywnym zespołem wymaga świadomego zaangażowania ze strony jego członków nakierowanego na współpracę, mimo że często łatwiej jest po prostu działać niezależnie, ponieważ można się wtedy mniej komunikować, mniejsze jest ryzyko nieporozumień i nie zachodzi konieczność negocjacji z innymi. Niestety zespół traci wówczas moc możliwości, które są dostępne tylko podczas rzeczywistej współpracy.

W zespole ważna jest:

- jasna i przejrzysta kultura współpracy; należy podkreślać to, co łączy, a nie to, co dzieli;
- jasna komunikacja;
- satysfakcja wszystkich członków zespołu, dążenie do wspólnego „my”, jakkolwiek bez rezygnacji z własnego „ja”;
- świadomość, że wspólne podejmowanie zadań prowadzi do samorozwoju każdego członka zespołu;
- otwartość na zmiany, promowanie innowacyjności i przedsiębiorczości.

W zespole ważny jest też podział ról, które są różne w zależności od typu, zakresu czy tematyki podejmowanego działania. Na przykład w pięcioosobowym zespole można wyznaczyć następujące role:

- jedynka – **strażnik czasu** (*time-keeper*), osoba, która pilnuje czasu wyznaczonego na wykonanie pracy;
- dwójka – **kierownik projektu** (*resource-manager*), osoba, która odbiera i przekazuje grupie przygotowane przez nauczyciela materiały potrzebne do pracy i kieruje pracą zespołu;
- trójka – **trener** (*coach*), osoba, która zachęca do pracy i ponagla;
- czwórka – **sekretarz** (*writer*), osoba, która zapisuje pomysły grupy;
- piątka – **prezenter** (*communicator*), osoba przedstawiająca rozwiązania zespołu na ogólnym forum.

Praca w zespołach spełnia główny postulat edukacji wczesnoszkolnej – „umożliwia dzieciom odkrywanie własnych możliwości, sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń na drodze prowadzącej do prawdy, dobra i piękna”⁶. Wspiera całościowy rozwój dziecka nie tylko w aspekcie poznawczym i społecznym, lecz także emocjonalnym i fizycznym.

Do polecanych metod w edukacji wczesnoszkolnej należy **nauczanie rówieśnicze** (*peer learning*), nazywane też nauką przez wymianę wiedzy. Polega ono na organizacji pracy bazującej na współdziałaniu dzieci w podobnym wieku i o zbliżonych możliwościach. Stwarza im to możliwość wzajemnej wymiany informacji i umiejętności. Dzięki wspólnej nauce rówieśnicy uczą się od siebie nawzajem, podejmują wspólne działania, dzielą się spostrzeżeniami, wymieniają zdobyte wcześniej doświadczenia. Nauczanie rówieśnicze jest jednocześnie metodą, formą i sposobem organizowania zajęć uczącym się dzieciom. Stwarza okazje do nawiązywania bliskich relacji pomiędzy uczniami, uczy wzajemnego słuchania, umożliwia obserwację zjawisk z różnych punktów widzenia i patrzenie na problemy z różnej perspektywy. Pozwala na zestawianie własnych przemyśleń i twierdzeń z opiniami innych członków grupy, uczy doceniania wkładu innych osób w osiągnięcie wspólnego sukcesu, rozwiązywania konfliktów i radzenia sobie w sytuacjach, w których doświadczą się różnicy zdań. Daje okazję do podejmowania dyskusji, rozwija zdolności analizowania, syntetyzowania, abstrahowania, porównywania, wartościowania i wykorzystywania wiedzy w praktyce. Podobnie jak praca w zespołach projektowych, wspiera całościowy rozwój dziecka, kształcąc jego kompetencje językowe, organizacyjne, społeczne, emocjonalne i poznawcze.

⁶ Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej z komentarzem: wychowanie przedszkolne i edukacja wczesnoszkolna, MEN, ORE, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-przedszkolne-i-edukacja-wczesnoszkolna.-pp-z-komentarzem.pdf> [dostęp: 16.02.2019], s. 18.

Dobór formy pracy zawsze powinien zależeć od zakładanego celu, przyjętej strategii działania oraz od możliwości i potrzeb edukacyjnych uczniów. Winien uwzględniać indywidualizację kształcenia, a także wielopoziomowe wsparcie ze strony nauczyciela oraz rówieśników. W ciągu dnia pracy w szkole formy pracy ucznia powinny się zmieniać i wzajemnie się uzupełniać.

7.5. Media dydaktyczne w procesie edukacji wczesnoszkolnej

Współcześnie media są nieodłącznym elementem życia każdego człowieka. Powszechność i szybki ich rozwój sprawiły, że stały się integralną częścią różnych dziedzin życia społecznego. Najmłodszy często mają kontakt z mediami na długo przed rozpoczęciem edukacji szkolnej, a nawet przedszkolnej. Nie tylko z telewizją czy radiem, lecz także z komputerami, telefonami komórkowymi czy też z łączącymi funkcje komputera i telefonu smartfonami i tabletami. Można powiedzieć, że towarzyszą one w wielu codziennych czynnościach zarówno dorosłym, jak i dzieciom.

W edukacji media należą do innowacyjnych i atrakcyjnych środków dydaktycznych, a zarazem są niezwykle przydatne. Wspomagają proces kształcenia, przekaz treści programowych, ułatwiają wizualizację materiału nauczania, wspierają proces rozwiązywania problemów, stymulują do działań twórczych, umożliwiają samokontrolę, ułatwiają sprawdzanie poziomu osiągnięć uczniów itd. (Siemieniecki 2001). Pakiet edukacyjny *Wielka przygoda* w pełni realizuje postulat podstawy programowej mówiący o wykorzystywaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych do przekazywania wiedzy i umiejętności, o kształceniu umiejętności wyszukiwania informacji, korzystania z **wartościowych źródeł informacji**, krytycznej analizy informacji oraz o **konieczności kształtowania prawidłowych postaw wobec mediów i nowych technologii**. Umożliwia uczniom poznanie zagrożeń wynikających z nadmiernego „zaufania” do technicznych środków przekazu. Multimedia to nie tylko komputer i programy komputerowe. Należą do nich również prezentacje multimedialne, filmy, zgromadzone w multibookach i multitekach zadania interaktywne, będące cennym uzupełnieniem i wzbogaceniem oferty edukacyjnej dla najmłodszych uczniów i ich nauczycieli. Ze względu na swoją „dualną naturę” służą zarówno nauce, jak i zabawie. W materiałach Nowej Ery nauczyciel ma stały dostęp do zintegrowanych z *Programem* opracowań cyfrowych zamieszczonych na stronie internetowej i w multibookach.

Media cyfrowe nie mogą i nie powinny zastępować bezpośredniego poznania, które jak już wcześniej wspomniano, jest podstawą rozwoju najmłodszego ucznia. Naturalne okazy, przedmioty, modele, materiał słowny, obrazy i różne formy graficzne można wykorzystywać w różnych częściach lekcji: podczas prezentacji materiału, w czasie poszukiwania rozwiązań przedstawianych problemów, ćwiczeń, utrwalania czy wykonywania zadań kontrolnych. Jeśli to tylko możliwe, warto zachęcić dzieci, aby samodzielnie poszukiwały, zbierały, kolekcjonowały przydatne na zajęciach okazy/przedmioty, aby się nimi wymieniały, stając się w ten sposób współorganizatorami wspólnej pracy. Integracja różnych technik edukacyjnych wspomaga proces motywacji do uczenia się, korzystnie wpływa na proces zapamiętywania oraz odtwarzania poznanych treści. Kontakt z obszarami rzeczywistości – jeśli są one dostępne bezpośredniemu poznaniu – nie powinno się zastępować multimedialnym pokazem, który ogranicza jakże ważne w tym okresie życia poznawanie za pomocą zmysłów, wyłączając niektóre z nich: węch, smak, dotyk. Za to niezbędne jest korzystanie z mediów cyfrowych zawsze wtedy, gdy ogląd, doznanie bezpośrednie nie jest możliwe, np. do prezentacji zjawisk i wydarzeń historycznych, ukazania miejsc odległych w przestrzeni (życie zwierząt w ich naturalnym środowisku), pokazania elementów i zjawisk niemożliwych do zaobserwowania (budowa ciała człowieka, wygląd komórki, wirowanie galaktyki), a także do przedstawiania zjawisk niebezpiecznych (niektóre doświadczenia chemiczne czy fizyczne) (Siemieniecki 2001). Upogładowienie nauczania pozwala dziecku spojrzeć na świat z innej niż

własna perspektywy i stopniowo rozumieć świat abstrakcyjny i symboliczny. Wizualizacja rzeczywistości pozwala płynnie rozwijać myślenie abstrakcyjnie u najmłodszych, aby z czasem mogli dokonywać operacji umysłowych tylko na poziomie symbolicznym, bez konieczności odwoływania się do konkretnego.

Ważną rolę w procesie edukacji powinny odgrywać, obok mediów złożonych, także media proste – drukowane (papierowe). Samodzielna praca z podręcznikiem, czasopismem dla dzieci, układankami, ruchomym alfabetem, planszami czy tablicami stanowi ważny etap przygotowywania się do nauki na kolejnych etapach edukacyjnych. Możliwość korzystania zarówno z mediów, jak i multimedii może posłużyć do rozpoznania indywidualnego stylu uczenia się dziecka, jego preferencji modalnościowych i dominującego typu inteligencji, ponieważ przy kontakcie z różnymi formami poznania uczeń każdorazowo „eksperymentuje”, sprawdzając „na sobie” ich skuteczność i trwałość zapamiętywanych treści. Doświadczenie ich różnorodnych funkcji, od aktywizująco-motywującej, pobudzającej zainteresowania, poznawczo-twórczej, po ćwiczeniową, kontrolną, terapeutyczną czy wychowawczą, wszechstronnie rozwija pożądane kompetencje uczniów (Potoczna 2017).

Dobrze przygotowany do pracy z mediami nauczyciel wprowadza swoich podopiecznych do korzystania ze wszystkich rodzajów mediów i wykorzystuje je nie tylko jako źródła zabawy, lecz także jako narzędzia pracy umysłowej. Korzystając z mediów, najmłodszy uczeń uczy się wyszukiwania i odbioru komunikatów, ich rozumienia, przetwarzania i wykorzystywania. Racjonalne korzystanie z mediów oraz kształtowanie postawy krytycznego i świadomego odbioru przekazywanych za ich pośrednictwem treści już na etapie edukacji wczesnoszkolnej jest ważnym zadaniem planowej pracy dydaktyczno-wychowawczej.

8 Kryteria oceny i metody sprawdzania osiągnięć ucznia

W organizacji procesu nauczania–uczenia się zawiera się nie tylko planowanie pracy, wyznaczanie celów edukacyjnych, organizowanie warunków ich osiągnięcia, ale również mierzenie osiągnięć uczniów, które wiąże się z pojęciem oceny i kontroli. Ocenianie szkolne ma na celu wspieranie rozwoju dzieci, motywowanie ich do osiągania małych i dużych sukcesów, jest zachętą do wzajemnego oceniania, do rozwijania umiejętności samooceny. Pakiet edukacyjny „Wielka przygoda” zakłada rzetelne przeprowadzenie **diagnozy wstępnej** uczniów u progu startu szkolnego, aby deklarowany proces indywidualizacji wymagań miał odzwierciedlenie w szkolnej rzeczywistości. Nauczyciele korzystający z materiałów Nowej Ery mogą tę diagnozę przeprowadzić, korzystając z zestawu miarodajnych, stale doskonalonych narzędzi diagnostycznych. Pozyskane za ich pośrednictwem wyniki pozwolą im na trafny dobór materiałów służących nie tylko przekazywaniu wiedzy i kształtowaniu umiejętności, lecz także sprostaniu indywidualnym potrzebom edukacyjnym uczących się dzieci. Zawarte w pakiecie edukacyjnym testy gotowości szkolnej są skonstruowane zgodnie z zasadami pomiaru dydaktycznego, wyposażone w elektroniczny system generowania wyników, przejrzyste raporty oraz spersonalizowane opinie i rekomendacje.

Na podstawie oceny szkolnej uczące się dziecko powinno jednoznacznie poznać kryteria sukcesu przed rozpoczęciem wykonywania jakichkolwiek zadań. Z tego względu proponuje się wprowadzenie do praktyki szkolnej tzw. **oceny kształtującej**, zwanej często „**Nacobezu**” (Na co będę zwracać uwagę), która pełni funkcję motywującą i czyni ucznia współodpowiedzialnym za osiągnięcie założonych celów na równi z prowadzącym zajęcia nauczycielem. Ocena kształtująca w jasny i zrozumiały sposób zapoznaje każdego ucznia z celami lekcji, etapami pracy, krokami, które ma wykonać, żeby osiągnąć sukces. Informuje go też, co będzie podlegać ocenianiu na koniec lekcji czy po cyklu zajęć. Taki sposób oceniania pozwala na realizację założeń podstawy programowej, w której akcentuje się budowanie poczucia własnej wartości uczniów oraz rozwijania motywacji i zamiłowania do nauki. Posługujący się kryteriami sukcesu uczestnicy procesu edukacyjnego – nauczyciel i uczniowie – zawierają swego rodzaju „umowę” dotyczącą tego, co będzie monitorowane i egzekwowane przez nauczyciela. Starsi uczniowie, zainteresowani tym, jakie wiadomości i umiejętności powinni opanować na lekcji i jaki jest wymagany poziom wykonania zadań, sami mogą tworzyć kryteria sukcesu.

Określenie kryteriów sukcesu przed realizacją zadania daje dzieciom poczucie bezpieczeństwa, ponieważ dzięki nim nie są zaskoczone przedmiotem oceny ani sposobem oceniania. Z kolei podzielenie procesu wykonywania pracy na etapy sprawia, że sami, przy pomocy kolegów lub nauczyciela, mogą sprawdzać i oceniać wyniki częściowe. Bardzo ważne jest udzielanie uczniom już podczas pracy **informacji zwrotnych** o tym, czy obrali prawidłowy kierunek i właściwą strategię na potrzeby rozwiązania problemu oraz czy zbliżają się do celu. Taka strategia wdraża do samodzielności, prowokuje do zadawania pytań, do upewniania się, czy realizacja zadania przebiega zgodnie z założeniami, skłania do nawiązywania relacji pomiędzy uczniami. Informacja zwrotna pozwala na wyszczególnienie i docenienie dobrych elementów pracy ucznia, zwrócenie uwagi na to, co należy poprawić lub uzupełnić, daje również możliwość indywidualnego tutoringu, ponieważ dzięki niej uczeń zdobywa pewność, że w każdej chwili może przyjść do nauczyciela, a on go wysłucha. Taki sposób oceniania zaspokaja również potrzeby emocjonalne uczniów, którzy czasami potrzebują upewnienia się, że dobrze pracują, że właściwie zrozumiały zadanie, a ich

postępy są wystarczające. Nieodzowne jest w takich sytuacjach wskazanie sposobu poprawy pracy i podanie wskazówek ukierunkowujących działanie.

„Nacobezu” sprawdza się jako narzędzie do monitorowania uczenia się w obrębie trzech wyodrębnionych w metodyce kształcenia strategii, a więc do oceny: uczenia się przez naśladowanie (strategia percepcyjno-odtwórcza), uczenia się przez wyjaśnianie, porównywanie ze wzorem, rozwiązywanie problemów (strategia percepcyjno-wyjaśniająca), uczenia się drogą rozwijania innowacyjności, kreatywności i myślenia krytycznego (strategia percepcyjno-innowacyjna). Jedną z zalet „Nacobezu” jest to, że umożliwia uczniowi płynne przejście do samooceny, która z jednej strony powinna być oceną uzyskanych efektów, a z drugiej – oceną umiejętności wytyczania sobie celów, planowania pracy, rozplanowania czasu, zaangażowania, jakości współpracy podczas zadań wykonywanych zespołowo. Ważne, by samoocena prowadziła do budowania poczucia własnej wartości, akceptowania siebie, odkrywania swoich talentów, zainteresowań i pasji. Dziecko może czerpać satysfakcję z ukończonych zadań i z rozpoznawania w swoich działaniach własnej życiowej drogi. Analizując swoją pracę, może też zaobserwować, że wiele zadań można rozwiązać nie lepiej czy gorzej, ale inaczej, i doświadczyć poczucia sukcesu, nie ustawiając się w rankingu, bo wszyscy mogą być „wygrani”. Tak oceniany uczeń może poznać swoje mocne i słabe strony, a także zrozumieć, że jest jedyny i niepowtarzalny.

W edukacji wczesnoszkolnej obowiązuje **ocenianie opisowe**, któremu podlegają zarówno **wypowiedzi ustne** uczniów, początkowo o charakterze swobodnym, samorzutnym czy wielozdaniowym, z czasem przybierające zwartą postać opowiadań, opisów czy sprawozdań, jak i **prace pisemne**: kartkówki – obejmujące wiedzę i umiejętności z zakresu edukacji polonistycznej, matematycznej czy środowiskowo-społecznej; pisemne wypowiedzi w postaci krótkich swobodnych tekstów życzeń, listów, ogłoszeń, notatek, zaproszeń, opowiadań, opisów, tekstów pisanych z pamięci i ze słuchu. Bardzo ważne miejsce zajmuje w nim:

- **aktywność na lekcji**, rozumiana jako chęć wypowiadania się w mowie i na piśmie, ale i jako pomysłowość, kreatywność, samodzielność, umiejętność dostrzegania problemów, reagowania na potrzeby swoje i innych;
- **działalność artystyczna**: śpiewanie, granie na instrumentach, tworzenie prac plastycznych i technicznych, aktywne słuchanie muzyki i udział w zabawach tanecznych i ruchowych;
- **sprawność ruchowa**, w tym gibkość, szybkość, wytrzymałość, skoczność i siła; umiejętność wykonywania ćwiczeń z takimi przyborami, jak piłka, skakanka czy szarfa; przyjmowanie prawidłowej postawy ciała podczas pracy i zabawy, a także **dbałość o higienę i rozumienie znaczenia właściwego odżywiania się**;
- **prace domowe**, które powinny być różnorodne, a ich zadaniem jako narzędzia przygotowującego do samokształcenia powinno być nie tylko utrwalanie materiału, lecz także przygotowywanie się do zajęć, uczenie się długofalowego planowania, poszukiwanie informacji w celu wykorzystania ich w praktyce (np. podczas pracy metodą projektów);
- **zachowanie**, czyli rozwój emocjonalno-społeczny: umiejętność współdziałania, stosunek do nauczycieli i rówieśników, umiejętność przestrzegania zasad, świadomość przynależności społecznej.

Oprócz postępów, ocenianie powinno uwzględniać **wysiłek i wkład pracy dziecka** w wykonywanie zadań oraz **samodzielność i pomysłowość**, a formułujący oceny nauczyciel musi mieć punkt odniesienia w postaci wyników poprzednich pomiarów, aby zauważać postępy, przyrost wiedzy, umiejętności i pożądane zmiany zachowania.

W edukacji wczesnoszkolnej ocenę zawsze poprzedza **obserwacja ucznia**, działania wspierające go i nakierowujące, odnotowywanie jego reakcji i zachowań w różnych szkolnych sytuacjach.

Informacje płynące od nauczyciela, grupy rówieśniczej i elementy samooceny samego dziecka pełnią w odniesieniu do niego funkcję motywującą, a z drugiej strony są to ważne komunikaty dla rodziców/opiekunów. W edukacji wczesnoszkolnej należy stosować oceny bieżące, śródroczne i roczne i sukcesywnie odnotowywać je w dzienniczkach szkolnych, uczniowskich zeszytach i rzetelnie prowadzonej dokumentacji. Niezwykle ważną rolę w procesie edukacyjno-wychowawczym odgrywają opinie słowne, pochwały, komentarze, upomnienia, wskazówki itp. oraz oceny wyrażone stopniami w skali 1–6.

W monitorowaniu osiągnięć uczniów zawiera się konstruowanie zaleceń kierujących aktywność dziecka w szkole i poza szkołą w pożądanym kierunku, tak aby zdobywał wymagane umiejętności, pozyskiwał niezbędną wiedzę, wdrażał się do pożądanego zachowania, ewentualnie korygował zachowania niepożądane. Monitorowanie dotyczy również pracy nauczyciela, ponieważ zmiany zachodzące w uczniach powinny być podstawą ewaluacji jego pracy. Tylko nieustanne zestawianie rezultatów własnych działań dydaktyczno-wychowawczych z wymaganiami podstawy programowej i rozwojem dzieci może prowadzić do optymalizacji procesu kształcenia i zwiększenia efektywności nauczania.

9 Ewaluacja Programu

Ewaluacja programu edukacyjnego, jak każdego innego projektu, polega na obiektywnej, systematycznej ocenie, uwzględniającej wszystkie fazy jego realizacji, to jest: planowanie, sposób i przebieg wdrażania oraz ocenę rezultatów. Zadaniem ewaluacji są: określenie, czy zaplanowane działania są adekwatne do zakładanych celów, ocena efektywności i skuteczności zaplanowanych i podejmowanych działań oraz ocena wpływu wdrożonego programu na wynik zrealizowanych zadań i trwałość osiągniętych zmian (zob. Olejniczak 2007). Ewaluacja to ważny etap w pracy nauczyciela, ponieważ jest punktem wyjścia dla wszelkiego rodzaju planów działania. Prawidłowo przeprowadzona, dostarcza wiedzy o kontekście programu, metodach i formach nauczania, które to czynniki mają wpływ na ostateczne efekty dydaktyczne, zarówno te zamierzone, jak i niezamierzone. Niemierko wskazuje, że ewaluacja projektów oświatowych, innowacji i strategii edukacyjnych wymaga szczególnego namysłu i precyzyjnego planu (Niemierko 1998).

Nauczyciele wybierają program nauczania z myślą o udoskonaleniu realizowanego przez siebie procesu kształcenia i wychowania. Mają nadzieję, że wybrany program, umożliwiając im realizację podstawy programowej, wskaże też, jak realizować proces nauczania i uczenia się, aby spełniał takie cele, jak: wyzwalanie samodzielnego myślenia uczniów, rozbudzanie ciekawości poznawczej i wspieranie twórczego działania. Że podsunie im także rozwiązania organizacyjne i metodyczne na gruncie wychowawczym, istotnie przyczyniając się do wszechstronnego rozwoju uczących się. Że zawiera cenne wskazówki metodyczne, ułatwiające rozwiązanie wielu problemów przy projektowaniu planu pracy, wyborze pomocy i mediów dydaktycznych, oraz identyfikację obszarów wartych wzmocnienia, zwłaszcza tych zaniedbanych, w związku z sytuacją społeczną, kulturową czy rodzinną podopiecznych.

Ze względu na fakt, że nie ma idealnego programu nauczania, to na autorach takiego programu, nauczycielach i dyrektorze szkoły spoczywa powinność podjęcia działań ewaluacyjnych. Może to polegać na ocenie programu podczas jego realizacji lub po przepracowaniu pewnego cyklu edukacyjnego. Wyróżnia się trzy rodzaje ewaluacji: przedempiryczną, formalną i sumatywną (Komorowska 1999). Pierwsza, zgodnie z nazwą, ma miejsce po opracowaniu projektu programu, ale przed jego przyjęciem do praktyki szkolnej. Druga umożliwia dokonywanie zmian w programie w trakcie jego realizacji. Zmiany te mogą dotyczyć: form i metod pracy z uczniami, wybranych aspektów programu albo też wprowadzenia lub usunięcia niektórych treści. Celem ewaluacji formalnej jest także wskazanie z jednej strony osiągnięć edukacyjnych uczniów z uwzględnieniem ich możliwości, a z drugiej – problemów organizacyjnych oraz warunków pracy nauczyciela odnotowanych w czasie realizacji programu. Końcowa ewaluacja, sumatywna, ma postać jednoznacznej całościowej oceny, w wyniku której można podjąć decyzję o kontynuowaniu lub zaprzestaniu korzystania z danego programu (Galant 2012).

Niniejszy Program podlegał ewaluacji na bieżąco podczas jego opracowywania, a następnie będzie oceniany po jego wdrożeniu. Do pomiaru jego efektywności zostaną zaproszeni nauczyciele pracujący z tym programem, którzy w istotny sposób zweryfikują jego skuteczność w praktyce edukacyjnej, dzieląc się swoimi doświadczeniami, obserwacjami i spostrzeżeniami. Uzyskane opinie będą stanowiły okazję do refleksji nad wprowadzeniem modyfikacji dotyczących: metod, technik nauczania, liczby godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych edukacji, rezygnacji lub rozbudowania treści wykraczających ponad podstawę programową. Całościowa ewaluacja

niniejszego *Programu* pozwoli odnotować zmiany w wiedzy, umiejętnościach i zachowaniu uczniów, które zaszły w czasie jego realizacji. Istotnym jej obszarem będzie ocena realizacji celów programowych oraz rezultatów sprawdzianu osiągnięć szkolnych uczniów po trzeciej klasie szkoły podstawowej. Bazowym narzędziem do gromadzenia danych ewaluacyjnych będzie kwestionariusz ankiety, wzbogacony o swobodny wywiad, obserwację i analizę wybranych wytworów pracy uczniów. Projektuje się także równoległe prowadzenie monitoringu, którego wynikiem będą ustalenia dotyczące efektywności i przydatności *Programu* w praktyce edukacyjnej.

Bibliografia

1. Adamek I. (1997) *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*, Impuls, Kraków.
2. Adamek I. (1998) *Rozwiązywanie problemów przez dzieci*, Impuls, Kraków.
3. Bereźnicki F. (2001) *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Impuls, Kraków.
4. Bettelheim B. (1985) *Cudowne i pożyteczne: o znaczeniach i wartościach baśni*, t. 1–2, PIW, Warszawa.
5. Bielski J. (2005) *Metodyka wychowania fizycznego i zdrowotnego*, Impuls, Kraków.
6. Braun D. (2002) *Badanie i odkrywanie świata z dziećmi*, Wyd. Jedność, Kielce.
7. Brzezińska A., red. (1987) *Czytanie i pisanie – nowy język dziecka*, WSiP, Warszawa.
8. Budniak A. (2004) *Obserwacje przyrodnicze jako sposób stymulowania zainteresowań ucznia klas początkowych* [w:] *Diferenciacja vyučovania a súvislosti*, red. E. Petlák. S. Juszczyk, Pedagogická Fakulta Univerzity Konštantína Filozofia. Nitra.
9. Budniak A. (2009) *Pedagogiczne aspekty wykorzystania czasopism w procesie wspierania rozwoju dzieci przedszkolnych*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
10. Budniak A. (2010) *Edukacja społeczno-przyrodnicza dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym*, Impuls, Kraków.
11. Budniak A. (2018) *Zielona szkoła w kształtowaniu kompetencji środowiskowych uczniów klas początkowych*, „Chowanna” nr 50 (1).
12. Chromiec E. (2004) *Dziecko wobec obcości kulturowej*, GWP, Gdańsk.
13. Chrzastowska B. (1979) *Teoria literatury w szkole. Z badań nad recepcją liryki*, Ossolineum, Wrocław.
14. Drejer F. (2010) *Wychowanie do techniki dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Wyd. Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra.
15. Dudkiewicz K., Konieczny T. (2011) *Wychowanie fizyczne w klasach młodszych*, Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych, Warszawa.
16. Dymara B., red. (2000) *Dziecko w świecie sztuki: świat sztuki dziecka*, Impuls, Kraków.
17. Dymara B., red. (2009) *Dziecko w świecie współdziałania*, t. 1–2, Impuls, Kraków.
18. Furmanek W. (1992) *Nauczanie techniki w klasach początkowych*, Wyd. Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania, Rzeszów.
19. Gajda J. (2008) *ABC mądrego rodzica. Skuteczna nauka ortografii*, Wyd. Złote myśli, Gliwice.
20. Galant A. (2012) *Ewaluacja programu nauczania* [w:] *Programy nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie – wybór – ewaluacja*, Wyd. ORE, Warszawa.
21. Gałązka A. (1999) *Drama: metodą twórczej edukacji*, „Chowanna” nr 1–2.
22. Ganczarska M. (2004) *Metoda rysunkowych ogniw ortograficznych. Wykorzystanie mnemotechniki w kształceniu zintegrowanym*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
23. Garbula-Orzechowska J. (2002) *Edukacja historyczna w klasach początkowych*. Wyd. Edukacyjne Akapit. Toruń.
24. Gardner H. (2009) *Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce*, MT Biznes, Warszawa.
25. Gardner H. (2009) *Pięć umysłów przyszłości*. Wyd. MT Biznes, Warszawa.
26. Gutowska H., red. (1989) *Środowisko społeczno-przyrodnicze w klasach 1–3. Książka przedmiotowo-metodyczna*, WSiP, Warszawa.
27. Hanson R. (2017) *Szczęśliwy mózg. Wykorzystaj osiągnięcia neuropsychologii, by zmienić swoje życie*, GWP, Sopot.
28. Harwas-Napierała B., Trempała J. (2009) *Psychologia rozwoju człowieka*, PWN, Warszawa.
29. Helm J.H., Katz L.G. (2003) *Mali badacze. Metoda projektu w edukacji elementarnej*, Wydawnictwa CODN, Warszawa.
30. Huk T. (2008) *Komputer w procesie kształtowania umiejętności kluczowych*, Wyd. Difin, Warszawa.
31. Kielar-Turska M. (2000) *Średnie dzieciństwo. Wiek przedszkolny* [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. 2, PWN, Warszawa.

32. Kierczak U. (2013) *Wychowanie fizyczne w edukacji wczesnoszkolnej. Poradnik metodyczny*, Impuls, Kraków.
33. Kisiel M. (2015) *Język muzyki i mowa muzyczna w dialogu dziecka z dorosłym w edukacji elementarnej*, Śląska Wyższa Szkoła Zarządzania, Katowice.
34. Kisiel M. (2005) *Muzyka w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej. Studium metodyczno-badawcze*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
35. Klus-Stańska D. (2002) *Konstruowanie wiedzy w szkole*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
36. Kołodziejski M. (2012) *Muzyka i wielostronna edukacja dziecka*, Wyższa Szkoła Lingwistyczna, Częstochowa.
37. Komorowska H. (1999) *O programach prawie wszystko*, WSiP, Warszawa.
38. Kopaczyńska I. (2004) *Ocenianie szkolne wspierające rozwój ucznia*, Impuls, Kraków.
39. Korczak E. (1996a) *Psychopedagogiczne podstawy edukacji dzieci 7–10-letnich do odpowiedzialnego działania w środowisku oraz na rzecz ochrony środowiska*. [w:] J. Gzyl i in., *Nasze środowisko – jak w nim żyć. Podstawy teoretyczne edukacji ekologicznej uczniów klas 1–3 szkoły podstawowej*, Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych, Katowice.
40. Korczak E. (1996b) *Edukacja środowiskowa w klasach 1–3 szkoły podstawowej*, op. cit.
41. Kowolik P. (1999) *Edukacja regionalna w przedszkolu* [w:] *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*, red. M.T. Michalewska, Impuls, Kraków.
42. Krasoń K. (2005) *Dziecięce odkrywanie tekstu literackiego. Kinestetyczne interpretacje liryki*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
43. Kufit G. (1990) *Kształtowanie wyobrażeń i pojęć historycznych u uczniów klas początkowych*, WSiP, Warszawa.
44. Kujawiński J. (1998) *Metody edukacyjne nauczania i wspierania w klasach początkowych*, Wyd. Nauk. UAM, Poznań.
45. Kupisiewicz Cz. (2000) *Dydaktyka ogólna*, Grafpunkt, Warszawa.
46. Matczak A. (1987) *Podstawowe osiągnięcia rozwojowe w poszczególnych okresach* [w:] *Wprowadzenie do psychologii*, red. Z. Włodarski, A. Matczak, WSiP, Warszawa.
47. Mazepa-Domagała B. (2009) *Dziecięce spotkania ze sztuką*, Wyd. Nauk. Śląsk, Katowice.
48. Michalak R. (2004a) *Konstruktywistyczna teoria uczenia się* [w:] *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, red. H. Sowińska, R. Michalak, Impuls, Kraków.
49. Michalak R. (2004b) *Zadania edukacyjne kontekstem rozwoju najmłodszego ucznia*, [w:] *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, red. H. Sowińska, R. Michalak, Impuls, Kraków.
50. Michalak R. (2004c) *Aktywizowanie ucznia w edukacji wczesnoszkolnej*, Wyd. Nauk. UAM, Poznań.
51. Michalak R. (2004) *Aktywizujące metody nauczania w edukacji elementarnej* [w:] *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, red. H. Sowińska, R. Michalak, Impuls, Kraków.
52. Mikina A., Zając B. (2006) *Jak wdrażać metodę projektów? Poradnik dla nauczycieli i uczniów gimnazjum, liceum i szkoły zawodowej*, Impuls, Kraków.
53. Mnich M. (2002) *Sprawność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Impuls, Kraków.
54. Mnich M. (2008) *Język ojczysty w nauce i zabawie w wybranych pakietach edukacyjnych do kształcenia zintegrowanego w klasach I–III w polskiej rzeczywistości edukacyjnej* [w:] *Inovácie vo vyučovaní jazyka*, red. A. Liptáková, M. Klimović, Prešovská Univerzita Pedagogická Fakulta Prešov.
55. Mnich M. (2011) *Rozwijanie ciekawości językowej dzieci najmłodszych* [w:] *Sześciolatek: przedszkolak czy uczeń – dylematy w kształceniu i wychowaniu dzieci najmłodszych*, red. I. Polewczyk, Gliwice.
56. Mnich M. (2018) *Radość uczenia się, czyli jak sprawić, by uczeń najmłodszy pokochał edukację polonistyczną i szanował język ojczysty* [w:] *W krajobraz literacko-kulturowy i językowy wpisane...*, *Księga*

- jubileuszowa dedykowana Profesor Bernadecie Niesporek-Szamburskiej w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej*, red. A. Guzy i in., Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
57. Musioł M. (2011) *Edukacja techniczna w klasach 1–3. Koncepcja analityczno-metodyczna do realizacji w zintegrowanym programie*. Wyd. ANgraf, Katowice.
 58. Niemierko B. (1998) *Ewaluacja dydaktyczna. Standardy edukacyjne. Elementy statystyki opisowej*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
 59. Okoń W. (1998) *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wyd. „Żak”, Warszawa.
 60. Okoń W. (1986) *Nowy słownik pedagogiczny*, Wyd. „Żak”, Warszawa.
 61. Olejniczak K. (2007) *Teoretyczne podstawy ewaluacji ex-post* [w:] *Ewaluacja ex-post. Teoria i praktyka badawcza*, red. A. Haber, PARP, Warszawa.
 62. Olek-Redlarska Z. (2015) *Rozumienie pojęć moralnych w wychowaniu moralnym dzieci młodszych. Empatia i motywacja do zachowań moralnych*, „Rocznik Teologii Katolickiej” nr 2.
 63. Olek-Redlarska Z. (2002) *Rozumienie pojęć moralnych: edukacja wczesnoszkolna*, Trans Humana, Białystok.
 64. Osmańska-Furmanek W., Jędrzyckowski J. (2012) *Technologie informacyjno-komunikacyjne w budowaniu przestrzeni edukacyjnej* [w:] *Problemy edukacji w społeczeństwie wiedzy*, red. S. Juszczak, „Chowanna”, t. 2 (39).
 65. Ostaszewski K. (2012) *Ewaluacja programu w budowie*, „Remedium” 2012, 12.
 66. Palka S. (1989) *Teoria pedagogiczna a praktyczne doświadczenia nauczycieli*, WSiP, Warszawa.
 67. Petty G. (2005) *Nowoczesne nauczanie. Praktyczne wskazówki i techniki dla nauczycieli, wykładowców i szkoleniowców*, GWO, Gdańsk.
 68. Polański E., Jakubowicz F., Dyka A. (1996) *Ortografia i interpunkcja w nauczaniu początkowym. Przewodnik metodyczny dla nauczyciela*, Yuka, Warszawa.
 69. Popek S. (2010) *Psychologia twórczości plastycznej*. Impuls, Kraków.
 70. Przetacznik-Gierowska M., Makiello-Jarza G. (1985) *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*, WSiP, Warszawa.
 71. Puślecki W. (1996) *Kształcenie wyzwalające w edukacji wczesnoszkolnej*, Impuls, Kraków.
 72. Puślecki W. (1998) *Wspieranie elementarnych zdolności twórczych uczniów*, Impuls, Kraków.
 73. Rostańska E. (2002) *Wzorce językowe w edukacji zintegrowanej* [w:] J. Jakubowski, A. Jakubowicz-Bryx, *Integracja w edukacji, dylematy teorii i praktyki*, Wyd. Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz.
 74. Sacher W.A. (2004) *Słuchanie muzyki a kształtowanie emocjonalności dzieci*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
 75. Sawicki M. (1997) *Edukacja środowiskowa w klasach I–III szkoły podstawowej*. Wyd. Nauk. Semper, Warszawa.
 76. Stefańska-Klar R. (2000) *Późne dzieciństwo. Młodszy wiek szkolny* [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. 2, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, PWN, Warszawa.
 77. Studzińska M. (1989) *Dzieci przedszkolne poznają przyrodężywioną*, WSiP, Warszawa.
 78. Sulisz S. (2000) *Wychowanie fizyczne w kształceniu zintegrowanym*, WSiP, Warszawa.
 79. Szuścik U. (1999) *Kształtowanie percepcji wzrokowej jako stymulator działań plastycznych dziecka*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Śląskiego, Cieszyn.
 80. Szymański M. (2000) *O metodzie projektów. Z historii, teorii i praktyki pewnej metody kształcenia*, cyt. za: J. Uszyńska-Jarmoc (2005) *Metoda projektów a możliwości konstruowania przez dziecko wiedzy o sobie i świecie* [w:] *Rozwój i edukacja dziecka. Szanse i zagrożenia*, red. S. Guz, Wyd. UMCS, Lublin.
 81. Śnieżyński M. (1998) *Zarys dydaktyki dialogu*, Wyd. Nauk. PAT, Kraków.
 82. Taraszkiewicz M. (1998) *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Wyd. CODN, Warszawa.
 83. Uszyńska-Jarmoc J. (2005) *Metoda projektów a możliwości konstruowania przez dziecko wiedzy o sobie i świecie* [w:] *Rozwój i edukacja dziecka. Szanse i zagrożenia*, red. S. Guz, Wyd. UMCS, Lublin.

84. Wenta K. (2005) *Edukacja informatyczna i medialna w świecie ponowoczesnym*, „Edukacja Humanistyczna” nr 1/2.
85. Więckowski R. (1989/1) *Współczesne problemy teoretyczne pedagogiki wczesnoszkolnej a zagadnienie kształcenia i doskonalenia nauczycieli*, „Ruch Pedagogiczny”, XXI (LXIII).
86. Więckowski R. (1993) *Pedagogika wczesnoszkolna*, WSiP, Warszawa.
87. Wołoszynowa L. (1986) *Młodszy wiek szkolny* [w:] *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, PWN, Warszawa.
88. Wynne H. (1996) *The Teaching of Science in Primary School*, cyt. za: R. Michalak, *Konstruktywistyczny model nauczania w edukacji elementarnej* [w:] *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, red. H. Sowińska, R. Michalak, Impuls, Kraków.
89. Zellma A. (2005) *Wychowanie społeczne dziecka w wieku przedszkolnym* [w:] *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*, red. E. Osewska, J. Stala, Biblos, Tarnów.

WIELKA PRZYGODA

Nabyta przez Ciebie publikacja jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy o przestrzeganie praw, jakie im przysługują. Zawartość publikacji możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie umieszczaj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, to nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. Możesz skopiować część publikacji jedynie na własny użytek.

Szanujmy cudzą własność i prawo. Więcej na www.legalnakultura.pl

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o. 2020
ISBN 978-83-267-3851-7

Autorzy: Alina Budniak, Mirosław Kisiel, Małgorzata Mnich.

Treści nauczania i przewidywane efekty edukacyjne z edukacji matematycznej: Krystyna Sawicka, Ewa Swoboda.

Treści nauczania i przewidywane efekty edukacyjne z edukacji przyrodniczej: Joanna Winiecka-Nowak.

Treści nauczania i przewidywane efekty edukacyjne z edukacji informatycznej: Michał Kęska.

Redakcja merytoryczna: Bożena Gepert, Dorota Kubiak.

Redakcja językowa i opracowanie redakcyjne: Grażyna Oleszkowicz.

Nadzór artystyczny: Kaia Pichler.

Projekt layoutu: Małgorzata Koper.

Projekt okładki: Klaudia Jarocka, Halszka Zwalińska, zdjęcie na okładce oxygen/Getty Images.

Realizacja projektu graficznego: Jarosław Naus.

Nowa Era Sp. z o.o.
Aleje Jerozolimskie 146 D, 02-305 Warszawa
www.nowaera.pl, e-mail: nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 801 88 10 10, 58 721 48 00

Druk i oprawa: Drukarnia Orthdruk

Wyjątkowa seria w edukacji wczesnoszkolnej

Nowoczesne nauczanie dzięki udoskonalonym rozwiązaniom i nowoczesnej obudowie dydaktycznej.

Dla nauczyciela

Książka Nauczyciela

- tygodniowe rozkłady zajęć,
- scenariusze zajęć na każdy dzień,
- scenariusze do wszystkich lekcji matematyki wraz z komentarzami do zadań,
- *Jak się uczyć?*, krytyczne myślenie, mapy myśli, projekty.

Płyty muzyczne zestaw – 3 CD

- piosenki w wersji wokalne,
- piosenki w wersji instrumentalnej,
- akompaniamenty do muzycznych powitań,
- przykłady muzyki klasycznej,
- muzyka do zabaw ruchowych i zajęć relaksacyjnych,
- odgłosy i efekty dźwiękowe.

dlanauczyciela.pl

Portal dla nauczyciela

wartościowe pomoce dydaktyczne, w tym:

- dokumentacja nauczyciela,
- scenariusze zajęć, wycieczek przyrodniczych,
- gotowe sprawdziany i kartkówki,
- różnorodne materiały prezentacyjne, dzięki którym nauczanie jest jeszcze bardziej komfortowe i skuteczne.

➔ dlanauczyciela.pl

Multibook

Multibook

wyjątkowa publikacja multimedialna:

- materiał z podręczników i zeszytów ćwiczeń do edukacji polonistycznej, społecznej, przyrodniczej i matematycznej,
- filmy, pokazy slajdów oraz ponad 1000 ćwiczeń interaktywnych,
- realizacja wybranych treści w nowoczesny, atrakcyjny dla uczniów sposób.

➔ dlanauczyciela.pl

diagnoza

Diagnoza

monitorowanie realizacji podstawy programowej i osiągnięć uczniów:

- testy na początek i koniec każdej klasy,
- test umiejętności trzecioklasisty.

➔ diagnoza.nowaera.pl

Generator oceny opisowej i świadectw

Generator oceny opisowej i świadectw

narzędzie do tworzenia śródrocznej i rocznej oceny opisowej każdego ucznia i do wydruku świadectw.

➔ dlanauczyciela.pl

Nowa Era Sp. z o.o.

🌐 www.nowaera.pl ✉ nowaera@nowaera.pl

☎ Centrum Kontakt: 801 88 10 10, 58 721 48 00

ISBN 978-83-267-3851-7

9 788326 738517